

В. О. ГУСЄВА

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ АВТОРИТЕТУ
ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

Харків 2020

УДК343.98:343.35](477)
ББК 67.9(4УКР)623.19

Рекомендовано до друку Вченою радою
Харківського національного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 30 червня 2020 року)

Рецензенти:

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Щербаковський М. Г. – доктор юридичних наук, професор;

Дрозд В. Г. – доктор юридичних наук, професор.

Г96

Гусєва В. О.

Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності : монографія. – Харків : ТОВ «У справі», 2020. – 452 с.

ISBN 978–617–7305–57–5

У монографії визначено комплекс теоретичних і практичних питань формування та реалізації методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Розглянуто методологічні основи побудови методики, її структуру та елементи. На підставі узагальнення емпіричного матеріалу досліджено окремі практичні аспекти розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Для науковців, практичних працівників, викладачів, курсантів, студентів і всіх, хто цікавиться питаннями протидії злочинності у правоохоронній сфері.

УДК 343.98
ББК 67.9(4УКР)623.19

ISBN 978–617–7305–57–5

© В. О. Гусєва, 2020

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	5
--------------------------------	---

ПЕРЕДМОВА	6
-----------------	---

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність правоохоронної діяльності та сучасна система правоохоронних органів.....	8
1.2. Криміналістична класифікація злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	31
1.3. Принципи побудови методик розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та методи вивчення слідчої практики.....	48
1.4. Methodика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності в системі криміналістичних методик.....	66

Розділ 2

СТРУКТУРА ТА ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Структура методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	83
2.2. Сутність, структура та практичне значення криміналістичної характеристики злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	101
2.3. Криміналістична характеристика злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	115
2.3.1. <i>Обстановка (час та місце) вчинення злочинів.....</i>	116
2.3.2. <i>Способи, знаряддя та засоби вчинення злочинів.....</i>	121
2.3.3. <i>Сліди злочинів.....</i>	137

2.3.4. Особа злочинця.....	142
2.3.5. Особа потерпілого.....	151
2.4. Обставини, що підлягають установленню.....	160

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Початок кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування.....	179
3.2. Планування, організація та взаємодія слідчого з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні про злочини проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності.....	194
3.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.....	226
3.4. Використання спеціальних знань.....	266

Розділ 4

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування.....	304
4.2. Попередження та подолання протидії розслідуванню злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	331
4.3. Встановлення та відшкодування майнової або моральної шкоди, завданої злочинцем.....	352
4.4. Криміналістична профілактика злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.....	377
ВИСНОВКИ.....	393
ПІСЛЯМОВА.....	406
ЛІТЕРАТУРА.....	408

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АРМ – автоматизоване робоче місце
ВП ГУНП – відділ (відділення) Головного управління
Національної поліції
ВР – Верховна Рада України
ВС – Верховний Суд
ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота
ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЗМІ – засоби масової інформації
КК – Кримінальний кодекс України
КПК – Кримінальний процесуальний кодекс
МВС – Міністерство внутрішніх справ
МОЗ – Міністерство охорони здоров'я
НКВС – Народний комісаріат внутрішніх справ
НСРД – негласні слідчі (розшукові) дії
ОВС – органи внутрішніх справ
СБУ – Служба безпеки України
СОГ – слідчо-оперативна група
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
Ст. – стаття
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
Ч. – частина

ПЕРЕДМОВА

Забезпечення та охорона прав і свобод людини вимагають здійснення ефективної протидії злочинності, що покладається на правоохоронні органи. Результативність такої діяльності наразі знизилася через негативні зміни, що відбуваються в економічній, соціальній та політичній сферах життя суспільства. Указані зміни негативно вплинули і на рівень правової свідомості громадян. Тобто зазначені фактори призводять до поширення проявів девіантної поведінки серед громадян, що полягають у вчиненні ними кримінальних правопорушень.

Злочинність як соціальне явище не лише збільшує свої кількісні показники, але й вражає жорстокістю способів реалізації. Зокрема, значного поширення набувають кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачені чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України та виражаються у посяганнях на життя, здоров'я, майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, близьких родичів указаних суб'єктів тощо. Учинення вказаних кримінальних правопорушень використовується винними як один із способів перешкоджання законній діяльності суб'єктів, на яких покладено реалізацію правоохоронних функцій.

Недопущення таких антисоціальних явищ вимагає активізації з боку як практичних працівників, так і науковців, адже саме завдяки розробленню теоретичних основ методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності стає можливим викорінення помилок слідчих, які вони допускають під час здійснення досудового розслідування, зокрема під час провадження окремих слідчих (розшукових) дій, ухвалення процесуальних рішень тощо.

Теоретичним підґрунтям для здійснення дослідження методологічних та організаційно-тактичних основ методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності стали наукові доробки

зарубіжних та вітчизняних учених у галузі криміналістики, кримінального процесу, судової експертизи, кримінології тощо. Зокрема, за основу взято дослідження вчених, які займалися вивченням теоретичних питань криміналістичної науки, серед яких Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, О. О. Закатов, В. К. Гавло, Г. І. Грамович, А. В. Дулов, О. Н. Колесніченко, В. П. Колмаков, В. О. Образцов, О. Р. Росинська, М. О. Селіванов, М. П. Яблоков та ін.

Використано у дослідженні також напрацювання вчених-криміналістів, які займалися вивченням проблем теорії криміналістичної методики, а саме А. Ф. Волобуєва, Г. Л. Грановського, В. А. Журавля, В. В. Коваленка, І. І. Когутича, Н. І. Клименко, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Т. Нора, О. В. Одерія, І. В. Пірога, В. Д. Пчолкіна, Р. Л. Степанюка, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинського, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, М. Г. Щербаковського, Б. В. Щура, В. В. Юсупова та ін.

Піддано критичному аналізу положення досліджень М. Ю. Бузинарського, О. Ф. Волинського, І. В. Вороніна, І. В. Загороднього, А. В. Коваленка, В. В. Невгада, В. С. Перліна, О. В. Пчеліної, С. О. Сафронова, Б. К. Слободянюка, які досліджували окремі види злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а також злочини, подібних до них за способом вчинення.

Напрацювання вчених-криміналістів та процесуалістів є вагомим науковим підґрунтям для подальших досліджень, зокрема й щодо методологічних і теоретичних основ методики розслідування окремих видів злочинів. Але аналіз наукових праць надає можливість зробити висновок про відсутність комплексного дослідження методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Отже, необхідність здійснення комплексного дослідження зазначених видів злочинів обумовлюється стрімким розвитком науки й техніки, а також тим, що багато питань у науці залишаються недослідженими, деякі – дискусійними, а тому потребують вирішення та більш ґрунтового вивчення.

Вищевикладене дає змогу говорити про актуальність цієї проблематики, а також про необхідність комплексного дослідження проблем розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та розроблення методики, що врахує новітні досягнення криміналістики й інших наук.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність правоохоронної діяльності та сучасна система правоохоронних органів

Однією із найвищих соціальних цінностей будь-якого суспільства є людина. Її права та свободи, честь і гідність охороняються законом та захищаються як на міжнародному, так і на національному рівнях. Завданням будь-якої держави є не лише закріплення вказаних прав і свобод на законодавчому рівні, але і передбачення гарантій їх реалізації для кожного громадянина та розроблення дієвих механізмів такої реалізації й захисту.

Ефективне вирішення вказаних завдань обумовлює не лише формально-юридичне закріплення гарантій захисту прав людини на законодавчому рівні, але й створення достатньої кількості державних правоохоронних відомств та недержавних організацій, які функціонують у сфері забезпечення, охорони й захисту прав і свобод людини та громадянина від зазіхань як з боку юридичних і фізичних осіб, так і з боку самої держави. Для вирішення вказаного завдання на державу покладається здійснення правоохоронної функції, що виступає однією із самостійних функцій нашої держави, яка здійснюється в межах судової, законодавчої та виконавчої влади¹.

Однак на шляху цілеспрямованої євроінтеграції та формування демократичної правової держави виникає необхідність

¹ Дудченко О. Ю. Правоохоронна функція як одна з форм реалізації державної влади. *Правова позиція*. 2019, № 3 (24). С. 103.

приведення її сфер державного управління й державних інститутів у відповідність до світових стандартів. Із цією метою в країні здійснюються економічна, адміністративна, судова й інші реформи¹. Успішність проведених реформ є безпосередньо пов'язаною зі зміцненням Української держави та її органів, відповідальних за захист населення і самої держави від внутрішніх загроз, створення умов для розвитку демократичних інститутів і відносин. Одним із напрямів забезпечення виконання цих завдань є здійснення правоохоронної діяльності та створення і функціонування правоохоронних органів, які держава наділяє особливим статусом і повноваженнями у захисті прав, свобод та законних інтересів її громадян і протидії злочинності. Із цього приводу В. М. Дубінчак справедливо зазначає, що правоохоронна діяльність – це багатоаспектна можливість держави забезпечити умови для реалізації юридичних обов'язків, гарантувати захист суб'єктивних прав і відновити порушені протиправними діями інтереси як індивідуальних і колективних суб'єктів, так і суспільства в цілому².

Проблеми сутності, структури і місця правоохоронної діяльності в правовій державі, її історичні, організаційні та соціальні аспекти є вельми актуальними. Слід зазначити, що правоохоронна діяльність пододала значний шлях становлення, початок якого пов'язано із необхідністю здійснення правоохоронної функції в державі. Указана функція виникла задовго до створення системи правоохоронних органів. Елементи правоохоронної діяльності були присутні навіть у додержавний період.

У додержавний період у зародкових формах суспільства існували елементи інституту правоохоронних органів, оскільки додержання первісних традиційних норм, різних табу (заборон) було аксіомою для всіх членів роду та племені. Невиконання усталених правил поведінки призводило до засудження та покарання порушників віри і звичаїв. Норми звичаєвого права

¹ Гусєва В. О. Роль правоохоронної діяльності у формуванні громадянського суспільства в Україні // Проблеми формування громадянського суспільства в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 12 квіт. 2018 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС. 2018. С. 69.

² Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. С. 27, 33.

зароджувалися на українських землях з I століття н. е. та врегульовували порядок здійснення кровної помсти, а також деяких процесуальних дій (присяга, ордалії, оцінювання показань свідків)¹.

Становлення та розвиток правоохоронної системи України вчені поділяють на кілька періодів: стародавні часи становлення правоохоронної системи (V–XV ст.), правоохоронна система за часів Київської Русі (IX–XIII ст.), правоохоронна система у період 1722–1864 рр., розвиток правоохоронної системи 1864–1917 рр., становлення правоохоронної системи у період 1917–1939 рр., правоохоронна система в часи війни 1939–1945 рр., історичний розвиток правоохоронної системи 1945–1990 рр., становлення правоохоронної системи в незалежній Україні 1991–2014 рр.².

Стародавні часи поклали початок зародженню такого важливого державно-правового явища, як правоохоронна система, на становлення та подальший розвиток якої в країнах Західної Європи значно вплинули форми організації та принципи побудови правоохоронної системи Стародавніх Риму та Греції³.

Правоохоронна діяльність у період Київської Русі частково бере витоки зі сфери княжої волі як свідомої поведінки і діяльності князя під час розслідування протиправних діянь. І це тому, що княжа воля реалізувалася попервах передусім у нормативно-правовому форматі «Руської правди»⁴. Часи Київської Русі вважаються відправним періодом розвитку формування правоохоронної системи в Україні. Правоохоронну систему в той період складала князь та військо, що йому належало, а також представники державної адміністрації. Значна увага приділялася функціонуванню судової системи. Така система здійснювала свою

¹ Яцик Т. П., Тесляр М. В. Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 209.

² Гриценко В. Г. Адміністративно-правові засади оптимізації правоохоронної системи в Україні : монографія. Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2014. С. 39–40.

³ Його ж. Становлення та розвиток правоохоронної системи України : історико-правовий генезис. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 25. С. 23.

⁴ Яцик Т. П., Тесляр М. В. Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 210.

діяльність на чітко визначених правових засадах тих часів, основою яких була «Руська правда»¹.

До XVIII ст. більшість правоохоронних функцій здійснювали армія та недержавні суб'єкти. У ранньому середньовіччі держава ще не володіла монополією на примус і силові дії, а тому поширеними були кровна помста і самосуд. Головна причина існування недержавної правоохоронної діяльності на цьому етапі полягала в тому, що держава ще не утворила спеціалізовані правоохоронні органи, а відповідні функції здійснювалися державними органами загальної компетенції.

Вагому роль у формуванні правоохоронної системи в Україні відіграли національні ідеали та правосвідомість українського суспільства у період українсько-козацької доби. На Запорізькій Січі було запроваджено полковий устрій, відповідно до якого правоохоронна діяльність здійснювалася отаманами і гетьманами². Правоохоронна система України часів Запорізької Січі в найтісніший спосіб переплітається з військово-адміністративною владою цього державного утворення³.

У період XVIII – початок XX ст. зміцнення абсолютизму у країнах Європи призвело до значного посилення впливу державної влади на всі сфери життєдіяльності суспільства. Одним проявом розвитку абсолютизму в Російській імперії стало створення спеціалізованих правоохоронних органів⁴. Протягом цього періоду правоохоронні органи формувалися з чітким розподілом функцій та визначенням завдань. Головною метою цих правоохоронних органів було забезпечення безпеки державного механізму та конституційного ладу. До системи правоохоронних органів належали поліція, прокуратура, жандармерія та органи служби державної безпеки⁵. Виняткову роль у системі правоохоронних органів України часів її входження до складу Російської імперії

¹ Єднак В. М. Історичний розвиток реформування системи правоохоронних органів в Україні (з давніх часів до утворення СРСР). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 4.

² Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : Ч. 1. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. С. 17–19.

³ Єднак В. М. Вказана праця. С. 5.

⁴ Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. С. 9.

⁵ Яцик Т. П., Тесляр М. В. Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9). С. 112.

відіграла поліція, яка тривалий час була складовою адміністративного апарату. Її відокремлення від адміністративної влади відбулося лише в першій половині XIX століття з перебудовою центральних органів управління імперії – створенням Міністерства внутрішніх справ і Міністерства поліції. Одним з істотних етапів реформування поліції стало звільнення поліцейських органів від низки не властивих для них функцій¹.

Жовтнева революція та прихід до влади більшовиків обумовили новий етап реформування правоохоронних органів. Стан правопорядку на той момент у країні багато в чому зумовлював формування правоохоронних структур у системі органів внутрішніх справ. Радянська доба характеризується створенням нових правоохоронних органів, одним із яких стала радянська міліція. В умовах військового часу, у розпал боротьби з бандитизмом, головними завданнями для міліції в той період були охорона «революційного порядку», виконання всіх наказів і розпоряджень радянської влади та боротьба з кримінальними злочинами. Проте міліція набула мілітаризованого характеру, зокрема комплектувалася червоноармійцями, й у своїй діяльності спиралася на військові статuti. В умовах переходу до миру міліція була покликана виконувати зовсім інші функції. У результаті був узятий курс на демілітаризацію, яка призвела до скорочення міліційного штату, що не поліпшило становище органів міліції.

У кінці 1921 р. міліція стикається з проблемою комплектації через матеріальну незабезпеченість служби. Центральне значення у боротьбі зі злочинністю почав відгравати карний розшук, який вписав чимало героїчних, драматичних і трагічних сторінок в історію радянської міліції. Значну увагу міліція приділяла превентивним заходам, які мали на меті попередження злочинів. У неї вперше з'явилися невластиві їй дозвільні функції і можливість застосування різноманітних заходів адміністративного стягнення².

Для органів міліції період 1921–1930 років став часом, коли їх діяльність мала складний, багатоплановий характер.

¹ Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посібн. Київ : Атіка, 2011. С. 243; Єднак В. М. Історичний розвиток реформування системи правоохоронних органів в Україні (з давніх часів до утворення СРСР). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 5.

² Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Становлення та розвиток міліції України (1921–1930 роки): історико-правове дослідження : монографія. Харків : Золота миля, 2015. С. 443–447.

Організаційна структура зазнавала серйозних змін. Проте, визнаючи факт значного поліпшення роботи й організації та будови місцевих органів міліції і карного розшуку, вважаємо очевидним, що перед владою назріла проблема ще однієї їх реорганізації. Діяльності міліції в ті роки не можна дати однозначну оцінку: з одного боку, вона мала купу проблем з матеріально-технічним забезпеченням, фаховою підготовкою співробітників та плінністю кадрів, але з іншого, – виконувала свій обов'язок – усіма силами протидіяла злочинності. Істотне значення в організації роботи міліції і карного розшуку надавалося питанням професійної підготовки, підбору, розставляння і вихованню кадрів. У цей період зародилися та почали розвиватися перші елементи системи правового і соціального захисту співробітників міліції і членів їхніх сімей¹.

Чільне місце в структурі силових органів радянської держави належало репресивно-каральному апарату, що мав основним завданням забезпечення державної безпеки. Насамперед таким органом була Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією та саботажем (далі – ВНК). Перед ВНК стояло кілька головних завдань: налагодження ефективного механізму ревізій продовольства, насамперед хліба; придушення селянських повстань і взагалі опору радянському режиму всіма доступними методами – передовсім завдяки запровадженню масового позасудового терору й інституту заручників, принцип колективної відповідальності громади за діяння окремого її члена, організація концентраційних таборів тощо. У 1922 році було скасовано Всеукраїнську надзвичайну комісію з боротьби з контрреволюцією, спекуляцією і посадовими злочинами. Замість неї при Народному комісаріаті внутрішніх справ (далі – НКВС) під особистим головуванням Народного комісара або його заступника утворювалося Державне політичне управління, на яке було покладено: 1) боротьбу з контрреволюцією і бандитизмом; 2) боротьбу зі шпигунством; 3) охорону водних і залізничних шляхів сполучення; 4) охорону кордонів республіки; 5) боротьбу з контрабандою і незаконним переходом кордону; 6) виконання спеціальних доручень Президії Всеукраїнського центрального

¹ Там само. С. 448–449.

виконавчого комітету (далі – ВУЦВК) або Ради Народних Комісарів з охорони революційного порядку¹.

Наступний період становлення правоохоронних органів (1939–1945 рр.) пов'язують із початком Другої світової війни. У цей період перед державою на перший план висувалося таке головне завдання, як оборона країни. Успішна оборона могла бути здійснена насамперед за умови перебудови державного механізму відповідно до потреб війни. Наслідком запровадження воєнного стану на території України стала воєнізація прокурорських органів. На початку війни відбулася ще більша централізація органів держбезпеки та внутрішніх справ. 20 липня 1941 р. Народний комісаріат державної безпеки (далі – НКДБ) і НКВС СРСР були об'єднані у єдиний НКВС СРСР.

Діяльність органів держбезпеки мала відверто репресивний характер. Поряд із репресивними функціями на органи НКВС покладалися функції охорони військових тилів, створення та керівництво винищувальними батальйонами й організація збройного опору в тилу ворога. В умовах війни з'явилися нові напрями діяльності органів міліції, пов'язані з втіленням у життя наказів військового командування щодо забезпечення особливого режиму у місцевостях, оголошених такими, що перебувають у воєнному стані та стані облоги. Серед них охорона важливих об'єктів, боротьба з дезертирством, сприяння владі у залученні громадян до трудової повинності, у вилученні транспортних засобів для оборонних потреб тощо².

У повоєнний період (1945–1990 роки) відбувалися структурні зміни в правоохоронній системі: у 1953 році в єдиний орган було об'єднано Міністерство державної безпеки та Міністерство внутрішніх справ, але згодом їх знову роз'єднали; при Раді Міністрів було створено комітет державної безпеки СРСР; у 1962 році Міністерство внутрішніх справ перейменовано у Міністерство охорони громадського порядку³. У період радянської доби основними завданнями правоохоронних органів вважались

¹ Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. С. 765.

² Іванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. С. 389–390.

³ Гриценко В. Г. Становлення та розвиток правоохоронної системи України: історико-правовий генезис. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 25. С. 22–25.

дотримання соціалістичної законності, забезпечення централізму влади, охорона громадської безпеки та громадського порядку, дотримання прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на життя і здоров'я, запобігання розвитку безпритульності тощо. Основними правоохоронними органами цього періоду були міліція та прокуратура¹.

У період 1960–1980 років зберігалася командно-адміністративна система з її надмірною регламентацією та централізацією, яка здійснювала спроби поліпшення правоохоронної системи, однак вони не були ефективними. Уся система правоохоронних органів УРСР потребувала суттєвого оновлення². У 1963 році органам охорони громадського порядку було надано право проводити попереднє слідство. Залученню громадськості до охорони громадського порядку сприяло виникнення у 1958 році на Донбасі і подальше поширення в Україні народних дружин³. Значна увага приділялась виконанню превентивної функції. Зокрема, в межах багатоманітної профілактичної діяльності найважливішою ланкою було запобігання вчиненню правопорушень неповнолітніми. Безпосередньо цією справою займалися інспекції у справах неповнолітніх – як штатні, так і утворені на громадських засадах. До того ж, починаючи з 1970-х років, значна увага приділялась підготовці кадрів органів міліції (внутрішніх справ)⁴.

З моменту проголошення незалежності України кардинального реформування зазнали правоохоронні органи, що функціонували на її теренах. Слід зауважити й істотні зміни у завданнях правоохоронних органів, на які було покладено забезпечення законності й принципів гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, рівності, гласності та позапартійності⁵. Важливе значення для захисту інтересів держави мало створення державного правоохоронного органу спеціального призначення –

¹ Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. С. 122–123.

² Олійник К. М. Особливості організації та діяльності правоохоронних органів УРСР у 1960–1980-х роках. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 123–124. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_21.pdf (дата звернення: 16.03.2016).

³ Іванов В. М. Вказана праця. С. 415.

⁴ Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. С. 896.

⁵ Хамула П. І. Вказана праця. С. 123.

Служби безпеки України, на яку було покладено захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного й оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спецслужб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб¹.

Разом із тим правова система України зберегла основні риси, притаманні романо-германській правовій сім'ї континентально-європейської моделі, а саме: галузевий характер права; чітку будову структури права, що виражається у поділі на публічне і приватне та поділі структури права на матеріальне право; провідна роль у формуванні правових норм відводиться законодавцю; єдина ієрархічно побудована система форм (джерел) права, домінуюче місце в якій посідає нормативний акт; наявність писаних конституцій як основних законів держави; високий рівень нормативних узагальнень, що досягається завдяки кодифікації; суттєве значення підзаконних нормативно-правових актів; правовий звичай є другорядною формою (джерелом) права, а юридичний прецедент виступає допоміжною формою (джерелом) права; особливе значення має правова доктрина, що відіграє вагомую роль у правотворчій і правореалізаційній діяльності². Не дивлячись на реформування та євроінтеграційне спрямування, модель правоохоронної діяльності України ще повністю не позбавилася спадщини радянської моделі правоохоронної діяльності, про що свідчать ієрархічна будова, централізований підхід та імперативні форми і методи правозастосування³.

При цьому значущим для розвитку правоохоронної діяльності у євроінтеграційному напрямі стало ухвалення у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу, який зумовив подальші зміни в організації правоохоронної діяльності. Обрано напрям реального переходу від обвинувального кримінального процесу до змагального. Окрім цього, визначальною подією в становленні вітчизняної правоохоронної системи є ухвалення у

¹ Іванов В. М. Вказана праця. С. 495–496.

² Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Влащенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гурсарєва, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. С. 285.

³ Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. С. 10.

2014 році Закону України «Про запобігання корупції», метою створення якого послужило комплексне реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав у зв'язку з цілеспрямованим курсом країни на європейську інтеграцію¹.

Одним із важливих кроків з удосконалення організації та діяльності системи правоохоронних органів України було затвердження Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року². Реалізація положень зазначеного програмного документа повинна сприяти підвищенню ролі інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення прав і свобод людини і громадянина, налагодженню ефективної співпраці з населенням та місцевими громадами. Крім того, передбачено, що оновлене МВС у контексті національної безпеки займатиметься правоохоронною діяльністю, захистом конституційного ладу, територіальною обороною, міграційною діяльністю, охороною державного кордону та пожежно-рятувальною діяльністю. Отже, реформа органів внутрішніх справ пов'язується, насамперед, з коригуванням завдань та функцій правоохоронних органів, упровадженням нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінювання роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Крім того, досить важливим аспектом реалізації Концепції першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ має стати демілітаризація МВС та перехід до виконання правоохоронними органами соціально-сервісних функцій з метою вирішення проблем населення³.

¹ Бичін С. Короткий огляд історії нормативно-правового забезпечення запобіжної детективної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 264.

² Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядж. КМУ від 15.11.2017 № 1023-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-r#Text> (дата звернення: 16.02.2018).

³ Гудзь Т. І. Реформа правоохоронних органів України та її вплив на захист конституційного ладу // Від громадянського суспільства – до правової держави : XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.). Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 352.

Тобто, починаючи з 2014 року, в Україні почалось масштабне реформування правоохоронної діяльності, яке виразилось у створенні нових правоохоронних інституцій, у формуванні нових пріоритетів діяльності правоохоронних органів, спробах їх переформатування на реальний захист прав людини. Відбулися кардинальні зміни в структурі Міністерства внутрішніх справ, яке перестало уособлювати лише правоохоронні органи, але й об'єднало інші органи, що здійснюють принципово важливі для держави та суспільства функції. Розпочалась поліцейська реформа, результатом якої стало створення нової моделі Національної поліції України. Згодом відбулись реформи органів прокуратури та суду, які тривають до сьогодні.

Отже, зараз реформування правоохоронної системи триває. Тому вироблення державної стратегії щодо організації правоохоронної діяльності обумовлюється науково-теоретичною і практичною значимістю питань, пов'язаних з формуванням в Україні дієвого механізму правового регулювання. Складні процеси становлення і розвитку інститутів громадянського суспільства й формування передумов правової держави вимагають критичного перегляду низки питань, ідеологічних стереотипів, концепцій і традицій, що панували в недавньому минулому, зокрема пов'язаних з реалізацією державою своєї правоохоронної функції¹.

Останнє десятиліття в нашій державі яскраво показало, що демократичні перетворення в суспільстві неможливі без спирання на сильну владу й ефективну правоохоронну діяльність, організація і функції якої відображали б сутність держави й усіх її органів: правотворчих, правозастосовних і правоохоронних. Розуміючи правоохоронну діяльність як складову частину правової системи, де в призначенні юридичних норм домінує функція охорони суспільних відносин, можна стверджувати, що вона являє собою комплексне явище, якому притаманні державні, правові, історичні, організаційні й соціологічні аспекти².

¹ Гусєва В. О. Основні напрями формування правоохоронної діяльності в Україні // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 листопада 2019 р.). Львів : ЛьвДУВС. 2019. С. 45.

² Гусєва В. О. Сутність правоохоронної діяльності в Україні, перспективи розвитку та сучасний стан // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє :

Правоохоронна діяльність може визнаватися особливим видом соціальної діяльності. Тому її сутність визначається, перш за все, тими об'єктивними соціальними умовами, в яких вона зароджується, формується і розвивається. Потреба в правоохоронній діяльності обумовлюється природою спільної життєдіяльності людей, яка передбачає обов'язковою умовою збереження цілісності громадянського суспільства та забезпечення його функціонування і розвитку. У найбільш широкому сенсі зміст правоохоронної діяльності відображає сутнісні властивості соціального життя людини, її потреби і способи задоволення¹.

Очевидно, що для усвідомлення сутності правоохоронної діяльності необхідно дослідити її мету, завдання та ознаки. Визначаючи вказані питання, слід звернутися до наукових робіт вітчизняних адміністративістів. Так, наприклад, О. Л. Соколенко вважає, що мета правоохоронної діяльності полягає в охороні основ конституційного ладу, зокрема прав громадян, законності та правопорядку². Дещо звужує головну мету цього виду діяльності В. В. Микитенко, виділяючи лише охорону та захист прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина України від протиправних посягань. Однак, розширюючи її у виділених завданнях правоохоронної діяльності, серед яких захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави; захист прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ і суб'єктів усіх форм власності; захист суверенітету й територіальної цілісності України; захист прав і свобод людини, її життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності та безпеки³. Схожу думку висловлює Р. Я. Шай, визначаючи завданнями правоохоронної діяльності гарантування захисту й

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2019 р.). Харків, ХНУВС, 2019. С. 136.

¹ Гусєва В. О. Основні напрями регулювання діяльності правоохоронних органів України в умовах її реформування // *Сталий розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політичні складові* : матеріали міжнар. міждисципл. конф. (м. Будапешт, Угорщина, 2017.). Будапешт, 2017. С. 73.

² Соколенко О. Л. Поняття і структура правоохоронної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. № 4. С. 93.

³ Микитенко В. В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 241.

поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів особи, матеріальних і духовних інтересів суспільства, захисту конституційного ладу, суверенітету й територіальної цілісності держави¹.

Більше конкретизує завдання правоохоронної діяльності О. Ф. Кобзар, відносячи до них такі: попередження порушень вимог норм права, запобігання протиправним посяганням на безпеку людини, виявлення та припинення правопорушень і зловживань правом, у випадках скоєння злочинів та інших правопорушень – їх оперативне розкриття, встановлення та притягнення винних до юридичної відповідальності, недопущення необґрунтованих обвинувачень невинних, нагляд за процесом правозастосування, неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом, та юридична допомога громадянам².

У літературі висловлюється інша думка, згідно з якою завдання правоохоронної діяльності полягають у відновленні порушеного права (наприклад, у галузі цивільних правовідносин), покаранні правопорушника, коли відновити порушене право неможливо (наприклад, у разі вбивства), відновленні порушеного права і покаранні одночасно, коли можливість відновити порушене право є, але правопорушник заслуговує ще й на покарання³.

Аналіз указаних позицій дає змогу дійти висновку, що основні завдання правоохоронної діяльності визначаються її метою, яка полягає в охороні прав фізичних і юридичних осіб та держави в цілому від протиправних посягань, а також у відновленні їх у разі порушення та притягненні до відповідальності винних осіб.

Правоохоронна діяльність розглядається у різних аспектах. Зараз сформувалось кілька позицій щодо розуміння правоохоронної діяльності. Щоб виділити критерії, за якими ті чи інші органи можуть бути віднесені до правоохоронних, першочергово слід зрозуміти природу й ознаки правоохоронної діяльності держави⁴. Дослідження ознак правоохоронної діяльності

¹ Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 14.

² Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 13.

³ Правоохранительные органы России : учебник / под ред. В. П. Божьева. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2011. С. 20.

⁴ Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 11.

здійснювалося переважною більшістю вчених, які звертались до понятійного апарату правоохоронної діяльності. Так, до істотних ознак правоохоронної діяльності відносять те, що: 1) ця діяльність спрямовано на охорону права від будь-яких порушень; 2) вона може здійснюватися не в будь-який спосіб, а лише шляхом: а) розгляду юридично значущих справ і в деяких випадках застосування до правопорушників примусових заходів і стягнень; б) виявлення правопорушень та осіб, винних у їх учиненні; в) обвинувачення у вчиненні правопорушення; г) представництва і захисту порушених прав і законних інтересів; г) нагляду за додержанням законів; 3) ця діяльність повинна відповідати приписам правового нормативного акту; 4) вона реалізується з додержанням певних установлених у законі або іншому нормативному акті процедур; 5) вона реалізується спеціально уповноваженими на те органами, що комплектуються відповідним чином підготовленими службовцями¹.

А. П. Гель, Г. С. Семаков та С. П. Кондракова вважають, що ознаками правоохоронної діяльності можуть виступати такі: здійснення правоохоронної діяльності тільки із застосуванням юридичних заходів впливу; юридичні заходи впливу, які застосовуються під час здійснення такої діяльності, повинні суворо відповідати вимогам законів, що регламентують їх застосування; реалізується ця діяльність у встановленому законом порядку з дотриманням певної процедури; здійснення цього виду діяльності покладено на органи, які, як правило, спеціально створюються державою з цією метою і комплектуються спеціалістами².

І. М. Білодід як основні ознаки правоохоронної діяльності називає такі: 1) це державна діяльність; 2) здійснюється спеціально утвореними органами державної влади; 3) її метою є зміцнення законності, охорона прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права; 4) вона реалізується відповідно до чинного законодавства; 5) здійснюється відповідно до встановлених процедур; 6) реалізується шляхом застосування спеціальних заходів впливу³.

¹ Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. І. С. Марочкін, В. В. Афанасьєв, В. С. Бабкова та ін. ; за ред. І. С. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочко. Харків : Право, 2000. С. 6–9.

² Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. С. 5–6.

³ Білодід І. М. Структура правоохоронної системи України. *Право.ua*. 2015. № 4. С. 48.

Уявляється правильною система ознак правоохоронних органів, виділена П. О. Хамулою, а саме: правоохоронний орган є органом державної влади; наявність повноваження на застосування засобів державного примусу; виконання спеціальних повноважень із реалізації правоохоронної функції держави як мета й основний напрям діяльності, що здійснюється на професійній основі; необхідність спеціального матеріально-технічного та кадрового забезпечення діяльності (зброя, спецзасоби, криміналістична техніка тощо); спеціальні вимоги та обмеження щодо кадрового складу, особливий порядок добору і проходження служби, відповідальність, додаткові гарантії діяльності); підзаконний характер діяльності, що передбачає здійснення повноважень у чітко регламентованих законом процесуальних формах; правозастосовний характер рішень¹. Отже, для віднесення того чи іншого наявного або новоствореного органу до правоохоронного йому мають бути притаманні вказані ознаки. Зазначимо, що зараз здійснюється постійне вдосконалення системи органів у сфері правоохоронної діяльності: створюються нові органи та реформуються наявні.

Ураховуючи вказані погляди, можемо виокремити такі загальні ознаки правоохоронної діяльності:

— це діяльність спеціально створених або уповноважених державних органів та їх посадових осіб;

— вона має професійний характер та виконується спеціально підготовленими особами;

— є спрямованою на захист та відновлення прав фізичних і юридичних осіб та держави, а в окремих випадках – на притягнення винних у таких порушеннях до відповідальності або забезпечення здійснення в подальшому правосуддя;

— здійснюється із суворим дотриманням регламентованого законом порядку та процедури, наслідком порушення яких може бути визнання ухвалених рішень незаконними;

— реалізується шляхом використання встановлених державних заходів впливу, серед яких особливе місце відводиться державному примусу щодо порушників.

¹ Хамула П. О. Правоохоронні органи в системі органів державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. С. 5.

Ще одна характерна риса (яка потім впливає на все розуміння сутності правоохоронної діяльності) цих поглядів полягає у суб'єктах (органах) здійснення правоохоронної діяльності, до визначення яких існують різні підходи.

Так, прихильники першого підходу вважають, що таку діяльність можуть здійснювати лише спеціально уповноважені органи. Наприклад, Ю. А. Ведерніков, В. К. Шкарупа та В. П. Карпунчев розуміють під правоохоронною діяльністю правозастосовну діяльність з охорони права спеціально уповноважених на те органів за встановленою в законі процедурою, що полягає в розгляді юридично значущих справ, виявленні правопорушень та обвинуваченні осіб, винних у їх вчиненні, у застосуванні до правопорушників примусових заходів, встановлених державою та регламентованих законом, а також у представництві й захисті прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб¹. В. В. Микитенко наполягає, що під правоохоронною діяльністю слід розуміти такий вид державної діяльності, який здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу із суворим дотриманням встановленого законом порядку².

Другий підхід полягає у віднесенні до суб'єктів правоохоронної діяльності не лише спеціально уповноважених органів, а всіх державних органів та недержавних організацій, які тією чи іншою мірою виконують правоохоронні завдання. Так, наприклад, В. В. Ковальська, зазначає, що правоохоронна діяльність – це безперервна, узгоджена діяльність державних і недержавних органів та організацій, спрямована на створення максимально сприятливих умов для безперешкодної реалізації правових норм, суб'єктивних прав і свобод; профілактику та виявлення правопорушень, що готуються або вже були вчинені, з метою попередження, припинення, ліквідації їх наслідків, поновлення прав та відшкодування збитків і покарання винних³.

¹ Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К., Карпунчев В. П. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України*. 2001. № 3. С. 111.

² Микитенко В. В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 242.

³ Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави

Поряд із цим дедалі частіше в літературі можна зустріти третю позицію, яка полягає у виділенні широкого та вузького підходів до розуміння суб'єктів правоохоронної діяльності. Так, у широкому розумінні правоохоронна діяльність розглядається вченими як цілеспрямована діяльність усіх державних органів (законодавчої, виконавчої та судової влади) та недержавних організацій щодо захисту порушених прав, профілактики правопорушень, протидії протиправним посяганням і відновлення порушеного права¹. У вузькому розумінні це діяльність спеціально уповноваженого (компетентного) органу щодо забезпечення законності й правопорядку, який існує тільки для виконання таких завдань, як виявлення, припинення та попередження правопорушень, застосування різних санкцій до правопорушників і реалізація заходів впливу (покарання)². Така діяльність спеціально уповноважених органів реалізується в установленій законом формі й у межах наданих їм повноважень³.

Третій підхід заслуговує уваги, адже дійсно правоохоронна діяльність або її окремі елементи можуть здійснюватися як державою в цілому (в найширшому змісті), так і її органами і не тільки. Наприклад, Р. Я. Шай із цього приводу зазначає, що оскільки окремі функції правоохоронної діяльності виконують і законодавча, і виконавча влади, президентські органи та інститути громадянського суспільства, то можна вважати, що суб'єктами правоохоронної діяльності є такі: держава через свої законодавчі, виконавчі, судові й президентські органи та прокуратуру; деякі громадські організації та об'єднання; окремі громадяни, яким державою делеговано певні повноваження з урахуванням

(адміністративно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. С. 128.

¹ Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. С. 12; Буткевич С. А. Органи та підрозділи внутрішніх справ як суб'єкти службово-бойової діяльності // Наукове забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2010. С. 78.

² Микитенко В. В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 241.

³ Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. С. 121.

відповідного розподілу між ними компетенції, форм і засобів здійснення¹. Однак очевидно, що хоча такі суб'єкти і виконують тією чи іншою мірою окремі правоохоронні функції, але не є правоохоронними органами. Описаний вченим підхід має досить широке значення та не дозволяє вирішувати проблеми щодо визначення сутності та класифікації органів, які здійснюють правоохоронну діяльність.

Єдності щодо вказаного питання в наукових колах немає. Найчастіше питання сутності та класифікації органів, які здійснюють правоохоронну діяльність, стають предметом дослідження вчених у сфері адміністративного права. Так, одні вчені-адміністративісти вважають, що до правоохоронних органів можна віднести лише такий державний орган, який виконує одну чи декілька головних правоохоронних функцій, пов'язаних із боротьбою зі злочинністю та правопорушеннями, які є визначальними у його діяльності (профілактична, захисна, охоронна, ресоціалізаційна, оперативно-розшукова, розслідування злочинів, судовий розгляд справ про злочини, розгляд справ про адміністративні правопорушення, розгляд справ про фінансові та господарські правопорушення, виконавча). При цьому виконання другорядних (допоміжних) правоохоронних функцій не має великого значення (контрольна, дозвільна, правороз'яснювальна, аналітична та методична, інформаційна, нормотворча, координаційна)².

Інші правники пропонують поділяти правоохоронні органи відповідно до їх функціонального призначення на дві групи. Так наприклад, О. М. Музичук виділяє: 1) опосередковано правоохоронні; 2) безпосередньо правоохоронні, до яких варто віднести відповідні підрозділи правоохоронних органів, спеціально створені з метою забезпечення охорони та захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави, насамперед, від злочинних посягань³. У цілому підтримуючи вказану думку, С. С. Шоптенко зазначає, що систему правоохоронних органів

¹ Шай Р. Я. Суб'єкти реалізації правоохоронних функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 94.

² Шай Р. Я. Вказана праця. С. 99.

³ Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.

України доцільно розглядати через її поділ на безпосередньо правоохоронні органи, які компетентно реалізують правоохоронну діяльність за різними напрямками, та органи, що реалізують окремі правоохоронні функції. До першої групи належать прокуратура, Національна поліція України, Служба безпеки України, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Державна фіскальна служба України, Державна прикордонна служба України, військова служба правопорядку у Збройних силах України та Державна пенітенціарна служба України. При цьому автор зауважує, що правоохоронною діяльністю займаються окремі підрозділи вказаних суб'єктів, спеціально створені та уповноважені законодавством на її реалізацію. Суб'єктами, які реалізують окремі правоохоронні функції в Україні, є органи державного фінансового контролю, органи рибоохорони, органи державної лісової охорони, Служба зовнішньої розвідки, Управління державної охорони, розвідувальний орган Міністерства оборони, Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія, Державна виконавча служба, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна санітарно-епідеміологічна служба, Державна екологічна інспекція, Державна архітектурно-будівельна інспекція, Державна міграційна служба. Цей перелік не є вичерпним та може бути доповнений іншими органами державної влади, відповідно до законодавства уповноваженими на реалізацію правоохоронних функцій¹.

Слід погодитися із тими вченими, які вказують, що, на відміну від інших систем державних органів, система правоохоронних органів не має традиційної організаційної будови (як система органів виконавчої влади), а є цілісною сукупністю, системоутворюючим чинником якої є не структурний (організаційний), а функціональний критерій – власне правоохоронна діяльність, що визначено їх єдиним функціональним призначенням².

Поряд із цим, окрім функціонального призначення таких органів, до критеріїв їх визначення можна віднести також завдання,

¹ Шоптенко С. С. Система правоохоронних органів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 154.

² Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. *Правове регулювання правоохоронної діяльності* : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. С. 69.

виконувані цими органами, та відповідність і узгодженість їх із загальними ознаками правоохоронної діяльності.

Слід зазначити, що в законодавстві відсутня чітка норма щодо визначення системи правоохоронних органів. Це пояснюється швидким та постійним реформуванням правоохоронної системи. Однак в окремих нормативних актах містяться деякі положення щодо віднесення тих чи інших органів до правоохоронних. Так, зокрема, Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» відносить до правоохоронних органів органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи й установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони та інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції¹.

Очевидно, що більшість з указаних органів виконує адміністративно-правові завдання, а їх працівники, які виконують службові функції, досить часто стають об'єктом протиправного, зокрема злочинного, впливу. Такий вплив не лише перешкоджає нормальному функціонуванню вказаних органів, а і стає перешкодою у якісній реалізації правоохоронної функції держави. Тому права працівників правоохоронних органів у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків вимагають особливого правового, зокрема кримінально-правового, захисту.

Слідча та судова практика свідчить, що працівники не всіх правоохоронних органів стають об'єктами злочинних посягань. У 85 % проаналізованих кримінальних провадженнях здійснювалось посягання на працівників Національної поліції, у 5 % – на працівників органів прокуратури, 4 % – на співробітників СБУ, 3 % – на працівників органів охорони державного кордону, 1 % – на співробітників Військової служби правопорядку у Збройних силах України, 1 % – на працівників органів державного фінансового контролю, 1 % – на працівників органів державної лісової охорони.

¹ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 03.01.2020).

Проблеми визначення сутності та класифікації органів у сфері правоохоронної діяльності й відмежування їх працівників від інших суб'єктів має практичне значення для кваліфікації кримінальних правопорушень. Так, наприклад, розділ 15 КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» містить низку статей, які передбачають посягання на авторитет органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та працівників цих органів. Слід зазначити, що такі посягання для кваліфікації їх за статтями, що містяться в розділі 15 КК України, повинні бути пов'язаними із виконанням працівниками правоохоронних органів службових обов'язків. Так, Постанова Пленуму ВС України «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність працівників правоохоронних органів» указує, що така відповідальність настає лише за дії, вчинені винним у зв'язку з виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків. Якщо дії притягнутої до відповідальності особи були реакцією на незаконні діяння працівника правоохоронного органу або були викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням потерпілим своїх обов'язків, вчинене за наявності для цього підстав слід кваліфікувати як злочин проти особи або власності¹. Тобто умовою настання кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є наявність умислу на завдання шкоди саме працівнику правоохоронного органу у зв'язку із виконанням ним своїх службових обов'язків, що безпосередньо пов'язано із негативним впливом на авторитет правоохоронних органів.

Тому у кримінально-правовому аспекті правоохоронними органами є виключно державні правоохоронні органи, на працівників яких у зв'язку з їхніми службовими обов'язками може здійснюватися злочинний вплив.

¹ Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Верховного суду України від 26.06.1992 № 8 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text> (дата звернення: 03.01.2020).

Ураховуючи викладене вище, можна стверджувати, що *правоохоронна діяльність* як професійний вид діяльності є діяльністю уповноважених державних органів, спрямованою на захист прав фізичних і юридичних осіб та держави від протиправних посягань, а також відновлення таких прав у разі їх порушення і покарання винних у порушенні цих прав, яка здійснюється у встановленому законом порядку, з дотриманням визначених процедур та з використанням установлених заходів державного впливу.

Відповідно до вказаної Постанови Пленуму ВС України № 8 від 26.06.1992 акцентовано увагу судів на тому, що законодавство передбачає захист суддів, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців, а також членів громадських формувань з охорони громадського порядку (п. 1). Безумовно, останніх не можна відносити до працівників правоохоронних органів, проте законодавець їх також відніс до суб'єктів, які підлягають кримінально-правовій охороні через громадську діяльність, що пов'язується з охороною громадського порядку. Крім того, потерпілими у передбачених законом випадках можуть бути також близькі родичі працівника правоохоронного органу (абз. 3 п. 5 постанови Пленуму ВС України № 8 від 26.06.1992), а у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 350, 352 КК України, – ще й близькі родичі членів громадських формувань з охорони громадського порядку.

Наша позиція обґрунтовується тим, що зазначені громадські формування створюються відповідно до Закону України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 р., і хоча виконання деяких правоохоронних функцій для цих суб'єктів не є професійною діяльністю, однак їх реалізацію врегульовано відповідними положеннями законодавства та правостановлюючими документами (зокрема, положеннями, статутами тощо).

Тому потерпілим від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності поряд із працівниками правоохоронних органів та їхніми близькими родичками можуть бути члени громадських формувань з охорони громадського порядку, а також їхні близькі родичі.

На закінчення слід звернути увагу на необхідність однозначного використання понятійного апарату, адже у літературі

правники оперують як поняттям «кримінальні правопорушення проти правоохоронних органів»¹, так і поняттям «кримінальні правопорушення проти авторитету державних органів у сфері правоохоронної діяльності»². Хоча кримінальне законодавство і встановлює, що основним безпосереднім об'єктом вказаних кримінальних правопорушень є авторитет та нормальна діяльність правоохоронних органів, однак ці норми містяться у Розділі 15 КК України, який називається «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів». Крім того, враховуючи, що потерпілими від вказаних кримінальних правопорушень, як ми вже вказували, є не лише працівники правоохоронних органів, а й члени громадських формувань з охорони громадського порядку та близькі родичі вказаних суб'єктів, уявляється правильним для криміналістичних цілей використовувати поняття, визначене законодавцем як «кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності».

Також слід звернути увагу на те, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617-VIII від 20.12.2019 вніс зміни до Кримінального кодексу України. Ці зміни вплинули і на досліджувані нами кримінальні правопорушення. Зокрема, внаслідок внесення змін до статті 12 КК України відбувся поділ кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності на кримінальні проступки і злочини, що впливає на форму здійснення досудового розслідування, а саме дізнання та досудове слідство відповідно. У зв'язку з цим одразу пропонуємо наголосити, що серед досліджуваних нами кримінальних правопорушень є кримінальні проступки, передбачені ст. 343, ч. 1 ст. 350, ч. 1 ст. 353 КК України,

¹ Довгаль М. Поняття злочинів, що посягають на осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 96–108; Горбунов В. А Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 181–185.

² Довгаль М. Вказана праця. С. 96–108.

а також злочини, передбачені чч. 2,3 ст. 342, ст. ст. 345, 347, 348, 349, чч. 2, 3 ст. 350, ст. 352, ч. 2 ст. 353 КК України.

Протидія посяганням на авторитет органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності вимагає застосування не лише формальної охорони на рівні законодавства, але і реального застосування криміналістичних методів та засобів для об'єктивного встановлення обставин вчинених кримінальних правопорушень, а також розроблення методики їх розслідування. Тому поняття «органи у сфері правоохоронної діяльності» може розглядатися у трьох аспектах: адміністративно-правовому, кримінально-правовому та криміналістичному.

В останньому випадку кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності досліджуються у криміналістиці з метою розроблення методики їх розслідування.

1.2. Криміналістична класифікація злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

Розуміння сутності того чи іншого об'єкта, явища чи процесу вимагає визначення його суттєвих ознак. Поділ предметів певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів цієї сукупності є завданням класифікації. Під класифікацією розуміють систему поділу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями¹.

Класифікація як наукова категорія є складовим елементом будь-якої галузі наукового знання та використовується в процесі пізнання тих чи інших об'єктів, явищ або процесів. Не є винятком і таке явище, як злочин. Класифікаційний метод є одним із найважливіших засобів криміналістичного вивчення злочинної діяльності. Саме внаслідок таких класифікаційних досліджень формується найбільш повна і розгалужена система криміналістичних понять і термінів, які характеризують злочин як об'єкт криміналістичного пізнання, створюється база для подальших наукових досліджень злочинів окремих видів, подання їх результатів з використанням єдиної системної понятійно-

¹ Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. І-М. 1973. С. 175.

термінологічної основи та розроблення практичних рекомендацій щодо їх розслідування¹.

Ураховуючи те, що кримінальне правопорушення є об'єктом вивчення різних наук кримінально-правового циклу, то і класифікація його здійснюється окремо кожною такою наукою. Разом із цим кожній науці притаманні свої специфічні завдання, які і впливають на характер класифікації її об'єктів дослідження. Однак, зважаючи на те, що спільним завданням для наук кримінально-правового циклу може бути визнана протидія кримінальним правопорушенням, то і під час розроблення класифікацій кримінальних правопорушень можуть ураховуватися класифікації суміжних наук.

Так, криміналістичні класифікації, побудовані з використанням відомостей суміжних наук, не конкурують з кримінально-правовими, кримінальними процесуальними і кримінологічними, а навпаки, дозволяють детально вивчити об'єкт, що класифікується, з урахуванням завдань та методів криміналістики. Такий дослідницький підхід цілком узгоджується із завданнями криміналістики².

Для розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності у першу чергу необхідно вирішити питання про криміналістичну класифікацію вказаних кримінальних правопорушень, адже вказана група кримінальних правопорушень, об'єднана різними посяганнями на правоохоронні органи, їх представників, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, містить різноманітні склади кримінальних правопорушень із різним додатковим об'єктом посягання. Це обумовлює як специфіку елементів криміналістичної характеристики для кожного із складів вказаних кримінальних правопорушень, так і обставини, що підлягають установленню у кримінальному провадженні, а також особливості початкового етапу розслідування й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

¹ Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2013. Вып. 2. Ч. 2. С. 33.

² Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти : науково-практичний юридичний журнал Сумського державного університету*. 2019. № 16. С. 69–75.

Однією із загальних ознак, що характеризує криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, є її цільове призначення. Вона є своєрідним методом наукового пізнання, засобом поглибленого вивчення об'єкта, вона створює умови для реалізації інших методів криміналістичного дослідження, має безпосередній вихід на практичну діяльність органів дізнання та слідства і створює умови ефективної діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів¹.

Отже, криміналістична класифікація злочинів органічно входить у структуру криміналістичної методики, адже без логічно обґрунтованої класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо².

На думку В. О. Образцова, криміналістична класифікація злочинів є необхідною умовою ефективного пізнання певного об'єкта, важливим засобом проникнення в його глибини, базисні шари й забезпечення продуктивного руху думки дослідників від вихідного цілого до частин, з яких він складається, і від них – знову до цілого для виявлення закономірностей, знання яких є необхідним для його наукового пояснення та опису³.

В. В. Тіщенко вважає, що криміналістична класифікація злочинів надає можливість провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, систематизувати їх криміналістично значимі властивості й дати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів. Вона надає можливість розробляти різного рівня методики розслідування: міжвидові, видові, групові та позавидові, що дозволить успішно їх застосовувати у відповідних слідчих ситуаціях⁴.

Поряд із цим С. М. Чурілов пропонує розглядати криміналістичну класифікацію злочинів за різними підставами: не лише з погляду можливості їх застосування для систематизації

¹ Лисенко В. В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 120.

² Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 337.

³ Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. С. 5.

⁴ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс. 2007. С. 44.

окремих криміналістичних методик, оптимально пристосованих до практики розкриття тотожних (аналогічних) злочинів, а і як основу для розроблення та впорядкування криміналістичних характеристик механізмів злочинів¹.

Класифікаційне дослідження можна визнати завершеним, коли аналіз об'єктів класифікації, виділених за певними ознаками, надає можливість отримати знання, достатні для вирішення завдань та досягти поставлених цілей. У разі недостатності таких знань класифікацію об'єкта необхідно продовжити². «Гарною» класифікацією вважається та, яка об'єднує в один клас об'єкти, максимально схожі один з одним у суттєвих ознаках, є стійкою і водночас максимально гнучкою, щоб зберігатися в умовах появи все нових і нових об'єктів дослідження. Разом із тим вона повинна бути зручною у використанні та забезпечувати порівняно легкий пошук необхідних об'єктів або необхідної інформації про них³.

Класифікація є певним етапом у пізнанні сутності об'єктів, що класифікуються, у виявленні їх суттєвих ознак⁴. Будуючи систему підпорядкованих понять, використовують певні спільні ознаки, притаманні цим поняттям. Вони називаються ознаками (підставами) класифікації і відіграють вирішальну роль в отриманні результату класифікації⁵.

У криміналістичній науці усталилося три підходи до здійснення криміналістичної класифікації злочинів. Так, прихильники першого вважають, що криміналістичні класифікації злочинів доцільно будувати за їх кримінально-правовими ознаками, другий підхід полягає у необхідності використання виключно криміналістичних ознак таких злочинів, третій визнає одночасне існування кримінально-правового і криміналістичного критеріїв⁶. Розглянемо вказані підходи більш детально.

Традиційно у криміналістиці класифікація злочинів

¹ Чурилов С. Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. М. : Юстицинформ, 2009. С. 141–148.

² Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск: Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. С. 52.

³ Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке. Новосибирск : Наука, 1986. С. 20.

⁴ Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. С. 14.

⁵ Долгошея Н. О. Страхування в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. С. 24.

⁶ Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 307.

будувалася, виходячи із системи кримінального закону, залежно від того, до якої глави КК України належать ті чи інші норми¹. У кримінально-правовому розумінні класифікація злочинів – це поділ їх на певні групи залежно від характеру і ступеня суспільної небезпечності. За такою класифікацією злочини поділяються на роди (групи злочинів, об'єднаних одним розділом Особливої частини КК України) й види. Така класифікація переслідує кримінально-правові цілі (цілі кваліфікації діяння)². Р. С. Белкін визначив, що криміналістична класифікація злочинів ґрунтується на кримінально-правовій класифікації за родами та видами злочинів (вбивство, розбій, крадіжка тощо) з урахуванням елементів складу злочину. На його думку, така класифікація передбачає такі групування: 1) за суб'єктом злочину; 2) за об'єктом злочину; 3) за об'єктивною стороною складу злочину; 4) за суб'єктивною стороною злочину³.

Незважаючи на те, що ця класифікація застосовується для вирішення багатьох криміналістичних завдань, вона не може врахувати закономірності, важливі у криміналістичному розумінні, а у зв'язку з цим і забезпечити в повному обсязі потреби криміналістичної теорії та слідчої практики.

Так, поділ кримінальних правопорушень за розділами Особливої частини КК України не в усіх випадках забезпечує потреби криміналістичної науки, оскільки не враховує закономірності, важливі з криміналістичного погляду. Деякі криміналістично такі види злочинів можуть бути розміщені у різних розділах КК України. Певні види злочинів можуть поєднуватися між собою, бути взаємопов'язаними, а їх розкриття та розслідування потребують комплексного підходу⁴.

Відповідно до другого підходу у криміналістичних джерелах

¹ Криміналістика: підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ін Юре, 2004. С. 364.

² Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 341.

³ Белкін Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М.: Мегатрон. XXI. 2000. С. 103.

⁴ Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики: монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків: Право, 2006. С. 10.

пропонується виділити два види класифікації злочинів за криміналістичними ознаками: 1) класифікація злочинів за вихідними слідчими ситуаціями, які формуються на початковому періоді розслідування й обумовленими ними напрямками розслідування злочинів; 2) класифікація злочинів за криміналістичною характеристикою злочинів¹. Очевидно, що вказані форми мають криміналістичну спрямованість.

Уявляється, що криміналістичну класифікацію злочинів спрямовано на індивідуалізацію методики розслідування злочинів, урахування конкретних особливостей злочинів і наповнення методичної схеми розслідування злочину своєрідним змістом. Можна говорити, що криміналістична класифікація злочинів сприяє уточненню переліку обставин, що підлягають з'ясуванню, висуненню типових слідчих версій і визначенню слідчих (розшукових) дій, необхідних для перевірки висунутих версій².

У криміналістичній науці висловлювались думки про те, що класифікація злочинів у криміналістиці повинна ґрунтуватися лише на криміналістичних даних, які мають безпосереднє значення для розкриття злочинів, насамперед за способом їх вчинення³. Це не дивно, адже саме криміналістичні підстави класифікації фактично покликані забезпечити орієнтування слідчого в основних обставинах розслідуваного злочину, забезпечити збирання доказів, достатніх для визначення кримінально-правового виду розслідуваного злочину для найшвидшого вирішення всіх завдань його розслідування⁴.

Поряд із цим, розробляючи криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень, не можна обійтись без кримінально-правових ознак. Доречно погодитися із думкою О. Н. Колесніченка,

¹ Васильев, А. Н. О криминалистической классификации преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения : материалы научно-практической конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). М., 1976. С. 25–26.

² Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів, сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Jurnalul juridic national: teorie si practica : научно-практический журнал*. 2019. Вип. № 3 (37). С. 154.

³ Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. С. 365.

⁴ Яблоков Н. П. Криминалистическая классификация преступлений в методике расследования и ее виды. *Вестн. Моск. ун-та. Серия 11. Право*. 2015. № 5. С. 43.

що не слід заперечувати значення кримінально-правових характеристик для класифікації злочинів у методиці. У підґрунті класифікації з поділом на види (на різновиди, групи і підгрупи) повинні лежати саме кримінально-правові ознаки, бо кримінально-правова характеристика завжди в загальному вигляді визначає методику. Те, що методику розслідування визначають у переважній більшості криміналістичні ознаки (способи вчинення злочину тощо), не виключає основоположного впливу на неї кримінально-правових положень¹.

Отже, згідно з третім підходом до створення криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень можна стверджувати, що «чистої» криміналістичної класифікації не існує, оскільки саме поняття «кримінальне правопорушення» розроблено кримінальним законодавством. У зв'язку з цим у криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень поряд з ознаками, що характеризують кримінальне правопорушення з криміналістичного погляду, включаються і ознаки, що характеризують його з кримінально-правового погляду.

Отже, криміналістична класифікація злочинів будується на основі поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв. У підґрунті такої класифікації злочинів за класами, групами, підгрупами, видами та різновидами мають лежати перш за все кримінально-правові ознаки². При цьому кожна із цих частин володіє водночас певною специфікою і спільністю ознак. Так, наприклад, вид кримінального правопорушення характеризується сукупністю ознак, спільних для виду і групи, що входять у нього, але в групі виділені кримінальні правопорушення з більш конкретними ознаками, що відрізняють цю групу від інших сукупностей кримінальних правопорушень.

Уявляється правильним покладати у підґрунтя криміналістичної класифікації злочинів два взаємопов'язані критерії: 1) кримінально-правовий, що визначає нормативну суть протиправного діяння, передбаченого законом; 2) криміналістичний, що враховує чинники, пов'язані зі специфікою

¹ Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции / Министерство высшего и среднего специального образования УССР, ХЮИ. Харків : Юрид. ин-т, 1976. С. 14.

² Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. С. 365.

виявлення і розкриття злочинів різних видів, залежно від особливостей предмета посягання, обстановки приготування, вчинення і приховування злочину, його механізму та способів, типології особи злочинця, мети та мотивації злочинних дій тощо¹.

Питання щодо підстав (критеріїв) класифікації є найважливішим у проблемі класифікації кримінальних правопорушень, оскільки критерії є показником теоретичного та практичного значення класифікації в цілому, тих цілей і завдань, що перед нею ставляться. Критерієм будь-якої класифікації може виступати лише така ознака, яка, по-перше, відображає сутність явищ, які класифікуються, та їх єдність; по-друге, не виключає специфіки кожного класу явищ та їх відмінності².

Підстави криміналістичної класифікації злочинів повинні бути відповідно значущими та методично перспективними. Оскільки виявлення і пізнання криміналістичних рис злочинів здійснюється в результаті узагальнення процесів збирання, систематизації та оцінювання різних слідів (матеріальних і ідеальних) правопорушень, зазначені підстави класифікації злочинів повинні бути певною мірою пов'язаними зі своєрідністю комплексів зазначених слідів і з особливостями процесу слідоутворення. Окремі ж сліди злочинів і їх комплекси є результатом взаємодії структурних елементів механізму злочинів між собою і з певним зовнішнім середовищем. Окремими підставами класифікації можуть виступати практично всі елементи криміналістичної характеристики певного виду злочинів³. Так, наприклад, зараз розроблено методики, відокремлені за різними підставами:

1) залежно від суб'єктів учинення злочину: а) неповнолітні; б) рецидивісти; в) засуджені в місцях позбавлення волі; г) організовані групи та злочинні організації; г) іноземні громадяни тощо;

¹ Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. С. 365–366.

² Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Харьков : Вища школа, 1983. С. 27; Кривоченко Л. Н. Критерии классификации преступлений. *Проблемы социалистической законности*. Харьков : Вища школа, 1976. Вып. 1. С. 72.

³ Яблоков Н. П. Криминалістическая классификация преступлений в методике расследования и ее виды. *Вестник Моск. ун-та. Серия 11: Право*. 2015. № 5. С. 47.

2) залежно від часу вчинення: а) які розкриваються «по гарячих слідах»; б) злочини минулих років;

3) залежно від місця вчинення: а) на транспорті; б) у курортних зонах та місцях масового туризму; в) в екстремальних кліматичних або територіальних та виробничих умовах тощо;

4) залежно від особи потерпілого: а) проти іноземців; б) проти осіб з дефектами та розладами психіки тощо¹.

Суттєве дослідження криміналістичних класифікацій злочинів провів А. Ю. Головін. Учений виділив кілька груп та підгруп криміналістичних класифікацій злочинів, а також наголосив на тому, що вказані класифікації не обмежують та не виключають можливості їх доповнення. Науковець виділив такі групи класифікацій: 1) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані зі способом їх вчинення та приховування; 2) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані із суб'єктом їх вчинення; 3) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з потерпілим та особливостями його поведінки; 4) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані з безпосереднім об'єктом і предметом злочинного посягання; 5) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані із суб'єктивною стороною злочину; 6) криміналістичні класифікації злочинів, пов'язані зі специфікою місця, часу, обстановки скоєння злочину².

Заслуговує уваги думка щодо існування внутрішньовидової та міжвидової криміналістичної класифікації злочинів. Згідно із нею, в окремі види доцільно об'єднувати злочини на підставі окремого криміналістично важливого елемента злочину, наприклад способу або предмету посягання. Відповідно до міжвидової класифікації злочини повинні бути систематизовані з поєднанням в окремі класифікаційні групи з метою розроблення загальної методики скоєння злочину, а також вони повинні мати загальну підставу, яка їх об'єднує³. Уявляється, що такими підставами для класифікації є окремі елементи механізму кримінальних

¹ Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник. Изд. 2-е, перераб. и испр. М. : Контракт ; Инфра-М. 2006. С. 485.

² Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации преступлений. *Известия Тульского государственного университета. Серия: Экономические и юридические науки*. 2013. Вып. 2. Ч. 2. С. 33–39.

³ Давыдова Н. Н. Криминалистические классификации преступлений и методик их расследования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Саратов, 2009. С. 14.

правопорушень. Одні з цих елементів є спільними для всіх досліджуваних кримінальних правопорушень і дозволяють об'єднати їх в окремі групи і створити міжвидову класифікацію. Інші ж елементи є більш специфічними та можуть бути притаманними не всім видам кримінальних правопорушень, об'єднаним у групу, а лише деяким, і тому вони дозволяють побудувати внутрішньовидову класифікацію.

Отже, розробляючи криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід урахувати як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії, що визначаються загальними елементами механізму вчинення вказаних кримінальних правопорушень та відображають їх криміналістичну характеристику.

Особливе значення для класифікації кримінальних правопорушень мають такі елементи механізму кримінального правопорушення, як предмет злочинного посягання, спосіб вчинення кримінального правопорушення, суб'єкт кримінального правопорушення (особа злочинця), мотиви та мета вчиненого діяння, місце, час та обстановка його вчинення, особа потерпілого, типові сліди тощо.

Так, наприклад, під час класифікації кримінальних правопорушень залежно від суб'єкта їх вчинення враховуються його біологічні властивості (стать, вік, стан здоров'я та фізіологічний стан тощо), психологічні (психологічний стан) та соціологічні властивості (громадянство, освіта, сімейний стан, професія, наявність злочинного досвіду, схильність до антисоціальної поведінки тощо), наявність соціального зв'язку із жертвою тощо.

Важливо зауважити, що в криміналістичній класифікації кримінальних правопорушень ідеться саме про суб'єкта кримінального правопорушення, а не про особу злочинця, оскільки, по-перше, в кримінальних правопорушеннях, скоєних декількома особами, виникає потреба в характеристиці як окремих осіб, що належать до складу цієї групи, так і в характеристиці самої групи, її стійкості, наявності зв'язків між злочинцями тощо. Крім того, під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності до уваги можуть братися не лише ознаки злочинця як особи, тобто в

соціальному та морально-етичному аспекті, а насамперед саме біологічні властивості.

Класифікація за суб'єктами кримінальних правопорушень має важливе значення для розроблення відповідних окремих криміналістичних методик, спрямованих на розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Наприклад, за рівнем освіти, інтелектуального розвитку та кримінального досвіду можна виділити способи вчинення кримінальних правопорушень, здібності та навички, використані злочинцем тощо. Рід занять позначається на навколишньому середовищі, інтересах і ціннісних орієнтаціях особи. Сімейний стан впливає на визначення тих чи інших потреб, на поведінку суб'єкта кримінального правопорушення. Відсутність постійного заробітку і роботи свідчить про деградацію особи (особливо в разі поєднання цих ознак з алкоголізмом). Відомості про колишню злочинну діяльність і судимості відображають антисоціальну спрямованість злочинця, його схильність до вчинення певних видів кримінальних правопорушень.

Особливе значення для класифікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є спосіб їх вчинення, адже саме в способі вчинення кримінального правопорушення відображається його об'єктивна сторона, що надає можливість здійснити як загальне розмежування груп таких кримінальних правопорушень, так і конкретне розмежування окремого їх виду. Зі способом кримінального правопорушення мають тісний зв'язок знаряддя та сліди, що виникають під час його вчинення. Це дає змогу здійснити класифікацію кримінальних правопорушень залежно від знарядь, що використовуються під час підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень.

За ознаками слідів злочинів В. О. Образцов пропонує класифікацію, що будується з урахуванням їх криміналістичного поділу, стану, співвідношення часу утворення з часом виявлення їх під час розслідування¹. Сліди кримінальних правопорушень мають безпосередній зв'язок із способом їх вчинення, що обумовлює доцільність криміналістичної класифікації злочинів за вказаною підставою.

¹ Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. С. 60.

Як підстави криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності можуть бути використані елементи обстановки вчинення кримінальних правопорушень. Так, В. І. Куликов поділяє їх на три категорії: природні (природні речовини, явища, умови і процеси), створювані або використовувані людиною в процесі трудової діяльності, в побуті тощо, соціально-психологічні (відносини в трудових колективах, сім'ї)¹. Під час вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності злочинці можуть використати на свою користь і інші обставини: недоліки об'єктивного або суб'єктивного характеру, що виникають під час її здійснення. До них можуть бути віднесені прогалини у законодавстві, неналежне матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, неякісна організація праці правоохоронців або неналежне виконання функціональних обов'язків окремими співробітниками. Указані елементи обстановки можуть бути використані для класифікації кримінальних правопорушень, однак їх практичне значення викликає деякі сумніви.

Ще одним із важливих критеріїв для класифікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності є мотиви та мета їх вчинення. Так, В. О. Образцов вважає, що класифікація злочинів за мотивами охоплює злочини, що вчиняються: 1) з корисливих мотивів; 2) для полегшення вчинення інших злочинів; 3) для приховування інших злочинів, уникнення відповідальності за їх вчинення; 4) у зв'язку з перевищенням меж необхідної оборони; 5) у зв'язку з реалізацією помилкових особистих і суспільних інтересів; 6) у зв'язку з бажанням досягти певних цілей з найменшими витратами і зусиллями². Окремі виділені вченим мотиви притаманні й кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, адже ці види кримінальних правопорушень характеризуються тим, що їх спрямовано не на звичайну людину, а

¹ Куликов В. И. Обстановка совершения преступления и ее криминалистическое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1983. С. 23.

² Образцов В. А. Вказана праця. С. 95.

на особу, яка виконує/виконувала покладені на неї функціональні обов'язки або громадський обов'язок щодо реалізації правоохоронних функцій. Тому переважна більшість мотивів обумовлюється вказаними обов'язками. Поряд із цим залежно від виду кримінального правопорушення мотив може набувати більш загального або навпаки, особистого характеру.

Особливе значення серед підстав класифікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має особа потерпілого. Суб'єкт кримінального правопорушення і потерпілий в момент його вчинення перебувають у взаємодії один з одним, що детерміновано можливостями вибору кожним з його учасників певного варіанту поведінки¹. Поряд із цим слід зауважити, що вказана підстава для класифікації може бути застосована не до всіх кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Так, наприклад, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи не містить у своєму складі особи потерпілого, адже безпосередньо посягає на нормальне функціонування та авторитет органів державної влади.

З метою побудови криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності необхідно визначитися з їх спільними та відмінними рисами або ознаками. Із цією метою, на нашу думку, можна використовувати як кримінально-правові, так і криміналістичні критерії.

Підтримуючи думку тих учених, які вважають, що криміналістична класифікація будується на основі кримінально-правової, виділимо насамперед кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності за родовим об'єктом посягання. Розділ 15 Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів» містить значну кількість складів кримінальних правопорушень. Аналіз норм цього розділу надає можливість виділити такі види кримінальних правопорушень (злочинів та кримінальних проступків), вчинення яких посягає на

¹ Антонян Ю. М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступлений. М. : Академия МВД СССР, 1973. С. 65.

авторитет органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності:

– ст. 342 КК України «Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

– ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця»;

– ст. 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»;

– ст. 347 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця»;

– ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»;

– ст. 349 КК України «Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника»;

– ст. 350 КК України «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»;

– ст. 352 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок»

– ст. 353 КК України «Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи».

Зазначені кримінальні правопорушення мають спільні риси та полягають насамперед у посяганнях на життя, здоров'я чи майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку або їхніх близьких родичів, перешкоджанні їх діяльності, присвоєнні владних повноважень або звання службової особи, що обґрунтовує їх належність до групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Ураховуючи викладене вище, можна класифікувати

кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності за такими кримінально-правовими та криміналістичними підставами.

1. Залежно від об'єкту та спрямованості умислу:

а) кримінальні правопорушення, пов'язані із посяганням на життя та здоров'я:

– насильство щодо працівника правоохоронного органу (чч. 2–4 ст. 345 КК України);

– посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку (ст. 348 КК України);

– насильство щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку (чч. 2,3 ст. 350 КК України);

б) кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганнями на майно:

– умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу (ст. 347 КК України);

– умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок (ст. 352 КК України);

в) перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку:

– опір працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку (ч. 2, 3 ст. 342 КК України);

– втручання в діяльність працівника правоохоронного органу (ст. 343 КК України);

– погроза щодо працівника правоохоронного органу (ч. 1 ст. 345 КК України);

– захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України);

– погроза щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку (ч. 1 ст. 350 КК України);

г) кримінальне правопорушення, пов'язане із самовільним присвоєнням владних повноважень:

– самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України).

2. За способом вчинення кримінальних правопорушень:

а) кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом здійснення активних дій (69,7 %);

б) кримінальні правопорушення, що вчиняються шляхом утримання від необхідних дій (30,3 %).

3. Залежно від наявності та використання знарядь кримінального правопорушення:

а) кримінальні правопорушення, вчинені з використанням засобів або знарядь (зброя, побутові знаряддя, підроблені документи тощо) (27,6 %);

б) кримінальні правопорушення, вчинені без використання будь-яких засобів та знарядь (72,4 %);

4. Залежно від наявності та характеру насильства під час вчинення кримінального правопорушення:

а) насильницькі кримінальні правопорушення проти працівників органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності:

– кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням фізичного насильства (заподіяння смерті, нанесення тілесних ушкоджень) (69%);

– кримінальні правопорушення, пов'язані із застосуванням психічного насильства (погрози, шантажування потерпілого, позбавлення певних благ або переваг, втручання в особисте життя тощо) (4,5 %);

б) ненасильницькі кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (наприклад, злочини, що посягають на майно, або пов'язані самовільним присвоєнням владних повноважень) (26,5 %).

5. За систематичністю вчинення таких кримінальних правопорушень:

а) кримінальні правопорушення, які вчиняються одноразово (зокрема, злочинні посягання на життя, здоров'я та майно) (93,5 %);

б) кримінальні правопорушення, які вчиняються систематично або мають триваючий характер (наприклад, самовільне присвоєння владних повноважень та звання службової особи) (6,5 %).

б. За суб'єктом кримінального правопорушення:

а) залежно від кількості злочинців:

– кримінальні правопорушення, вчинені однією особою (92 %);

– групові кримінальні правопорушення (вчинені групою осіб, організованою групою або злочинною організацією) (8 %);

б) залежно від статі злочинця:

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами чоловічої статі (94,4 %);

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами жіночої статі (5,6 %);

в) залежно від наявності злочинного досвіду:

– кримінальні правопорушення, вчинені раніше засудженими особами (16,3 %);

– кримінальні правопорушення, вчинені особами, які не мали судимості (83,7 %);

г) залежно від перебування особи у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного):

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами у стані алкогольного сп'яніння (64,7 %);

– кримінальні правопорушення, що вчиняються особами у стані наркотичного сп'яніння (4,9 %);

– кримінальні правопорушення, що вчиняються тверезими особами (30,4 %).

7. Залежно від наслідків (шкоди), завданих кримінальним правопорушенням:

а) кримінальні правопорушення, вчинення яких завдало матеріальної шкоди потерпілим (18 %);

б) кримінальні правопорушення, що спричинили фізичну шкоду здоров'ю та життю потерпілих (81,3 %);

в) кримінальні правопорушення, що завдали моральної шкоди потерпілим (0,7 %).

8. За характером мотиву та мети вчинення кримінального правопорушення:

а) з метою перешкоджання діяльності (78 %);

б) з метою полегшення вчинення інших кримінальних правопорушень (10 %);

в) з метою уникнення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень (7 %);

г) інші (5 %).

9. За особою потерпілого:

а) залежно від наявності соціального зв'язку між злочинцем та потерпілим:

– кримінальні правопорушення, що вчиняються знайомими потерпілому особами (71 %);

– кримінальні правопорушення, що вчиняються незнайомими особами (29 %);

б) за характером дій потерпілого в момент вчинення кримінального правопорушення стосовно злочинця:

– кримінальні правопорушення, вчинені під час активних дій потерпілого, спрямованих на фізичне припинення злочинних дій суб'єкта злочину, що характеризуються активним опором (в момент виконання службових обов'язків) (84,9 %);

– кримінальні правопорушення, під час вчинення яких потерпілий діє пасивно (відсутній опір потерпілого) (15,1 %).

10. За наявністю і характером підготовки:

а) заздалегідь сплановані кримінальні правопорушення (33 %);

б) кримінальні правопорушення, які мають несподіваний (імпульсивний) характер (обумовлені ситуацією, що склалась, наприклад опір представникові влади під час масових акцій, які переросли в заворушення) (67 %).

Подана класифікація не є вичерпною та може бути доповнена іншими підставами. Розмежування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності за визначеними критеріями надає можливість комплексно дослідити елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та розробити методику їх розслідування.

Отже, криміналістична класифікація має важливе теоретичне значення, що виражається у закладенні основ для розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

1.3. Принципи побудови методик розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та методи вивчення слідчої практики

Одним із головних завдань криміналістики є розроблення окремих методик розслідування кримінальних правопорушень. У

підгрунтя побудови будь-якої криміналістичної методики, як доречно зазначає Ю. П. Алєнін, покладено наукові рекомендації, методи, прийоми та засоби, за рахунок застосування яких здійснюється розслідування протизаконних діянь¹.

Найважна наразі система засобів та методів розслідування, як вказує В. В. Тищенко, ґрунтується на принципах, покладених у підгрунтя розроблення окремих криміналістичних методик². Отже, і процес розслідування кримінальних правопорушень, і процес побудови криміналістичних методик ґрунтуються на відповідних принципах.

Під принципом (лат. *principium* – начало, основа) розуміють будь-яке вихідне положення (теорії, вчення, науки) або внутрішнє переконання людини, її погляд на речі³. Таке розуміння принципів склалось і в юридичній літературі.

Принципи формування криміналістичних методик досліджувалися багатьма вченими, серед яких Р. С. Белкін⁴, А. Ф. Волобуєв⁵, В. А. Журавель⁶, І. І. Когутич⁷, О. Н. Колєснїченко⁸, А. С. Колодіна⁹, М. О. Сєліванов¹⁰, Р. Л. Степанюк¹¹,

¹ Алєнін Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика : монография. Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. С. 49.

² Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. С. 115.

³ Большая советская энциклопедия / гл. ред. Б. А. Введенский ; С. И. Вавилов. 2-е изд. М. : 1949–1957. Т. 20: Кандидат – кинескоп. 1953. С. 588.

⁴ Белкин Р. С. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. М. : Новый юрист, 1997. 400 с.

⁵ Криміналістика : підручник / Берназ В. Д. та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 665 с.

⁶ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.

⁷ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.

⁸ Колєснїченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 483 с.

⁹ Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2016. 216 с.

¹⁰ Сєліванов Н. А. Сущность криминалистической методики и ее принципы. *Социалистическая законность*. 1976. № 5. С. 61–64.

¹¹ Степанюк Р. Л. Джерела та принципи формування окремих методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1 (12). С. 138–145.

В. В. Тіщенко¹, С. М. Чурилов², А. В. Шмонін³, Б. В. Щур⁴ та ін. Учені-криміналісти доклали багато зусиль у розроблення вказаної криміналістичної категорії, проте деякі питання все ж таки залишаються дискусійними.

Практичне значення принципів побудови криміналістичних методик полягає у тому, що вони уособлюють ті керівні засади, які необхідно враховувати під час створення методик. Разом із тим, як указує А. В. Шмонін, вони орієнтують на обов'язковість урахування під час розроблення конкретних методик усіх виявлених та вивчених криміналістичних особливостей окремих видів злочинів, ступеня типовості слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування, широке й узгоджене використання всіх видів слідчо-оперативної взаємодії, всього арсеналу спеціальних знань, найбільш сучасних методологічних концепцій діяльності з розслідування⁵.

Перш ніж переходити до розгляду принципів побудови окремих криміналістичних методик, вважаємо доцільним згадати деякі думки видатного вченого-криміналіста Р. С. Белкіна. Науковець указував, що сутність принципів формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів полягає в тому, що, перш за все, слід виходити зі знання механізму злочину та його центрального елемента – способу підготовки, учинення та приховування злочину; умов, що визначають вибір способу і виникнення слідів його застосування. При цьому окрема криміналістична методика має бути розрахована на її адаптацію до конкретних умов розслідування. Також вона повинна відображати етапність цього процесу, ті завдання, які вирішуються на кожному його етапі, особливості цих етапів, чого можна досягти завдяки

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

² Чурилов С.Н. Принципы разработки и построения частных криминалистических методик : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1981. 18 с.

³ Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. 416 с.

⁴ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків. юрид., 2010. 319 с.

⁵ Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. С. 70.

застосуванню системного підходу до процесу розслідування¹. Указані погляди слід розглядати як теоретико-прикладні рекомендації для науковців, що займаються розробленням окремих криміналістичних методик різних класифікаційних рівнів.

Що стосується безпосереднього розгляду принципів побудови окремих криміналістичних методик, то першочергово слід зазначити, що серед науковців немає однастайності щодо них та їх співвідношення з іншими видами принципів. Так, ще у 1979 р. О. Н. Колесніченко зазначив, що принципи наукових основ створення окремих методик розслідування й принципи побудови методики розслідування щодо конкретної методики в юридичній літературі чітко не розмежовуються². Разом із тим він відніс до принципів побудови окремої криміналістичної методики такі: 1) правильна кримінально-правова оцінка розслідуваної події; 2) обумовленість методики особливостями конкретної кримінальної справи і слідчої ситуації; 3) координація дій слідчого, органів дізнання і громадськості; 4) використання в розслідуванні наукових знань³. Його сучасник М. О. Селіванов зазначає, що класифікацію указаних принципів можна уявити у вигляді десятих основних груп, а саме:

- 1) послідовність розслідування злочинів;
- 2) ґрунтування криміналістичної методики на предметі доказування;
- 3) необхідність урахування типової криміналістичної характеристики злочинів;
- 4) обов'язковість урахування в процесі побудови криміналістичної методики розслідування слідчої ситуації для кожної групи злочинів;
- 5) сформований комплекс слідчих дій, який забезпечує точність і повноту розслідування злочинів;
- 6) класифікація слідчих дій (первинні та подальші);
- 7) розроблення найвдалішої послідовної системи слідчих (розшукових) дій;

¹ Белкин Р. С. Принципы формирования частных криминалистических методик. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования : учебник / под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. М. : Новый Юрист, 1997. С. 201–203.

² Колесніченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений. *Криміналістика и судебная экспертиза*. Киев, 1979. № 18. С. 64.

³ Колесніченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений: Текст лекций. Харьков : Юрид. ин-т, 1976. С. 27.

8) передбачення поряд з окремими слідчими діями комплексів слідчих дій, підпорядкованих тим чи іншим окремим завданням;

9) розроблення ієрархічної системи таких дій;

10) відповідність криміналістичних методик сучасним реаліям, тобто динамічність цієї категорії¹.

Аналізуючи погляди науковця, О. М. Васильєв зазначив, що вони не повною мірою відображають методики розслідування злочинів як цілісної системи².

А. В. Дулов серед принципів побудови окремої криміналістичної методики виділяє такі:

1) принцип забезпечення повноти теоретичних досліджень у кожній методиці розслідування;

2) принцип обов'язкового використання наукових досягнень усіх розділів криміналістики під час розроблення методичних рекомендацій;

3) принцип забезпечення організації розслідування цього виду злочинів;

4) принцип обов'язкової побудови загальної моделі розслідування цієї категорії кримінальних справ³.

Ми поділяємо думку сучасних учених-криміналістів, які дійшли висновку, що у творах О. Н. Колесніченка та М. О. Селіванова більшою мірою виділено принципи організації розслідування злочинів⁴. При цьому вважаємо, що класифікація А. В. Дулова в цілому відображає базові принципи побудови окремої криміналістичної методики, за винятком принципу забезпечення організації розслідування цього виду злочинів, який врегульовує особливості практичного використання методичних рекомендацій.

Слід зазначити, що схожої критики зазнали і дослідження

¹ Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М. : Юрид. лит., 1982. С. 121–128; Селиванов Н. А. Сущность методики расследования и ее принципы. *Социалистическая законность*. 1976. № 5. С. 61–64.

² Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. С. 24.

³ Дулов А. В. Принципы построения методик расследования преступлений // Проблемы «Компьютерной преступности» : тезисы докладов теорет. семинара по проблемам криминологии, криминалистики и судебной экспертизы (г. Минск, 1992). 1992. № 2. С. 31–33.

⁴ Журавель В. А. Принципы формирования окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 1 (64). С. 175.

В. С. Кузьмічова та Ю. М. Черноус, які стверджують, що принципи створення методики розслідування окремих видів злочинів разом із принципами слідчої тактики є принципами слідчої діяльності¹. Так, Б. В. Щур зазначає, що така думка є доволі спірною, оскільки вони розглядають найбільш загальні ідеї щодо здійснення слідчої діяльності, тобто принципи практичної діяльності².

І. І. Когутич стверджує, що принципи побудови криміналістичної методики – це вимоги, що ґрунтуються на законі, яким повинна відповідати побудова будь-яких окремих методик. Ці принципи автор поділяє на такі:

- 1) загальні (ті, що визначають основи розділу криміналістики);
- 2) окремі (ті, що визначають категорії (критерії), які зумовлюють напрацювання криміналістичних методик);
- 3) спеціальні (базові категорії, що слугують розробленню конкретних методик розслідування окремих видів чи груп злочинів).

До спеціальних дослідників відносив такі:

- 1) принцип індивідуальності розслідування й судового розгляду;
- 2) взаємозв'язок слідчого з оперативним апаратом органів дізнання;
- 3) максимально активне використання спеціальних (фахових) знань, технічних засобів і допомоги громадськості;
- 4) принцип плановості розслідування та судового розгляду кримінальних справ;
- 5) принцип оперативності, швидкості розслідування;
- 6) принцип оптимального набору слідчих і судових дій³.

На нашу думку, деякі з указаних спеціальних принципів більшою мірою належать до принципів здійснення слідчої діяльності. Ототожнення принципів слідчої діяльності та принципів побудови окремих криміналістичних методик є недопустимим, адже перші мають врегульовувати діяльність відповідних суб'єктів щодо розслідування кримінальних правопорушень, а другі –

¹ Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: монографія. Київ: Нічлава, 2005. С. 103–165.

² Щур Б. В. Принципи побудови та застосування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 180.

³ Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. С. 537–538.

виступати теоретичним підґрунтям для побудови науково-практичних рекомендацій, що мають впроваджуватися у практичну діяльність указаних суб'єктів. У цьому контексті досить доречно згадати думку Р. Л. Степанюка, який указує, що до принципів формування окремих криміналістичних методик слід включати лише основоположні, головні правила цієї діяльності, тобто правила побудови методик, а не їх застосування чи, тим паче, засади здійснення практичної діяльності¹.

Серед науковців існує й інша тенденція – ототожнення принципів формування окремих криміналістичних методик із деякими загальними принципами слідчої діяльності. Зокрема, таке простежується щодо віднесення принципу законності до принципів побудови окремих методик розслідування злочинів, що пропонують М. В. Салтевський², Є. П. Іщенко, А. О. Топорков³ і М. Г. Шурухнов⁴. Не вдаючись до детальної наукової дискусії щодо поглядів кожного з указаних дослідників, ми поділяємо думку В. А. Журавля, який на підставі аналізу вище вказаної тенденції зазначає, що деякі із сформульованих принципів взагалі доречно віднести до системи елементів криміналістичної методики, серед яких, наприклад, використання спеціальних знань і технічних засобів, а також планування та організація процесу досудового розслідування⁵.

Крім того, під час вирішення питання щодо співвідношення принципів криміналістичної методики як розділу криміналістики та принципів формування криміналістичних методик ми поділяємо думку А. С. Колодіної, відповідно до якої вказані принципи – не тотожні поняття, хоча вони й перебувають у тісній залежності. Основним критерієм їх розмежування має виступати функціональне призначення кожної із систем принципів⁶.

¹ Степанюк Р. Л. Принципи формування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 87.

² Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 2. Харків : Консум, 2001. С. 260.

³ Іщенко Є. П. Криміналістика : учебник / Є. П. Іщенко, А. А. Топорков. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Контракт ; Инфра-М, 2005. С. 499.

⁴ Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник. 2-е изд., исправл. и доп. М. : Эксмо, 2008. С. 446.

⁵ Журавель В. А. Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць*. Харків : Право, 2011. № 1. С. 175.

⁶ Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. С. 118.

Також слід зазначити, що під час визначення принципів побудови окремих криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень деякі вчені-криміналісти помилково ототожнюють їх зі змістом самої методики. Зокрема, І. Ф. Герасимов відносив до основних принципів побудови криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів такі:

- 1) наукову обґрунтованість та зумовлену цією обставиною достовірність висновків і криміналістичних рекомендацій;
- 2) розроблення криміналістичної характеристики конкретного виду або групи злочинів;
- 3) використання під час розроблення окремих методик так званої криміналістичної класифікації злочинів;
- 4) урахування ситуаційних чинників;
- 5) координацію та кооперацію всіх засобів, методів та можливостей, що забезпечують повноту і швидкість розслідування;
- 6) забезпечення об'єктивності дослідження всіх матеріалів провадження;
- 7) забезпечення застосування всіх передбачених законом заходів для розкриття злочинів та встановлення осіб, які їх учинили¹.

В. В. Тіщенко цілком слушно виділяє принципи побудови криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів і принципи практичної діяльності слідчого з розслідування конкретного злочину. До першої групи науковець відніс такі:

- 1) розгляд об'єктів методики розслідування злочину і розслідування необхідно здійснювати з позицій системно-діяльнісного і функціонального підходів;
- 2) використання даних і новітніх досягнень інших наук – як гуманітарних, так і природничо-технічних – для дослідження злочинів, умов їх вчинення, особливостей механізму слідоутворення і розроблення адекватних рекомендацій з їх розслідування;
- 3) розроблення методичних рекомендацій на основі криміналістичного аналізу злочинів і створення їх типової інформаційно-пізнавальної моделі – криміналістичної

¹ Криминалистика : учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высш. школа, 2000. С. 339–342.

характеристики щодо досліджуваної категорії злочинів;

4) використання досвіду слідчої практики шляхом його узагальнення, аналізу і подальшої екстраполяції в теорію розкриття злочинів;

5) розроблення методичних рекомендацій на основі криміналістичної класифікації злочинів, що надає можливість виявити і дослідити особливості відповідної класифікаційної групи і створити методiku певного рівня;

6) розроблення окремих методик розслідування на основі визначення і характеристики обставин цього виду злочину, які треба встановити;

7) розроблення напрямів і завдань розслідування з урахуванням специфіки етапів розслідування;

8) розроблення методичних рекомендацій на основі інформаційно-ситуаційної оцінки стану розслідування, виділення типових слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування;

9) виділення відповідних типових завдань тактичного й організаційно-методичного характеру і визначення оптимальної програми їх вирішення з урахуванням особливостей конкретної категорії злочинів та етапів їх розслідування;

10) виділення специфічних тактичних і технічних прийомів під час проведення окремих слідчих дій і тактичних операцій¹.

Не повністю поділяючи погляди В. В. Тіщенко, Б. В. Щур зазначив, що їх доцільніше розглядати як категорії криміналістики або як зміст самої методики². Слід зазначити, що досягненням останнього є його авторська класифікація принципів. Так, Б. В. Щур зазначає, що принципи, згадувані у спеціальних літературних джерелах, доцільно поділяти на дві групи, а саме: 1) принципи побудови (формулювання) окремих криміналістичних методик; 2) принципи застосування окремих криміналістичних методик. До першої групи він відносить такі: 1) системність криміналістичної методики; 2) наукова обґрунтованість методичних рекомендацій та слідчих технологій; 3) структурованість побудови окремої криміналістичної методики;

¹ Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса, 2007. С. 119–120.

² Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юрид., 2010. С. 230.

4) об'єктивність у формуванні окремої криміналістичної методики. До другої групи автор відносить: 1) законність використання методичних рекомендацій; 2) етичність використання методичних рекомендацій; 3) етапність (планованість) використання методичних рекомендацій; 4) вибірковість (ситуаційність) застосування методичних рекомендацій; 5) індивідуальність (конкретність) застосування методичних рекомендацій¹.

Указаний підхід до класифікації принципів є абсолютно логічним, оскільки кожна криміналістична методика має як теоретичне, так і практичне призначення, а тому діяльність щодо застосування окремих криміналістичних методик також має ґрунтуватися на певних засадах. Разом із тим ми вважаємо, що принципи побудови окремих криміналістичних методик мають не просто бути втіленням філософських чи загальнонаукових принципів, пристосованих до потреб криміналістики, а і слугувати універсальним базисом, що втілюватиме науково-практичні рекомендації побудови будь-якої окремої криміналістичної методики. Проте деякі заперечення викликає виокремлення принципу законності використання методичних рекомендацій. Безумовно, вони мають ґрунтуватися на положеннях чинного законодавства, проте їх використання не може ними регулюватися.

В. А. Журавель, уточнюючи класифікацію Б. В. Щура, відносить до принципів формування криміналістичної методики такі:

1) відповідність технології створення (побудови) криміналістичних методик їх класифікаційному рівню;

2) відповідність методико-криміналістичних рекомендацій кінцевій меті формування певних методик;

3) відповідність типових криміналістичних моделей розслідування, предмету доказування, а також диспозиції певної статті Кримінального кодексу;

4) відповідність структури окремої криміналістичної методики структурі базової моделі криміналістичної методики розслідування злочинів;

5) відповідність послідовності викладення методичних порад етапності процесу розслідування;

6) ситуаційна зумовленість побудови методико-криміналістичних рекомендацій².

¹ Там само. С. 232.

² Журавель В. А. Принципи формування окремих криміналістичних

А. С. Колодіна серед принципів наукового розроблення методики розслідування окремих категорій злочинів виділяє сім принципів, а саме:

1) принцип урахування кримінально-правової класифікації злочинів;

2) принцип урахування криміналістичної класифікації злочинів;

3) принцип охоплення всіх обставин, які підлягають установленню в процесі розслідування певного виду (групи) злочинів;

4) принцип ситуативності;

5) принцип етапності (періодизації розслідування);

6) принцип програмування;

7) принцип урахування тактичних особливостей провадження залежно від виду злочину¹.

Ми погоджуємось із Р. Л. Степанюком, який, аналізуючи вищевказані погляди правників, зазначає, що надмірна деталізація правил формування методик розслідування призводить до активізації наукових дискусій, але не йде на користь усталенню системи принципів, тобто основоположних засад, керівних ідей, головних підстав цієї наукової та практичної діяльності².

Слід звернути увагу, що свого часу вагомий внесок у розвиток принципів криміналістичної методики розслідування злочинів здійснив С. М. Чурілов, який запропонував таку класифікацію принципів побудови окремих криміналістичних методик:

1) принцип залежності окремих криміналістичних методик від права (виражається у підпорядкованості нормам міжнародного права й конституційним положенням, взаємозв'язку з іншими галузями права, підзаконними актами тощо);

2) принцип залежності окремих криміналістичних методик від науки (тобто вони ґрунтуються на положеннях юридичних та неюридичних наук, а часом формуються на межі природних і технічних наук);

методик розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць. Харків : Право, 2011. Вип. 1. С. 180.

¹ Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. С. 107–116.

² Степанюк Р. Л. Джерела та принципи формулювання окремих методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1 (12). С. 140–141.

3) принцип залежності окремих криміналістичних методик від практичної діяльності (основою побудови виступають потреби практики, що робить цей інститут криміналістики динамічним)¹.

Р. Л. Степанюк із цього приводу зазначає, що вказана система принципів виглядає занадто деталізованою, адже вона охоплює не лише принципи, а й підсистеми². При цьому узагальнивши розробки науковців з указаного питання, він виокремлює такі принципи побудови будь-якої окремої криміналістичної методики: 1) правова основа; 2) наукова основа; 3) інформаційно-практична основа³.

Ми поділяємо погляди С. М. Чурилова та Р. Л. Степанюка. Разом із тим пропонуємо проаналізувати принципи побудови окремої криміналістичної методики, визначені С. О. Книженко, а саме: 1) диференційованість; 2) адаптивність; 3) етапність; 4) алгоритмічність.

Диференційованість означає формування окремих криміналістичних методик з урахуванням криміналістичної класифікації злочинів, що розробляється з урахуванням як кримінально-правових, так і криміналістичних критеріїв.

Адаптивність означає необхідність урахування під час формування окремої криміналістичної методики: 1) ситуацій, що виникають під час розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень; 2) стратегічних і тактичних завдань.

Етапність та алгоритмічність методики означає розроблення рекомендацій відповідно до етапів розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень і визначення чітких алгоритмів дій слідчого й судді (суду)⁴. Зумовлені останньою принципами умовно можна визначити як принципи-вимоги, що визначають керівні засади, яких необхідно дотримуватись під час побудови окремих криміналістичних методик та з урахуванням яких мають

¹ Чурилов С. Н. Принципы разработки и построения частных криминалистических методик : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1981. С. 15; Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. М. : Маркетинг, 2002. 370 с.

² Степанюк Р. Л. Принципи формування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 88.

³ Там само.

⁴ Книженко С. А. Понятие и принципы формирования частной криминалистической методики. *Leges et vita : междунар. науч.-практи. правовой журнал*. 2017. № 8/2. С. 67–68.

розроблюватися всі структурні елементи кожної окремої криміналістичної методики.

Ураховуючи багаторічні напрацювання вчених-криміналістів, ми пропонуємо здійснити класифікацію принципів побудови окремих криміналістичних методик для здійснення їх систематизації, логічного сприйняття, правильного усвідомлення та застосування.

Залежно від джерел, що використовуються для формування криміналістичних методик, можна виокремити такі:

1) принцип правової основи (визначає необхідність ґрунтування на положеннях Конституції України, нормах міжнародних договорів, ратифікованих ВР України, положеннях кримінального та кримінального процесуального законодавства, законах України, відомчих інструкціях тощо нормативно-правових актах);

2) принцип наукової основи, що визначає необхідність урахування положень та науково обґрунтованих рекомендацій таких наук, як криміналістика, кримінальний процес, судова експертологія, судова медицина, а також технічних і природничих наук;

3) принцип урахування та використання даних судово-слідчої практики.

За ознакою темпоральності, тобто часового зв'язку, можна виділити такі принципи:

1) принципи урахування етапів розслідування: початку кримінального провадження, початкового і наступного (подальшого) етапів розслідування.

За підставою підсумовування, тобто адитивності, можна виділити такі принципи побудови криміналістичних методик:

1) принцип побудови методик на основі кримінально-правових і криміналістичних ознак;

2) принцип взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, судовими експертами, спеціалістами та іншими службами й органами;

3) принцип установлення всіх обставин, що входять до предмету доказування;

За підставою ситуативності, тобто врахування ситуацій розслідування:

1) принцип урахування виду кримінального правопорушення;

2) принцип урахування криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, що досліджуються;

3) принцип урахування виду методики, що розроблятиметься;

4) принцип урахування ситуацій, що склалися в процесі розслідування (стратегічні),

5) принцип урахування ситуацій, що виникають при проведенні слідчих дій (тактичні).

Залежно від алгоритмічності, тобто розроблення порядку дій слідчого:

1) принцип вирішення стратегічних завдань розслідування – послідовності слідчих та негласних (слідчих) розшукових дій, процесуальних дій, тактичних операцій;

2) принцип вирішення тактичних завдань розслідування – обрання комплексу тактичних прийомів проведення слідчих дій, вибір технічних засобів, що будуть використані під час проведення слідчих дій.

Саме визначені принципи, на нашу думку, є тими панівними ідеями, які слід застосовувати під час побудови будь-якої криміналістичної методики. Указаний набір принципів забезпечуватиме актуальність розроблюваних методик незважаючи на зміни у законодавстві чи у певних соціальних інститутах, а отже, і методики, побудовані на їх основі, також відповідатимуть таким критеріям. При цьому указані принципи не просто враховують, а втілюють багатовічні напрацювання вчених, що сприятимуть впорядковуванню подальших наукових розробок з указанного питання.

Поряд із визначенням питань виокремлення принципів побудови окремої криміналістичної методики стоїть питання щодо способів дослідження та аналізу слідчої практики. Указане досягається завдяки застосуванню методів пізнання певних закономірностей щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, щодо яких розробляються криміналістичні методики.

Сучасні вчені-криміналісти у своїх дослідженнях як емпіричний матеріал під час формування окремих методик розслідування кримінальних правопорушень використовують узагальнення кримінальних проваджень, що розслідувались у декількох відділах (відділеннях) поліції, дані з Єдиного реєстру

судових рішень та результати анкетувань практичних працівників. Ми вважаємо, що під час побудови окремих криміналістичних методик не слід обмежуватися аналізом та узагальненням указаних матеріалів, а необхідно застосовувати комплексний підхід, який забезпечить отримання об'єктивних результатів.

Дослідження та аналіз слідчої практики являє собою базу для розроблення криміналістичних методик, адже матеріали слідчої та судової практики є одним із джерел їх формування. Дослідження потреб практики є передовим напрямом криміналістичної або судово-експертної наукової діяльності, адже отримані результати сприяють визначенню конкретних завдань щодо розроблення та вдосконалення криміналістичної методики. Своєю чергою, дослідження проблем слідчої практики водночас дозволяють вирішити два важливих питання, а саме: виявити практичні проблеми та сформулювати основні характеристики потреб органів досудового розслідування.

Отже, вивчення слідчої практики – одна з передумов повноцінного забезпечення її потреб, тому питання розроблення ефективних методів її дослідження завжди були та залишаються актуальними. Комплексно ці питання досліджували В. П. Бахін¹, Н. С. Карпов², В. С. Кузьмічов³ та ін.

Так, необхідність застосування методів пізнання під час вивчення слідчої практики, серед яких спостереження, опитування, експеримент, порівняння, а також наукометричні методи, підкреслював В. П. Бахін. Він акцентував, що можливості математичних та кібернетичних методів доцільно більш широко застосовувати в криміналістичних наукових дослідженнях, адже саме застосування указаних методів у сукупності обумовлює всебічне дослідження та обґрунтованість і переконливість результатів у разі збігу даних, отриманих з використанням різноманітних методів⁴. Безумовно, ми погоджуємось із цим

¹ Бахін В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1991. 38 с.

² Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2008. 32 с.

³ Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1996. 35 с.

⁴ Бахін В. П. Следственная практика: проблемы изучения и

науковцем, адже окреме використання кожного з указаних методів не дозволяє ґрунтовно та комплексно дослідити конкретне явище чи встановити певні закономірності. При цьому зазначені методи пізнання у дослідженні певних закономірностей щодо розкриття та розслідування кримінальних правопорушень посідають пріоритетне місце у процесі дослідження та аналізу слідчої практики і сприяють подальшому формуванню окремих криміналістичних методик.

Детальному дослідженню злочинної діяльності приділив пильну увагу Н. С. Карпов, який до основних методів, які доцільно застосовувати під час дослідження, відніс такі:

- 1) аналіз усіх категорій кримінальних справ;
- 2) вивчення оперативно-розшукових матеріалів;
- 3) вивчення статистичних даних;
- 4) використання результатів відомчої звітності й узагальнень практики роботи різних підрозділів;
- 5) вивчення матеріалів ЗМІ з питань боротьби зі злочинністю;
- 6) використання матеріалів наукових досліджень, присвячених аналізу злочинності та проблем боротьби з нею;
- 7) опитування різних категорій працівників правоохоронної сфери;
- 8) опитування колишніх працівників правоохоронних органів й агентів, аналіз їх опублікованих спогадів;
- 9) опитування засуджених, аналіз їхніх інтерв'ю та мемуарів;
- 10) опитування журналістів;
- 11) опитування потерпілих і свідків;
- 12) опитування бізнесменів;
- 13) опитування населення;
- 14) вивчення історії і досвіду інших країн з організації боротьби зі злочинністю¹.

Аналізуючи методи, визначені Н. С. Карповим, Р. Л. Степанюк уточнює деякі з них на прикладі побудови методики розслідування злочинів, учинених в бюджетній сфері України. Зокрема, науковець виділяє такі методи:

совершенствования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1991. С. 18.

¹ Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : монографія. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. С. 53–55.

1) аналіз статистичних матеріалів щодо діяльності контрольних і правоохоронних органів із протидії злочинам, учиненим у бюджетній сфері;

2) аналіз та узагальнення матеріалів кримінальних проваджень про відповідні категорії злочинів, аналіз матеріалів адміністративної практики щодо відповідальності за бюджетні та інші пов'язані з ними правопорушення;

3) аналіз відомчих аналітичних матеріалів щодо протидії злочинам та іншим правопорушенням у бюджетній сфері;

4) опитування працівників правоохоронних органів і суддів щодо їхнього досвіду протидії злочинам цієї категорії, розгляд відповідних справ;

5) опитування працівників контрольно-ревізійних органів;

6) опитування судових експертів, перш за все у галузі судово-економічних досліджень;

7) аналіз матеріалів засобів масової інформації, серед іншого розміщених у глобальній мережі Інтернет, з питань злочинності в бюджетній сфері;

8) інтерв'ювання службових осіб бюджетних установ, підприємств і працівників ЗМІ, які спеціалізуються на проведенні розслідувань із питань корупції та інших протиправних проявів діяльності в бюджетній сфері;

9) опитування осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення відповідних правопорушень, а також до адміністративної відповідальності за певні діяння в бюджетній сфері;

10) аналіз матеріалів наукових досліджень, що стосуються формування методик розслідування, а також питань протидії злочинності в бюджетній сфері;

11) аналіз досвіду інших країн з питань протидії злочинності в бюджетній сфері.

Науковець також наголошує на доцільності класифікації методів вивчення слідчої діяльності з поділом на основні та допоміжні¹.

Указані вище методи, визначені Н. С. Карповим та Р. Л. Степанюком, фактично представлено лише двома методами:

¹ Степанюк Р. Л. Джерела та принципи формування окремих методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1 (12). С. 144.

аналізом та опитуванням, в іншому лише змінюється джерело, стосовно якого застосовується кожен з указаних методів.

Окремо слід зазначити, що здійснення опитування працівників правоохоронних органів, зокрема колишніх, може здійснюватися лише за умови ретельної підготовки, адже працівники таких органів є не просто особами, залученими до розслідування, а можуть бути потерпілими від вчинення щодо них кримінальних правопорушень.

Під час опитування осіб, засуджених за вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень, необхідно обов'язково з'ясувати мотиви вчиненого злочинного діяння.

Під час дослідження слідчої практики розглядуваних нами кримінальних правопорушень доцільно вивчати й матеріали інших кримінальних проваджень щодо способів готування, безпосереднього вчинення та приховування, які є подібними до досліджуваних. Доцільно також проводити опитування судових експертів та суддів, адже вони, як і слідчі, ознайомлюються з обставинами справи, а деякі події (а експерт – сліди) сприймають безпосередньо.

Отже, під час формування методик розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності до основних методів пропонується віднести такі методи вивчення слідчої та злочинної діяльності, як аналіз та опитування. Окремо пропонуємо визначити джерела, які відображають слідчу та злочинну діяльність, стосовно яких можуть бути застосовані указані методи.

Так, метод аналізу слід застосовувати щодо:

1) кримінальних проваджень досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, а також кримінальних правопорушень, подібних за способом вчинення та предметом посягання;

2) статистичних матеріалів, що формуються Офісом Генерального прокурора України;

3) судових справ (судових рішень та вироків), ухвалених під час розгляду досліджуваних нами та аналогічних кримінальних правопорушень;

4) наукових досліджень (монографічних і дисертаційних досліджень, науково-методичних рекомендацій), що стосуються формування методик розслідування кримінальних правопорушень

проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності;

5) матеріалів засобів масової інформації, серед іншого розміщених у глобальній мережі Інтернет, з питань вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень;

6) досвіду зарубіжних країн з питань розслідування та протидії кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Метод опитування має спрямовуватися на:

1) працівників правоохоронних органів і судів щодо їхнього досвіду розслідування, протидії та розгляду кримінальних правопорушень досліджуваної нами категорії, а також судових експертів щодо дослідження типових слідів, знарядь та інших матеріалів кримінальних правопорушень і проблем призначення судових експертів;

2) осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення указаних кримінальних правопорушень, зокрема звільнених від кримінальної відповідальності через закриття справи з nereабілітуючих обставин або звільнених від відбуття покарання;

3) близьких родичів працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку з приводу вчинення стосовно їхніх близьких кримінальних правопорушень у зв'язку із їх діяльністю;

4) наукових працівників – учених-криміналістів та працівників науково-дослідних лабораторій з дослідження проблем (питань) протидії злочинності.

1.4. Методика розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності в системі криміналістичних методик

Сьогодні Україна перебуває на шляху реформування та оптимізації правової системи до міжнародних норм і стандартів. Відбуваються зміни та доповнення в кримінальному та кримінальному процесуальному законодавстві. У зв'язку з цим у сучасній криміналістичній науці пріоритетними напрямками та перспективними дослідженнями виступають проблеми формування і вдосконалення окремих криміналістичних методик. Як свідчить узагальнений аналіз спеціальної літератури та практичної

діяльності з розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, виникає необхідність проведення наукових досліджень для вирішення низки дискусійних питань або взагалі для розроблення концептуально нових рекомендацій. Нині криміногенна ситуація в державі є складною, що зумовлюють високий рівень корупції та організованої злочинності, пануюча економічна нестабільність, нові загрози, що виникають унаслідок військової агресії на Сході України, та низький рівень довіри населення до правоохоронних органів. Виходячи із цього, сучасні реалії України вимагають у криміналістиці вдосконалення, розроблення та впровадження в практику окремих криміналістичних методик, зокрема щодо розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Створення методики розслідування групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має важливе значення як для практичної, так і для наукової діяльності. Вона повинна відповідати реальним потребам практичної діяльності. Зокрема, у зв'язку зі змінами в законодавстві щодо досудового розслідування і повноважень суб'єктів кримінального процесу, появою нових технологій як у діяльності правоохоронних органів, так і в злочинному середовищі виникає гостра необхідність створення або доповнення рекомендацій щодо процесуальної й тактично правильної реалізації відповідних норм.

Окремі криміналістичні методики посідають досить важливе місце в криміналістичній науці. Зокрема, криміналістична методика як розділ криміналістики посідає ключове місце в системі криміналістичної науки. Правильність, усебічність і коректність розуміння тієї чи іншої криміналістичної категорії залежать насамперед від ступеня наукового з'ясування сутності явища, джерел походження, а також визначення функціонального призначення. На нашу думку, криміналістична методика є об'єднанням передових досягнень криміналістичної тактики і техніки, що повною мірою відповідає вищевказаній аксіомі. Тому питання розроблення нових та вдосконалення вже наявних криміналістичних методик є завжди актуальним і необхідним не лише для науки, а й для практичної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю.

Сутність криміналістичної методики полягає в комплексі сформованих рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень на підставі узагальнення певного часу, місця, осіб, способів учинення аналогічних правопорушень, а також обставин події, що сприяли їх вчиненню¹.

Наукові положення криміналістичної методики досить ґрунтовно розроблялися вченими, зокрема у працях І. О. Возгріна², А. Ф. Волобуєва³, Ю. П. Гармаєва⁴, В. І. Громова⁵, В. А. Журавля⁶, О. Н. Колесніченка⁷, С. Ю. Косарева⁸, О. Ф. Лубіна⁹, І. М. Лузгіна¹⁰, Г. А. Матусовського¹¹, Р. Л. Степанюка¹², В. Г. Танасевича¹,

¹ Там само. С. 72.

² Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений // Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 2. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 639 с.

³ Криміналістика : підручник : у 2 т. : Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малахової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.

⁴ Гармаев Ю. П., Лубин А. Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений. теория и практика / Ассоц. «Юридический центр». СПб., 2006. 301 с. (Серия: Теория и практика уголовного права и уголовного процесса).

⁵ Громов В. И. Техника расследования отдельных видов преступлений / под ред. и с предисл. М. С. Строговича. М. : Советское законодательство, 1931. 60 с.

⁶ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.

⁷ Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 30 с.

⁸ Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений : монография. СПб. : Юридический центр Пресс, 2006. 495 с.

⁹ Лубин А. Ф. Общие положения методики расследования преступлений. Н. Новгород : Нижегород. Акад. МВД России, 2011. 28 с.

¹⁰ Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учебное пособ. М.: Изд-во ВШ МВД СССР, 1969, 178 с.

¹¹ Криминалістика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений : учебник / под ред. В. Ю. Шепитька ; кол. авт.: В. Н. Глибко, Г. А. Матусовский и др. Харьков : Одиссей, 2001. 528 с.

¹² Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 156–160; Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній

В. В. Тіщенко², Б. В. Щура³ та ін. Незважаючи на вагомий внесок указаних учених у розроблення наукових положень криміналістичної методики, чимало питань залишаються дискусійними. Так, серед науковців немає єдності у визначенні поняття «криміналістична методика», їх класифікаційних груп (видів), елементів, що становлять структуру певних видів криміналістичних методик тощо.

В. А. Журавель слушно звертає увагу на те, що у теорії криміналістики застосовується різна термінологія для позначення терміну «криміналістична методика», що у більшості випадків використовуються як синоніми. Разом із тим науковець зазначає, що зовнішньо схожі терміни – «криміналістична методика розслідування злочинів», «окрема криміналістична методика» і «криміналістична методична рекомендація» мають різне змістовне значення. У першому випадку йдеться про самостійний розділ криміналістики, у другому – про систему (комплекс) науково-практичних рекомендацій щодо організації та здійснення розкриття, розслідування і запобігання злочинам конкретного виду, а у третьому – про окрему науково обґрунтовану та практично перевірену пораду (пропозицію) для покращення роботи з розслідування⁴. У цьому підрозділі ми розглянемо види та структуру саме окремих криміналістичних методик.

Окремі криміналістичні методики виникли в результаті інтеграції та диференціації наукових знань та об'єднують у собі передові досягнення криміналістичної техніки і тактики, подані у відповідності до оптимальної організації розслідування кримінальних правопорушень та судового розгляду певних категорій кримінальних проваджень⁵. При цьому постійний розвиток науки криміналістики

сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2012. 40 с.

¹ Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.

² Тіщенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 170–180.

³ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.

⁴ Журавель В. А. Окрема криміналістична методика: поняття та сфера застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 2 (65). С. 203.

⁵ Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. № 1. С. 187.

обумовлює відповідні зміни у слідчій та судовій практиці, також пов'язані з удосконаленням та урізноманітненням способів, знарядь і засобів учинення кримінальних правопорушень. Указані фактори впливають на процес становлення та формування окремих криміналістичних методик, а також свідчать про необхідність постійного перегляду уже сформованих положень і приведення їх у відповідність до реалій сьогодення.

У наукових працях учених-криміналістів найчастіше зустрічаються такі види криміналістичних методик.

Базова методика – це універсальна, уніфікована модель, за якою мають створюватися інші окремі криміналістичні методики розслідування злочинів¹.

Окрема криміналістична методика – це система взаємопов'язаних і взаємозумовлених дій. Її завданням є розроблення типових систем (алгоритмів) дій слідчого, що сприяють обранню оптимальної поведінки у процесі розслідування певного виду злочинів. Така методика має містити типові комплекси слідчих (розшукових) та інших дій або заходів і передбачає певну послідовність їх реалізації².

Окрема спеціальна криміналістична методика – комплекс науково-практичних рекомендацій найбільшого ступеня конкретності, що має чітке прикладне спрямування, застосовується безпосередньо у практичній діяльності з розслідування відповідної категорії злочинів³.

Родові криміналістичні методики – це методики розслідування групи злочинів, об'єднаних за ознакою родового об'єкта в одному розділі Особливої частини КК України й на підставі криміналістично значущих ознак, притаманних кільком видам злочинів, наприклад методика розслідування злочинів проти життя та здоров'я, злочинів проти власності тощо.

Міжродові криміналістичні методики розслідування груп злочинів диференційовано відповідно до групування їх у різних

¹ Його ж. Проблема формування базової методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. Право, 2008. № 1 (52). С. 231–242.

² Шепітько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. XIX. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 445–446.

³ Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 146.

розділах Особливої частини КК України й на підставі криміналістично значущих ознак, притаманних кільком видам злочинів, наприклад методика розслідування злочинів, учинених неповнолітніми, організованими злочинними угрупованнями, у сфері підприємницької діяльності тощо, де об'єднуючою криміналістичною класифікаційною ознакою виступають особа злочинця, сфера реалізації його злочинного наміру тощо¹.

Видові методики містять у собі криміналістичні рекомендації щодо розслідування злочинів, які визначаються однією або кількома статтями певного розділу Кримінального кодексу України².

Підвидові методики формуються на основі окремої статті певного розділу Особливої частини КК України. Сутність цього типу криміналістичної методики полягає у виділенні з-поміж злочинів одного загального виду окремих злочинів залежно від криміналістично-значущих ознак, наприклад учинення вбивства з розчленуванням трупа чи крадіжки з проникненням у житло тощо³.

Міжвидові методики розслідування – це рекомендації з розслідування частини злочинів, що входять до одного розділу КК України, що передбачають комплекс взаємопов'язаних дій злочинного характеру, об'єднані криміналістичними та кримінально-правовими критеріями класифікації правопорушень. Ця методика є похідною від родових криміналістичних методик із додаванням певних правових підстав, що характеризують кримінальне правопорушення.

Позавидові чи позародові (особливі чи категоріальні) – це криміналістичні методики розслідування злочинів, які не знаходять свого відображення серед статей КК України, але мають криміналістично значущу специфіку вчинення⁴. Розроблення

¹ Федоренко М. С. Концептуальні підходи до формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 35. С. 211–212.

² Книженко С. О. Поняття окремої криміналістичної методики та її види. *Вісник ХНУВС*. 2018. № 4 (83). С. 43.

³ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. С. 92–94.

⁴ Солодов Д. А. Основания структурирования и виды частных криминалисти-ческих методик // Воронежские криминалистические чтения : сб. науч. трудов. / под ред. О. Я. Баева. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та,

позавидових методик розслідування ґрунтується на аналізі особливостей, які виходять за межі ознак конкретного виду злочинів. Це дозволяє виявляти і використовувати для формування таких методик розслідування додаткові чинники, які визначаються не лише ознаками об'єкта злочинного посягання, а і характерними криміналістичними ознаками для групи злочинів, що розширює можливості використання наявних сил, засобів та методів розслідування, сприяє підвищенню ефективності та оптимізації такої діяльності¹, наприклад методика розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми, методика розслідування нерозкритих злочинів минулих років, методика розслідування злочинів, учинених іноземцями і проти них тощо. У підґрунтя цих методик покладено особливості суб'єкта злочину, вплив фактору часу, специфіку засобів учинення злочинів тощо.

Комплексні методики відображають рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових і криміналістичних критеріїв класифікації злочинів. При цьому вони охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, пособників і виконавців, спільною метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо. Йдеться про єдиний ланцюг злочинної поведінки, зокрема про так звану технологію злочинного збагачення, наприклад коли розслідування предикатного (основного) злочину поєднується з розслідуванням спорідненої з ним легалізації, яка в цьому разі є останньою ланкою в такого типу злочинній діяльності².

Р. Л. Степанюк указує, що можна виокремити два підходи вчених до питання формування криміналістичних методик. Зокрема, прихильники першого доводять, що класифікація методик може бути лише складною і повинна містити різні рівні.

2005. Вып. 6. С. 220–221; Криміналістика : мультимедійний підручник // Нац. акад. внутр. справ, к-дра криміналістики та судової медицини : офіц. сайт. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_4.25.html (дата звернення: 02.04.2020).

¹ Лук'янчиков Б. Є. Поняття та класифікація криміналістичних методик розслідування злочинів // Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави : матеріали II Міжнар. наук.практ. конф. Київ : НТУУ «ПКІ», 2012. С. 177.

² Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. С. 204.

Прихильники другого підходу пропонують універсальну класифікацію методик розслідування і виокремлюють базову, прості (видові, підвидові), ускладнені або групові (родові, міжродові, комплексні) методики розслідування¹.

Представниками першого підходу, який передбачає складну криміналістичну методику, є М. П. Яблоков², А. В. Шмонін³, Ю. П. Гармаєв, О. Ф. Лубін⁴, І. О. Возгрін⁵ та ін.

Зокрема, І. О. Возгрін пропонує поділяти методики на «одноступінчасті» та «багатоступінчасті», «власне криміналістичні» і «змішані», «повні» та «скорочені», «офіційні» та «доктринальні»⁶. Цей перелік, на нашу думку, досить різноаспектний, і деякі види методик в умовах сьогодення втратили свою актуальність, наприклад власне криміналістична методика розслідування без урахування кримінально-правових ознак не повною мірою відповідає потребам практичної діяльності.

Представником другого підходу є, наприклад, В. П. Бахін, який поділяє криміналістичні методики на такі: основні (загальні положення) методики: видові та внутрішньовидові; позавидові й групові методики⁷. На думку В. О. Образцова, типові криміналістичні методики як вид наукової продукції доцільно поділяти на загальні та окремі⁸.

Схожу думку має В. А. Журавель, який пропонує впорядкувати криміналістичні методики розслідування методом

¹ Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 240–241.

² Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. М. : Юристь, 2001. 718 с.

³ Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособ. М. : Юстицинформ, 2006. 464 с.

⁴ Гармаев Ю. П., Лубин А. Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: теория и практика. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. 303 с.

⁵ Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений // Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 2. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. С. 69–75.

⁶ Там само. С. 69–75.

⁷ Бахин В. П. Криминалистическая методика: лекция. Київ, 1999. С. 21–22.

⁸ Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристь, 1995. С. 376.

двомірного підходу, тобто за вертикаллю та горизонталлю. виокремивши такі:

- 1) базові методики;
- 2) прості (одиничні) методики – видові, підвидові (мікрометодики);
- 3) ускладнені (групові) методики – родові, міжродові, комплексні¹.

Класифікація, здійснена В. А. Журавлем, є «комплексним» утворенням, яке охоплює різні види окремих криміналістичних методик, адже у ньому визначається базова методика, що свого часу стала новаторською, а також види простих і групових методик розслідування окремих кримінальних правопорушень.

При цьому найпростіший варіант криміналістичних методик, на нашу думку, запропонував С. Г. Любичев, який у їх класифікації виокремлює три рівні: загальні, видові та внутрішньовидові². Цей поділ ґрунтується на кримінально-правовому критерії проте передбачає використання криміналістично значущих ознак під час формування методик розслідування. Тому можна зробити висновок, що зазначена класифікація є дещо спрощеною і не відповідає стану злочинності в реаліях сьогодення.

С. М. Чурилов зазначає, що система криміналістичної методики повинна складатися з двох підсистем: перша ланка системи окремих криміналістичних методик повинна ґрунтуватися на кримінально-правовій класифікації злочинів, а друга будується на основі криміналістичних критеріїв³. На нашу думку, ця система має досить простий склад, який в умовах розвитку злочинності має досить узагальнений характер, однак потребує уточнення. При цьому ці підсистеми скоріш за все є критеріями, за якими будуються методики.

Найбільш вдалою, на наш погляд, є класифікація методик, побудована Р. Л. Степанюком за кількома головними підставами:

- 1) за кримінально-правовою класифікацією розрізняються

¹ Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. № 1. С. 196.

² Любичев С. Г. *Общетеоретические положения криминалистической методики*. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. М. : Юристъ, 2000. С. 441.

³ Чурилов С. Н. *Криминалистическая методика: история и современность*. М. : Маркетинг, 2002. С. 189–190.

методики розслідування: а) роду злочинів; б) виду злочинів;

2) за криміналістичними критеріями виділяються позавидові методики розслідування, об'єднані суттєвою криміналістично значущою ознакою, без «прив'язки» до видів злочинів;

3) за змішаним критерієм – групові методики розслідування: а) міжродові; б) міжвидові; в) комплексні; г) підвидові;

4) за ступенем загальності (обсягом) методики можуть бути поділені на загальні (методики розслідування, що мають вищий ступінь загальності, об'єднують досить велику групу злочинних діянь і можуть бути підставами для розроблення більш конкретизованих, вужчих методик) і спеціальні (більш конкретні методики розслідування вузької групи злочинів).

За цією підставою у межах криміналістичного методичного забезпечення розслідування певного типу (великої групи) злочинів можуть створюватись вертикальні системи методик, починаючи від найбільш загальної, що є теоретичним і практичним підґрунтям для формування і використання методик нижчого рівня, до методик найбільшого ступеня конкретики – так званих «мікрометодик»¹.

Така класифікація, на нашу думку, є більш логічною. На підставі аналізу наукових доробків сучасних учених-криміналістів ми доходимо висновку, що превалюють тенденції розроблення саме групових методик, які, на нашу думку, в цілому можуть задовольнити потреби слідчої та судової практики.

З метою вирішення питання про визначення виду методики розслідування групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності пропонуємо більш детально розглянути деякі вищезазначені види окремих криміналістичних методик в ієрархічному порядку охоплення різних видів кримінальних правопорушень.

Новаторською свого часу стала пропозиція Б. Є. Лук'яничкова про розроблення позавидових методик розслідування злочинів. Автор сформулював власне поняття нетрадиційних методик розслідування, які розробляються за

¹ Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. С. 100–101; Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. С. 24.

змішаними (криміналістичними) підставами, і дав їм назву «позавидові» (в оригіналі – «вневидові») методики розслідування злочинів. Позавидові методики він визначив як криміналістичні рекомендації більшого ступеня узагальненості, які охоплюють кілька видів і навіть родів злочинних посягань, що вчинюються не взагалі, а за специфічних умов місця чи часу або особами, які характеризуються тими чи іншими загальними відмінностями. Привертає увагу розроблена Б. Є. Лук'янчиковим змішана класифікація позавидових методик, побудована з урахуванням криміналістично значущих ознак та презентована таким чином:

1) за суб'єктом злочину (неповнолітні, особи з дефектами психіки, рецидивісти, жінки, іноземці тощо);

2) за формою організації і засобами злочинної діяльності (наприклад, розслідування злочинів, учинених групою осіб, організованими злочинними угрупованнями);

3) за використанням специфічних засобів злочину (наприклад, комп'ютерні злочини);

4) за часом вчинення злочину і станом розслідування (нерозкриті злочини минулих років);

5) за ознаками умов учинення злочинів, які називають надзвичайними (наприклад, під час масових безпорядків, в умовах стихійного лиха);

6) за особою потерпілого (наприклад, іноземні громадяни, особи з дефектами психіки, неповнолітні);

7) за місцем вчинення злочину (на транспорті, у великому місті, в сільській місцевості, в місцях громадського відпочинку, в місцях позбавлення волі тощо).

На нашу думку, така класифікація заслуговує на увагу, однак подальше розроблення окремих криміналістичних методик за цими критеріями не відповідатиме потребам практики, адже матиме суто теоретичний, узагальнений характер. Але сам автор досить влучно зазначає, що класифікація методики розслідування не є сталою та не є вичерпною, їй притаманна здатність розвиватися та вдосконалюватися разом із змінами у злочинності, практикою розкриття злочинів та подальшим накопиченням теоретичних знань¹.

Схожої думки дотримується В. І. Малюга, який стверджує,

¹ Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2001. С. 7–10.

що не менш значущою підставою класифікації криміналістичної методики є криміналістично значущі характеристики правопорушення, до яких належать:

1) особа злочинця (вчинити злочин може як загальний, так і спеціальний суб'єкт, до спеціального можна віднести жінок, рецидивістів, іноземців тощо);

2) час вчинення правопорушення (у цьому разі йдеться про розслідування злочину «по гарячих слідах» або, наприклад, розслідування правопорушень «минулих років»);

3) місце або спосіб вчинення правопорушення (злочини на транспорті, метрополітені тощо);

4) особа потерпілого¹.

Розборлення окремих криміналістичних методик має задовольняти потреби практики, а побудова класифікацій за вказаними критеріями, на нашу думку, має більш теоретичний характер. Так, наприклад, недоцільно розробляти методику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених жінками, адже виокремити якісь спільні закономірності у цьому разі неможливо. Тобто розроблення окремих криміналістичних методик з урахуванням виключно криміналістичних ознак ускладнюватиме можливість їх використання практичними працівниками, а практичні рекомендації матимуть виключно описовий та узагальнений характер.

Ми є прихильниками наукової ідеї вітчизняних учених В. А. Журавля й Р. Л. Степанюка, які вважають, що криміналістична класифікація методик розслідування кримінальних правопорушень повинна спиратися насамперед на норми, передбачені статтями кримінального законодавства, і мати універсальну багатомірну структуру. Класифікації мають дати змогу не лише чітко виокремити криміналістичні методики за ступенем спільності чи рівнем конкретизації методичних рекомендацій, а й визначати різні підходи до технології їх створення. Виключно кримінально-правовий підхід повною мірою не відповідає потребам практичної діяльності, тому доцільно застосовувати комплексний підхід до формування класифікації методик розслідування. Із цією метою слід брати до уваги норми кримінального права та враховувати елементи криміналістичної характеристики злочинів під час формування окремої криміналістичної методики.

¹ Малюга В. І. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємство, господарство і право*. 2015. № 8. С. 63.

Ідея про розроблення та класифікацію видів окремих криміналістичних методик з урахуванням як кримінально-правових, так і криміналістичних ознак знайшла своє відображення у наукових доробках і інших учених-криміналістів. Так, Б. В. Щур у своїх дослідженнях розробив класифікацію методик розслідування за різними критеріями, а саме:

1) залежно від сфери реалізації (криміналістичні методики розслідування та криміналістичні методики судового розгляду);

2) залежно від виду злочинів (видові криміналістичні методики): методика розслідування вбивств, методика розслідування крадіжок, методика розслідування шахрайства, методика розслідування зґвалтування тощо;

3) залежно від криміналістично значущих ознак у певному виді злочинів (підвидові криміналістичні методики, або «мікрометодики»): методика розслідування вбивств за відсутності трупа, методика розслідування вбивств за наявності інсценування, методика розслідування вбивств на замовлення, методика розслідування вбивств із розчленуванням трупа тощо;

4) залежно від криміналістично значущих ознак, що виходять за межі виду злочину (групові криміналістичні методики): методика розслідування злочинів, що вчиняються організованими групами; методика розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми; методика розслідування злочинів, учинених особами з аномаліями психіки тощо;

5) залежно від наявності зв'язків між окремими видами злочинів (комплексні криміналістичні методики): методика розслідування кримінальної корупційної діяльності, методика розслідування осередків злочинів тощо¹.

Така класифікація криміналістичних методик, на нашу думку, є актуальною. Зокрема, до її класифікаційних критеріїв входить розмежування методик за суб'єктом їх використання.

Крім указаних вище підстав, для класифікації методик можуть бути запропоновані й інші ознаки. Так, у криміналістиці досить поширеними є монографічні наукові доробки, в яких

¹ Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. С. 13–14; Щур Б. В., Косаняк С. С. Проблеми побудови класифікації криміналістичних методик. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки.* 2017. № 5. С. 220.

досліджується лише певний етап розслідування конкретного виду кримінального правопорушення¹. На нашу думку, це пояснюється складністю розслідування конкретного виду кримінального правопорушення. На підставі цього можна говорити про можливість здійснення класифікації окремих криміналістичних методик залежно від етапів, відповідно до яких виділяються такі види:

1) повні методики, що охоплюють розгляд початкового та подальшого (наступного) етапів розслідування;

2) неповні, тобто усічені методики, які розглядають конкретний (здебільшого початковий) етап розслідування².

Окремі криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень також можна класифікувати за формою відображення. Так, В. А. Журавель виділяє три форми зображення окремих криміналістичних методик: описову, формалізовану і змішану. Найбільш розповсюдженою є описова форма викладення методичного матеріалу. Вона зустрічається у переважній більшості сучасних підручників, посібників, керівництв тощо. Формалізована форма передбачає викладення рекомендацій (порад) у вигляді відповідних програм розслідування (судового розгляду) або алгоритмічних схем дій слідчого (судді) у тій чи іншій типовій ситуації, що виникає. Це так звані рекомендації прямої дії, адресовані слідчому (судді). Саме така форма викладення порад професійним учасникам кримінального процесу набуває ознак технологічного режиму розслідування чи судового розгляду кримінальних проваджень. І саме в цьому контексті доречно розглядати окрему криміналістичну методику як технологію збирання, оцінювання і використання доказової інформації на досудовому розслідуванні й судовому розгляді кримінальних проваджень³.

¹ Ішук І. В. Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.; Січківська І. В. Початковий етап розслідування сексуальних вбивств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2013. 275 с.; Барвенко В. К. Початковий етап розслідування порушень правил охорони вод та забруднення моря : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 19 с.

² Малога В. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 8. С. 63.

³ Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 189–190.

Отже, виходячи з викладеного вище, уявляється можливим визначити вид методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності за різними критеріями, таким чином:

—за кримінально-правовим критерієм розроблення групових методик розслідування кримінальних правопорушень – міжвидова;

—за ступенем загальності – спеціальна;

—залежно від етапів розслідування – повна;

—за формою відображення – змішана.

Методика розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є міжвидовою, тому що охоплює групу кримінальних правопорушень за чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, передбачених у межах розділу 15 КК України.

За ступенем загальності (обсягом) методика розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень є спеціальною, оскільки дослідженню підлягає вузька група кримінальних правопорушень – ті, що вчиняються у сфері правоохоронної діяльності. Указані групи кримінальних правопорушень об'єднуються за сферою вчинення, а також особою потерпілого, у зв'язку з чим є спеціальними відносно подібних за способом вчинення, предметом посягання тощо (наприклад, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи або власності). Побудова такої методики обґрунтовується потребами слідчої практики.

Залежно від етапів розслідування ця методика є повною, тому що методичні рекомендації охоплюють усі етапи розслідування, а саме початковий і наступний.

Змішана форма відображення підтверджується як викладенням методичних рекомендацій у вигляді теоретичного матеріалу, так і викладенням практичного матеріалу (рекомендацій, алгоритмів розслідування), що можна використати в практичній діяльності слідчого.

Досліджувана нами методика розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є підґрунтям для розроблення інших видів методик, зокрема видових, комплексних та підвидових методик розслідування, наприклад:

—методики розслідування посягань на життя та здоров'я

працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (чч. 2,3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України);

—методики розслідування посягань на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (ст. ст. 347, 352 КК України);

—методики розслідування перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку (чч. 2, 3 ст. 342, ст. 343, ч. 1 ст. 345, 349, ч. 1 ст. 350 КК України);

—методика розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, учинених організованими групами (ч. 3 ст. 28 ст. 348 КК України)¹,

—методики розслідування умисного пошкодження або знищення майна працівника правоохоронного органу (ч. 2 ст. 347 КК України) тощо.

¹ Гусєва В. О. Деякі проблеми розслідування злочинів проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, що вчинені організованими групами // Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали II регіон. круглого столу (м. Одеса, 28–29 вересня 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 40.

Розділ 2

Структура та елементи методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

2.1. Структура методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

Розроблення концептуальних підходів до формування та реалізації окремої криміналістичної методики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності належить до найбільш важливих напрямів криміналістичних досліджень. Стан розроблення такого типу наукових положень безпосередньо впливає на якість організації конкретного кримінального провадження та відновлення авторитету правоохоронних органів. Тому ці напрацювання мають ґрунтуватися на сучасних досягненнях науки криміналістики і результатах узагальнення передової судово-слідчої практики.

Вивченням теоретичних питань криміналістичної науки, проблематики теорії криміналістичної науки, а також особливостей використання спеціальних знань займались Р. С. Белкін¹, Г. І. Грамович², А. Ф. Волобуєв³, В. А. Журавель⁴, В. О. Коно-

¹ Белкин Р. С. Криминалисторическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М. : Мегатрон. XXI. 2000. 334 с.

² Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. Минск : МВШ МВД СССР, 1987. 55 с.

³ Криміналістика : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ ; Самміт-Книга, 2011. 504 с.

⁴ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції

валова¹, М. О. Селіванов², Р. Л. Степанюк³, В. Ю. Шепітько⁴, В. В. Юсупов⁵ та інші.

Останнім часом на цю тему з'являється багато нових наукових доробків (монографій, статей тощо), написано та захищено дисертаційні дослідження з питань формування нових методик розслідування кримінальних правопорушень, але питання методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності залишаються поза увагою вчених-криміналістів. Слід зауважити вагомий внесок науковців, дослідження яких є схожими з нашим за тематикою, зокрема В. С. Перліна «Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи»⁶, О. В. Пчеліної «Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності»⁷, Д. Ю. Четвертака «Методика розслідування приховування злочинів»⁸, А. В. Коваленка «Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів»⁹.

Отже, сьогодні перед криміналістичною наукою з метою

: монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.

¹ Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Харків : Факт, 2001. 311 с.

² Селиванов Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54–56.

³ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

⁴ Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін юре, 2001. 682 с.

⁵ Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у ХХ–ХХІ століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

⁶ Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 23 с.

⁷ Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

⁸ Четвертак Д. Ю. Методика розслідування приховування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 22 с.

⁹ Коваленко А. В. Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 20 с.

належного наукового забезпечення практики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності постають завдання щодо створення та впровадження низки ефективних загальних і спеціальних міжвидових, комплексних, видових і підвидових криміналістичних методик розслідування зазначених кримінальних правопорушень. Цього можна досягти за умови вирішення загальної наукової проблеми – створення теоретичних засад спеціальної міжвидової методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Погоджуємось із думкою Б. В. Щура, що у реаліях сьогодення актуальними є наукові розробки в галузі криміналістичної методики за такими кількома напрямками: 1) подальше формування методологічних засад криміналістичної методики – її загальних положень (концептуальних підходів, принципів, функцій, структури тощо); 2) створення окремих криміналістичних методик (стосовно категорій, видів, підвидів злочинів тощо); 3) розроблення криміналістичних методик щодо різних видів діяльності: слідчої, судової, прокурорської, адвокатської; 4) пропонування окремих засобів криміналістичної методики – методичних рекомендацій, методів, прийомів, технологій тощо¹.

Формування ефективної методики розслідування кримінальних правопорушень вимагає визначення її структури та складових елементів, тобто відомостей, що матимуть характер інформаційної бази та слугуватимуть так званім базовим підґрунтям у побудові різних окремих криміналістичних методик.

Ми підтримуємо думку Б. В. Щура, який зазначає, що формування криміналістичних методик залежить насамперед від рівня узагальнення кримінальних правопорушень (роду, виду, підвиду, групи тощо) й підходів до криміналістичної класифікації злочинних діянь, причому для методики розслідування окремих видів (різновидів) злочинів одним із головних завдань є розроблення типових систем (і підсистем) дій слідчого, що відображають найбільш ефективні шляхи встановлення злочинця

¹ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. С. 10–11.

та сприяють обранню оптимальної системи дій у типових слідчих ситуаціях кримінального провадження¹.

Слід зазначити, що сьогодні питання визначення складу елементів окремої криміналістичної методики, як і класифікацій криміналістичних методик, є досить дискусійним. Науковці не досягли однаковості стосовно елементного складу окремих криміналістичних методик. Відсутність єдиного розуміння структури криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень негативно відображається на ефективності їх розслідування, адже під час розроблення деяких з них не досліджуються у повному обсязі криміналістично значущі елементи.

Є. П. Ищенко та А. О. Топорков вважають, що структура окремих криміналістичних методик розслідування повинна містити: 1) перелік обставин, що підлягають першочерговому і подальшому встановленню; 2) типові слідчі ситуації, що виникають на різних етапах розслідування; 3) висування версій, планування розслідування; 4) початкові й подальші методи збирання доказової та іншої криміналістичної інформації; 5) тактичні та методичні особливості окремих слідчих дій, криміналістичні операції і взаємодію слідчого з оперативно-розшуковими органами; 6) особливості використання спеціальних знань під час розслідування². Цей перелік щодо структури криміналістичної методики, на нашу думку, є не достатньо повним, адже не охоплює криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, що відіграє значну роль у процесі пізнавальної діяльності слідчого та має значення для висування версій під час розслідування.

В. Ю. Шепітько зазначає, що структура окремих методик може бути описана системою таких типових елементів, як: 1) криміналістична характеристика злочинів цього виду; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню у справі; 3) особливості виявлення ознак того або іншого виду злочинів; 4) дії в стадії порушення кримінальної справи; 5) початковий етап розслідування; тактика першочергових слідчих дій та оперативно-розшукових

¹ Щур Б. В. Функції окремих криміналістичних методик. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2011. № 578. С. 89.

² Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Ищенко. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Юрид. фирма «Контракт» ; Инфра-М, 2006. С. 488.

заходів; 6) наступний етап розслідування; тактика подальших дій та інших заходів; 7) профілактичні дії слідчого¹. Його думка імпонує нам, оскільки містить у собі найбільш типові елементи та не претендує на найбільш повний та уніфікований взірець структури окремої криміналістичної методики. Ми вважаємо, що структура окремої криміналістичної методики кримінального правопорушення певного виду не є усталеною, а може змінюватися залежно від виду досліджуваного злочинного діяння, тому більш доцільно говорити саме про типові елементи структури окремої криміналістичної методики.

А. П. Шеремет розуміє типову структуру окремої криміналістичної методики як сукупність схем та алгоритмів діяльності, придатних для розслідування будь-якого виду злочину, що охоплює: 1) криміналістичну характеристику конкретного виду злочину; 2) обставини, які необхідно встановити; 3) особливості порушення кримінальної справи; 4) першочергові слідчі дії й оперативно-розшукові заходи; 5) типові слідчі ситуації, типові версії та планування; 6) тактику провадження окремих слідчих дій; 7) профілактичні слідчі дії².

Таку структуру окремих криміналістичних методик подає Б. В. Щур, який виділяє такі елементи: 1) криміналістичну характеристику злочинів; 2) обставини, що підлягають з'ясуванню; 3) попередні дії слідчого до порушення кримінальної справи; 4) типові слідчі ситуації та систему версій початкового етапу розслідування злочинів; 5) проміжні завдання та комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів початкового етапу розслідування злочинів, що їм відповідають; 6) типові слідчі ситуації та систему версій наступного етапу розслідування злочинів; 7) проміжні завдання та комплекси слідчих дій та оперативно-розшукових заходів наступного етапу розслідування злочинів, що їм відповідають; 8) заходи усунення протидії розслідуванню злочинів; профілактичну діяльність слідчого³.

¹ Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія. В. О. Коновалова та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. С. 4–5.

² Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 335.

³ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. С. 139–140.

Очевидно, що дії до порушення кримінальної справи слідчого не відповідають сучасним нормам кримінального процесуального законодавства, а тому потребують уточнення.

В. А. Журавель у монографії, присвяченій сучасним науковим концепціям криміналістичної методики, пропонує структуру окремої криміналістичної методики розслідування злочинів, яка складається з таких елементів: криміналістичної характеристики злочинів, типових версій, обставин, що підлягають з'ясуванню, слідчих ситуацій, системи слідчих дій і тактичних операцій як засобів вирішення завдань розслідування і профілактичних заходів¹.

Дещо розширює зазначені твердження В. Г. Гончаренко, який зазначає, що типовими елементами окремої методики розслідування злочинів є криміналістична характеристика злочинів окремого виду; обставини, що підлягають доказуванню; типові слідчі ситуації, які виникають на різних етапах розслідування, версії та планування; особливості виявлення того чи іншого виду злочину (зокрема, особливості порушення справи та дослідчої перевірки); початковий етап розслідування, тактика проведення початкових слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; наступний етап розслідування, тактика проведення окремих слідчих дій на цьому етапі розслідування; особливості взаємодії слідчого з органами, які проводять оперативно-розшукові дії; особливості використання слідчим спеціальних знань у розслідуванні й особливості запобігання вчиненню злочинів².

На нашу думку, указана структура є більш повною та в цілому відображає всі компоненти, які необхідно розкрити під час розроблення окремої криміналістичної методики.

Р. Л. Степанюк робить досить слушне зауваження, що структура різних моделей криміналістичної методики повинна викладатися по-різному. Зокрема, загальна криміналістична методика (родова, міжродова, міжвидова) повинна містити рекомендації меншого ступеня конкретності щодо застосування в слідчій практиці. Водночас вона становить більший науковий і методологічний інтерес, є підґрунтям для формування спеціальних

¹ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. С. 138–235.

² Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва та ін. 2-ге вид., стереотип. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 367.

методик. Структура загальної криміналістичної методики може бути подана таким чином: 1) криміналістична класифікація злочинів відповідної групи; 2) зміст та загальний аналіз елементів криміналістичної характеристики злочинів; 3) перспективи формування спеціальних криміналістичних методик щодо більш вузьких груп злочинів у межах злочинної діяльності, що розглядаються; 4) проблемні питання стадії порушення кримінальної справи про відповідну категорію злочинних діянь; 5) проблемні питання проведення розслідування на відповідних етапах; 6) проблеми і загальні особливості організації та науково-технічного забезпечення розслідування; 7) проблеми і загальні особливості взаємодії та оперативного-розшукового забезпечення; 8) проблеми і загальні особливості використання спеціальних знань; 9) проблеми і загальні особливості криміналістичної профілактики відповідних злочинів¹. На нашу думку, указана структура є найбільш повною та в цілому відображає всі компоненти, що мають виступати об'єктами наукових розробок під час формування криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень.

Про окрему спеціальну криміналістичну методику (видову, підвидову або комплексну) науковець пише, що вона повинна мати чітке прикладне спрямування, застосовуватись безпосередньо у практичній діяльності з розслідування відповідної категорії злочинів. Структурно вона має складатись із таких частин: а) криміналістична характеристика відповідного виду, підвиду злочинів або їх комплексу; б) особливості стадії порушення кримінальної справи; в) початковий етап розслідування; г) наступний етап розслідування; д) особливості окремих слідчих дій². Цей перелік елементів структури спеціальної криміналістичної методики свідчить про конкретику в інформації та доступність її застосування в практичній діяльності органами досудового розслідування.

Попри проведення численних досліджень все ж таки залишається низка дискусійних питань. Так, на думку Р. Л. Степанюка залишаються дискусійними питання в галузі криміналістичної методики щодо: 1) класифікації окремих криміналістичних методик за призначенням; 2) структури методики

¹ Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 146.

² Там само.

розслідування певного виду (групи) злочинів; 3) формування й реалізації комплексних методик розслідування; 4) питання етапізації процесу розслідування за чинним КПК України; 5) необхідність включення до окремих методик розслідування особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій; 6) проблеми формування методик судового розгляду кримінальних справ¹.

Напрямами розроблення обґрунтованої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є визначення елементів її структури на основі запропонованої криміналістичної класифікації зазначених кримінальних правопорушень; формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (на підставі даних про спосіб і механізм учинення злочину, особисті характеристики злочинців і потерпілих, причини й умови, що сприяють вчиненню цих кримінальних правопорушень тощо); аналіз особливостей перевірки повідомлень про скоєння цих кримінальних правопорушень, відомостей про типові слідчі ситуації; обґрунтування тактичних особливостей провадження окремих слідчих (розшукових) дій, основних засад взаємодії слідчих з оперативними працівниками та на початковому і наступному етапах розслідування, вдосконалення організаційного й технічного забезпечення розслідування, визначення ефективних засобів і методів криміналістичної профілактики таких кримінальних правопорушень, удосконалення чинного законодавства, формулювання науково-практичних рекомендацій з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності².

Розглянемо більш детально зазначенні вище дискусійні

¹ Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 240.

² Гусева В. О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // *Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. С. 41.

питання в царині досліджуваних нами кримінальних правопорушень.

На методичному рівні криміналістична класифікація кримінальних правопорушень є необхідною для розроблення методичних рекомендацій з їх розслідування та попередження. На основі класифікації кримінальних правопорушень виникають нові методики їх розслідування, вдосконалюються і деталізуються наявні. При цьому велике значення мають як схожість усередині одного класу (роду, виду, групи) кримінальних правопорушень, їх суттєві ознаки, так і їх відмінність порівняно з іншими класами (родами, видами, групами) кримінальних правопорушень. Під час розслідування це відіграє вирішальну роль у процесі віднесення кримінальних правопорушень до тієї чи іншої категорії з метою вибору методики їх розслідування, допомагає зорієнтуватися слідчому у великому різноманітті кримінальних правопорушень та методик. Отже, криміналістична класифікація кримінальних правопорушень має важливе теоретичне та практичне значення. Вона не лише вбирає в себе все найкраще, корисне для неї, що є в розділі криміналістичної методики, а і збагачує її¹.

У контексті розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності окремої уваги потребують такі елементи структури окремої криміналістичної методики, як особливості подолання протидії розслідуванню та проблеми й загальні особливості криміналістичної профілактики досліджуваних нами кримінальних правопорушень. Необхідність їх дослідження обумовлюється тим фактом, що ці кримінальні правопорушення посягають на права та законні інтереси потерпілих, які в переважній більшості є працівниками Національної поліції, органів прокуратури, органів СБУ тощо, яким притаманні ієрархічна структура, дотримання принципів субординації тощо. Усе це не лише призводить до поширення зовнішньої протидії розслідуванню, а і є підставою для розвитку внутрішньої протидії, що обумовлює необхідність розроблення ефективних засобів та методів її подолання.

¹ Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Національний юридический журнал: теорія і практика* = *National law journal: theory and practice*. 2019. № 3 (37). С. 155.

Також додаткового дослідження потребують такі елементи, як причини та умови, що сприяють вчиненню указаних кримінальних правопорушень, та ефективні методи їх криміналістичної профілактики. Безумовно, виділення указанного елементу може викликати численні наукові дискусії, зважаючи на той факт, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає обов'язку слідчого здійснювати профілактичні заходи.

Отже, реформування кримінального процесуального законодавства України вимагає перегляду наукових положень і практичних рекомендацій у криміналістичній методиці щодо запобігання злочинам. З метою недопущення зниження загального рівня профілактики кримінальних правопорушень, здійснюваної органами досудового розслідування, необхідно висувати пропозиції щодо доповнення Кримінально процесуального кодексу України спеціальними нормами, які б розширили та узаконили можливості слідчих у здійсненні профілактичних заходів у кримінальному провадженні. У цілому практична діяльність слідчого щодо запобігання злочинам є ширшою, ніж суто профілактична, й охоплює заходи з виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, та їх усунення; відвернення (недопущення) вчинення задуманих певними особами злочинів за допомогою криміналістичних засобів, прийомів і методів, припинення під час досудового розслідування кримінального провадження триваючих злочинів або діянь на етапі їх підготовки¹.

Ми ж вважаємо, що виокремлення цього елементу в структурі окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та його подальше дослідження є абсолютно логічними, оскільки кримінальні правопорушення цієї групи посягають насамперед на нормальне функціонування правоохоронних органів. Зокрема, його застосування виступає як допоміжний важіль протидії розслідуванню інших кримінальних правопорушень. Здійснення криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності – гарантія забезпечення ефективного розслідування

¹ Степанюк, Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. С. 28.

інших кримінальних правопорушень, що, в свою чергу, забезпечить виконання завдань кримінального провадження.

Залишаються невизначеними питання процесу етапізації розслідування, питання включення негласних слідчих (розшукових) дій до структури методики розслідування та проблеми формування методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Розглянемо більш детально кожне дискусійне питання для уточнення структури досліджуваної нами методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Питання етапізації розслідування кримінальних правопорушень є досить дискусійним, розходження поглядів стосується як визначення кількості етапів розслідування, так і їх розмежування. Провівши аналіз наукової літератури, доходимо висновку, що серед науковців склалось два основних підходи. Перший передбачає виділення двох етапів розслідування – початкового та подальшого, його представниками є С. О. Голунський¹, І. М. Лузгін² та ін. Науковці – представники другого підходу Р. С. Белкін³, І. О. Возгрін⁴, І. І. Когутич⁵, В. О. Малярова⁶ та ін. стверджують, що доцільно виділяти три етапи розслідування: початковий, подальший та завершальний (заключний). Існують і інші підходи, зокрема, О. В. Пчеліна поряд з початковим і подальшим етапом розслідування виділяє етап збору

¹ Голунский С. А. Планирование расследования : материалы учеб. конф. следователей в прокуратуре СССР. М. : Прокуратура СССР, 1937. С. 57–72.

² Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М. : Юрид. лит., 1973. 216 с.

³ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. М. : Юрид. лит., 1988. С. 238–239.

⁴ Возгрин И. А. Методика расследования отдельных видов преступлений (краткий исторический очерк) // Вопросы профилактики преступлений / редкол.: Возгрин И. А. (отв. ред.) и др. Л. : НИИРЮ ВПУ МВД СССР, 1978. С. 62–101.

⁵ Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. № 1. С. 233–247.

⁶ Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

та перевірки первинної інформації про злочини¹. Деякі вчені пропонують виділяти чотири етапи², а деякі навіть п'ять³.

У науці кримінального процесу початок досудового розслідування слід пов'язувати з моментом внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР, а закінчення – із закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акту, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру або клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (п. 5 ст. 3 КПК України). Однак, виокремлюючи момент початку початкового етапу в досудовому розслідуванні, як слушно зазначає О. В. Одерій, слід зважати на ту обставину, що кримінальна процесуальна діяльність відповідних органів починається не з моменту початку досудового розслідування – унесення відомостей до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України, за винятком випадку, передбаченим ч. 3 ст. 214 КПК України), а з моменту отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення (із заяви, повідомлення, безпосереднього виявлення правоохоронними органами ознак кримінального правопорушення тощо). Це пов'язано з тим, що між заявником, потерпілим та співробітниками правоохоронних органів на підставі відповідних законодавчих актів виникають відповідні кримінальні процесуальні правовідносини. Так, у разі затримання особи, яку підозрюють у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, у вказаних у ч. 1 ст. 208 КПК України випадках строк затримання без ухвали слідчого судді (суду) не може перевищувати 72 годин із моменту затримання підозрюваної особи. Моментом затримання та сплину вказаного строку є не внесення відомостей до ЄРДР, а момент, коли така особа силою або внаслідок підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (ст. 209 КПК України)⁴.

¹ Пчеліна О. В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 169.

² Іпатова І. А. Криміналістика : учеб.-метод. комплекс. М. : Изд. центр ЕАОИ, 2008. 302 с.; Шурухнов Н. Г. Криміналістика : учебник. 2-е изд., исправл. і доп. М. : Эксмо, 2008. 720 с.

³ Мусяенко А. В., Сомченко В. А. Расследование по конкретному уголовному делу. Волгоград, 1985. 75 с.

⁴ Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового

Криміналісти з урахуванням положень чинного законодавства також пов'язують початок першого етапу розслідування з моментом внесення відомостей до ЄРДР. Зокрема, такої думки дотримується Р. Л. Степанюк, який указує, що початковий етап розслідування починається з моменту початку кримінального провадження і закінчується моментом виконання всіх можливих слідчих (розшукових) дій, обумовлених слідчою ситуацією¹.

Однак слід звернути увагу на той факт, що кримінальним процесуальним законодавством передбачено можливість проведення огляду місця події ще до внесення відомостей до ЄРДР. Саме з такого огляду розпочинається процес пізнання злочинного діяння, виявляються сліди кримінального правопорушення, формуються перші слідчі версії тощо. У зв'язку із цим ми вважаємо, що моментом відліку початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід вважати: 1) момент ухвалення рішення про проведення огляду місця події, якщо він передусє внесенню відомостей до ЄРДР; 2) унесення відомостей до ЄРДР.

Початковий етап розслідування є основним етапом, який передбачає аналіз усіх відомих обставин, що стосуються кримінального правопорушення, які втілюються в певну слідчу ситуацію, що визначає відповідний напрям розслідування, а отже, і першочергові слідчі дії. Серед головних завдань, які виникають на вказаному етапі розслідування, можна виокремити такі: встановлення особи злочинця, збір доказової інформації про причетність особи до вчиненого злочинного діяння, встановлення інших обставин, що підлягають з'ясуванню тощо.

Ми вважаємо, що закінчення початкового етапу розслідування слід пов'язувати із винесенням письмового повідомлення про підозру особі, що здійснюється за наявності достатніх доказів (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).

Наступний етап розслідування кримінальних правопорушень

розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 261.

¹ Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. С. 121.

триває до завершення досудового розслідування, відповідним чином формалізованого згідно з вимогами статті 283 КПК України.

Підбиваючи підсумки питання етапізації під час формування окремої криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, можна зробити висновок про виділення двох необхідних етапів розслідування: початкового і наступного (подальшого). Головна мета першого – встановити підозрюваного, другого – зібрати всі необхідні докази з метою вирішення завдань кримінального провадження.

Що стосується питання необхідності включення до окремих методик розслідування особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій, то воно перебуває на етапі становлення і потребує подальших досліджень. Р. Л. Степанюк вважає, що в реаліях сьогодення невід’ємною складовою окремих криміналістичних методик мають стати рекомендації щодо особливостей тактики негласних слідчих (розшукових) дій. На його думку, сьогодні необхідно, по-перше, інтегрувати відповідні знання у криміналістику, а по-друге, надалі розвивати основні положення тактики негласних слідчих (розшукових) дій¹. Ми є прихильниками цієї думки, тому що чинний КПК України наділив повноваженнями слідчого щодо проведення НСРД, але ці функції не знаходять свого відображення в сучасних методиках розслідування. Виходить, що криміналістичні методики розслідування кримінальних правопорушень не повною мірою відображають усі можливі варіанти й алгоритми діяльності органів досудового розслідування.

М. А. Погорецький і Д. Б. Сергєєва вважають, що НСРД мають однакову гносеологічну природу, той самий алгоритм здійснення з однойменними негласними оперативно-розшуковими заходами, передбаченими ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Вони проводяться із застосуванням тотожних методів пізнання події злочину, в тому ж самому режимі таємності. Проте негласні слідчі (розшукові) дії та ОРД суттєво розрізняються між собою за сферами та правовим режимом здійснення: за метою та завданнями проведення, фактичними і юридичними (правовими) підставами проведення, за правовим

¹ Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12) С. 242.

статусом суб'єктів їх проведення (навіть якщо вони проводяться оперативними працівниками, то ті мають бути наділені повноваженнями слідчого) й, відповідно, за характером правовідносин, що виникають під час їх здійснення, за процесуальним значенням отриманих результатів, за об'єктом, формами та методами відомчого контролю і прокурорського нагляду за їх здійсненням¹. Керуючись викладеним вище, вважаємо за необхідне включити до завдань криміналістики розроблення тактичних прийомів проведення НРСД, а також включення НРСД в алгоритм слідчих (розшукових) дій на початковому і подальшому етапах розслідування, серед іншого й методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Така необхідність обґрунтовується тяжкістю досліджуваних злочинів, зокрема пов'язаних з посяганнями на життя та здоров'я (чч. 2,3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України), майно (ст.ст. 347, 352 КК України) працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та близьких родичів указаних суб'єктів.

Наразі питання розроблення методики судового розгляду кримінальних правопорушень є досить актуальним та дискусійним. Деякі науковці вважають необхідним включати до методик розслідування етап судового розгляду справи чи взагалі розроблення окремих криміналістичних методик з оптимізації організації судового розгляду кримінальних проваджень з метою підвищення ефективності та якості роботи судів². Проаналізуємо думки науковців з питання формування окремої криміналістичної методики судового розгляду кримінальних правопорушень чи включення останньої як елементу в структуру вже наявної

¹ Погорєцький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 140–141.

² Ароцкер Л. Е. Основные вопросы тактики и методики судебного разбирательства. Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции) / ред. кол.: А. Ф. Горкин, В. В. Куликов, Н. В. Радутная, И. Д. Перлов. М. : Юрид. лит., 1972. С. 167–171; Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко*. М. : Элит, 2008. С. 416–427; Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 37 с.

криміналістичної методики розслідування більш детально.

Прихильниками розширення сфери розроблення криміналістичних методик не лише щодо досудового розслідування, а й щодо судового розгляду кримінальних справ є І. І. Когутич¹, В. І. Алексєйчук², В. А. Журавель³, В. Т. Нор⁴ та інші. В. М. Шевчук також підтримує цих науковців, зазначаючи, що проблеми формування методик судового розгляду кримінальних проваджень є одним із пріоритетних напрямів сучасних криміналістичних досліджень, які в сучасних реаліях потребують активних подальших наукових пошуків⁵.

Під час судового розгляду справи, як і під час досудового розслідування, виникають досить складні ситуації, а саме: зміна учасниками раніше даних свідчень; поява нової інформації, що потребує перевірки чи уточнення; виявлення в сукупності доказів суперечностей або фальсифікації; виявлення фактів незаконного впливу на учасників кримінального процесу, необхідності правильного визначення послідовності дослідження доказів, вибір тактичних прийомів допиту, зумовлений видом вчиненого кримінального правопорушення й позицією допитуваного; визначення комплексу дій, які допоможуть вирішити проблеми, що виникли⁶.

Р. Л. Степанюк вважає, що немає потреби створювати методики судового розгляду окремих категорій злочинів, оскільки їм не буде властива достатня специфіка. При цьому дослідник

¹ Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2010. 529 с.

² Алексєйчук В. І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 162–166.

³ Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. № 1. С. 187–200.

⁴ Когутич І. І., Нор В. Т. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ : наук.-практ. посіб. Львів ; Київ : Тріада плюс ; Алерта, 2010. 428 с.

⁵ Шевчук В. М. Сучасні наукові концепції формування типової структури окремої криміналістичної методики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 363–364.

⁶ Алексєйчук В. І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 163.

наголошує, що може йтися лише про деякі рекомендації для суду, що ґрунтуються на досягненнях криміналістики, тобто доцільно говорити не про новий різновид окремих криміналістичних методик, а про криміналістичне забезпечення судового розгляду¹.

Слід погодитися, що перспективним є розвиток тактики судового розгляду кримінальних проваджень. Відповідно до чинного КПК України у судочинстві діє змагальний процес, який полягає в можливості змагальності сторін і свободі в поданні ними своїх доказів та доведенні перед судом їх переконливості. Відповідно до процесуальних норм сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань і скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав. У суді проводять експертизу, допит обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта, пред'явлення для впізнання, досліджують речові докази, проводять процесуальні дії в режимі відеоконференції, а у виняткових випадках суд має право здійснити огляд у певному місці².

Ми підтримуємо науковців, які є прихильниками формування криміналістичних рекомендацій з приводу судового розгляду окремих кримінальних правопорушень. Наша позиція обґрунтовується тим, що приєднання рекомендацій щодо судового розгляду до структури криміналістичної методики становитиме досить об'ємну частину інформації, що перевантажуватиме й без того чималу за своїм вмістом окрему криміналістичну методичку. Крім того, методика розслідування окремих видів злочинів не може містити інформацію щодо судового розгляду, оскільки використання термінології «методика розслідування» передбачає розроблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо здійснення саме досудового розслідування. Своєю чергою, під час судового розгляду відбувається дослідження вже встановлених фактів та обставин, а не розслідування вчиненого правопорушення.

Ураховуючи, що головним завданням розроблення методики розслідування окремої групи чи виду кримінальних правопорушень – є визначення її основної функції, призначення та адресанта, слід

¹ Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 242.

² Юсупов В. В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво господарство і право. Криміналістика*. 2018. № 3. С. 165.

наголосити, що вона повинна бути збалансована, тобто містити всі можливі та значущі елементи, які слідчий зможе застосувати під час розслідування кримінальних правопорушень.

На підставі викладеного вважаємо, що структурними елементами методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід уважати такі:

- криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності;

- обставини, що підлягають установленню;

- особливості початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування;

- особливості планування, організації та взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності;

- особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

- загальні особливості використання спеціальних знань;

- особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування;

- особливості попередження та подолання протидії розслідуванню;

- особливості встановлення та відшкодування майнової або моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

- особливості криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Вищезазначений перелік елементів методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має містити інформацію теоретичного та пояснювального характеру, а також практичні рекомендації.

Особливу роль криміналістична методика відіграє для молодих спеціалістів, які розпочали виконання своїх службових

обов'язків одразу після отримання юридичної освіти. Для тих, хто не має досвіду практичної роботи, звернення до методичних рекомендацій з розслідування конкретного злочину завжди слугуватиме своєрідною підказкою та орієнтиром для правильних організування та планування розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (чч. 2, 3 ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України). Вони ж мають діяти, дотримуючись рекомендацій, щоб досягти максимально ефективного результату під час розслідування певного кримінального правопорушення.

Формування зазначених методико-криміналістичних рекомендацій, створених на підставі всебічного аналізу слідчої та судової практики, наукових і правових джерел, є перспективними напрямками для подальших наукових досліджень, проблем криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

2.2. Сутність, структура та практичне значення криміналістичної характеристики злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

Розслідування кримінальних правопорушень супроводжується низкою труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, як-то прогалини або конфлікти норм у законодавстві, неналежне матеріально-технічне забезпечення правоохоронних органів, брак кваліфікованих кадрів, а також постійний розвиток та удосконалення злочинних методів, способів і технологій вчинення кримінальних правопорушень. Ці труднощі можуть бути подолані на теоретичному, методичному, процесуальному й організаційному рівнях. Цілком очевидно, що вирішенню практичних проблем передують ретельні теоретичні дослідження. З метою вдосконалення процесу розслідування кримінальних правопорушень треба проводити теоретичні дослідження діяльності, пов'язаної не лише з виявленням та розслідуванням кримінальних правопорушень, а також з особливостями вчинення окремих кримінальних правопорушень зокрема.

Розроблення криміналістичної методики повинно

ґрунтуватися насамперед на дослідженнях елементів механізмів учинення кримінальних правопорушень, адже очевидно, що для того, щоб знайти шлях вирішення якоїсь проблеми насамперед необхідно дослідити її першоджерело, яким з погляду розроблення криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень є безпосередньо самі кримінальні правопорушення.

Першою складовою криміналістичної методики традиційно є криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, яка містить найбільш значущу загальну інформацію щодо певного виду чи групи кримінальних правопорушень. Перш ніж розкрити зміст криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, розглянемо поняття механізму вчинення кримінальних правопорушень та його співвідношення із криміналістичною характеристикою цих злочинних діянь.

На відміну від кримінології, в якій злочинна діяльність досліджується як соціальне явище, у криміналістиці вивчається не сама злочинна діяльність, а її функціональний бік, що виражається в механізмі вчинення кримінального правопорушення та аналізується крізь призму криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

Так, наприклад, Т. В. Авер'янова, Р. С. Белкін, Ю. Г. Корухов та О. Р. Россинська зазначають, що злочин привертає увагу криміналістів не взагалі, не як складне соціальне явище, а як протиправна діяльність, як акт людської поведінки. Об'єктом криміналістики є функціональний бік протиправної діяльності та система дій і відносин, яка становить зміст механізму злочину – складної динамічної системи, що охоплює суб'єкта злочину, його ставлення до своїх дій і їх наслідків та до співучасників; предмет посягання; спосіб вчинення та приховування злочину; злочинний результат тощо¹.

Указана думка підтримується й іншими науковцями. Із цього приводу М. В. Салтевський зазначав, що для криміналістики має значення не власне злочинна діяльність, а механізм злочинної діяльності та її відображення, а також що структура злочинної діяльності не розкриває її динаміки, тобто механізму взаємодії,

¹ Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. проф. Р. С. Белкина. М. : Норма ; Инфра М, 2001. С. 33.

слідоутворення і характеру відображень як кінцевого продукту діяльності¹. На функціональному боці злочинності як об'єкта вивчення криміналістики наполягають також Є. П. Іщенко й А. О. Топорков, указуючи, що це система дій і відносин, які утворюють механізм злочину. Тому із закономірностей, які вивчає криміналістика, необхідно назвати насамперед закономірності механізму вчинення злочину як складної динамічної системи².

На необхідності вивчення механізму вчинення злочинів наполягає В. В. Тіщенко, вважаючи, що криміналістика повинна розробляти криміналістичну характеристику злочинної діяльності певного типу (виду, підвиду). У такій характеристиці, на думку вченого, можна виділити: дані про сферу злочинної діяльності та предмети злочинного інтересу або злочинного посягання, дані про її розвиток (динаміку, інтенсивність), дані про її характер (основні види злочинів, допоміжні, супутні), дані про організаційну структуру злочинного формування, дані про способи протидії розслідуванню з метою ухилення від відповідальності і продовження злочинної діяльності, дані, що характеризують зв'язки з іншими злочинними організаціями та їх співвідпорядкованість, розмежування за функціями і сферами злочинної діяльності, дані, що вказують на зв'язок злочинних епізодів між собою і на загальні напрями і цілі, що їх об'єднує³.

Отже, предметом криміналістики є не закономірності злочинної діяльності, а закономірності процесу її здійснення, який виражається в механізмі злочину, що відображає не лише елементи складу кримінального правопорушення, а й інші пов'язані елементи злочинної діяльності. Поряд із цим слід зауважити, що значна кількість кримінальних правопорушень вчиняється не одинично, вони складають певну систему, об'єднану єдиною метою. Тому можна припустити, що якщо йдеться про окремий вид кримінальних правопорушень, то доцільно досліджувати механізм кримінального правопорушення, а якщо говорити про комплекс кримінальних правопорушень, об'єднаних однією метою, то необхідно розглядати механізм злочинної діяльності.

Ураховуючи особливості вчинення кримінальних

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 40–41.

² Іщенко Е. П., Топорков А. А. Криміналістика : учебник. 2-е изд., испр. и доп. М. : Инфра М, 2006. С. 3.

³ Тіщенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 143–144.

правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, логічно розглядати саме механізм кримінальних правопорушень відповідного виду або групи. Із цього приводу деякі вчені виділяють загальний, видовий та безпосередній механізми злочину¹. Очевидно, що вказані категорії є пов'язаними між собою, але вирішують різні види завдань. Так, уявляється, що поняття «загальний механізм» кримінального правопорушення є виключно теоретичною категорією, яка надає можливість вирішити завдання щодо вдосконалення понятійного апарату криміналістики та подальшого розвитку наукової категорії «механізм кримінального правопорушення», а також розроблення загальних комплексних методик розслідування окремих груп кримінальних правопорушень. Поняття «видовий механізм» стосується не лише теоретичних проблем, але й визначення та узагальнення елементів механізму окремого виду кримінальних правопорушень, які можуть бути виражені в криміналістичній характеристиці та використані для розроблення методики розслідування цих видів кримінальних правопорушень і в подальшому реалізовані в практичній діяльності щодо протидії останнім. «Безпосередній механізм» кримінального правопорушення характеризує окреме конкретне кримінальне правопорушення і має практичне значення для встановлення обставин, які підлягають доказуванню в окремому кримінальному провадженні.

У межах нашого дослідження особливий інтерес для розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності становить саме видовий механізм.

О. В. Самойлов під видовим механізмом вчинення злочину розуміє особливості вчинення окремого виду чи групи злочинів. Цей механізм являє собою менш високий рівень узагальненості порівняно із загальним механізмом вчинення злочину, виступаючи своєрідним критерієм об'єднання окремих злочинів у групи, наприклад механізм учинення крадіжок, вбивств, хуліганства тощо². Тобто в переважній більшості наукових розвідок

¹ Князев С. В. Криміналістичне розуміння механізму вчинення злочину та його значення для розслідування кримінальних проваджень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). Т. 3. С. 314.

² Самойлов А. В. Установление механизма совершения кражи в

досліджується видовий механізм кримінальних правопорушень, який об'єднує окремі види чи групи таких кримінальних правопорушень та надає можливість зробити узагальнення і дати характеристику його елементів.

У криміналістичній літературі механізм кримінального правопорушення найчастіше розглядається як система дій або процесів. Так, В. О. Образцов визначає механізм злочину як реалізовану в певних умовах, вираженні, спрямованості та послідовності динамічну систему протиправних та інших, пов'язаних з ними актів поведінки і зумовлених ними явищ, що мають криміналістичне значення¹. А. М. Кустов визначає механізм вчинення злочину як систему процесів взаємодії учасників злочину – як прямих, так і непрямих – між собою і з матеріальним середовищем, поєднаних із використанням відповідних знарядь, засобів та інших окремих елементів обстановки. Механізм вчинення злочину закономірно обумовлює виникнення криміналістично значимої інформації про злочин, його учасників та результати². Тобто механізм кримінального правопорушення співвідноситься із системою діяльності учасників цього кримінального правопорушення. Очевидно, що в процесі такої діяльності її учасники (учасник) взаємодіють як між собою, так і з елементами матеріального середовища, в якому вчиняється кримінальне правопорушення. Ураховуючи, що така діяльність може постійно змінюватися під впливом усіх взаємодіючих елементів, їй притаманні певні ознаки динамізму. Навіть якщо злочинець передбачив чіткий план своїх дій, він не застрахований від змін, які можуть бути спричинені іншими учасниками цього кримінального правопорушення (співучасниками, потерпілими, випадковими свідками), а також елементами матеріального середовища (наявністю технічних засобів охорони на відповідному об'єкті, погодними умовами тощо).

Отже, узагальнюючи вище викладене, *механізм кримінального правопорушення* можна визначити як динамічну

процессе расследования : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. С. 21.

¹ Образцов В. А. Теоретические основы раскрытия преступлений, связанных с ненадлежащим исполнением профессиональных функций в сфере производства. Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1985. С. 22.

² Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления : монография. М. : Акад. МВД России, 1997. С. 11–12.

систему взаємодії учасників кримінального правопорушення між собою та/або з матеріальним середовищем, спрямовану на досягнення злочинного результату у відповідний спосіб, що обумовлює утворення відображень у навколишньому середовищі та свідомості людей.

Учені виділяють різну кількість елементів механізму кримінального правопорушення з різним рівнем їх деталізації. Так, З. І. Кірсанов систематизував елементи механізму злочину таким чином: особа, яка реалізує злочинний задум цілеспрямованою поведінкою (діями), спосіб злочину (підготовка, вчинення і приховування), потерпілий, його поведінка, пов'язана зі злочином, предмет злочинного посягання, знаряддя, засоби злочину та інші предмети, використані у злочинних цілях; особи, побічно пов'язані зі злочином, наприклад ті, які несвідомо надали допомогу в придбанні чи приховуванні знарядь або засобів злочину; матеріальна обстановка, в якій готувався чи вчинявся злочин або були вжиті заходи з його приховування¹. Видається, що вчений занадто деталізував елементи механізму кримінального правопорушення, що перешкоджає їх універсальному використанню.

Поряд із цим заслуговує на увагу думка А. Ф. Волобуєва, який вважає, що в структурі механізму злочину відображається його кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. Учений слушно зазначає, що орієнтиром для визначення механізму злочину мають служити елементи складу злочину (кримінально-правовий аспект), але це повинні бути такі елементи, знання про які можна використати для встановлення обставин злочину, що входять у предмет доказування (кримінально-процесуальний аспект). Тому, виділяючи окремі елементи злочинної події з погляду їх взаємозв'язку і взаємодії, слід розглядати їх як носії певних властивостей, ознак і відносин, завдяки яким вони пов'язуються з іншими елементами. Науковець виділив такі елементи механізму злочину:

— суб'єкт злочину, для позначення й опису якого в криміналістиці використовується поняття «особа злочинця» як комплекс особистих рис і властивостей, що є визначальними в механізмі злочину;

¹ Кирсанов З. И. Криминалистическое учение о механизме преступления и его отражении : лекция. М., 1994. С. 4.

— предмет посягання і жертва злочину, які завжди мають зв'язок з певними властивостями особи злочинця та мотивацією його дій;

— обстановка злочину, яка розглядається як комплекс зовнішніх умов, що оточують суб'єкта і впливають на його дії та їх наслідки, і поєднує в собі час і місце злочину разом з об'єктами, які там перебувають, що характеризує просторово-часові параметри злочинних дій;

— спосіб вчинення злочину як детермінована особистістю суб'єкта, предметом посягання (зокрема жертвою) і зовнішньою обстановкою система дій суб'єкта, спрямована на досягнення злочинної мети;

— сліди злочину як пов'язані з його вчиненням будь-які зміни в навколишній обстановці (середовищі) у вигляді матеріальних та ідеальних відображеннях цієї події¹.

Отже, ураховуючи міркування вчених і результати аналізу слідчої та судової практики вважаємо можливим до структури механізму кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності зарахувати такі елементи: особу злочинця, особу потерпілого, спосіб, сліди, місце, час, обстановку вчинення кримінального правопорушення, знаряддя та засоби їх вчинення.

Предметом криміналістичного дослідження злочинів є ті закономірні риси, ознаки та явища, властиві видам і різновидам злочинів, у яких містяться дані, необхідні для формування криміналістичного уявлення про них (їх криміналістичної характеристики), а також особливості процесу відображення злочинів зовні у вигляді слідів-наслідків². Аналіз та узагальнення масиву розслідуваних однорідних злочинів дає змогу виділити типові криміналістичні особливості видів, різновидів і груп злочинів, їх елементи, взаємозв'язок між ними і, відповідно, джерела їх інформації³. Сукупність указаних елементів утворює

¹ Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. С. 22–31.

² Яблоков Н. П. Криміналістика : учебник и практикум для СПО. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2016. С. 14.

³ Криміналістика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 4-е изд.,

криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень.

Виникає питання про співвідношення двох понять – «механізм кримінального правопорушення» та «криміналістична характеристика кримінального правопорушення». Науковці досить часто тлумачать ці поняття як об'єкт, що відображається (механізм злочину), і його відображення (криміналістична характеристика)¹. Слід погодитися із А. Ф. Волобуєвим, що вказані категорії повинні розглядатися в різних площинах «реальна дійсність – її відображення в науці». Механізм злочину – це об'єкт пізнання (реальна дійсність), а криміналістична характеристика виступає сукупністю знань про цей об'єкт (частина змісту криміналістики). У теоретичному плані цей поділ проявляється у тому, що вчення про механізм злочину має формуватися в межах учення про об'єкт криміналістичного дослідження (і його предмет), а вчення про криміналістичну характеристику злочинів – як складова вчення про криміналістичну методіку. Криміналістична характеристика – це система відомостей (інформації) про механізм злочинів, елементи якої перебувають у закономірних взаємозв'язках. Криміналістичні характеристики злочинів окремих видів є відображенням механізму їх вчинення (системою відомостей про його елементи), які на певний момент формування можуть визнаватися повними чи неповними. У них акцент робиться на особливостях злочинів окремих видів, що сприяє встановленню зв'язків і залежностей між окремими елементами механізму їх вчинення².

Розроблення відповідних методичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, а отже, й окремих криміналістичних методик обумовлює оперування такою науковою категорією, як криміналістична характеристика, що відображає елементи механізму окремого виду кримінального правопорушення. Тому процес розроблення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень починається з аналізу механізму цих кримінальних правопорушень. Уявляється, що встановлення елементів механізму кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності надає можливість сформувати їх криміналістичну характеристику.

перераб. и доп. М. : Норма ; Инфра М, 2010. С. 12.

¹ Куклин В. И., Куклин В. В. Криминалистическая методика : учебное пособие. Тверь : Тверск. гос. ун-т, 1992. С. 38.

² Волобуєв А. Ф. Вказана праця. С. 69–70.

Головне призначення криміналістичної характеристики полягає в інформуванні слідчого про типові для певного виду чи групи кримінальних правопорушень дані. У ситуації інформаційної обмеженості знання всієї сукупності типізованих у системі криміналістичної характеристики певного виду злочинів відомостей і закономірно взаємозв'язаних елементів дозволить слідчому за окремими з них, уже відомими на початок розслідування, зі значною часткою достовірності робити висновки і про інші¹. Ураховуючи це, можна з упевненістю стверджувати, що криміналістична характеристика певного виду або групи злочинів є важливою частиною відповідної окремої методики розслідування, адже вона являє собою систему даних про типові ознаки відповідної множини злочинів². Більш того, криміналістична характеристика злочину не лише належить до основних компонентів методики розслідування, але стосовно конкретних методик певною мірою є основою їх побудови³. Вона є видовою моделлю, що надає можливість прогнозувати, будувати найбільш обґрунтовані версії щодо обставин конкретної події (особи, способу вчинення злочину, засобів злочину тощо)⁴. Типізовані елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень стають підґрунтям для подальшого розроблення методичних рекомендацій з планування та розслідування цих кримінальних правопорушень, а отже, обумовлюють розроблення окремої методики розслідування.

Термін «криміналістична характеристика злочинів» уперше було згадано у 60-х роках ХХ ст. у роботах Л. А. Сергєєва, який наголосив на особливій важливості для розслідування злочинів знання про спосіб вчинення злочину, умови й обстановку, в яких скоєно злочин, обставини, пов'язані з безпосередніми об'єктами злочинного посягання, особливості суб'єкта і суб'єктивної сторони злочинів, зв'язок розкрадань з іншими злочинами й діями, що не тягнуть кримінального покарання, про взаємозв'язки між названими

¹ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. С. 445.

² Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 178.

³ Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 113.

⁴ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2008. С. 151.

групами обставин¹. Згодом зазначені відомості в структурі методики розслідування були названі О. Н. Колесніченком загальною криміналістичною характеристикою виду злочину².

Теоретичне вивчення криміналістичної характеристики здійснювалося поступово, але постійно. Так, проблеми вчення про криміналістичну характеристику злочину розглядає багато вчених, серед яких Р. С. Белкін³, І. О. Возгрін⁴, О. Н. Колесніченко⁵, В. О. Коновалова⁶, Г. А. Матусовський⁷, С. П. Мітричев⁸, В. О. Образцов⁹, І. Ф. Пантелєєв¹⁰, М. В. Салтєвський¹¹, М. О. Селіванов¹², А. В. Старушкевич¹³, В. Г. Танасевич¹⁴,

¹ Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1966. С. 4–5.

² Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. С. 10.

³ Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособ. 3 е изд., перераб. и доп. М. : Юнити-Дана ; Закон и Право, 2001. 837 с.

⁴ Возгрин И. А. Понятие криминалистической характеристики преступлений // Криминалистика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эскархопуло. СПб. : Лань, 2001. С. 73.

⁵ Колесніченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 30 с.

⁶ Колесніченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

⁷ Матусовський Г. А. Юридична характеристика злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 1998. № 2 (13). С. 120–123.

⁸ Мітричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Москва, 1973. Вып. 10. С. 29.

⁹ Образцов В. А. О криминалистической квалификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1980. № 33. С. 90–98.

¹⁰ Пантелєєв І. Ф. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1993. 592 с.

¹¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

¹² Селіванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методиках расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 56–57.

¹³ Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Київ : Правник НАВСУ, 1997. 44 с.

¹⁴ Танасевич В. Г. О криминологической характеристике преступлений. *Вопросы борьбы с преступлениями*. М., 1976. № 25. С. 94–104.

М. П. Яблоков¹ та чимало інших учених-криміналістів.

А. В. Старушкевич визначив криміналістичну характеристику злочинів як модель системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки виду, групи або конкретного злочину². І. І. Когутич вважає, що криміналістична характеристика злочинів – це система узагальнених теоретичних даних (науково узагальненої інформації) та розроблених на їх основі наукових висновків і рекомендацій щодо найважливіших криміналістично значущих ознак розслідуваних суспільно небезпечних діянь³. Учені погоджуються з тим, що криміналістична характеристика – це певна система відомостей про ознаки злочину. Схожу думку висловив і В. Ю. Шепітько, який визначає криміналістичну характеристику як систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, яка відображає залежність між ними і служить побудові й перевірці версій у розслідуванні конкретних злочинів⁴. Зокрема, вчений наголосив на взаємозв'язку між цими ознаками та практичною метою вказаної категорії. Це видається слушним, адже якщо криміналістична характеристика відображає елементи механізму кримінального правопорушення, то як його елементи перебувають у взаємозв'язку та взаємообумовленості, так і певні елементи характеристики перебувають у такому ж само зв'язку.

Отже, криміналістична характеристика по суті є інформаційною моделлю окремого виду кримінального правопорушення, що містить систематизовані відомості про елементи механізму кримінального правопорушення та відображає їх взаємозалежність і взаємообумовленість. Вона є науковою категорією, але має величезне практичне значення для процесу розслідування, адже має пізнавальний характер та слугує джерелом інформації на стадії інформаційного дефіциту на початковому етапі розслідування.

¹ Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений – важный элемент криминалистической теории и практики // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе : материалы Всерос. науч.-практ. конф. (г. Краснодар, 23–24 мая 2002 г.). Краснодар, 2002. С. 25–31.

² Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Київ : Правник НАВСУ, 1997. С. 30.

³ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. С. 445.

⁴ Шепітько В. Ю. Криминалистика : курс лекцій. Харків : Одиссей, 2003. С. 255.

Слід погодитися із О. В. Старченком та М. І. Бубелою, що, крім іншого, значення криміналістичної характеристики злочинів полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробленню окремих методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напряму розслідування конкретного злочину. Ця характеристика слугує для слідчого своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів¹.

Заслуговує на увагу ідея П. М. Кубрака щодо виокремлення загальної криміналістичної характеристики злочинів та конкретної, яка стосується окремого виду або групи злочинів, схожих за кримінально-правовими ознаками. Учений розглядає конкретну криміналістичну характеристику як систему відомостей про сукупність криміналістично значущих ознак, згрупованих залежно від типових особливостей виду або групи злочинів і відображення сторін їх механізму в обумовлених життєвих ситуаціях і матеріальній обстановці, у яких вони відображаються². Доцільно говорити про загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень як еталон для побудови криміналістичних характеристик кримінальних правопорушень окремого виду з урахуванням суттєвих типових ознак таких кримінальних правопорушень. Уявляється, що саме така окрема видова криміналістична характеристика може бути використана в розробленні окремої методики розслідування. Однак з приводу виділення П. М. Кубраком конкретної криміналістичної характеристики можна дискутувати. На нашу думку, більш правильно називати вказану характеристику «видовою», що узгоджується з відповідним механізмом кримінального правопорушення.

Одне з найбільш дискусійних питань у теорії криміналістики – це компонентний склад структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень. Серед учених немає

¹ Старченко О. В., Бубела М. І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 856.

² Кубрак П. М. Розробки криміналістичних характеристик є одним із напрямків удосконалення методики розслідування злочинів // Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення : зб. наук. праць. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1996. С. 16.

єдності щодо кількості та характеристики елементів, які повинні входити до складу криміналістичної характеристики.

Одним із перших визначив структуру криміналістичної характеристики Л. А. Сергєєв, виділивши такі її елементи: особливості способів і слідів злочину, обстановка вчинення злочину, дані, які характеризують учасників злочину, й об'єкт замаху¹. У подальшому в криміналістичній літературі здійснювалися постійні спроби розроблення та вдосконалення структури криміналістичної характеристики. Із цією метою вчені використовували різні підходи – як кримінально-правові, так і криміналістичні. Так, наприклад, кримінально-правовий підхід застосував М. О. Селіванов, який виділяв елементи криміналістичної характеристики за даними, що належать до об'єкта злочинного посягання, за обставинами злочину, за його наслідками (змiнами) в об'єкті злочинного посягання і навколишньому його оточенні, за об'єктивною стороною та особою злочинця². Заслуговує на увагу думка І. І. Когутича, який пропонує досить розширену структуру криміналістичної характеристики, включаючи до неї набір узагальнених даних про:

- 1) способи вчинення злочинів;
- 2) обстановку вчинення злочину;
- 3) предмет злочинного посягання;
- 4) наслідки у вигляді будь-яких матеріальних навколишніх змін (слідова картина), обумовлених злочином, виражені у фізичній матеріальній шкоді або ж відображені в матеріальній обстановці злочину і моральній шкоді, заподіяній злочином;
- 5) мотиви і цілі злочинного діяння;
- 6) властивості особи злочинця;
- 7) властивості особи потерпілого³.

Учений досить обґрунтовано та детально підійшов до визначення елементів криміналістичної характеристики. Однак слід зауважити, що недоцільно виділяти досить велику кількість елементів або навпаки, занадто обмежену. Під час виділення таких

¹ Сергєєв Л. А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. Руководство для следователей. М. : Юрид. лит., 1971. С. 23.

² Селиванов Н. А. Криминалистические характеристики преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1997. № 2. С. 57.

³ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. С. 544.

елементів необхідно звертати увагу на їх важливість для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Якщо зважити на сутність криміналістичної характеристики як інформаційної моделі кримінального правопорушення, стає очевидним, що її структура є нерозривно пов'язаною з елементами механізму кримінального правопорушення і відображає їх. Тому, визначаючи елементи загальної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень та криміналістичної характеристики окремих їх видів чи груп, необхідно відштовхуватися від елементів механізму їх вчинення, визначених нами вище.

Отже, до *структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності* як основні елементи можна віднести відомості про особу злочинця та особу потерпілого, спосіб вчинення кримінального правопорушення, місце, час та обстановку вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення, знаряддя та засоби їх вчинення.

Структура криміналістичної характеристики для окремих видів і груп кримінальних правопорушень не є однаковою: в одних характеристиках деякі елементи переважають, тобто мають більш важливе криміналістичне значення, в інших – його втрачають. Усе залежить від ролі, яку цей елемент відіграє в розслідуванні певного виду злочинів¹.

Так, наприклад, на відміну від скоєння злочину однією особою, характерні риси має процес відображення злочину, вчиненого групою осіб². У цьому разі на особливості його скоєння разом з іншими структурними елементами істотно впливають кількісно-якісний склад учасників злочинної групи і конкретного кримінального правопорушення, їх професійні, особисті, вікові й інші якості, рівень їх злочинного стажу, тип, характер і рівень зорганізованості злочинного формування, характеристика лідерів злочинної групи і ступінь їх конспіративності, характер діяльності для захисту групи від розкриття злочинної діяльності,

¹ Там само.

² Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершённых группой лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1985. С. 11.

цілеспрямована протидія слідству й інші елементи. Також на структуру та зміст криміналістичної характеристики різних видів і груп кримінальних правопорушень суттєво впливають елементи складів відповідних кримінальних правопорушень, передбачених КК України. Так, у криміналістичних характеристиках одних посягань (наприклад, економічних) іноді немає потреби виділяти традиційну для криміналістики особу потерпілого, на відміну від насильницьких злочинів. У низці кримінальних правопорушень важливим елементом є типові відомості про засоби кримінального правопорушення, який має суттєве значення для їх кваліфікації та розслідування.

2.3. Криміналістична характеристика злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

До структури криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень мають належати суттєві ознаки кримінального правопорушення, що мають значення для його розслідування. Так, відомості, що містяться в криміналістичній характеристиці кримінальних правопорушень, повинні відображати тільки криміналістично значиму інформацію про нього. Обов'язковою вимогою до криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є її формування за допомогою узагальнення матеріалів правозастосовної практики, інакше вона буде виключно теоретичною категорією, без перспектив її застосування у слідчій практиці.

Криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347–350, 352, 353 КК України, комплексно досі не розроблено, що, безсумнівно, є фактором, який виключає можливість ефективного розслідування зазначених кримінальних правопорушень криміналістичними методами.

Методика розслідування вищезазначених видів кримінальних правопорушень відрізняється своїми особливостями та складністю, при цьому вона частково схожа на методику розслідування умисних вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень, умисного знищення майна тощо. Для успішного розслідування

зазначених видів кримінальних правопорушень слідчому й оперативному працівнику необхідно, перш за все, розуміти криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Слід повторити, що елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є взаємопов'язаними. Зв'язок між елементами криміналістичної характеристики – це статистично прораховані можливі ймовірності виявлення невідомих елементів за допомогою елементів криміналістичної характеристики, встановлених органами досудового розслідування. Знаючи, наприклад, спосіб вчинення кримінального правопорушення, обставини, за яких його вчинено, й типові сліди, залишені злочинцями, слідчий може з великим ступенем імовірності визначити невідомі елементи, зокрема особу злочинця.

2.3.1. Обстановка (час та місце) вчинення злочинів

Час, місце та обстановка, в якій скоєно кримінальне правопорушення, відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Ці обставини мають велике значення, оскільки, будучи пов'язаними з іншими елементами криміналістичної характеристики, суттєво впливають на визначення завдань розслідування¹.

Слід звернути увагу на те, що кримінально-правова доктрина відносить час, місце й обстановку вчинення кримінального правопорушення до факультативних елементів об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Обов'язковими елементами вони стають, якщо їх визначено у диспозиції статті Особливої частини КК України. Своєю чергою, кримінальне процесуальне законодавство передбачає, що час і місце належать до обставин, що характеризують подію кримінального правопорушення, а отже, підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України).

¹ Криміналістика : підручник : у 2 т., Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва та ін. Харків : ХНУВС, 2018. С. 23.

Поняття «обстановка» визначається кримінально-правовою наукою, кримінологією, криміналістикою та кримінальним процесуальним правом по-різному.

Даючи кримінально-правову характеристику обстановки вчинення кримінального правопорушення, деякі науковці розуміють під нею системне утворення, яке містить у собі низку елементів, які й надають їй якісної визначеності. Будь-яка конкретна обстановка є певною структурою з непостійною кількістю елементів, що її утворюють та перебувають у тісній взаємодії між собою, що й обумовлює виникнення тієї чи іншої обстановки¹.

У криміналістичній науці дослідженню указанного питання присвячено чималу кількість праць, однак єдиний підхід до визначення указанного поняття відсутній. Так, існують думки щодо розуміння обстановки у широкому² та вузькому³ сенсах, доцільності застосування двох термінів – «обстановка злочину» та «обстановка вчинення злочину», виділення інтегрального і диференційованого поняття обстановки вчинення злочину⁴ тощо.

Так, В. А. Динту, аналізуючи наукову літературу з вказаного питання, дійшла висновку про розуміння у вузькому сенсі указанного поняття як обстановки місця події (злочину), що виступає як сукупність об'єктів матеріального світу, яка відображає інформацію стосовно скоєного злочину⁵. У подальшому, досліджуючи поняття «обстановка вчинення злочину» та «обстановка злочину», В. А. Динту наголосила, що вони співвідносяться як частина і ціле, оскільки обстановка злочину охоплює обстановку, в якій готувався злочин, у якій він вчинявся та в якій приховувався результати його реалізації. Тобто

¹ Маслова О. О. Кримінально-правова характеристика обстановки вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. С. 2.

² Образцов В. А. О криминалистической квалификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1980. Вып. 33. С. 94.

³ Круглов Е. И. О некоторых особенностях осмотра места происшествия по делам о лесных пожарах // *Вопросы криминалистики*. Свердловск : Изд-во Свердловского университета, 1972. С. 75.

⁴ Гавло В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления // *Совершенствование расследования преступлений*. Иркутск, 1980. С. 50.

⁵ Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 242.

поняття «обстановка вчинення злочину» за змістом є вужчим, ніж поняття «обстановка злочину», і є складовою останнього¹. Поряд із цим аналіз поглядів цієї авторки дає підстави говорити про ототожнення нею дефініцій понять «обстановка вчинення злочину» та «обстановка злочину» у вузькому сенсі.

Аналіз наукових робіт учених-криміналістів щодо визначення структурних елементів обстановки кримінального правопорушення та їх кількості свідчить про відсутність єдиного підходу науковців і до них². Указане, на наш погляд, обумовлюється насамперед тим, що кожному виду кримінального правопорушення притаманна своя індивідуальна криміналістична характеристика, а отже, й обстановка. Поряд із цим зазначені думки науковців свідчать про доцільність віднесення часу та місця до складових елементів обстановки кримінального правопорушення у будь-якому разі. Ми поділяємо цю думку і вважаємо, що обстановка дійсно є широким поняттям та охоплює час і місце. Обґрунтованість дослідження останніх не викликає жодних сумнівів, адже це є передумовою розроблення методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Також слід звернути увагу на те, що у структурі обстановки узвичаєно виділяти обстановку, що передувала вчиненню злочину, й обстановку, що склалася після його скоєння³. Такий поділ визначає шляхи і засоби пошуку доказової інформації⁴.

¹ Дингу В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. С. 10.

² Берназ В. Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте. Криминалистика и судебная экспертиза. Київ : Вища школа, 1985. Вып. 31. С. 45; Тіщенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. С. 22; Образцов В. А. О криминалистической квалификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1980. № 33. С. 94; Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2015. №3/2 (13). С. 86.

³ Криминалистика : учебник для вузов / Кубанский гос. ун-т ; под. ред. А. А. Хмырова, В. Д. Зеленского. Краснодар : Советская Кубань, 1998. С. 31–32.

⁴ Гусева В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 223.

Визначаючи обстановку вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, ми вважаємо, що під нею слід розуміти матеріальне й просторово-часове середовище, яке містить матеріальні сліди підготовки, вчинення (виявлення) та приховування кримінального правопорушення, що виникло у зв'язку з вчиненням особою злочинного діяння та характеризується наявністю соціально-психологічних елементів.

Під останніми слід розуміти ціннісну орієнтацію, соціально-побутове та фінансове становище злочинця, психологічну обстановку та психологічний стан учасників кримінального правопорушення¹.

Характерною ознакою обстановки вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є те, що більшість з них вчиняється в умовах очевидності, тобто в присутності свідків, і лише деякі – в умовах неочевидності – таємно, без свідків. Серед кримінальних правопорушень, вчинених в умовах неочевидності, найчастіше вчиняються умисні знищення або пошкодження майна, передбачені ст. ст. 347, 352 КК України.

Під час визначення часу як елементу криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади з урахуванням проведеного нами аналізу матеріалів кримінальних проваджень доходимо висновку, що переважна їх більшість учиняється у вечірню та нічну пору доби.

Так, у нічну пору, тобто у період з 23 год. 00 хв. до 4 год. 30 хв. вчиняється 66,7 %, ввечері – 17,6 %, вранці – 9,3 %, вдень – 6,4 % кримінальних правопорушень. Що стосується пори року, то статистичні показники представлено таким чином: навесні вчиняється 28,3 % кримінальних правопорушень, восени – 27,8 %, влітку – 26,4 %, взимку – 17,5 %.

Той факт, що переважна більшість кримінальних правопорушень вчиняється у вечірню або нічну пору доби, обумовлюється тим, що злочинці вчиняють їх після закінчення робочого дня та з попереднім вживанням алкогольних напоїв. Як правило, вживання алкоголю тягне за собою конфлікти, внаслідок

¹ Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2015. № 3/2 (13). С. 88.

чого на місце події і викликаються працівники правоохоронних органів. У подальшому злочинець, поводячись неадекватно, і вчиняє стосовно працівника правоохоронного органу кримінальні правопорушення, що досліджуються нами, серед яких найпоширенішими є опір, погрози або насильство.

Переважає більшість кримінальних правопорушень вчиняється протягом нетривалого проміжку часу, адже вони є пов'язаними із моментом виникнення та реалізації злочинного мотиву. Ця характеристика стосується майже всіх видів кримінальних правопорушень, окрім самовільного присвоєння владних повноважень. Ураховуючи той факт, що вказане кримінальне правопорушення вчиняється у сукупності з іншими, то зазвичай воно має не одноразовий, а триваючий характер.

Аналізуючи обстановку вчинення кримінального правопорушення у вузькому сенсі, слід звернути увагу на те, що його вчинення характеризує і географічно-просторова характеристика. Досліджуючи вказану категорію правопорушень, В. Ю. Шепітько зазначає, що під час розслідування багатьох із них слід ураховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишено сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання. Ознаки місця злочину визначаються видом посягання та його способом¹.

Ми погоджуємось із цією думкою, проте звертаємо увагу, що такий поділ не відповідає всім видам досліджуваних нами кримінальних правопорушень та обумовлюється способами їх вчинення, про що нижче ми поговоримо детальніше.

Досліджуючи місце вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, ми встановили, що у 97% місце виявлення кримінальних правопорушень (що мають матеріальний склад, тобто посягання на життя, здоров'я та майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів) збігаються із місцем їх вчинення.

Аналіз юридичної літератури, слідчої та судової практики

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. С. 256.

дозволив нам узагальнити типові місця вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Так, у більшості випадків (68 %) вони вчиняються на відкритих просторах (на вулицях, у парках, на автостоянках тощо), в 20 % – у житлових приміщеннях, у 12 % – в інших службових приміщеннях тощо.

Серед відкритих просторів слід виокремити громадські місця, оскільки вони є найпоширенішими. Так, до громадських місць слід віднести дороги та автотраси, приміщення магазинів та розважальних закладів, житлові зони, розташовані поблизу будинків, тих само розважальних закладів і магазинів, зони відпочинку, серед яких парки, сквери тощо.

Що стосується житлових приміщень, то кримінальні правопорушення цієї категорії вчиняються найчастіше або за місцем мешкання злочинця, або за місцем мешкання потерпілого.

Також місцем їх вчинення є службові приміщення правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування.

Що стосується місць підготовки, які є у 9 % досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях, то ними найчастіше є житлові приміщення та будівлі господарського призначення, розташовані на території домоволодінь злочинців, у яких останні підготовлюють знаряддя та засоби вчинення кримінальних правопорушень.

Місцями приховування досліджуваних нами кримінальних правопорушень (які не збігаються з місцем їх вчинення у 3 % випадків) стають відкриті простори, а саме водойми, автодороги й обриви.

2.3.2. Способи, знаряддя та засоби вчинення злочинів

Спосіб вчинення кримінального правопорушення має значення під час вирішення питання правової кваліфікації дій підозрюваного.

Як час та місце, так і спосіб визначаються у статті 91 КПК України як обставини, що характеризують подію кримінального правопорушення та підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Аналіз юридичної літератури свідчить про відсутність серед науковців єдиної думки щодо визначення дефініції поняття «спосіб вчинення злочину». Свого часу О. Н. Колесніченко визначав спосіб учинення злочину як спосіб дій злочинця, виражений у певній послідовності, поєднанні окремих рухів і прийомів, які застосовує суб'єкт. Учений вважає, що слід розрізняти «спосіб підготовки до вчинення злочину, власне спосіб його вчинення, а також приховування злочину»¹.

І. Ф. Герасимов вважає, що під способом вчинення злочину слід розуміти комплекс дій суб'єкта з підготовки, вчинення та приховування злочинного діяння, детермінований цілою низкою суб'єктивних та об'єктивних факторів².

Схожу думку висловлює С. М. Зав'ялов, який визначає спосіб учинення злочину як спосіб дій з підготовки до його вчинення, власне вчинення злочину та приховування його слідів, що, на його думку, характеризує криміналістично значущі дані про виконавця і застосовані ним засоби, а також можливості їх використання під час розслідування злочинів³.

Схожим є тлумачення способу вчинення злочину, запропоноване В. Ю. Шепітьком⁴. При цьому, як зазначає науковець, спосіб учинення злочину не завжди має повну структуру.

На думку В. В. Пясковського, спосіб учинення злочину – це не просто сукупність вольових дій, а закономірно визначена, структурована система поведінки суб'єкта, спрямована на його підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення⁵.

¹ Колесніченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб . пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. С. 81.

² Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова и Л. Я. Драпкина. М.: Высш. школа, 1994. С. 331.

³ Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. С. 7.

⁴ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. С. 208.

⁵ Пясковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 70.

І. В. Гора зазначає, що спосіб вчинення злочину – це складна структура, в якій відбиваються правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти. Проте криміналістичне розуміння способу не відповідає ні кримінально-правовому, ні кримінально-процесуальному значенню. Криміналістика розглядає спосіб вчинення злочину як складне явище дійсності на основі пізнання закономірностей його формування, причин і форм його повторюваності для розроблення прийомів і методів виявлення, збирання та дослідження доказів у кримінальній справі. Криміналістичне значення способу вчинення злочину визначається специфікою виникнення доказів у процесі відображення події злочину в зовнішньому середовищі¹. На наш погляд, краще говорити про виникнення слідів кримінальних правопорушень, а не доказів, які формуються на підставі виявлених слідів.

Отже, на думку науковців, спосіб вчинення кримінального правопорушення складається з дій, що передбачають підготовку (готування), безпосереднє вчинення злочину та його приховування. Однак з приводу включення способу приховування кримінального правопорушення в єдину структуру способу вчинення кримінального правопорушення слід звернути увагу на те, що у деяких випадках його приховування, яке відбувається після вчинення, можна вважати самостійним комплексом дій, які не належать безпосередньо до способу вчинення кримінального правопорушення і у кожному конкретному випадку визначаються індивідуально.

Спосіб вчинення кожного виду кримінального правопорушення відрізняється від іншого і має свої особливості. Що стосується безпосередніх способів учинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, які, на відміну від підготовки та приховування, є у всіх кримінальних правопорушеннях, то ми їх розглядатимемо відповідно до сформованих нами груп, а саме:

1) посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів;

2) посягання на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів;

¹ Гора І. В. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 38.

3) перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку;

4) самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи.

Спосіб вчинення посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів може мати будь-які прояви: вчинення вбивства або замаху на нього, заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв тощо. Спосіб вчинення вбивства правоохоронця може бути будь-яким і не впливає на кваліфікацію за ст. 348 КК України.

Досліджуючи матеріали кримінальних проваджень, ми встановили, що у підготовку до вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів належать установлення його місця проживання, складу сім'ї, місця роботи та його службового кабінету, визначення часу виходу з дому на роботу й часу звільнення з роботи, постійного маршруту його руху (піший або на транспорті), вибір місця, де передбачається вчинення посягання, вибір знаряддя вчинення кримінального правопорушення (вогнепальна, холодна, вибухова зброя, транспортний засіб для здійснення наїзду або аварії тощо)¹.

Аналіз слідчої та судової практики щодо кримінальних проваджень цієї категорії дозволив нам установити, що в разі вчинення посягань на життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів тільки в 25 % випадків передувала підготовка, з них лише в 5 % із вивчених нами випадків надходили погрози на адресу потерпілих від осіб, які вчинили злочини. У 58 % випадків від загальної кількості кримінальних проваджень злочинець здійснював дії, спрямовані на добір знаряддя злочину, у 10 % обиралося місце скоєння злочину².

Що стосується безпосередніх способів учинення кримінальних правопорушень цієї групи, то вони збігаються із

¹ Гусєва В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 214.

² Гусєва В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 225.

способами вчинення вбивств і заподіяння тілесних ушкоджень. Так, як указує В. В. Польщиків, способи вчинення вбивств являють собою певні системи дій з використанням знарядь, які здатні вплинути на тіло й організм людини і позбавити її життя. З урахуванням характеру такого впливу всі способи вбивств поділяються на дві великі групи: 1) способи вбивств, пов'язані з порушенням анатомічної цілісності тіла людини і виділенням крові (побиття, нанесення колото-різаних ран, нанесення вогнепальних пошкоджень, використання для вбивства вибухових пристроїв, наїзд транспортним засобом, скидання з висоти); 2) способи вбивств, не пов'язані з порушенням анатомічної цілісності тіла людини (задушення (асфіксія), утоплення, отруєння, ураження електричним струмом, використання високої або низької температури, використання радіоактивних матеріалів)¹. Такі класифікації способів учинення вбивств передбачено і в підручниках з криміналістики².

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що в разі посягання на життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів типовими є способи, визначені у першій групі. Також встановлено, що після вчинення посягань злочинці, як правило, залишають місце скоєння злочину і приховують знаряддя, як за місцем проживання, так і в інших місцях. У разі вбивства працівника правоохоронного органу злочинці іноді вдаються до приховування потерпілого і переміщення його тіла з місця злочину в інше, іноді скидають потерпілого на проїжджій частині й інсценують вбивство під дорожньо-транспортну пригоду.

Стосовно дій, спрямованих на приховування факту вчинення злочину, у результаті аналізу кримінальних проваджень щодо посягань на життя працівника правоохоронного органу ми встановили, що в 78 % випадків у суб'єкта злочину не було єдиного злочинного задуму, що охоплює всі етапи кримінального правопорушення (дій з підготовки, вчинення та приховування злочинів, які б виступали у взаємопов'язаному комплексі).

¹ Польщиків В.В. Особливості криміналістичної характеристики нерозкритих вбивств та їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. С. 180–181.

² Криміналістика : навч. посіб. для підготовки до складання екзамену слухачів заочної форми навчання / Р. Л. Степанюк, В. О. Малярова, С. П. Лапта, В. О. Гусєва, Т. І. Савчук, Д. В. Сімонович. Харків : НікаНова, 2014. С. 112.

При цьому, розмежовуючи способи приховування посягання на життя працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, ми умовно поділили їх на активні та пасивні. До активних способів приховування злочинів належать такі:

- 1) втеча злочинця з місця злочину (68 %);
- 2) приховування знарядь злочину (63 %), з них: скидання знарядь злочину в районі або на далекій відстані від місця скоєного злочину (45 %), приховування знарядь злочину як за місцем проживання, так і в інших місцях (18 %);
- 3) приховування потерпілого або переміщення знарядь злочину з місця вбивства в інше місце (15 %).

До пасивних способів приховування злочинів належать такі:

- 1) давання завідомо неправдивих показань близькими особами підозрюваного (45 %);
- 2) неповідомлення про скоєний злочин (40 %);
- 3) ухилення від явки до органу досудового розслідування (30 %)¹.

Посягання на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів може здійснюватися шляхом його знищення або пошкодження. Спосіб вчинення злочину може бути будь-яким, однак якщо його вчинено шляхом підпалу, вибуху або в інший загальнонебезпечний спосіб або так, що це спричинило загибель людей чи інші тяжкі наслідки, ці факти обтяжують вчинене діяння і впливають на його кваліфікацію.

Аналіз судової практики свідчить, що у період з 2013 по 2020 роки за фактами умисного знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів і їхніх близьких родичів (ст. 347 КК України) в Україні було винесено лише 12 обвинувальних вироків. Своєю чергою, за фактом умисного знищення або пошкодження майна члена громадських формувань з охорони громадського порядку (ст. 352 КК України) – жодного вироку. Злочини цього виду у своїй сукупності є найменшими за показниками серед досліджуваних нами видів кримінальних правопорушень. На нашу думку, указаний факт пояснюється тим,

¹ Гусева В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 227.

що ці злочини вчиняються в умовах неочевидності, що ускладнює процес їх розслідування та доказування. Так, аналіз матеріалів кримінальних проваджень свідчить, що складно довести суб'єктивну сторону злочину, адже майже всі підозрювані заперечують той факт, що його вчинення обумовлювалося саме професійною діяльністю потерпілого.

Ураховуючи незначну емпіричну базу, під час дослідження способів учинення посягань на майно працівників правоохоронних органів пропонуємо звернутися до досліджень науковців, які займалися розробленням методики розслідування умисного знищення чи пошкодження майна, адже у цілому способи їх вчинення є схожими.

Так, Б.К. Слободянюк до типових способів умисного знищення або пошкодження чужого майна відносив такі: підпал, вибух, затоплення, виведення з ладу об'єктів життєзабезпечення, порушення технологічних або виробничих процесів, блокування транспортних комунікацій, створення аварій та катастроф на транспорті тощо. У кожному із зазначених способів учинення дослідник виділяв відповідні складові елементи: спосіб приготування до злочину, спосіб його безпосереднього вчинення і спосіб приховування¹.

М. Ю. Бузинарський, який займався розробленням методики умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, зауважував, що спосіб цього злочину містить у собі комплекс діянь з підготовки, вчинення і приховування злочину, обумовлених метою злочинного посягання, властивостями особи злочинця й обстановкою (об'єктивними і суб'єктивними факторами), результати яких відбиваються в матеріальних та інтелектуальних слідах, що характеризують психічні й фізичні риси злочинця².

Погляди науковців та аналіз слідчої і судової практики дають підстави стверджувати, що вчиненню посягань на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких

¹ Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. С. 8.

² Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. С. 7.

родичів майже завжди передусе підготовка, що передбачає здійснення дій щодо встановлення майна потерпілих, підготовки та підшукування знарядь та засобів, що будуть використані для умисного знищення або пошкодження майна, обрання місця вчинення злочину стосовно рухомого майна тощо.

Так, готування до вчинення кримінальних правопорушень цієї групи спостерігалось у 65 % випадків та полягало у переважній більшості у встановленні майна, що належить потерпілому та у підшуванні й підготовці знарядь і засобів учинення злочину.

Як приклад учинення готування можна згадати кримінальне провадження, що розглядалось Ленінським районним судом м. Полтава. Установлено, що обвинувачений з метою помсти за виконання дільничним офіцером поліції Кобеляцького ВП ГУНП в Полтавській області своїх службових обов'язків, прагнучи вплинути на останнього з метою перешкоджання в подальшому виконанню ним службових обов'язків, вирішив здійснити свій злочинний умисел, спрямований на знищення майна, що йому належить. Для реалізації свого злочинного умислу обвинувачений взяв із собою запальничку та пішов до домогосподарства, де проживає дільничний офіцер поліції, де, впевнившись, що його ніхто не бачить, таємно, усвідомлюючи суспільну небезпечність своїх дій, за допомогою запальнички підпалив 95 тюків сіна, внаслідок чого потерпілому було завдано шкоду у розмірі 4 750 грн¹.

Безпосередні способи вчинення пошкодження майна працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів полягають в активних діях, спрямованих на пошкодження цілісності або повне знищення майна указаних суб'єктів. Аналіз судової практики свідчить, що для цієї категорії кримінальних правопорушень є характерним вчинення активних дій, що полягають у знищенні саме рухомого майна, серед якого: 1) транспортні засоби (83 %), зокрема 20 % з них – службові автомобілі; 2) речі (17 %), серед яких предмети побуту, господарські предмети, одяг, електронні пристрої тощо.

Ураховуючи, що переважну більшість кримінальних

¹ Вирок Ленінського районного суду м. Полтава від 29.10.2019 у справі № 532/2033/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> (дата звернення: 01.03.2020).

правопорушень спрямовано на пошкодження транспортних засобів, слід зазначити, що такі дії полягали у: 1) пошкодженні резини шин транспортних засобів; 2) побитті скла та дзеркал транспортних засобів; 3) наїздах на транспортні засоби; 4) підпалі та піддриві транспортних засобів.

Пошкодження іншого рухомого майна полягає у вчиненні активних дій, спрямованих на: 1) повне знищення та пошкодження цілісності таких предметів (найчастіше предметів побуту та одягу); 2) приведення цих речей у непридатний для використання стан (телефонів, планшетів тощо).

Умисне приховування посягання на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів здійснюється шляхом незалишення або знищення слідів на місці злочину, маскування знищення майна під подію некримінального характеру, використання злочинцем безконтактних засобів і знарядь (наприклад, вчинення пошкодження майна шляхом вибуху); неявка та переховування підозрюваного від органів досудового розслідування тощо.

Спосіб вчинення перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку у більшості випадків не охоплює дії, що становлять підготовку до вчинення кримінального правопорушення.

Перешкоджання діяльності указаних суб'єктів може здійснюватися одним із таких способів:

- 1) шляхом опору, який здійснюється для перешкоджання працівнику виконувати свої службові обов'язки;
- 2) шляхом здійснення впливу у вигляді: а) умовляння; б) шантажу; в) погрози відмовити у наданні законних благ тощо;
- 3) у вигляді погроз застосуванням насильства або знищенням чи пошкодженням майна;
- 4) захоплення чи тримання працівника правоохоронного органу як заручника.

Вплив може здійснюватися безпосередньо фізично, усно, письмово, через третіх осіб, за допомогою застосування ЗМІ, Інтернету чи інших технічних засобів зв'язку тощо. У разі захоплення чи тримання працівника правоохоронного органу як заручника вплив має здійснюватися не лише на потерпілого, а й на

державні установи, підприємства, організації або службових осіб, які виконують певні дії. Спосіб вчинення перешкоджання визначає відповідну правову кваліфікацію.

Аналіз матеріалів слідчої та судової практики свідчить, що перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку у 84 % випадків здійснюється без підготовки.

При цьому найчастіше готування до вчинення кримінальних правопорушень цієї групи спостерігалось у разі вчинення захоплення або тримання працівника правоохоронного органу як заручника. Окремо слід наголосити, що під час вчинення указанного кримінального правопорушення особа посягає ще й на свободу потерпілого, однак ми відносимо цей склад кримінального правопорушення до тих, що пов'язані з перешкоджанням діяльності відповідних осіб, у зв'язку з тим, що для нього обов'язковою є мета вчинення, яка полягає у спонуканні державної або іншої установи, підприємства, організації або службової особи вчинити або утриматися від певних дій як умови звільнення правоохоронця.

Отже, суспільна небезпека цього кримінального правопорушення полягає у приниженні авторитету правоохоронного органу, порушенні його нормальної діяльності, а також у посяганні на особисту недоторканість потерпілих. При цьому у разі завдання шкоди життю та здоров'ю правоохоронця чи його близьких родичів дії винного потребуватимуть додаткової правової кваліфікації.

Як приклад можна навести кримінальне провадження, що розглядалось Малиновським районним судом м. Одеса. Так, 10 червня 2015 року о 04 годині 00 хв. двоє осіб з метою реалізації злочинного умислу у невстановлений слідством спосіб відчинили замок дверей камери № 121, розташованої на другому поверсі корпусного відділення № 1 Одеського слідчого ізолятору, самовільно вийшли з неї та попрямували до службового приміщення старшого по корпусному відділенню, де на чергуванні перебував старший по корпусному відділенню № 1 відділу режиму й охорони, який є працівником правоохоронного органу. Обвинувачені, непомітно пройшовши до кімнати старшого по корпусному відділенню, підійшли до потерпілого, й один з них, утримуючи в правій руці отриманий ним у невстановлений

слідством спосіб металевий предмет, загострений з одного боку, обхопив з правої сторони за шию старшого по корпусному відділенню № 1 та приставив до його шиї загостреним кінцем вказаний предмет, утримуючи його в руці, висловив погрозу завдати ушкодження, небезпечні для життя правоохоронця, які потерпілий сприймав як реальні, тим самим протиправно, в насильницький спосіб, обмежив можливість потерпілого самостійно обирати місце свого перебування. У подальшому обвинувачені, утримуючи потерпілого в заручниках, вимагали у чергового помічника начальника Одеського слідчого ізолятору № 21 як у службової особи державної установи вчинити дії як умову звільнення заручника, а саме: вимагали надати їм транспорт та можливість безперешкодно залишити територію слідчого ізолятору¹. Отже, обвинуваченими були вчиненні дії, спрямовані на підшукування знарядь, за допомогою яких вони відчинили дверний замок, та пошук і підготовку предмета, який вони використовували для погрози потерпілому.

Узагальнення слідчої та судової практики свідчить, що дії з готування до вчинення перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку полягають у наданні підроблених документів чи повідомленні неправдивої інформації, плануванні вчинення кримінального правопорушення, підготовці знарядь та засобів, які можуть бути використані для їх вчинення, та розподілі ролей, у разі вчинення кримінального правопорушення групою осіб.

Безпосередні способи вчинення перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку полягають у невиконанні законних вимог правоохоронців або членів громадських формувань з охорони громадського порядку, висуненні незаконних вимог, реалізація яких досягається шляхом різних погроз, здійсненні фізичного або психічного впливу, блокуванні діяльності правоохоронців або членів громадських формувань з охорони громадського порядку (наприклад, на місці події перешкоджання слідчому або поліцейському офіцеру громади

¹ Вирок Малинівського районного суду м. Одеса від 28.08.2015 у справі 21/12752/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49223915> (дата звернення: 01.03.2020).

у виконанні службових обов'язків, затриманні злочинця тощо).

Якщо перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку здійснюється особами не з цивільних осіб та осіб, які не перебувають з ними у службових відносинах, наприклад працівниками інших правоохоронних органів, то перешкоджання також може полягати у вчиненні незаконних дій з інформацією або документами.

За характером вчинених дій безпосередні способи вчинення кримінальних правопорушень цієї групи можуть бути різними – як насильницькими (що полягають у заподіянні ударів, вчиненні фізичного або психологічного впливу тощо), так і ненасильницькими (повідомлення неправдивої інформації, знищення або надання підроблених документів, висунення незаконних вимог та невиконання законних вимог тощо).

На нашу думку, такі дії, що передбачають перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку, можна класифікувати також, поділивши на інтелектуальні та фізичні. Під фізичними слід розуміти ті, що передбачають застосування фізичного впливу (вчинення опору, захоплення або тримання працівника правоохоронного органу як заручника, перешкоджання вільному пересуванню правоохоронців тощо). Своєю чергою, інтелектуальні передбачають висловлювання погроз, повідомлення неправдивої інформації або надання завідомо підроблених документів тощо.

У 43 % проаналізованих нами кримінальних провадженнях за фактом вчинення перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку воно було скоєно шляхом вчинення фізично активних дій. Зокрема, 87 % з них були вчинені особами, які намагались перешкодити працівникам правоохоронних органів або членам громадських формувань з охорони громадського порядку здійснити їх законні дії та полягали у нанесенні ударів, що не заподіяли тілесних ушкоджень, або у блокуванні транспортних засобів правоохоронців.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що у абсолютній більшості винуватцями не вчиняються дії, спрямовані на приховування кримінальних правопорушень цієї групи.

Спосіб вчинення самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи полягає у відрекомендуванні себе правоохоронцем, пред'явленні підробленого документа або чужого, що належить службовій особі, використанні форменого одягу працівника правоохоронного органу тощо.

Слід звернути увагу на те, що на монографічному рівні методику розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи досліджували В. С. Перлін¹ та О. В. Пчеліна². Так, остання розглядає самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи як кримінальне правопорушення, що вчиняється у сфері службової діяльності. У способах вчинення досліджуваних видів кримінальних правопорушень виділяються способи підготовки, безпосереднього вчинення та приховування кримінальних правопорушень. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи О. В. Пчеліна визначає як безпосередній спосіб вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності³.

В. С. Перлін, визначаючи способи безпосереднього вчинення самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, зазначає, що вони знаходять свій вираз в активній формі поведінки злочинця. Серед типових способів учинення вказаних кримінальних правопорушень він виокремлює психологічний вплив на потерпілого, використання атрибутики представника органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; видання інших предметів за службові посвідчення (розгорнутого гаманця з фотокарткою, іншого посвідчення тощо); поєднання декількох раніше згаданих

¹ Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 23 с.

² Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

³ Пчеліна О. В. Способи вчинення злочинів у сфері службової діяльності // *Inovácia právne veda v procese európskej integrácie : zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie (10–11 marca 2017)*. Sládkovičovo, Slovenská republika : Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2017. С. 251.

способів (як приклад, використання обкладинки службового посвідчення працівника правоохоронного органу, всередині якої поміщено інший документ, що посвідчує особу).

Також науковець наголошує, що дії з приховування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи в переважній більшості випадків не вживаються. В окремих випадках злочинці можуть погрожувати розprawою під час вчинення основного кримінального правопорушення в разі звернення потерпілих до правоохоронних органів. Вкрай рідко заподіюються насильницькі дії стосовно потерпілих осіб з метою змусити їх мовчати й нікому не повідомляти про вчинені стосовно них злочини¹.

Ми поділяємо думку В. С. Перліна, однак вважаємо доцільним також зазначити, що проведений нами аналіз судової практики свідчить, що у 78 % випадків вони вчиняються без підготовки. Підготовка до вчинення самовільного присвоєння владних повноважень була виявлена під час вчинення кримінального правопорушення групою осіб та полягала у розробленні плану та розподілі ролей.

Аналіз кримінальних проваджень, розпочатих у зв'язку із вчиненням самовільного присвоєння владних повноважень, свідчить, що у 73 % випадків обвинувачені відрекомендовувалися саме працівниками правоохоронних органів, рідше – працівниками контролюючих органів.

Під час вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності залежно від способів злочинці використовували різноманітні знаряддя.

Так, посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів найчастіше вчинялися із застосуванням холодної зброї (40 % випадків). При цьому в 35 % випадків зброя була у злочинця, який мав намір скоїти інші кримінальні правопорушення, в 55 % випадків особа вже вчинила інший тяжкий злочин, а в 15 % випадків зброя застосовувалась для самооборони. У разі

¹ Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 9–10.

застосування цього виду зброї смерть потерпілого наставала в 35 % випадків.

Особливої уваги вимагає факт вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу з використанням вогнепальної зброї (38 %). З них 70 % скоєно за допомогою вогнепальної зброї, віднесеної до категорії кримінальної. До найбільш поширених видів кримінальної зброї, за допомогою яких було вчинено посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, належать такі:

1) обрізи, що виготовляються шляхом укорочення стволу бойової зброї або мисливської рушниці (з використанням цих видів зброї було скоєно 80 % посягань);

2) саморобна зброя, тобто виготовлена цілком або з використанням частин заводського виготовлення (по типу револьвера, або такі, що заряджаються з дула; з використанням цих видів зброї було скоєно 20% посягань).

До некримінальної зброї слід віднести ту, що належала потерпілому, із використанням якої вчинено 30 % кримінальних правопорушень. У разі застосування вогнепальної зброї смерть потерпілого наставала в 45 % випадків.

Також слід зазначити, що посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів здійснювалось шляхом нанесення жертві тілесних ушкоджень, що вчинялися із застосуванням різноманітних знарядь (ножів, кастетів, вогнепальної зброї), які в 3 % кримінальних проваджень залишались на місці вчинення кримінального правопорушення або поблизу нього. У решті випадків злочинець забирав знаряддя із собою. Знаряддя кримінальних правопорушень, які виявляли на місці кримінального правопорушення, зазвичай були підручними предметами (палками, пляшками) і містили на собі сліди крові жертви. Також у злочинців знаходили такі знаряддя, як вогнепальна зброя, холодна зброя чи побутові ножі.

Ще одним із найпоширеніших способів скоєння зазначених кримінальних правопорушень є нанесення побоїв з використанням заздалегідь непідготовлених засобів та знарядь (18 % випадків). При цьому в 55 % випадків підручні засоби були використані безпосередньо для вчинення посягання на життя працівника

правоохоронного органу і підібрані в безпосередній близькості від місця вчинення кримінального правопорушення, а в 45 % випадків застосовувалися як підручні засоби для вчинення інших кримінальних правопорушень (наприклад, для скоєння крадіжки зі зломом) і перебували у злочинця до виникнення умислу на вчинення посягання. Під час нанесення побоїв смерть потерпілого наставала в 10 % випадків.

Ураховуючи, що в 5 % випадків посягання на життя співробітника правоохоронного органу здійснювалися за допомогою застосування вибухових пристроїв, слід звернути увагу на той факт, що вони лише у деяких випадках перебували у злочинців з метою вчинення інших кримінальних правопорушень (5 % випадків) і в абсолютній більшості (95 % випадків) – для вчинення посягань на життя та здоров'я потерпілих. Однак, не бажаючи настання кримінальної відповідальності за незаконне зберігання вказаних предметів і з метою їх приховування, застосовувався вибуховий пристрій. При цьому також злочинець сподівається, що руйнівна дія вибуху знищить його сліди і не вживає заходів щодо запобігання їх залишення¹.

Посягання на майно працівників правоохоронних органів найчастіше здійснюється за допомогою таких нарядь та засобів, як «коктейлі Молотова», тобто пляшки із запалювальними сумішами, вибухові пристрої, бойові припаси, транспортні засоби, побутові ножі, палиці тощо.

Перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку здійснюється переважно без застосування різних знарядь та засобів.

Що стосується самовільного присвоєння владних повноважень, то воно передбачає використання заздалегідь придбаного форменого одягу, виготовлення підроблених документів, зовні схожих на службові посвідчення, обгорток для службового посвідчення тощо. При цьому лише у 22 % випадків здійснювалося використання таких предметів.

¹ Гусева В. О. Кримінальний вибух як спосіб вчинення злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Криміналістичне забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв : матеріали міжнар. круглого столу (м. Київ, 7 черв. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 44.

Отже, обрання конкретних видів знарядь і засобів учинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності здійснюється підозрюваним і визначається обраним способом вчинення кримінального правопорушення. Усі знаряддя та засоби, що можуть бути використані під час вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень, можна поділити на такі: 1) заздалегідь підготовлені (спеціально виготовлені та спеціально пристосовані); 2) випадкові предмети, що були використані злочинцями.

2.3.3. Сліди злочинів

Аналіз способів учинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а також матеріалів слідчої та судової практики свідчить про їх поширеність та наявність значної кількості слідів, що дозволяють установлювати обставини та суб'єктів їх вчинення¹.

Так, у працях Р. С. Белкіна², А. Ф. Волобуєва³, Ю. В. Гавриліна⁴, Д. В. Затенацького⁵, В. Ф. Єрмоловича¹,

¹ Гусева В. О. Окремі проблеми виявлення та вилучення слідів запаху під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; М-во юстиції України ; Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків : ХНУВС, 2016. С. 65–68.

² Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М. : Мегатрон. XXI. 2000. 334 с.

³ Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Р. А. Козлов, 2019. 122 с.

⁴ Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений, посягающих на информационную безопасность в сфере экономики: теоретические, организационно-тактические и методические основы : дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2009. С. 56.

⁵ Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія. Харків : Право, 2010. 160 с.

¹ Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / под ред. И. И. Басецкого. Мн. : Амаффея. 2000, 107 с.

Г. Г. Зуйкова¹, В. Я. Колдіна², О. Н. Колесніченка, Г. А. Матусовського³, М. В. Салтевського⁴, О. А. Сокиринської⁵ та інших значна увага була приділена висвітленню думок щодо типізації і впорядкування слідової картини злочинів.

У криміналістиці узвичаєно розрізняти матеріальні сліди кримінальних правопорушень, що являють собою відображення (зміни) в навколишньому середовищі як результат механічного, термічного, біологічного, хімічного та іншого впливу на нього, та ідеальні сліди як образи відображення в свідомості людини, що зберігаються в її пам'яті⁶.

Щодо характеристики слідів, що залишаються під час вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід зазначити, що вони можуть бути як матеріальними, так і ідеальними. При цьому абсолютна більшість матеріальних слідів залишається на місці вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії або ж на жертві чи на злочинцеві, або за місцем проживання останнього.

Наявність ідеальних слідів у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є характерною для тих, що вчиняються в умовах очевидності, тобто у присутності потерпілих чи свідків. Також ідеальні сліди виникають у свідомості самого підозрюваного чи обвинуваченого.

Досліджуючи сліди кримінальних правопорушень цієї категорії, пропонуємо розглянути їх відповідно до виділених нами груп.

¹ Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. М., 1970. 31 с.

² Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные структуры в криминалистике. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. 134 с.

³ Колесніченко О. Н., Матусовский Г. А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков : Изд-во Харьков. ун-та, 1960. 169 с.

⁴ Салтевский М. В. Криминалистическая одорология (работа с запахowymi следами). Киев : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел КВШ МВД СССР, 1976. 47 с.

⁵ Сокиринська О. А. Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. Київ, 2004. 18 с.

⁶ Комаринська Ю. Б., Галанан О. І. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. С. 22.

Так, у 37 % кримінальних проваджень за фактами вчинення посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів на місці події було виявлено труп жертви (працівник правоохоронного органу); у 13 % – постраждалого намагалися доставити до медичного закладу очевидці або швидка медична допомога, однак жертва помирала, не доїхавши до лікарні; у 87 % проаналізованих кримінальних проваджень на трупі були виявлені різноманітні тілесні ушкодження, за кількістю і локалізацією яких можна судити про наявність у підозрюваного умислу на вчинення посягання на працівника правоохоронного органу; у 52 % кримінальних проваджень на місці події були виявлені як численні (переважно сліди крові), так і одиничні (відбитки слідів ніг, шматки форменого одягу тощо) сліди. Тобто для кримінальних правопорушень зазначеної категорії є також характерною наявність таких слідів, як пошкоджений одяг на тілі потерпілого, в який він був одягнений в момент посягання, сліди крові на його одязі та взутті, а також інші сліди біологічного походження. Аналогічні сліди можуть бути виявлені на тілі й одязі злочинця.

Велика кількість слідів біологічного походження на місці події також є характерною для вчинення перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів і члена громадського формування з охорони громадського порядку в разі вчинення активних дій (опору, тримання правоохоронця як заручника тощо). Це пояснюється наявністю бійки та активним опором потерпілого.

Поряд із цим, виявляючи сліди рук, ніг (взуття), волосся чи крові можливого злочинця, багато слідчих діє відповідно до традиційних у криміналістиці уявлень про сліди людини, а тому не використовує всю повноту криміналістично значимої інформації, що міститься в слідах, зокрема запахових¹. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347–350, 352, 353 КК України, свідчить про те, що слідчі

¹ Гусева В. О. Окремі проблеми виявлення та вилучення слідів запаху під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; М-во юстиції України, Харків. НДІ суд. експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса. Харків : ХНУВС, 2016. С. 65.

недостатньо використовують можливості судово-одорологічної, а також молекулярно-генетичної експертиз. Саме останні дозволяють ідентифікувати особу за слідами біологічного походження.

Для інших груп виділених нами кримінальних правопорушень також характерною є наявність матеріальних слідів на місці події. Так, у 13 % проаналізованих кримінальних проваджень на місці вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності залишалися особисті речі потерпілого, такі як частини форменого одягу, посвідчення, службові документи тощо. Крім того, під час огляду виявляли трасологічні сліди, які належали злочинцям. Так, у 15 % кримінальних проваджень на місці події було виявлено сліди взуття та сліди пальців рук злочинця, залишені на знаряддях вчинення кримінальних правопорушень.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що на знаряддях вчинення кримінальних правопорушень у 43 % виявляються сліди біологічного походження, придатні для ідентифікації та стосовно яких можуть бути призначені молекулярно-генетичні експертизи, деякі особливості призначення та проведення яких ми розглянемо у Розділі 3.

Значна кількість слідів кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності залишається на злочинцеві або за місцем його проживання. Так, у 18 % кримінальних проваджень на тілі, одязі підозрюваного було виявлено сліди крові потерпілого, епітелію, вибухових речовин, сліди продуктів згорання порошу тощо. Слід зазначити, що в деяких випадках злочинець устигає знищити сліди крові шляхом прання одягу або чищення взуття чи знищує одяг з такими слідами.

Ураховуючи, що типовим способом вчинення посягання на майно є підпал, слід звернути увагу на те, що цим злочинам властиві сліди, які виникли від дії високої температури відкритого вогню (опіки на тілі, обпалення волосся, тканини одягу, згорілі предмети) та сліди знарядь злочину (сліди паливно-мастильних матеріалів, вибухових речовин тощо)¹.

У 27 % проаналізованих нами матеріалів кримінальних

¹ Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. С. 7.

провадженнь установлено, що на місці знищення або пошкодження майна працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, що були вчинені шляхом вибуху або підпалу, були виявлені знаряддя вчинення злочину, які зберегли на собі біологічні сліди людини.

Ураховуючи, що деякі кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності вчиняються в умовах очевидності, то для них характерним є наявність ідеальних слідів. Такі ідеальні відображення у 80 % випадків залишаються у пам'яті свідків-очевидців, у 91 % – у пам'яті потерпілих та в абсолютній більшості у пам'яті самого злочинця – 94 %.

До осіб, які стають свідками вчинення кримінальних правопорушень указанного виду, слід віднести колег потерпілого, знайомих підозрюваного та випадкових осіб, які стають очевидцями вчинення кримінальних правопорушень.

Тобто можна виділити такі групи слідів кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності:

1) матеріальні сліди:

а) на місці події: труп, речі потерпілого, їх частини, сліди пальців рук злочинця, сліди жертви, знаряддя кримінального правопорушення (зокрема, зі слідами крові або іншими слідами біологічного походження), сліди біологічного походження від злочинця або потерпілого, особисті та службові речі потерпілого, їх частини; сліди пальців рук злочинця; сліди взуття злочинця;

б) на злочинцеві або за місцем його проживання: тілесні ушкодження, одяг та взуття злочинця зі слідами крові або іншими слідами біологічного походження; знаряддя вчинення злочину;

в) на жертві: тілесні ушкодження на тілі жертви; одяг жертви з пошкодженнями або зі слідами крові чи іншими слідами біологічного походження;

2) ідеальні сліди: уявні образи в пам'яті свідків, підозрюваного, потерпілого.

2.3.4. Особа злочинця

Вивчення особи злочинця є важливим напрямом формування криміналістичної характеристики методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353). Певні труднощі, що виникають під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень, пов'язано з невизначеністю такого елементу криміналістичної характеристики, як особа злочинця. Відсутність саме криміналістичної характеристики особи злочинця у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, безсумнівно, є фактором, який виключає можливість ефективного розслідування зазначених кримінальних правопорушень кримінальними процесуальними та криміналістичними методами.

У криміналістичній літературі досить повно висвітлено теоретичні основи дослідження особи злочинця в структурі криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень під час розслідування тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи у працях Л. Ю. Ароцкера¹, В. П. Бахіна², Р. С. Белкіна³, Р. Х. Бічуріна⁴, О. М. Васильєва⁵, В. К. Гавло⁶, А. В. Дулова⁷, О. О. Закатова¹,

¹ Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1951. 20 с.

² Бахин В. П., Карпов Н. С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980–2002 г.). Киев, 2002. 458 с.

³ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М. : Юристъ, 1997. 480 с.

⁴ Бічурін Р. Х. Сутність і зміст криміналістичної характеристики умисних убивств із хуліганських мотивів. *Право і суспільство*. 2016. № 2. Ч. 3. С. 173–177.

⁵ Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. С. 114

⁶ Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. 333 с

⁷ Дулов А. В. Системный подход – методологическая основа криминалистики. // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / ред. кол.: М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Харків, 2003. С. 8–11.

¹ Закатов А. А., Цветков С. И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция. 2-е изд. М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. 36 с.

В. О. Коновалової¹, В. В. Невгада², М. В. Салтевського³, М. О. Селиванова⁴, Р. Л. Степанюка⁵, Л. О. Соя-Серко⁶, В. М. Стратонова⁷, В. Г. Лукашевича⁸, В. О. Образцова⁹, В. Ю. Шепітька¹⁰, С. А. Шейфера¹¹ тощо.

Досить доречною ми вважаємо думку професора В. К. Гавло щодо інформації про особу злочинця, за якою інформаційні відомості щодо особи злочинця слід поділяти на дві групи: 1) ті, що мають доказове значення; 2) ті, що мають тактичне значення¹².

Аналіз особи злочинця є одним із найважливіших елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень

¹ Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

² Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с.

³ Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов : учеб. и практ. пособ. Харків : Рубикон, 1997. 430 с.

⁴ Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М. : Юрид. лит, 1982. 152 с.

⁵ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 40 с.

⁶ Соя-Серко Л. А. Программирование и творчество в деятельности следователя // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве : сб. науч. труд. М. : ВИИПРМПП, 1980. С. 33.

⁷ Стратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 36 с.

⁸ Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : монографія / під наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2013. 320 с.

⁹ Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. М. : Юристъ, 1997. 336 с.

¹⁰ Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

¹¹ Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования : монография. М. : Норма, 2009. 125 с.

¹² Гавло В. К. Некоторые методологические проблемы информационно познавательной деятельности на первоначальном этапе расследования преступлений. Актуальные проблемы следственной деятельности. Свердловск : Из-во Свердловского юридического института, 1990. С. 17.

проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Установлення типових рис, що характеризують особу злочинця, допомагають слідчому в побудові версій, виборі алгоритму слідчих (розшукових) дій та формулюванні завдань, необхідних для пошуку правопорушника¹.

У кримінально-правовому аспекті суб'єкт кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є загальним, тобто фізичною осудною особою, якій на момент учинення злочину виповнилося 16 років, однак у певних випадках вік кримінальної відповідальності знижено до 14 років (ч. 2, 3 ст. 345, ч. 2 ст. 347, ст. 348, ст. 349, ч. 2, 3 ст. 350, ч. 2 ст. 352 КК України).

Критеріями оцінювання особи злочинця за кримінально-правовими ознаками є такі: характер, ступінь тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, учинення кримінальних правопорушень вперше або повторно, у групі або одноосібно, тривалість злочинної діяльності, об'єкт злочинного посягання, форма вини, наявність судимості тощо. Ці відомості дають уявлення про особу злочинця з кримінально-правового погляду та охоплюють якості, властиві саме злочинцю. Якщо аналізувати ознаку за кількісним показником, кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності практично завжди вчиняються одноосібно.

Аналізуючи наявність або відсутність у злочинців злочинного досвіду й судимості, можна простежити, що на момент скоєння кримінальних правопорушень за чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України 73,7 % злочинців раніше судимості не мали, решта 26,3 % мали судимість, з них 11,3 % мали дві й більше судимостей.

Характеризуючи особу злочинця, слід розглянути мотиви вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Мотив і мета повинні бути обов'язково встановлені під час розслідування (ст. 91 КПК України), оскільки переважно визначають психологічну природу поведінки злочинця. Самі по собі, без внутрішнього стимулу, не можуть зародитися ні думка, ні почуття. У найбільш загальному розумінні мотивація розглядається як внутрішній стан

¹ Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 387.

організму, який стимулює особу поводитись певним чином¹. Кінцевою головною метою кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є перешкоджання (запобігти, не допустити) виконанню потерпілим службових обов'язків або вказаної діяльності, припинити або змінити характер такого виконання чи вчинити посягання із помсти за колишню професійну діяльність.

У кримінологічному сенсі особу злочинця наділяють сукупністю соціально значимих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку².

У криміналістичному аспекті особа злочинця характеризується системою ознак, яка містить у собі дані демографічного характеру, про деякі моральні властивості та психологічні особливості³. Р. С. Белкін розширив цей перелік та дійшов висновку, що криміналістиці припадають дослідження: а) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, дані про які використовуються з метою розшуку та ідентифікації; б) соматичних і психофізіологічних властивостей особи, що визначають і проявляються у способі вчинення злочину; в) методики вивчення осіб учасників процесу слідчим і судом, тобто методів і правил вивчення особи з практичною метою кримінального судочинства⁴.

Ми вважаємо слушною ідею Р. Л. Ахмедшина, який зазначає, що особа злочинця має значення не лише для криміналістичної характеристики, але й має в структурі криміналістичного знання «наскрізний» характер, знаходячи своє відображення в усіх основних розділах криміналістики:

— у теорії криміналістики, становлячи окремий випадок систематизації криміналістично-значимої інформації;

¹ Психологія. А–Я : справочник / пер. с англ. К. Ткаченко. М. : Фаир-Пресс, 2000. С. 178.

² Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. С. 85.

³ Настільна книга слідчого / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Панова, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2008. С. 182.

⁴ Белкін Р. С. Курс криміналістики : в 3 т. : Т. 3. Криміналістические средства, приемы и рекомендации. М. : Юристъ, 1997. С. 82.

— у криміналістичній техніці, розкриваючи природу матеріальних слідів за допомогою з'ясування логічного зв'язку явищ «особистість злочинця – сліди злочину»;

— у криміналістичній тактиці, визначаючи зміст одного із структурних рівнів тактичного прийому; цей зміст зводиться до врахування сукупності особливостей психіки осіб, у взаємодії з якими проводяться слідчі дії, наприклад формується тактика допиту;

— у методиці розслідування злочинів, становлячи один із найважливіших блоків вихідної інформації, на базі яких конструюються нові окремі методики розслідування окремих груп злочинів¹.

Зміст особи злочинця як елементу криміналістичної характеристики полягає в розгляді людини як певної системи властивостей, ознаки яких знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування. На думку М. В. Салтевського, до таких властивостей людини належать фізичні, біологічні та соціальні². В. Ю. Шепітько зазначив, що особа злочинця має певні дані демографічного характеру, деякі моральні якості та психологічні особливості³.

Погоджуємося з думкою П. С. Матишевського, який вказував, що поняття «особа злочинця» охоплює широке коло соціально значущих властивостей (ознак) особи (соціально-демографічні, морально-психологічні, кримінально-правові, психофізичні), а крім того, особисті властивості, її зв'язки та стосунки з іншими людьми, моральний і духовний світ, індивідуальні особливості, життєві установки⁴. При цьому вивчення особи злочинця передбачає аналіз його суспільного становища, належність до певної соціальної групи і роду занять. Соціальний стан є одним із найважливіших показників, що

¹ Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2006. С. 32.

² Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 422.

³ Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харків : Одиссей, 2005. 368 с.

⁴ Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. С. 35.

характеризує особу. У кінцевому підсумку, поведінка особи залежить від тих соціальних позицій (статусів), які вона займає в системі суспільних відносин¹.

До соціологічних ознак особи відносять такі: стать, вік, рівень освіти, рівень матеріального достатку, соціальний стан, наявність сім'ї, рід занять, наявність фаху, місце проживання². На нашу думку, до соціальних ознак слід додати наявність кримінального досвіду й судимості. Аналіз судової практики, зокрема кримінальних проваджень, за якими було засуджено осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, свідчить, що стан злочинності серед чоловіків і жінок не є однаковим. Так, питома вага більшості вчинених кримінальних правопорушень припадає на чоловіків 94,4 %, на жіночу злочинність – лише 5,6 %.

До ознак соціальної групи осіб злочинців, які вчинили протидію органам державної влади у сфері правоохоронної діяльності, відносять також вік злочинця, оскільки вік – це не лише біологічний, а й соціальний ступінь у розвитку людини³. Аналіз віку осіб, які були засуджені за вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень, свідчить, що важливою особливістю є і те, що їх більша частина вчиняється особами у віці від 22 до 40 років (57,2 %); на осіб у віці від 18 до 21 року включно припадає 22,4 %; менше кримінальних правопорушень вчинюється особами у віці старше 40 років (18,4 %). При цьому досліджувані нами кримінальні правопорушення вчиняють лише 2 % неповнолітніх.

Розглянемо дані, що характеризують сімейне становище осіб, які були засуджені за вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, адже сім'я – це один із визначальних елементів мікросередовища, який формує особистість. За статистичними даними матеріалів кримінальних проваджень, серед повнолітніх найбільший відсоток 72,2 % засуджених становлять особи, які не

¹ Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 215.

² Яблоков Н. П. Криміналістика : учебник для вузов и юридических факультетов. М. : ЛексЭст, 2003. С. 33.

³ Озар. В. Г. Методика розслідування катувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. С. 43.

перебувають у шлюбі; 27,8 % – одружені, при цьому з них 89,3 % проживають разом із сім'єю й 10,7 % окремо.

Важливе значення для соціальної характеристики особи злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, має освітній рівень. Ця ознака надає можливість простежити залежність злочинної поведінки від освіти та інтелектуального розвитку особи, які водночас впливають на потреби й інтереси людини¹. Результати дослідження показують, що злочинці у досліджуваних кримінальних правопорушеннях мають неповну середню (35,5 %), повну загальну середню (33,4 %) та середню спеціальну освіту (30,6 %); вища освіта для таких злочинців не є характерною і зустрічається тільки у 0,5 % засуджених.

Втім, соціально-демографічні ознаки і роль особи в соціумі характеризують злочинця зовнішньо, не описуючи його внутрішнього світу. Останній розкривається через морально-психологічні якості злочинця, що допомагають з'ясувати, чому ця особа вчинила кримінальне правопорушення, і яким є її ставлення до цього.

Моральні ознаки особи показують її світогляд, духовність, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. Злочинці відрізняються негативним або байдужим ставленням до додержання правових норм, вибором незаконних засобів задоволення особистих потреб (вживання наркотичних, психотропних речовин), егоїзмом, ігноруванням суспільних інтересів та інтересів членів родини тощо. У результаті досліджень, ми встановили дані про стан фізичного здоров'я осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності: 7,5 % суб'єктів злочину перебували на обліку у нарколога, 6,5 % – у психіатра. Виходячи з критеріїв схильності до зловживання спиртними напоями та наркотичними засобами, встановлено, що 30,4 % кримінальних правопорушень відбувалося в тверезому стані, решта 64,7 % – у стані алкогольного сп'яніння, а на осіб, які були в стані наркотичного сп'яніння, припадає 4,9 %. Так, алкоголізм та наркоманія супроводжує різні форми

¹ Козлюк Л. Г. Соціально-демографічна характеристика злочинців, які вчинили статевий злочин щодо неповнолітнього. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 3. С. 246.

злочинності. При цьому наркомани часто вчиняють кримінальні правопорушення під безпосереднім впливом наркотиків на психіку¹.

Наведемо приклад з вироку суду. 14 червня 2019 року, приблизно о 19 год. 30 хв., обвинувачений, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, за адресою: м. Черкаси, вул. Тараскова, 12, розуміючи, що потерпілий є працівником правоохоронного органу та що йому належить автомобіль «Opel Astra» у зв'язку з виконанням потерпілим своїх службових обов'язків, завдав один удар ногою по задній фарі вищевказаного автомобіля².

Психологічні ознаки особи містять у собі особливості її інтелектуальних, емоційних і вольових якостей. Інтелектуальні властивості охоплюють рівень розумового розвитку, обсяг знань, життєвий досвід, широту або вузькість поглядів, зміст і різноманітність інтересів, темперамент тощо. Дослідження показують, що більшість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення (зокрема, насильницькі), характеризується зниженим рівнем загальноосвітніх знань, вузьким світоглядом, а то й розумовою відсталістю та обмеженими здібностями до якоїсь суспільно корисної діяльності³.

Результати статистичного дослідження відомостей, що характеризують прояви особи в основних сферах її діяльності – на роботі, в побуті тощо, свідчать, що суб'єктів кримінальних правопорушень, які мали постійний заробіток і працювали, було всього 20,5 %, більша ж частина 79,5 % не працює.

Емоційні якості особи характеризують урівноваженість і рухливість нервових процесів (вид темпераменту), ступінь емоційного збудження, сила й темп реагування на різні зовнішні подразники і ситуації тощо. Тому доцільно до характеристик особи

¹ Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України / В. О. Малярова, С. П. Лапта, В. О. Гусева та ін. Харків : ХНУВС, 2017. С. 4.

² Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.04.2020 у справі № 712/15674/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88532506> (дата звернення: 24.05.2020).

³ Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти = Legal horizon*. 2019. № 16. С. 73.

злочинця додати також психологічні риси: тип темпераменту (холерик, флегматик, сангвінік, меланхолік), схильність до запальності, лідерства чи підкорення тощо. Так, особам, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення, притаманні нестриманість, агресивність, конфліктність, мінливість у ставленні до інших людей.

Вольові властивості особи полягають у вмінні свідомо регулювати свою поведінку, здатності ухвалювати і виконувати правильні рішення, досягати поставленої мети. Треба зазначити, що певна частина злочинців володіє сильними вольовими якостями, але вони слугують для задоволення антисуспільних потреб та своїх інтересів¹.

Отже, із зазначеного можна скласти узагальнену характеристику особи злочинця, що вчиняє кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Це здебільшого особи чоловічої статі (94,4 %) у віці від 22 до 40 років (59,2 %), що не перебувають у шлюбі (72,2 %) та не працюють (79,5 %). Зокрема, цікавим є той факт, що злочинці, які вчинили досліджувані кримінальні правопорушення, раніше не мали судимості (73,7 %) та перебували у стані алкогольного сп'яніння (64,7 %). Переважно ці кримінальні правопорушення вчиняються одноособово (92 %), особою, яка має вольові риси характеру.

Отримані відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є потужною інформаційною базою, за допомогою якої слідчий формує алгоритм пошуку невідомого злочинця та розслідування в цілому, а також сприяє визначенню інших елементів криміналістичної характеристики.

2.3.5. Особа потерпілого

Наступним важливим елементом криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету

¹ Кримінологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 107.

органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (чч. 2, 3, ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України) є характеристика особи потерпілого. Отримання необхідних даних про особу потерпілого у кримінальних правопорушеннях зазначеної категорії має велике значення, оскільки їх можна використати для вибору найбільш доцільних тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій і підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень у цілому.

Потерпіла від кримінального правопорушення особа в юридичних науках розглядається з різних точок зору, головними з яких є кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічна, а також криміналістична.

Згідно з положеннями кримінально-правової науки потерпілого розглядають як суб'єкта суспільних відносин, який є об'єктом кримінально-правової охорони і якому заподіюється шкода під час вчинення кримінального правопорушення чи створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди. Отже, потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), блага, права чи інтереси якого перебувають під охороною кримінального закону та яким через вчинення злочину заподіюється шкода або створюється загроза її заподіяння¹.

У кримінальному процесуальному аспекті згідно зі статтею 55 КПК України потерпіла особа – це фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральну, фізичну або майнову шкоду, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнову шкоду.

Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що потерпілим від кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності можуть бути працівники правоохоронних органів (чч. 2,3 ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349, 353 КК України), члени громадських формувань з охорони громадського порядку (ст.ст. 350, 352 КК України) та близькі родичі указаних осіб (ст. 345, 347, 348, 349, 350, 352 КК

¹ Романчук І. О. Кримінально-правова характеристика потерпілого від злочину, передбаченого статтею 148 кримінального кодексу України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 209.

України), яким кримінальним правопорушенням завдано один або кілька видів шкоди. Як правова наука, так і законодавець поділяють шкоду, завдану суспільно небезпечним діянням, на три види: моральну, фізичну та майнову.

Слід звернути увагу на те, що для цієї категорії кримінальних правопорушень не завжди є характерною наявність особи потерпілого. Наприклад, майже у кожному дослідженому нами кримінальному провадженні, розпочатому у зв'язку з вчиненням самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, а також перешкодження діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, потерпілий відсутній. Цей факт пояснюється тим, що вчинення указаних видів кримінальних правопорушень передбачає посягання на суспільні відносини у сфері правоохоронної діяльності, при цьому безпосередньої шкоди якомусь працівникові правоохоронного органу чи членові громадського формування з охорони громадського порядку не заподіюється. Представник юридичної особи, тобто правоохоронного органу, залучається до кримінального провадження лише у разі заподіяння кримінальним правопорушенням майнової шкоди такому органу.

Створювана криміналістична характеристика потерпілого є одним із важливих елементів криміналістичної характеристики кримінального правопорушення. Вагомими є відомості про потерпілого як про особистість, про його спосіб життя, соціальні зв'язки, його поведінку до, під час і після вчинення кримінального правопорушення. Дані про особу потерпілого використовуються в методиці розслідування окремого виду кримінального правопорушення для висунення версій, планування розслідування, встановлення особи злочинця, а також причин та умов учинення кримінального правопорушення. Крім того, такі відомості використовуються у тактиці проведення окремих слідчих (розшукових) дій та прогнозуванні їх результатів¹.

Питання вивчення особи потерпілого як елементу криміналістичної характеристики, зв'язку «злочинець – потерпілий», а також питань віктимної поведінки жертви злочину вивчали Р. С. Белкін¹, В. М. Биков², І. В. Борисенко³,

¹ Озар. В. Г. Методика розслідування катувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. С. 46.

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 2: Частные

В. С. Бурданова³, І. О. Возгрін⁴, М. В. Салтевський⁵, В. І. Шиканов⁶, Є. Є. Центров⁷ та ін.

На думку В. С. Бурданової та В. М. Бикова, необхідно встановити основні дані, що характеризують потерпілого як особистість, дані про спосіб його життя, відносини з оточуючими, взаємовідносини потерпілого та підозрюваного, позиція потерпілого стосовно кримінального провадження та можливого покарання злочинця тощо⁸.

Установлення даних про типові особистісні особливості потерпілих надає можливість стверджувати, що до них належать дані про особу злочинця, мотиви та вибір способу вчинення кримінального правопорушення. Виявлення цих та інших зв'язків, як підкреслює І. О. Возгрін, «між жертвою злочинного посягання і особистістю злочинця», а так само з іншими елементами криміналістичної характеристики злочинів дає змогу «встановлювати напрями і програми розкриття, розслідування та запобігання злочинів»⁹.

У зв'язку з цим цілком обґрунтованими є висновки І. О. Возгріна, Р. С. Белкіна¹⁰, В. Г. Дрозд¹ та інших учених про те, що постать потерпілого виступає одним із значущих структурних

криміналістическіе теорії. М. : Юриск, 1997. 464 с.

¹ Бурданова В. С., Быков В. М. Виктимологіческіе аспекти криміналістики : учебное пособие. Ташкент, 1981. 80 с.

² Борисенко І. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств із розчленуванням трупа. *Вісник ХНУВС*. 2006. Вип. 35. С. 142–149.

³ Бурданова В. С., Быков В. М. Вказана праця. 80 с.

⁴ Возгрін І. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Лекция. Л.: ВПУ МВД СССР, 1976. 55 с.

⁵ Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.

⁶ Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений // Криміналістическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. М., 1984. С. 40–43.

⁷ Центров Е. Е. Криміналістическое учение о потерпевшем. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 160 с.

⁸ Бурданова В. С., Быков В. М. Вказана праця. С. 21.

⁹ Возгрін І. А. Вказана праця. С. 53.

¹⁰ Белкин Р. С. Курс криміналістики : в 3 т. : Т. 2: Частные криміналістическіе теорії. М. : Юриск, 1997. С. 82.

¹ Дрозд В. Г. Особа злочинця при криміналістичній характеристиці злочину щодо заповідання тяжких тілесних ушкоджень. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 124.

елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень.

Згідно із статистичними даними зростання кількості вчинених проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності кримінальних правопорушень, насамперед посягань на життя працівників правоохоронних органів, за останні десять років збільшилися більш ніж у 5 разів¹. Ми встановили, що у загальній сукупності досліджуваних злочинів найбільша кількість постраждала саме від посягань на життя та здоров'я і становить 67,1 %, від посягань на майно – 25,7 %, внаслідок перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів та членів громадських формувань з охорони громадського порядку – 7,1 %, а від самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи – 0,1 %.

При цьому аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що жертвами зазначених кримінальних правопорушень працівники поліції стають частіше, ніж їх колеги з інших правоохоронних органів.

Так, найбільша кількість жертв, виходячи з дослідження, припадає на осіб, які здійснюють безпосередню діяльність по боротьбі зі злочинністю: працівників патрульної поліції, поліцейських офіцерів громади, працівників оперативних підрозділів та слідчих (85 %). Працівників поліції зазначеної категорії стають жертвами кримінальних правопорушень через своє службове становище.

Так, наприклад, обвинувачений А, перебуваючи в урочищі Хворості, що неподалік села Судче Любешівського району Волинської області, за попередньою змовою з іншими особами з метою перешкодити слідчому в особливо важливих справах слідчого відділу Управління Служби безпеки України у Волинській області у здійсненні фіксації та документуванні слідів незаконного видобутку бурштину-сирцю умовляв, а пізніше вимагав не складати протокол огляду місця події, не вилучати знаряддя ймовірно вчиненого злочину й ухвалити незаконне рішення про їх повернення. Крім цього, обвинувачений за викладених вище обставин, не беручи до уваги законні вимоги потерпілого не заважати, за підтримки інших осіб, які діяли агресивно, разом з іншим чоловіком, якого засуджено за вчинення аналогічних дій,

¹ Статистична інформація за 2011–2020 роки // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/Istat> (дата звернення: 02.02.2020).

завів двигуна вилученого саморобного трактора та розпочав рух у напрямку потерпілого й інших працівників правоохоронних органів, змусивши у такий спосіб припинити виконання слідчих дій¹.

Однак більшість посягань здійснюється саме стосовно працівників патрульної поліції, до завдань якої належить попередження скоєння правопорушень та злочинів на постах і маршрутах патрулювання (77 %). Саме вони першими виїжджають на місце події, серед іншого під час масових заворушень або безладу.

Так, 22 жовтня 2017 року обвинувачений Н, маючи при собі вогнепальну зброю – пістолет «Stalker 2914-UK», споряджений 13 патронами, а також 15 патронів, які є боєприпасами та були у його речах, не маючи відповідного передбаченого законом дозволу на зберігання та перенесення вказаних предметів, рухався по вулиці Чоботарській. У цей час троє працівників правоохоронного органу – інспектори управління патрульної поліції міста Харкова Департаменту патрульної поліції, перебували на службі з охорони публічного порядку та несли службу у форменому одязі, на службовому автомобілі «Тойота Пріус». Під час несення служби вказані співробітники патрульної поліції звернули увагу на невідомого їм на той момент молодого чоловіка – обвинуваченого, поведінка якого була підозрілою. Зупинивши автомобіль, інспектори, підійшовши до невідомого їм на той час чоловіка, тобто обвинуваченого, перебуваючи у форменому одязі інспекторів поліції, із табельною вогнепальною зброєю, маючи на одязі спеціальні жетони, відрекомендувались співробітниками поліції та повідомили йому про необхідність пред'явити документи, які засвідчують його особу, та повідомити про наявність предметів, обіг яких заборонено або обмежено. Обвинувачений, розуміючи, що під час перевірки його речей працівники поліції можуть виявити при ньому заборонені вогнепальну зброю та боєприпаси, почав тікати від працівників поліції. Працівники Управління патрульної поліції почали переслідувати його. Обвинувачений, відбігши від місця, де його зупинили працівники поліції, на деяку

¹ Вирок Любешівського районного суду Волинської області від 10.11.2016 у справі № 162/822/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62602951> (дата звернення: 02.04.2020).

відстань, зрозумів, що у разі затримання його працівниками поліції з вогнепальною зброєю та боєприпасами він буде притягнутий до кримінальної відповідальності, усвідомлюючи, що інспектори є працівниками правоохоронного органу, одягненими у формений одяг з нагрудними жетонами, дістав пістолет «Stalker 2914-UK» та, продовжуючи рух, перебуваючи на відстані близько 7–10 метрів від інспекторів, маючи умисел, спрямований на заподіяння смерті потерпілим у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків, для припинення його переслідування останніми, усвідомлюючи суспільно небезпечний і протиправний характер своїх дій і бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті інспекторів, діючи умисно, здійснив два постріли з пістолета «Stalker 2914-UK» в працівників правоохоронного органу, проте не влучив у них¹.

Діяльність поліцейських офіцерів громади здійснюється серед населення в районі чи місті, де вони постійно контактують з населенням. До сфери їх обов'язків належить виявлення осіб, які займаються злочинною діяльністю; вони повинні знати лідерів та учасників груп, сформованих на основі антигромадських інтересів. Поліцейські офіцери громади виявляють місця можливого вчинення насильницьких злочинів, умови, що сприяють їх вчиненню, розробляють та вживають заходів щодо їх усунення, виявляють розшукуваних осіб, причетних до скоєння злочинів. Під час виконання своїх службових обов'язків вони також стають жертвами посягань (13 %).

Наведемо фрагмент обвинувального вироку. Так, 13 березня 2019 року приблизно о 12-й год., перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, діючи групою осіб ОСОБА_1 спільно з ОСОБА_2 та іншими не встановленими досудовим слідством особами без попередньої змови між собою, перебуваючи на місці незаконного видобутку бурштину-сирцю, а саме урочище «Біля Сосни», що в с. Дібрівськ Зарічненського району Рівненської області, достовірно знаючи, що перед ними працівники поліції, а саме дільничний офіцер майор поліції ОСОБА_3, поліцейський СРПП № 4 старший лейтенант поліції ОСОБА_4 та начальник сектору превенції майор поліції ОСОБА_5 перебувають під час виконання службових

¹ Вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 13.08.2018 у справі № 642/612/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75838040> (дата звернення: 26.03.2020).

обов'язків у форменому одязі та на службовому автомобілі марки «УАЗ» д. н. з НОМЕР_1, з метою незаконного втручання в діяльність працівників правоохоронного органу в словесній нецензурній формі наполегливо чинили вплив на цих правоохоронців, що полягав у незаконній вимозі не переслідувати вантажний автомобіль, завантажений екскаватором, який перед цим пошкоджував верхній шар землі в місці незаконного видобутку бурштину. Наслідком цього стало те, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перешкодили діям працівників поліції, які рухались на вищезгаданому службового автотранспорті, шляхом блокування дороги, що унеможливило встановленню і виявленню осіб, які порушували правила використання надр¹.

Профілактика насильницьких кримінальних правопорушень оперативними підрозділами здійснюється з використанням своїх специфічних можливостей. Вони здійснюють оперативно-розшукові дії з виявлення підготовлених і скоєних кримінальних правопорушень, обставин, що сприяють їх вчиненню, проводять профілактичні заходи, розшукують осіб, що переховуються від органів досудового розслідування та суду тощо. У результаті життя і здоров'ю працівників оперативних підрозділів постійно загрожує небезпека (6 %).

За даними проведеного нами дослідження втрати несуть також водії, які керують службовим транспортом (1 %). Це пояснюється тим, що, з одного боку, ця категорія співробітників завжди виїжджає на місця подій та затримань злочинців, з іншого – вони найменш підготовлені до дій в умовах підвищеної небезпеки. До того ж злочинці, що відкривають вогонь по транспорту працівників правоохоронних органів, намагаються уразити насамперед тих, хто управляє автомобілем².

Так, згідно з даними дослідження, потерпілими від злочинних посягань у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної

¹ Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 19.06.2019 у справі № 561/448/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82478095> (дата звернення: 25.04.2020).

² Гусєва В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 3 (83). С. 236.

діяльності в 92 % випадків ставали чоловіки. Це пояснюється тим, що особовий склад правоохоронних органів, особливо патрульної поліції, секторів превентивної діяльності та працівників оперативних підрозділів на 74 % укомплектовано чоловіками. Середній вік потерпілих – від 20 до 40 років, що становить 72 %. При цьому вік не мав будь-якого значення під час вибору їх як жертви. Переважна більшість потерпілих (65 %) мала вищу освіту, а службова характеристика потерпілого у матеріалах кримінальних проваджень, як правило, була позитивною. Що стосується відомостей про сімейний стан, то 76 % були одружені (заміжні)¹. За кількісним показником потерпілих було встановлено, що більшість кримінальних правопорушень вчинено щодо однієї особи – 84,7 %, щодо декількох осіб лише 15,3 %.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дозволив виявити потерпілих, щодо яких злочинні посягання здійснювалися неодноразово, але унаслідок певних обставин зазначені дані не були долучені до матеріалів кримінальних проваджень, і не була дана відповідна оцінка можливості застосування щодо цих працівників активних заходів щодо їх безпеки.

Також необхідним критерієм для формування інформації про потерпілу особу як елемент криміналістичної характеристики є відносини потерпілого із підозрюваним – знайомі вони один з одним чи ні, яким був ступінь знайомства, умови знайомства тощо. У результаті дослідження ми встановили, що залежно від наявності соціального зв'язку між жертвою та злочинцем злочини було вчинено: а) знайомими особами (особи, які мали стосунок до професійної діяльності працівника правоохоронного органу, раніше засуджені, випадкові знайомі тощо) – 71 %; б) незнайомими – 29 %.

Аналіз статистичних даних за критерієм віддаленості місць проживання потерпілого і злочинця свідчить, що вони проживають: а) в одному районі зі злочинцем у 71,3 % випадків; б) в іншому районі, місті тощо – у 28,7 %. Метою такої класифікації є виявлення «випадкових» злочинців, але слід зауважити, що переміщатися може не лише злочинець, нерідко на практиці зустрічаються випадки, коли злочини вчиняються щодо осіб, які

¹ Гусєва В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 3. С. 236–237.

перебувають за межами району чи міста їх проживання, наприклад перебуваючи у відпустці.

На практиці замало уваги приділяється поведінці особи потерпілого та його ролі у виникненні й розвитку кримінальної ситуації. Детальна характеристика особи потерпілого міститься тільки в 30 % вивчених та узагальнених кримінальних провадженнях. А між тим, вивчення особи потерпілого має важливе значення для розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності, в яких рід діяльності потерпілого та відомості, отримані в процесі такого вивчення, можуть сприяти розслідуванню. Під час проведення статистичного дослідження за критерієм здатності потерпілої особи реально (адекватно) оцінювати ситуацію, контролювати і керувати своїми діями і вчиняти за необхідності опір було встановлено, що особа перебувала: а) у стані, за якого особа не здатна адекватно оцінювати те, що відбувається (зокрема й афективний стан) (15,1 %); б) у нормальному стані, з повною здатністю розуміти те, що відбувається, адекватно оцінювати ситуацію та в разі необхідності чинити опір (84,9 %).

Для дослідження особи потерпілого як елемента криміналістичної характеристики у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності науковий і практичний інтерес становлять члени громадських формувань з охорони громадського порядку. Обов'язки щодо охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки останніх полягають у такому: в підтриманні правопорядку на вулицях, площах, у парках, на транспортних магістралях, вокзалах, в аеропортах та інших громадських місцях; контроль і нагляд у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху¹, підтримання публічного порядку під час демонстрацій, мітингів, видовищних спортивних та інших масових заходів; підтримання публічного порядку під час ліквідації наслідків аварії, громадських і стихійних лих; запобігання або припинення протиправних посягань. Потерпілих такої категорії було 6 %. Така діяльність повинна мати законний характер, тобто здійснюватися з дотриманням установленого законом порядку.

¹ Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 3 (79). С. 212.

Отже, зважаючи на специфіку кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, уявляється можливим виділити окремі категорії осіб, які найчастіше стають жертвами вказаних кримінальних правопорушень, а саме: це працівники патрульної поліції, поліцейські офіцери громади, працівники оперативних та слідчих підрозділів, а також інші працівники у разі залучення їх до охорони публічного порядку та забезпечення публічної безпеки. Переважна більшість із них – особи чоловічої статі, з вищою освітою, які були знайомі зі злочинцем та могли адекватно оцінювати криміногенну ситуацію.

2.4. Обставини, що підлягають установленню

Методика розслідування окремих видів злочинів, як зазначав В. П. Колмаков, виходячи з положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, вказує слідчому на обставини, які підлягають установленню, повне, всебічне й об'єктивне дослідження яких призведе до встановлення об'єктивної істини у справі¹.

Дійсно, чинне кримінальне законодавство визначає склад кримінального правопорушення (сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак), наявність якого є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності. Кримінальне процесуальне законодавство встановлює перелік обставин, що підлягають обов'язковому доказуванню під час розслідування (ст. 91 КПК України), встановлення та доведення яких є гарантією виконання завдань кримінального провадження. Сукупність указаних обставин у кримінальному процесі називають предметом доказування.

У криміналістиці під час з'ясування обставин, які слід установити під час розслідування кримінального правопорушення, виходять з виду кримінального правопорушення та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування.

Перш ніж переходити до дослідження обставин, які треба встановити під час розслідування кримінальних правопорушень

¹ Колмаков В. П. Расследование убийств : лекции для студентов ВЮЗИ / под ред. Н. В. Терзиева. М.: ВЮЗИ, 1958. С. 12–13.

проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, одразу хочемо наголосити на тому, що такі обставини є ширшим поняттям, ніж предмет доказування, і містять у собі останній.

Наразі дискусійним питанням залишається місце та значення обставин, що підлягають установленню, в системі окремої криміналістичної методики.

Так, свого часу, деякі вчені, зокрема Р. С. Белкін¹, С. І. Винокуров², І. О. Возгрін³ та ін., вважали, що обставини, які підлягають установленню, мають бути складовою криміналістичної характеристики. На противагу цьому В. О. Малярова зазначає, що функціонально, методологічно і методично обставини, які підлягають установленню, не можуть бути структурними компонентами криміналістичних характеристик, адже вони є необхідними елементами доказування, для їх визначення не годиться загальна методологія побудови криміналістичної характеристики; вони виступають як зв'язуючий компонент між криміналістичними характеристиками (інформаційно-статистичними моделями) і діяльністю з розслідування злочину (в широкому розумінні)⁴.

О. В. Пчеліна вказує, що предмет доказування містить обставини, які слід установити (завдання розслідування), а криміналістична характеристика вказує на коло обставин, які могли існувати в дійсності (визначає можливі варіанти вчинення злочинних дій)¹. В. А. Журавель також зазначає, що криміналістична характеристика та обставини, які підлягають

¹ Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М. : Знание, 1999. С. 274.

² Винокуров С. И. Криминалистическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методик расследования конкретного вида преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения : матер. науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). М., 1976. С. 101–104.

³ Возгрин И. А. О структуре методик расследования отдельных видов преступлений // Вопросы теории и практики борьбы с преступностью. Л. : ВШ МВД СССР, 1974. С. 75.

⁴ Малярова В. О. Обставини, що підлягають установленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3 (62). С. 89.

¹ Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. С. 8.

з'ясуванню, є самостійними структурними елементами методики розслідування окремих видів злочинів, які не конкурують один з одним і призначаються для вирішення різнопланових завдань розслідування¹.

Аналогічну думку висловлюють і інші вчені-криміналісти, серед яких, зокрема, М. І. Ніколайчик², А. В. Старушкевич³, В. В. Тіщенко⁴, Б. В. Щур⁵ та ін. Ми також поділяємо їхню наукову ідею і вважаємо, що обставини, які підлягають установленню, не можуть входити до криміналістичної характеристики.

Разом із тим, сучасні вчені також не досягли єдності під час вирішення питання щодо визначення місця указаних обставин у структурі окремої криміналістичної методики. Так, О. В. Пчеліна вважає, що обставини, які підлягають установленню, обов'язково повинні відобразитися у структурі окремої криміналістичної методики, однак не мають виокремлюватися. На її думку, їх слід висвітлювати поряд із типовими криміналістичними ситуаціями, тактичними завданнями, версіями, особливостями планування тощо в тій частині методики розслідування злочинів окремих видів (груп), де йдеться про особливості здійснення досудового розслідування на етапі збирання та перевірки інформації про злочин, на початковому та подальшому етапах¹.

Ми не поділяємо думки дослідниці, оскільки вважаємо, що під час розроблення окремої криміналістичної методики науковці

¹ Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. № 10. С. 15.

² Николайчик Н. И. О соотношении понятий «криминалистическая характеристика преступлений» и «предмет доказывания» // *Криминалистическая характеристика преступлений* : сб. науч. трудов. М. : ВНИИПП, 1984. С. 78–82.

³ Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів. Київ : НВТ Правник-НАВСУ, 1997. С. 14–15.

⁴ Тищенко В. В. Криминалистическая методика расследования: современное состояние и перспективы развития. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2010. Т. IX. С. 175.

⁵ Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. С. 15.

¹ Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 189.

визначають та розглядають типові слідчі ситуації, в яких певна частина обставин, що підлягають з'ясуванню, вже визначено, а решту слід установити під час розслідування. На нашу думку, під час розроблення криміналістичної методики обставини, які підлягають установленню, слід розглядати окремо, вони мають являти собою вичерпний перелік конкретних фактів, які можна та треба встановити у кримінальному провадженні досліджуваної групи або виду кримінальних правопорушень. Тобто вони повинні мати загальний характер, займати окреме місце в її структурі та не повинні залежати від умовно сформованої слідчої ситуації.

Слід зазначити, що правильне визначення змісту обставин, що підлягають установленню, на нашу думку, гарантує плановість та цілеспрямованість дій працівників органів досудового розслідування, прокуратури та суду. Крім упорядкованості процесуальних дій, указані обставини мають важливе значення під час висування слідчих, розшукових та судових версій, планування та проведення окремих слідчих та судових процесуальних дій, а також для розроблення комбінованих і простих тактичних операцій.

У загальному сенсі визначення та встановлення указаних обставин є передумовою ухвалення обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні, а отже, – гарантією забезпечення всебічного, повного й об'єктивного розслідування.

Під час визначення змісту указаних обставин обов'язково слід урахувати, що вони охоплюють обставини, визначені у статті 91 КПК України, які є обов'язковим предметом доказування для всіх кримінальних правопорушень, склад досліджуваного кримінального правопорушення, а також його криміналістичну характеристику.

Визначаючись із загальним переліком обставин, що підлягають установленню та мають бути визначені в окремій криміналістичній методиці розслідування, пропонуємо проаналізувати підходи деяких науковців до вирішення цього питання.

На думку О. М. Васильєва, на початку розслідування доцільно використовувати класичну формулу, подану у вигляді семи питань: хто, що, де, із чією допомогою, чому, яким чином і коли. У подальшому обставини треба встановлювати відповідно до елементів складу злочину, тому що головне в розслідуванні – це

встановлення наявності або відсутності складу злочину в діянні особи¹. Ми поділяємо цю думку, однак вважаємо, що під час розроблення криміналістичної методики розслідування до них слід підійти більш ґрунтовно та конкретизувати обставини, які треба встановити, саме для певного виду (видів) кримінальних правопорушень.

С. О. Сафронов указує, що раціональним є обмеження колом типових обставин, визначених законодавцем, і специфічних, установлення яких сприятиме доказуванню взагалі². На підтримку вказаної ідеї з метою визначення обставин, які належать до специфічних під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, проаналізуємо погляди деяких учених, які займалися дослідженням указаних питань.

Так, В. В. Тищенко наголошує на доцільності з'ясування певних груп обставин, що належать до: 1) події як процесу діяльності, сповненої певним змістом (правова сутність події, спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину, знаряддя і засоби, що використовувалися) і здійснюється у конкретних умовах; 2) суб'єкта злочину і його психологічного ставлення до задуманих і вчинених дій; 3) об'єкта злочинних дій: майна, що викрадається, і потерпілого; 4) наслідків, що настали в результаті вчинення злочину³. О. В. Одерій наголошує на доцільності виокремлення таких трьох груп обставин, що підлягають установленню: 1) обставини, пов'язані з подією злочину; 2) обставини, пов'язані з особою злочинця; 3) інші обставини⁴.

Як бачимо, вчені використовують різні підходи до виокремлення вказаних обставин. На нашу думку, таке різноманіття підходів до визначення обставин, які треба встановити, обумовлюється відмінністю та особливостями досліджуваних кримінальних правопорушень.

Ми вважаємо, що кожне вчинене кримінальне правопорушення є унікальним, а тому неможливо передбачити весь

¹ Васильєв А. Н. Следственная тактика. М. : Юрид. лит., 1976. С. 148.

² Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків : С. А. М., 2003. С. 57–58.

³ Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. С. 145.

⁴ Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 40 с.

перелік обставин, що підлягають установленню, у кожному конкретному випадку, проте вважаємо, що будь-яка окрема криміналістична методика повинна передбачати специфічні обставини, які підлягають установленню, що вирізняють певний вид кримінального правопорушення з-поміж інших та підлягають установленню під час їх розслідування.

З метою визначення груп обставин, що підлягають установленню під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень, слід першочергово визначити обставини, що підлягають установленню під час розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (чч. 2–4 ст. 345, 348, 349, чч. 2, 3 ст. 350 КК України), посягань на майно указаних суб'єктів (ст. ст. 347, 352 КК України), перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку (чч. 2, 3 ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, 349, ч. 1 ст. 350 КК України) і самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України).

Так, під час розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів слід виходити з того, що способи їх вчинення, як ми вже вказували, є подібними до способів учинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи (наприклад, ст. ст. 115, 121, 125, 125 КК України), а отже, й обставини, що підлягають установленню, є схожими.

Обставини, що підлягають установленню під час розслідування заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, досліджувало багато вчених, серед яких І. В. Загородній¹, А. О. Карева та С. В. Дубровін¹, Є. Г. Сахарова², С. О. Сафронов³ та ін.

¹ Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. С. 28.

¹ Карева А. А., Дубровін С. В. Предмет доказування при расследовании умышленного причинения вреда здоровью. *Закон и право*. 2006. № 2. С. 27–29.

² Сахарова Е. Г. Общие вопросы расследования преступлений, связанных с причинением вреда здоровью. *Концепт : научно-методический электронный журнал*. 2015. Т. 13. С. 3996–4000. URL: <https://e-koncept.ru/2015/85800.htm> (дата обращения 01.02.2020).

³ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків : С. А. М., 2003. С. 57–64.

Під час побудови методик розслідування умисних вбивств різних видів, обставини, що підлягають установленню, визначали Р. Х. Бічурін¹, В. І. Воронін², О. І. Груздь³, Ю. Б. Комаринська⁴, А. І. Кунтій⁵, В. В. Невгад⁶, М. І. Панов та В. Ю. Шепітько⁷, Р. О. Чеботарьов⁸ та ін. У зв'язку з тим, що ці положення достатньо досліджено, пропонуємо розглянути лише ті погляди, які найбільш повно, на нашу думку, висвітлюють указані обставини.

Так, С. О. Сафронов пропонує виділяти такі дев'ять груп обставин, які підлягають установленню під час розслідування умисного заподіяння тілесних ушкоджень: 1) обставини, що стосуються суб'єкта злочину (анкетні дані, стан здоров'я, наявність судимостей тощо); 2) обставини, що встановлюють суб'єктивну сторону злочину (мотив, привід, мета вчинення злочину, винність особи, форма вини); 3) обставини, що належать до об'єктивної сторони злочину і до події злочину (час, місце, способи готування та вчинення злочину, засоби, знаряддя, зв'язки між злочинцем та потерпілим, ознаки й тяжкість ушкодження, механізм його виникнення, його характер та локалізація тощо); 4) обставини, встановлення яких має значення для кваліфікації діяння; 5) обставини, що визначають розмір шкоди

¹ Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 232 с.

² Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 264 с.

³ Груздь О. І. Розслідування умисних вбивств, учинених при перевищенні меж необхідної оборони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 247 с.

⁴ Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.

⁵ Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 227 с.

⁶ Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 225 с.

⁷ Розслідування вбивств на замовлення // Настільна книга слідчого / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2011. С. 195.

⁸ Чеботарёв Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2011. № 127. С. 180.

від вчиненого злочину; 6) обставини, що вказують на постзлочинну діяльність особи, яка заподіяла тілесне ушкодження; 7) інші обставини, які пом'якшують або обтяжують відповідальність; 8) причини й умови, що сприяли заподіяння тілесного ушкодження; 9) обставини, встановлення яких сприяє виявленню іншого злочину, можливість учинення якого обумовлюється заподіянням тілесного ушкодження¹.

Що стосується обставин, які підлягають установленню під час розслідування різних видів убивств, то науковці також достатньо ґрунтовно досліджували ці питання.

Зокрема, конкретизований перелік обставин, що підлягають установленню під час розслідування вбивств, наводять М. І. Панов та В. Ю. Шепітько, виділяючи такі: 1) безпосередня причина смерті; 2) що сталося – насильницьке заподіяння смерті, чи смерть настала з інших причин (нещасний випадок, хвороба); 3) в який спосіб, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство; 4) час настання смерті; 5) місце вчинення вбивства; 6) обставини, за яких вчинено вбивство; 7) особа жертви; 8) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні злочину; 9) особа вбивці; 10) мотиви вбивства; 11) обставини, що сприяли вбивству (умисному чи необережному), заходи, яких треба вжити для попередження таких злочинів².

Під час розроблення методики розслідування умисних убивств, учинених у спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб, досить ґрунтовно визначив типовий перелік обставин, що підлягають установленню, В. В. Невгад, виділивши такі:

1) подія вбивства (час, місце, інші обставини, серед іншого факт смерті, факт заподіяння смерті іншою людиною);

2) безпосередня причина смерті (серед іншого час настання смерті, який має значення також для встановлення інших обставин злочину, можливих свідків тощо);

3) насильницьке заподіяння смерті або інші її причини (нещасний випадок, самогубство тощо);

4) спосіб (небезпечний для життя багатьох осіб) та засоби

¹ Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків : С. А. М., 2003. С. 57–64.

² Розслідування вбивств на замовлення. Настільна книга слідчого / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. 3-є вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2011. С. 195.

вчинення вбивства (серед іншого способи та засоби готування та приховування злочину);

5) причинний зв'язок між дією (бездіяльністю) винного і смертю потерпілого;

6) особа потерпілого (анкетні дані, фізіологічний/психологічний стан тощо);

7) особа підозрюваного/обвинуваченого (анкетні дані, серед іншого вік, стан здоров'я, особисті та професійні якості, фізіологічний/психологічний стан, матеріальний стан, осудність тощо);

8) винуватість особи, форма вини, зміст і спрямованість умислу, мотив і мета вбивства;

9) співучасники вбивства, роль кожного з них у вчиненні злочину;

10) стосунки між підозрюваним/обвинуваченим та потерпілим;

11) вид і розмір шкоди, завданої злочином, а також розмір процесуальних витрат;

12) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого злочину, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, а також обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання¹.

В. І. Воронін, який розробив методику розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв, об'єднав обставини, що підлягають установленню, у три групи, а саме: 1) обставини, пов'язані з подією злочину; 2) обставини, пов'язані з особою злочинця; 3) інші обставини, що підлягають установленню¹. Слід звернути увагу на те, що автор конкретизував ці групи та визначив, на нашу думку, всі вагомі та специфічні обставини, що підлягають установленню, під час їх розслідування.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, вважаємо доцільним наголосити на тому, що обставини, які підлягають установленню,

¹ Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. С. 88.

¹ Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. С. 105–106.

можуть відрізнитися залежно від способу вчинення посягання на життя та здоров'я потерпілих та інших суттєвих обставин.

На підставі викладеного, пропонуємо визначити, у чому полягає специфіка обставин, які треба встановити під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів. Так, на нашу думку, до них належать такі обставини: 1) загальні обставини, що підлягають установленню під час розслідування вбивств та заподіяння тілесних ушкоджень; 2) окремі обставини, які характеризують професійну діяльність потерпілих, серед іншого ті, що підтверджують їхній спеціальний статус; 3) окремі обставини, які підтверджують зв'язок між вчиненим кримінальним правопорушенням та діяльністю потерпілого.

Наявність спеціального статусу потерпілого обумовлюється таким: 1) його службовою чи громадською діяльністю, що передбачає реалізацію правоохоронних та правозастосовних функцій; 2) наявністю родинного зв'язку із суб'єктами, професійна чи громадська діяльність яких передбачає реалізацію правоохоронних та правозастосовних функцій; указані факти підтверджуються випискою з наказів про призначення особи на відповідну посаду (довідкою з відділу кадрів)¹, чи залучення її до відповідної діяльності, пов'язаної з охороною громадського порядку та забезпеченням громадської безпеки, а також офіційними документами, виданими державними органами, що підтверджують родинні зв'язки з потерпілим (свідоцтвами про шлюб, народження тощо або витягами з Єдиного демографічного реєстру).

У подальшому необхідно встановити залежність між фактом посягання та діяльністю потерпілого. Вона встановлюється завдяки підтвердженню наявності мети та мотиву, якими керується винний. Мета полягає у бажанні злочинця перешкодити законній діяльності потерпілого, а мотив передбачає бажання помститися потерпілому за таку діяльність.

¹ Гусева В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню при посяганні на життя працівника правоохоронного органу // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 209.

Отже, урахувавши викладене вище, з урахуванням практики розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів можна запропонувати такий типовий перелік обставин, що підлягають установленню під час їх розслідування:

1) особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності);
2) здійснення потерпілим службової або громадської діяльності, пов'язаної з реалізацією (виконанням) правоохоронної функції або здійснення указаної діяльності кимось із близьких родичів потерпілого;

3) подія вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (час, місце, обстановка, інші обставини);

4) причина смерті (сталось насильницьке заподіяння смерті чи вона настала внаслідок інших причин) або характер, тяжкість та локалізація тілесних ушкоджень потерпілого, механізм їх виникнення, давність настання;

5) спосіб, знаряддя та засоби вчинення вбивства або заподіяння тілесного ушкодження (серед іншого способи, знаряддя та засоби готування та приховування кримінального правопорушення);

6) особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан, наявність судимостей, зв'язки між потерпілим та злочинцем, матеріальний стан останнього, наявність майна, яке може бути обернуто на користь потерпілих як відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення);

7) співучасники вчинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у його вчиненні;

8) форма вини, мета та мотив учинення кримінального правопорушення (мета – перешкодження законній діяльності потерпілого, мотив – помста за службову чи громадську діяльність потерпілого);

9) наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями злочинця та настанням смерті або заподіянням тілесних ушкоджень потерпілому;

10) вид і розмір шкоди, завданої посяганням на життя чи здоров'я потерпілого, а також розмір процесуальних витрат;

11) обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання винної особи;

12) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

13) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Розглянемо обставини, які треба встановити під час розслідування посягань на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів. Їх особливістю, є те, що способи їх вчинення є досить різноманітними, а деякі з них (у разі їх вчинення шляхом підпалу, вибуху або в інший загальнонебезпечний спосіб, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки) впливають на кваліфікацію.

При цьому під час розслідування кримінальних правопорушень указаної групи слід ураховувати, що обставини, які підлягають установленню, є подібними до тих, які слід встановити під час розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку.

Отже, до вказаних обставин належать: 1) обставини, що підлягають установленню під час розслідування умисного знищення або пошкодження майна, серед іншого вчинених шляхом підпалу, вибуху або в інший загальнонебезпечний спосіб, чи такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки; 2) обставини, які характеризують професійну діяльність потерпілого, серед іншого, що підтверджують їх спеціальний статус; 3) обставини, які підтверджують зв'язок між вчиненим кримінальним правопорушенням та діяльністю потерпілого.

М. Ю. Бузинарський, який розробляв методику розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, зазначив, що до обставин, які підлягають установленню, належать обставини, що передували пожежі, до яких відносять: по-перше, пожежно-технічну характеристику об'єкта, на якому сталася пожежа; по-друге, наявність займистих речовин і матеріалів, які перебували на об'єкті пожежі й у зоні горіння; по-третє, особливості технологічного процесу на об'єкті (ці дані повинні характеризувати розміщення, характер та умови експлуатації різного технологічного устаткування та установок і їх

причетність до причини виникнення пожежі); по-четверте, події та обставини, що безпосередньо передували виникненню пожежі, це додаткові обставини чи події, які відбулися безпосередньо перед виникненням пожежі й у сукупності з обставинами, що раніше сформувалися, спричинили пожежу¹.

Як бачимо, низка обставин є досить вагомою та обумовлюється специфікою способу вчинення цього кримінального правопорушення. Разом із тим, не вдаючись до поглибленого аналізу способів учинення указаних кримінальних правопорушень, пропонуємо проаналізувати деякі інші обставини, які також необхідно встановити під час розслідування цього виду кримінальних правопорушень.

Визначаючись із специфікою вказаних обставин, перш за все слід звернути увагу на те, що для цих кримінальних правопорушень, як і для кримінальних правопорушень попередньої групи, є характерною наявність певних спеціального статусу потерпілого, мети та мотиву.

До обставин, що підлягають установленню, також належать предмет посягання й те, чи належить він потерпілому або його близьким родичам. Слід звернути увагу на те, що цим предметом можуть бути лише речі, тобто предмет матеріального світу щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки (ст. 179 ЦПК України); ці предмети можуть бути рухомими та нерухомими. У таких випадках слід установлювати можливість використання пошкодженого майна за цільовим призначенням, його вартості, розміру заподіяної шкоди, значення знищеного чи пошкодженого майна для потерпілого.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про те, що кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганнями на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, у своїй переважній більшості вчиняються із застосуванням як задалегідь підготовлених, так і знайдених на місці події знарядь. У зв'язку з цим додатково необхідно встановлювати, чи є виявлені знаряддя вогнепальною чи холодною зброєю, елементами вибухового пристрою, чи було пошкодження зроблене саме

¹ Бузнарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. С. 7–8.

внаслідок застосування того або іншого знаряддя тощо.

У разі заподіяння смерті людині чи інших тяжких наслідків через умисне знищення чи пошкодження майна встановлювати треба наявність причинного зв'язку між діями злочинця та указаними наслідками. Необхідно встановлювати мотиви кримінального правопорушення, адже його вчинення, як ми вже вказували, має обумовлюватися діяльністю потерпілого.

Отже, обставинами, які треба встановити під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганнями на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку або їхніх близьких родичів, є такі:

1) особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності);
2) здійснення потерпілим службової або громадської діяльності, пов'язаної з реалізацією (виконанням) правоохоронної функції або здійснення вказаної діяльності кимось із близьких родичів потерпілого;

3) подія умисного знищення або пошкодження майна (час, місце, обстановка, інші обставини);

4) спосіб, знаряддя та засоби умисного знищення або пошкодження майна (серед іншого способи, знаряддя та засоби готування та приховування кримінального правопорушення);

5) чи належить майно потерпілому або його близьким родичам;

6) особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан, наявність судимостей, зв'язки між потерпілим та злочинцем, матеріальний стан останнього, наявність майна, яке може бути обернуто на користь потерпілих як відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення);

7) співучасники вчинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у його вчиненні;

8) форма вини, мета та мотив учинення кримінального правопорушення (мотив – помста за службову чи громадську діяльність потерпілого);

9) наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями злочинця та заподіянням шкоди потерпілому;

10) вид і розмір шкоди, завданої посяганням на майно потерпілого (вартість і характеристики, чи придатне воно для

відновлення та використання за цільовим призначенням), а також розмір процесуальних витрат;

11) обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання винної особи;

12) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

13) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Особливу групу становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з перешкоджанням діяльності працівника правоохоронного органу або члена громадського формування з охорони громадського порядку, адже способи їх вчинення є досить різноманітними, що ускладнює низку завдань, які виникають перед слідчими, які здійснюють розслідування.

До обставин, які слід установити під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, належать такі:

- 1) чинення впливу на потерпілого в будь-який спосіб;
- 2) наявність мети у діяч злочинця, що полягає у бажанні перешкодити працівнику правоохоронного органу або члену громадського формування з охорони громадського порядку, виконати службові обов'язки чи спонукати їх та інших осіб до ухвалення незаконних рішень.

Детально способи вчинення перешкоджання розглянуто нами у підрозділі 1.4.2.

Отже, обставинами, які треба встановити під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із перешкоджанням діяльності указаних суб'єктів, є такі:

- 1) особа потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності);
- 2) здійснення потерпілим службової або громадської діяльності;
- 3) подія перешкоджання службовій діяльності правоохоронця чи громадській діяльності особи, залученої до охорони публічного порядку чи забезпечення публічної безпеки (час, місце, обстановка, інші обставини);
- 4) спосіб, знаряддя та засоби вчинення перешкоджання (серед іншого способи, знаряддя та засоби готування та приховування кримінального правопорушення);

5) особа злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан, наявність судимостей, зв'язки між потерпілим та злочинцем, матеріальний стан останнього);

6) співучасники вчинення кримінального правопорушення, роль кожного з них у його вчиненні;

7) форма вини, мета та мотив учинення кримінального правопорушення (мета – перешкодження законній діяльності потерпілого);

8) вид і розмір шкоди в разі її заподіяння внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також розмір процесуальних витрат;

9) обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання винної особи;

10) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження;

11) причини й умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Під час розроблення методики розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи В. С. Перлін виокремив такі обставини, що підлягають установленню. Специфічними для указанного виду кримінального правопорушення серед обставин, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, на його думку, слід вважати способи вчинення злочину (насамперед ідеться про наявність технології протиправної діяльності та місце в ній самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи); факт учинення основного злочину чи іншого суспільно небезпечного діяння з використанням самовільно присвоєних владних повноважень або звання службової особи; обумовленість способів учинення основного суспільно небезпечного діяння характером присвоєних владних повноважень або звання службової особи.

У разі вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою осіб або організованою групою чи злочинною організацією необхідно встановити обізнаність злочинця щодо обсягу присвоєних владних повноважень або можливостей, що впливають із присвоєного статусу службової особи, зі специфікою діяльності такої особи, а також службовою атрибутикою; форму

вини; спільність мети для всієї сукупності протиправних діянь, серед іншого наявність наміру присвоєння владних повноважень або звання службової особи для полегшення вчинення та/або приховування основного суспільно небезпечного діяння; мотиви.

При цьому В. С. Перлін поєднав указані обставини у три групи, серед яких: 1) обставини, пов'язані з подією злочину; 2) обставини, пов'язані з особою злочинця; 3) інші обставини¹.

Слід звернути увагу на те, що розслідування самовільного присвоєння владних повноважень, як ми вже вказували у нашому дослідженні, не передбачає притягнення потерпілої особи до кримінального провадження.

Отже, ми визначили обставини, які треба встановити під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, пов'язаних із посяганнями на майно указаних суб'єктів, перешкоджанням їхній діяльності чи самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Установлено, що здебільшого вони для зазначених кримінальних правопорушень є схожими. У зв'язку з цим пропонуємо класифікувати обставини, які підлягають установленню, поділивши їх на наскрізні, що будуть спільними для всіх них, та диференційовані, тобто характерні для окремих кримінальних правопорушень.

Так, наскрізними слід вважати:

1) обставини, пов'язані з подією кримінального правопорушення: час, місце, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення (серед іншого способи, знаряддя та засоби готування та приховування кримінального правопорушення), інші обставини;

2) обставини, пов'язані з особою злочинця (анкетні дані, особисті та професійні якості, фізіологічний та психологічний стан, наявність судимостей, зв'язки між потерпілим та злочинцем, матеріальний стан останнього), форма вини, мета та мотив учинення кримінального правопорушення, а також обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання винного;

3) інші обставини, серед яких вид і розмір шкоди, завданої

¹ Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 2018. С. 103–105.

кримінальним правопорушенням, розмір процесуальних витрат, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою для закриття кримінального провадження, причини й умови, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

Серед диференційованих обставин слід виділити такі:

1) особу потерпілого (анкетні дані, професія, рід діяльності), характерну для всіх кримінальних правопорушень, за винятком самовільного присвоєння владних повноважень;

2) факт здійснення потерпілим службової або громадської діяльності (щодо охорони публічного порядку чи забезпечення публічної безпеки) або здійснення вказаної діяльності кимось із близьких родичів потерпілого, що характерно для кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганням на життя, здоров'я та майно відповідних суб'єктів, а також із перешкоджанням такій діяльності;

3) наявність мети та мотиву: метою для кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя, здоров'я та майно потерпілих, а також із перешкоджанням їх діяльності є бажання посягнути на нормальну діяльність відповідних суб'єктів та перешкодити їй; для самовільного присвоєння владних повноважень мета полягає у полегшенні вчинення та/або приховування основного суспільно небезпечного діяння; мотив є характерним для кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя, здоров'я та майно потерпілих, і полягає у помсті за здійснення законної діяльності правоохоронців чи діяльності щодо охорони громадського порядку, здійснюваної членами громадських формувань;

4) наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями злочинця та заподіянням шкоди потерпілому, що характерно для кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя, здоров'я та майно відповідних суб'єктів;

5) факт приналежності майна потерпілому чи його близьким родичам, його вартість та характеристики, чи придатне воно для відновлення та використання за цільовим призначенням, що характерно для кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на майно відповідних суб'єктів.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Початок кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування

Одним з головних завдань правової держави є захист прав і свобод членів громадських формувань з охорони громадського порядку, у здійсненні якого особлива роль належить представникам правоохоронних органів, оскільки через їх діяльність держава реалізує свої функції. Представники правоохоронних органів, наділені широкими повноваженнями, виконують важливі функції в забезпеченні правопорядку. Проте на різних етапах розвитку суспільства існують особи, які з тих або інших причин прагнуть перешкоджати законному виконанню представниками влади їх посадових обов'язків і повноважень. Вивчати специфіку злочинної діяльності таких осіб треба для того, щоб можна було розробити рекомендації з ефективного й адекватного реагування на їх протиправну діяльність¹.

Метою розслідування будь-якого кримінального правопорушення є встановлення винної особи та обставин

¹ Гусева В. О. Особливості відкриття кримінального провадження і початкового етапу розслідування у злочинах проти працівників // Матеріали Всеукраїнській науково-практичній конференції конференції «Актуальні питання кримінального процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем», присвяченої пам'яті професора М. Й. Курочки (м. Севродонецьк, 19 трав. 2017 р.). Севродонецьк : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 186.

злочинної події. Досягти цієї мети можна лише тоді, коли слідчий своєчасно вибирає оптимальний шлях установлення обставин злочину на основі інформації, яку він матиме у своєму розпорядженні на початковому етапі розслідування. Із цього приводу на практиці слідчі нерідко стикаються з труднощами, що пов'язано як із недостатністю відповідного досвіду у багатьох працівників органів досудового розслідування, так і з недосконалістю наявних науково-практичних криміналістичних рекомендацій¹. При цьому слідчий, який розслідує кримінальне провадження, також повинен уявляти особисту відповідальність за якість досудового слідства під час проведення як окремих слідчих (розшукових) дій, так і під час ухвалення остаточного рішення².

Тому успішне розкриття та розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, які у переважній більшості є тяжкими злочинами, значною мірою залежать від умінь особи, яка проводить розслідування, правильно оцінити і вирішити слідчу ситуацію, виходячи з наявної у неї в розпорядженні інформації.

Дослідження слідчих ситуацій початкового та наступного етапів розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень уявляється актуальним у зв'язку з відсутністю їх виділення у спеціальній літературі.

Багато криміналістів усебічно досліджувало проблеми, пов'язані з поняттями, видами та змістом слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, цим питанням приділили увагу В. П. Бахін³, Р. С. Белкін⁴, І. Ф. Герасимов¹, Л. Я. Драпкін²,

¹ Гусева В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 218.

² Гусева В. О. Особливості методики розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 квіт. 2013 р). Харків : ХНУВС, 2013. С. 290.

³ Бахін В. П. Понятие и виды следственной ситуации // *Методика расследования отдельных видов преступлений*. Київ, 1988. С. 118–123.

⁴ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы: от

О. Н. Колесніченко³, В. О. Коновалова⁴, В. К. Лисиченко⁵,
І. М. Лузгін⁶, М. В. Салтевський⁷, М. О. Селіванов⁸, О. Г. Філіп-
пов⁹, В. І. Шиканов¹⁰ тощо.

Проте наразі залишаються не розробленими типові слідчі
ситуації початкового та наступного етапів розслідування

теории – к практике. М., Юрид. лит., 1988. С. 91–92.

¹ Герасимов И. Ф. К вопросу о следственной ситуации. Следственная ситуация. М.: ВНИИ Прокуратуры СССР, 1986. С. 6–11; Герасимов И. Ф. Криминалистическая тактика и следственные ситуации // *Теоретические проблемы криминалистической тактики* : межвузовск. сб. науч. трудов, 1981. С. 13–18.

² Драпкин Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций // Следственные ситуации и раскрытие преступлений : сб. науч. Трудов / Свердлов. юрид. ин-т. Свердловск, 1975. Вып. 41. С. 29; Драпкин Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций. Следственная ситуация : сб. науч. трудов. М., 1985. С. 11–16.

³ Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1967. 28 с.; Колесниченко А. Н. Проблема совершенствования методики расследования преступлений // Вопросы государства и права развитого социалистического общества : тезисы республ. науч. конф. (24–26 сентября 1975 г.). Харьков, 1975. С. 268–269.

⁴ Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики. Криминалистическая характеристика преступлений. М., 1984. С. 15–19.

⁵ Лисиченко В. К., Батюк А. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1988. Вып. 36. С. 5.

⁶ Лузгин И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. М., 1984. С. 25–30.

⁷ Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов. Харьков : Рубикон, 1996. С. 145; Салтевский М. В. Криминалистическая характеристика: структура, элементы. Специализированный курс криминалистики. Киев : КВШ МВД, 1987. С. 59.

⁸ Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54–56.

⁹ Филиппов А. Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. Ташкент, 1984. С. 67–72.

¹⁰ Шиканов В. И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения) : материалы науч.-практ. конф. М., 1976. С. 157.

кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, що, безсумнівно, є фактором, який заважає ефективному веденню боротьби із ними кримінальними процесуальними методами.

Так, стосовно вказаних видів кримінальних правопорушень, що виражаються у посяганнях на життя, здоров'я та майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку і членів їхніх сімей, перешкоджанні діяльності правоохоронців, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та самовільному присвоєнні владних повноважень або звання службової особи, найбільш типовим приводом для початку кримінального провадження є повідомлення самого постраждалого. Як правило, самі потерпілі від злочинних дій рапортом доводять до відома свого керівництва або інших компетентних осіб, що мають відповідні службові повноваження, про вчинення стосовно них і членів їхніх сімей протиправних дій. Зазначена інформація повинна відображатися, зокрема, у відповідних службових реєстраційних журналах чи книгах (обліку інформації, обліку злочинів).

Для початку кримінального провадження необхідні конкретні дані, які повинні вказувати на ознаки кримінального правопорушення зазначеної категорії. На практиці такі дані можуть міститися не лише у рапортах працівників правоохоронних органів, а й у поясненнях (як потерпілих, так і очевидців), заявах потерпілих, заявах і поясненнях членів сім'ї, поясненнях інших очевидців, пояснення осіб, у діях яких вбачається причетність до вчинення кримінальних правопорушень, їхніх заявах та в інших матеріалах.

У разі спричинення смерті працівникові правоохоронного органу дані про кримінальне правопорушення можуть бути отримані під час виявлення й огляду трупа зі складанням відповідних протоколів, з пояснень родичів чи інших осіб, які володіють важливою інформацією щодо обставин події; у разі виявлення доказів, що підтверджують реальність спричинення смерті, які в сукупності є також приводами для відкриття кримінального провадження¹.

¹ Гусева В. О. Щодо питання відкриття кримінального провадження у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики :

Отже, джерелами інформації про вчинене кримінальне правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, можуть бути:

1) рапорт працівника правоохоронного органу про вчинене кримінальне правопорушення стосовно нього чи колег по службі (78 % досліджених кримінальних проваджень); цей вид джерела надходження інформації про подію кримінального правопорушення є найбільш характерним для групи кримінальних правопорушень, пов'язаних з посяганням на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів;

2) повідомлення осіб, підприємств, установ, організацій (13 %), наприклад очевидців події – працівників метрополітену, де вчиняється протиправне діяння, пересічних громадян, а також потерпілих осіб від вчинення кримінальних правопорушень, яким передувало самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи;

3) самостійне виявлення слідчим або прокурором у процесі здійснення досудового розслідування іншого кримінального провадження (5 %); найчастіше такі факти стосуються випадків самовільного присвоєння владних повноважень чи звання службової особи, що виявляються під час розслідування кримінальних правопорушень проти власності;

4) інші можливі варіанти отримання повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення (4 %), наприклад повідомлення працівників закладів охорони здоров'я про встановлення ними факту насильницької смерті правоохоронця, що був доставлений до лікарні; самостійне виявлення іншою посадовою особою органу поліції факту посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу членів громадських формувань з охорони громадського порядку, знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, перешкоджання діяльності працівника правоохоронного органу тощо.

Указані в зазначених джерелах факти є підставою для початку кримінального провадження, тобто для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і

проведення першочергових слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

При цьому на початку кримінального провадження важливим є з'ясування всіх вихідних даних, які підтверджували б, що злочинні дії були не лише спрямовані проти особи або громадського порядку, але й обумовлені професійною правоохоронною діяльністю потерпілого. Установлення цих даних до початку кримінального провадження може здійснюватися шляхом проведення превентивних поліцейських заходів, визначених у Законі України «Про Національну поліцію», зокрема проведення опитування особи¹. Під час здійснення опитування, яке може бути проведено як в усній, так і письмовій формі, можна встановити деякі обставини вчинення кримінального правопорушення або відомості про особу злочинця, які сприятимуть установленню та затриманню останнього за «гарячими слідами». Зважаючи на відсутність закріпленого механізму реалізації перевірки за заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення, на який у своїх працях неодноразово наголошували видатні вчені², застосування указаних заходів наразі є єдиною можливістю отримання детальної інформації про них.

Особливого значення має початок розслідування вбивства або нанесення тілесних ушкоджень працівнику правоохоронного органу чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку, невстановленим злочинцем.

Зважаючи на те, що огляд місця події у вказаній категорії кримінальних правопорушень найчастіше здійснюється до початку кримінального провадження, а також ураховуючи специфіку зазначених складів кримінальних правопорушень, слід звертати

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.01.2019).

² Чернявський С. С. Законодавче удосконалення початку кримінального провадження як чинник підвищення ефективності протидії злочинності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 берез. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 33–34; Бесчастний В. М., Одерій О. В. Відкриття кримінального провадження (теоретико-прикладний аспект) // Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : зб. тез наук.-практ. семінару (м. Львів, 01 груд. 2017 р.). Львів : ЛьвДУВС. С. 27–29.

увагу, зокрема, на таке: чи не залишено на місці події предмети, які свідчать про те, що потерпілий був у форменому одязі (відірвані гудзики, клаптики тканини, зокрема волокна, головний убір) і чи дозволяла конкретна обстановка (вулиця, житловий будинок тощо), де сталася подія, іншим особам спостерігати за скоєнням кримінального правопорушення (інакше кажучи, чи могли бути очевидці, що зуміли досить детально роздивитись чи почути те, що відбувається); чи є ознаки (сліди) застосування конкретного виду зброї або засобів захисту, зокрема того різновиду зброї, що був у працівника правоохоронного органу; чи є особи, які можуть вказати на нападника або потерпілого, серед іншого чи не залишалися предмети, які мають здатність зберегти потожирові нашарування, запах, мікрочастки, слину, кров правопорушника чи інші нашарування, зокрема біологічного походження. Крім того, необхідно звертати увагу на наявність камер відеонагляду на місці події.

Усі найважливіші деталі, пов'язані з можливими об'єктами досліджень, слід належним чином описати в протоколі огляду місця події, а сліди також належним чином вилучити, упакувати та зберігати. Зазначимо, що під час огляду місця події у зв'язку з виявленням трупа з ознаками насильницької смерті слід використовувати рекомендації щодо кримінальних проваджень про вбивства.

Отже, особливості початку кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, обумовлюються специфікою цієї категорії кримінальних правопорушень. Це обумовлює формування відповідних слідчих ситуацій, які виникають на початковому етапі розслідування, що, у свою чергу, дає змогу конкретизувати висунуті версії і детально спланувати подальші дії слідчого¹.

Так, для початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері

¹ Гусева В. О. Особливості відкриття кримінального провадження і початкового етапу розслідування у злочинах проти працівників // Матеріали Всеукраїнській науково-практичній конференції конференції «Актуальні питання кримінального процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем», присвяченої пам'яті професора М. Й. Курочки (м. Северодонецьк, 19 трав. 2017 р.). Северодонецьк, 2017. С. 186.

правоохоронної діяльності є характерними три типові слідчі ситуації.

Перша слідча ситуація: кримінальне правопорушення вчинено, підозрюваного затримано на місці події або безпосередньо після його вчинення.

Перша слідча ситуація спостерігається у 56 % проваджень і характеризується тим, що підозрюваного затримано на місці вчинення кримінального правопорушення або безпосередньо після його вчинення, тобто особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, відома. У цій слідчій ситуації слід ретельно аналізувати й оцінювати інформацію, яку повідомляє затриманий. Під час отримання інформації про вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень слідчий має враховувати можливість обмовлення злочинцем потерпілого працівника правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, а також провокацій з боку підозрюваного (обвинуваченого). Це зумовлює необхідність моделювання різних напрямів розвитку події кримінального правопорушення, що реалізується шляхом висунення криміналістичних версій, які можуть полягати, зокрема, в бажанні підозрюваного уникнути покарання за вчинене кримінальне правопорушення. У цій ситуації доцільно висувати і перевіряти такі загальні версії стосовно характеру події в цілому:

1) сталося вчинення одного з кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, на які вказують обставини події;

2) сталося інше кримінальне правопорушення, наприклад умисне вбивство або умисне пошкодження майна, шахрайство тощо, не пов'язане зі службовою діяльністю потерпілого чи його близьких родичів.

Ця слідча ситуація значно полегшує роботу членів слідчо-оперативної групи (СОГ), оскільки особу, яка обґрунтовано підозрюється у вчиненні одного з кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3, ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, затримано. Крім цього, є вже певна доказова інформація про факт вчиненого кримінального правопорушення.

Зокрема, на початковому етапі розслідування виникає потреба у вирішенні таких тактичних завдань: установлення обставин події кримінального правопорушення (місця, способу,

часу та інших обставин), встановлення мотиву і мети вчиненого діяння, доказування, що саме здійснення професійної діяльності працівником правоохоронних органів чи членом громадського формування громадського обов'язку спонукало підозрюваного до вчинення вище зазначених кримінальних правопорушень, збирання достатніх доказів для повідомлення особі про підозру у вчиненні досліджуваних кримінальних правопорушень.

У цій ситуації алгоритм дій слідчого має такий вигляд: затримання та особистий обшук підозрюваного, освідування підозрюваного, огляд місця події (і трупа), допит потерпілого (у разі вбивства потерпілого – визнання потерпілим родичів загиблого та проведення їх допиту), допит свідків-очевидців, обшук за місцем проживання підозрюваного, призначення криміналістичних та інших експертиз щодо речових доказів (зокрема, слідів біологічного походження), судово-медичних експертиз трупа або живих осіб (потерпілого, якщо особа залишилась живою, і підозрюваного).

Слід звернути увагу на те, що особистий обшук полягає в примусовому обстеженні одягу та взуття затриманого і проводиться з метою відшукування та вилучення в особи предметів і документів, що мають значення для встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню. Під час затримання особи можуть бути вилучені речі, які ймовірно зберегли на собі сліди кримінального правопорушення або мають стосунок до нього (наприклад, підроблене посвідчення у разі вчинення самовільного присвоєння владних повноважень тощо).

На початковому етапі розслідування не рекомендується зволікати з проведенням слідчих (розшукових) дій та призначенням судових експертиз, оскільки завдяки їх своєчасному проведенню можна отримати значний обсяг корисної для розслідування інформації. Так, у разі затримання особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення, необхідно негайно провести її освідування (ст. 241 КПК України) з метою виявлення на тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу. Результати освідування (документація та об'єкти біологічного походження) можуть бути використані під час призначення та проведення судових експертиз¹.

¹ Купріянова Л. С., Гусєва В. О., Савчук Т. І. Деякі проблемні питання освідування осіб. *Ученые записки Таврического национального университета*

Крім того, цілком доцільним може виявитися обшук за місцем проживання підозрюваного для відшукування засобів і знарядь вчинення кримінального правопорушення, наприклад зброї, із застосуванням якої скоєно злочин, а також особистих речей підозрюваного, які зберегли на собі сліди вчинення кримінального правопорушення або матеріальної обстановки місця вчиненого діяння.

Розслідування в цій слідчій ситуації здебільшого спрямовано на отримання інформації про мотиви скоєного злочину та умисел підозрюваного. Так, у разі вчинення вбивства або замаху на вбивство працівника правоохоронного органу обвинувачені в суді зазвичай заперечують свою вину¹. Суд оцінює це як спосіб захисту. Ураховуючи вказане, подію вчинення кримінального правопорушення важливо всебічно й об'єктивно дослідити і з'ясувати всі обставини вчиненого діяння, адже це дозволить нейтралізувати в подальшому можливу заяву підозрюваного про виправдувальні обставини (необхідна оборона, сильне душевне хвилювання тощо).

Друга слідча ситуація: кримінальне правопорушення скоєно, злочинець зник із місця події, є орієнтуюча інформація про його особу, що дає змогу організувати її пошук.

Зазначена слідча ситуація спостерігається у 29 % кримінальних проваджень і характеризується тим, що злочинець зник із місця вчинення кримінального правопорушення, однак про нього є орієнтовна інформація. Відмінною особливістю цієї слідчої ситуації є те, що члени СОГ можуть негайно розпочати перевірку вже наявної інформації про причетність конкретної особи до вчиненого діяння.

Тактичними завданнями цієї слідчої ситуації будуть установлення ознак злочинця, місце його перебування та подальше затримання та збір доказів вини особи, яку є підстави вважати причетною до вчинення кримінального правопорушення.

ім. В. Й. Вернадського. Серія: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 182.

¹ Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 20 грудня 2018 р, судова справа № 172/170/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78754340> (дата звернення: 13.11.2019); Вирок Харківського районного суду Харківської області від 13 січня 2020 р., судова справа № 610/2255/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86869935> (дата звернення: 09.02.2020).

Окремими версіями в цій ситуації є припущення про, по-перше, свідому обмову зниклої особи з метою перекладення з неї вини за вбивство правоохоронця або пошкодження його майна, самовільного присвоєння владних повноважень, перешкоджання діяльності правоохоронця, вчинене іншою особою, а по-друге, добросовісну помилку очевидців. Крім цього, висувуються версії про місцезнаходження підозрюваного, що обумовлюють такі завдання, як здійснення його розшуку та негайного затримання або обрання йому запобіжного заходу (залежно від тяжкості вчиненого діяння).

Залежно від характеру й обсягу інформації про подію вчиненого посягання та особи, яка вчинила злочин, слідчий в умовах цієї ситуації спочатку повинен проводити переважно негласні слідчі (розшукові) дії. До типових негласних слідчих (розшукових) дій, які доцільно проводити у такій ситуації, слід віднести такі: зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України), обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) тощо.

Разом із тим слід зауважити, що негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Мета проведення указаних дій полягає, перш за все, в перевірці достовірності наявної інформації. У разі підтвердження даних про участь певної особи у вчиненні кримінального правопорушення розробляється тактична операція із затримання злочинця.

Алгоритм слідчих дій після виявлення особи є аналогічним визначеному під час розгляду першої слідчої ситуації.

Третя слідча ситуація: кримінальне правопорушення вчинено, злочинець зник із місця події, дані про нього відсутні.

Указана слідча ситуація є найбільш складною, вона і спостерігалася у 15 % досліджених нами кримінальних проваджень і характеризується тим, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, зникла з місця події, при цьому будь-які дані про неї відсутні.

У вказаній ситуації висуваються такі загальні версії:

1) щодо події кримінального правопорушення: а) сталося вчинення одного з кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності або інше діяння; б) кримінальне правопорушення задалегідь готувалося або було спонтанним тощо.

2) щодо особи злочинця: а) кримінальне правопорушення вчинено однією особою чи групою осіб; б) кримінальне правопорушення вчинено раніше судимою особою або несудимою тощо; в) кримінальне правопорушення вчинено особою, яка була знайома або незнайома з потерпілим тощо.

Дії слідчих у цій ситуації найчастіше становлять типовий набір першочергових слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів: огляд місця події (зокрема, трупа), допити потерпілого та осіб, які виявили факт вчиненого кримінального правопорушення, проведення криміналістичних та судово-медичних експертиз, виявлення камер відеонагляду та отримання тимчасового доступу до інформації, що в них міститься, особистий розшук за орієнтуваннями, перевірки за оперативними обліками, опитування громадян з метою виявлення очевидців тощо.

Так, наприклад, під час перевірки версії про посягання за мотивами помсти за здійснення потерпілим функцій з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки слідчому спільно з оперативними працівниками необхідно проаналізувати питання, чи здійснювала особа раніше діяльність з проведення перевірок, рейдів, а також інших заходів щодо викриття осіб, які вчиняли протиправні діяння.

Установлюючи обставини кримінального правопорушення, слідчий повинен проаналізувати конкретну діяльність працівника правоохоронного органу чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку, що передувала події, і те, чи була вона пов'язаною з виконанням обов'язків з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки.

Також під час проведення огляду місця події слід звернути увагу на сліди, які свідчать про підготовку і планування вчиненого посягання (наприклад, злочин скоєно із застосуванням вогнепальної зброї, в спеціально обраному місці, куди заманили потерпілого), а також рівень професійної підготовки злочинця, що відобразився в способі вчинення протиправного діяння. Залежно

від особливостей способу висуваються версії щодо особи злочинця, а потім встановлюється і доводиться причетність конкретної особи до вчиненого злочину. Слід зауважити, що в умовах повної відсутності інформації про злочинця (цим і характеризується ця слідча ситуація) найбільшу складність у розслідуванні становить визначення обставин причетності конкретної особи до вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу.

Зазначені проблеми можна вирішити тільки завдяки тісній взаємодії членів СОГ і цілеспрямованим проведенням слідчих операцій об'єднаних єдиною метою. Так, під час встановлення осіб, причетних до скоєння злочину, слідчому спільно з оперативними працівниками та іншими учасниками СОГ рекомендується ретельно відпрацювати кожен напрям розслідування, основою яких є слідчі версії, висунуті слідчим спільно з членами СОГ.

Для перевірки висунутих версій, встановлення обставин, що підлягають з'ясуванню, та розшуку особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (вирішення завдань розслідування третьої слідчої ситуації) доречно провести такі НСРД: спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України), встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України). Крім того, інформацію про ймовірну особу злочинця можна отримати за допомогою проведення технічних заходів, таких як радіорозвідка, аналіз номерів мобільних телефонів, які перебували в радіусі скоєння кримінального правопорушення тощо.

Слід зазначити, що визначення типових ситуацій дає змогу розробити рекомендації з методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності на тому чи іншому етапі¹. Так, залежно від слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, слідчий повинен здійснювати найбільш раціональну й ефективну систему дій, тобто ситуація повинна визначати не лише коло первинних слідчих (розшукових) дій, але і їх послідовність – алгоритм, програму дій слідчого.

¹ Гусєва В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 223.

Ураховуючи те, що початковий етап розслідування закінчується складенням та врученням письмового повідомлення про підозру, що здійснюється за наявності достатніх доказів¹, вважаємо доцільним визначитись із слідчими ситуаціями, характерними для наступного етапу розслідування та алгоритмами слідчих (розшукових) та процесуальних дій, що їм відповідають.

Так, для наступного (подальшого) етапу розслідування є характерними дві типові слідчі ситуації:

1) підозрюваний повністю або частково визнає себе винним та активно сприяє розкриттю кримінального правопорушення (у 73 % досліджених кримінальних провадженнях);

2) підозрюваний заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення та відмовляється від участі у слідчих (розшукових) діях, таких як надання показань, участі у слідчому експерименті, добровільному наданні біологічних зразків тощо (27 % досліджених кримінальних проваджень).

У першій ситуації наступного етапу розслідування доцільно провести такі слідчі (розшукові) дії: допит підозрюваного, отримання його біологічних зразків для подальшого призначення судових експертиз, пред'явлення для впізнання підозрюваного потерпілому та очевидцям вчинення кримінального правопорушення, одночасний допит за участю підозрюваного та інших раніше допитаних осіб для усунення розбіжностей у їхніх свідченнях, допит свідків, яким можливо було відомо про мотиви підозрюваного (про яких останній повідомив під час власного допиту), обшук за місцем мешкання підозрюваного з метою вилучення предметів, знайдених, виготовлених, пристосованих чи використаних як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та /або тих, що зберегли на собі його сліди; збирання даних, що характеризують особу підозрюваного, призначення стосовно підозрюваного судово-психіатричної або психологічної експертиз, слідчий експеримент за участю підозрюваного та призначення інших експертиз (наприклад, судово-медичної експертизи для встановлення механізму заподіяння тілесних ушкоджень).

У разі якщо підозрюваний заперечує вину у вчиненні

¹ Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків : Діа плюс, 2013. С. 165.

кримінального правопорушення, тобто у другій слідчій ситуації наступного етапу розслідування, слід провести такі слідчі (розшукові) та процесуальні дії: звернутися із клопотанням до слідчого судді про примусове відібрання у підозрюваного біологічних зразків та відібрати їх для подальшого призначення експертиз, провести пред'явлення особи та речей для впізнання, обшук місця мешкання або іншого приміщення, що перебуває у власності чи користуванні підозрюваного, з метою відшукання та вилучення предметів, які є засобами чи знаряддями вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди; зібрати дані, що характеризують особу підозрюваного, призначити стосовно підозрюваного молекулярно-генетичну, судово-психіатричну або психологічну експертизи й інші експертизи щодо виявлених під час обшуку об'єктів.

Слід звернути увагу на те, що проведення всіх слідчих (розшукових) дій необхідно детально спланувати. Так, під час вирішення питання про проведення обшуку слід завчасно визначитися із предметами, які необхідно буде відшукати, та зазначити їх у клопотанні про проведення обшуку.

Проведення обшуку у підозрюваного здійснюється з метою виявлення знарядь злочину та інших предметів: зброї, речей з плямами крові, слідів пострілу, підроблених документів або засобів та матеріалів їх виготовлення, деталей форменого одягу тощо. Крім цього, підлягають вилученню предмети, заборонені до обігу, незалежно від того, стосуються вони до справи чи ні (вогнепальна зброя, наркотики тощо)¹.

На завершення цього підрозділу вважаємо доцільним зазначити, що у разі якщо підозрюваний не визнає свою вину, однак погоджується брати участь у слідчих (розшукових) діях, повідомляючи факти, що суперечать уже встановленим відомостям, доцільно проводити слідчі (розшукові) дії, що спростовують викладені ним доводи його невинуватості. Тактику проведення деяких з них ми розглянемо у наступному підрозділі.

¹ Гусева В. О. Особливості тактики обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних із посяганням на життя працівників правоохоронних органів // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 50–51.

3.2. Планування, організація та взаємодія слідчого з іншими суб'єктами у кримінальному провадженні про злочини проти авторитету органів державної влади в сфері правоохоронної діяльності

Розбудова правової держави, гуманізація суспільства, реформування правової системи та зміна громадської правосвідомості змушують по-новому поглянути на діяльність правоохоронних органів, спрямовану на розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України.

Своєчасність, повнота та всебічність розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень значною мірою визначається тим, наскільки вміло і правильно слідчий, якому належить головна роль в організації розслідування, спланує та забезпечить ефективну взаємодію з іншими суб'єктами під час розслідування. До таких суб'єктів належать оперативний працівник, інспектор-криміналіст, судовий експерт, кінолог, оперативний черговий відділу поліції тощо.

Тобто процес розслідування кримінальних правопорушень передбачає реалізацію організаційних заходів, а його своєчасність, повнота та всебічність обумовлюються правильним плануванням та ефективною організацією взаємодії.

Важливість і значення питань організації розслідування, його планування, висунення та перевірка слідчих версій, визначення оптимальних шляхів розслідування, застосування методу криміналістичного моделювання вже давно є предметом особливої уваги вчених-криміналістів¹. Разом із тим питання організації та планування розслідування по-різному трактуються у юридичній літературі, серед учених немає одностайності у визначенні питань співвідношення указаних понять, їх складових компонентів тощо.

¹ Коновалова В. О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування // Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 462 с.; Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.; Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.

Дослідженням організації розслідування кримінальних правопорушень в юридичній літературі приділили увагу Р. С. Белкін¹, В. Д. Зеленський², В. Є. Корноухов³, О. В. Олішевський⁴, Г. І. Седова⁵, В. В. Степанов⁶, Р. Л. Степанюк⁷, Л. В. Черечукіна⁸, М. П. Яблоков⁹ та інші. Проте через недостатню розробленість теорії та практики організації, деякі питання все ще викликають дискусії, а особливо потребують опрацювання питання щодо планування та організації розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Дослідники виокремлюють певні рівні організації розслідування злочинів. Р. С. Белкін одним із перших науковців обгрунтовано та змістовно виділив такі чотири рівні організації розслідування злочинів:

1) перший – вищий рівень організації розслідування, що має своїм об'єктом розслідування як специфічну форму діяльності органів досудового слідства й дізнання всіх відомств і має абстрактний характер;

2) другий – це «управлінський» рівень, коли організація розслідування злочинів виступає як управління певним родом діяльності, як основна функція слідчого апарату й підрозділів дізнання органів поліції;

¹ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учеб. пособ. : в 3 т. : Т. 2: Частные криминалистические теории. М. : Академия МВД СССР, 1978. 412 с.

² Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография. Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. 152 с.

³ Курс криминалистики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. М. : Юристъ, 2000. 784 с.

⁴ Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС. 2010. 20 с.

⁵ Седова Г. И., Степанов В. В. Дознание: функции и организация деятельности : учеб. пособ. М. : Приориздат, 2003. 80 с.

⁶ Можжаева И. П., Степанов В. В. Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений М. : Юрлитинформ, 2007. 152 с.

⁷ Степанюк Р. Л. Особливості організації розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Спец. вип. С. 132–136.

⁸ Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособ. Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. 536 с.

⁹ Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2008. 400 с.

3) третій – рівень криміналістичної методики; організація розслідування є саме організацією розслідування конкретного злочину, а організація конкретного акту розслідування – це комплекс заходів зі створення оптимальних умов для визначення й застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній слідчій ситуації рекомендацій криміналістичної методики з метою досягнення максимальних результатів за мінімальних витрат часу, засобів і сил.

4) четвертий – тактичний рівень організації розслідування, це організація проведення окремої слідчої дії або організаційно-технічного заходу в межах конкретного акту розслідування; організація проведення слідчої дії – це комплекс заходів, що забезпечують вибір та застосування в конкретній слідчій ситуації найбільш ефективних та доцільних техніко-криміналістичних і тактичних засобів і прийомів для досягнення цілей цієї слідчої дії¹.

Проаналізувавши пропозицію цього автора, можна дійти висновку, що перші два рівня організації є управлінськими, а другі два – криміналістичними.

Ми підтримуємо думку Р. С. Белкіна та вважаємо, що до управлінського рівня організації розслідування слід віднести всі організаційні моменти, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, серед яких:

- постановка завдань та контроль за їх виконанням;
- виділення робочого місця слідчому (слідчому, дізнавачу, оперативним працівникам СОГ);
- матеріальне забезпечення розслідування;
- гарантування таємниці розслідування;
- призначення осіб, відповідальних за проведення окремих дій, розстановка сил та засобів;
- організація взаємодії з іншими підрозділами та структурами тощо.

Підтримуємо О. В. Олішевського у тому, що криміналістичними є такі рівні організації розслідування злочинів: 1) організація слідчої чи іншої дії; 2) організація розслідування у

¹ Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учеб. пособ : в 3 т. : Т. 2: Частные криминалистические теории. М. : Академия МВД СССР, 1978. С. 363–365.

кримінальній справі; 3) організація розслідування у кримінальних справах, що перебувають у провадженні одного слідчого (дознавача)¹.

У криміналістиці існують і інші погляди з вирішення указанного питання. Зокрема, Л. В. Черечукіна виділяє такі рівні організації розслідування під час кримінального провадження:

- у цілому (стратегічний рівень);
- проведення окремих слідчих дій або тактичної операції;
- розслідування декількох справ одночасно;
- розслідування, що здійснюється слідчою або слідчо-оперативною групами².

Вищезазначені рівні організації, на нашу думку, більшою мірою підпадають під поняття форм організації розслідування, а саме:

- проведення розслідування одного чи декількох кримінальних проваджень;
- розслідування одноосібно чи в складі слідчо-оперативної групи.

Головним суб'єктом організації розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є слідчий (дознавач) та прокурор, який здійснює контроль за розслідуванням, а в разі виконання доручення згідно зі статтями 40 і 41 КПК України про проведення слідчих дій – працівник оперативного підрозділу. Іншими суб'єктами організації розслідування опосередковано виступають начальник органу досудового розслідування (дознавання), начальник органу Національної поліції та прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законодавства під час проведення розслідування.

Питання організації розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень потребують аналізу особливостей здійснення його планування. І досі в юридичній літературі немає однастайності серед науковців у визначенні дефініції поняття «планування». П. О. Кудлай розуміє під плануванням у роботі

¹ Олішевський О. В. Рівні та суб'єкти організації розслідування злочинів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 662.

² Черечукіна Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособ. Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. С. 223.

слідчого програмно-цільовий, організуючий і дисциплінуючий початок його діяльності. Програмно-цільовий – тому що він формує мету (завдання) діяльності, ієрархію, порядок реалізації завдань та організаційно-матеріальне забезпечення. Дисциплінуюче значення планування полягає в тому, що слідчий у передбачені планом терміни повинен виконати намічені ним слідчі (розшукові) дії та інші заходи¹. На нашу думку, визначення, подане останнім, досить широко трактує вказану діяльність та досить повно висвітлює всі основні її компоненти, однак при цьому воно не розкриває сутність указаної діяльності.

О. В. Олішевський зазначає, що планування, умовно кажучи, є методом організації розслідування злочинів². Своєю чергою, О. О. Хань, досліджуючи питання планування слідчих (розшукових) дій, зазначає, що під ним слід розуміти розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулюванню завдань щодо проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних та ефективних шляхів і засобів вирішення цих завдань. Результатом такої розумової діяльності виступає план, який за своєю сутністю є уявною моделлю майбутніх дій слідчого³. Тобто науковець перш за все звертає увагу на те, що планування полягає у визначенні завдань та шляхів їх виконання, які втілюються у план розслідування.

Під час дослідження співвідношення понять планування та організації розслідування І. Ф. Крилов зазначав, що організація розслідування – поняття більш вузьке, ніж планування⁴. Своєю чергою, П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков⁵ та

¹ Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. С. 137.

² Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. С. 9.

³ Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. С. 7.

⁴ Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова. Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. С. 297.

⁵ Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2007. С. 15.

І. Ф. Пантелєв¹ вважають, що організація розслідування є ширшим поняттям, ніж його планування. О. В. Москаленко визначає планування як структурний компонент організації розслідування², а О. В. Олішевський стверджує, що організація і планування в частині впорядкування розслідування можуть повністю збігатись. Проте, на думку останнього, організація не є тотожною плануванню, її обсяг є значно більшим. Планування – виключно розумова діяльність, а організація охоплює обов'язкове виконання практичних дій³.

Ми підтримуємо ідею О. В. Олішевського та вважаємо, що організація розслідування є більш широким поняттям і охоплює діяльність щодо його планування. Говорячи про планування, під яким слід розуміти розумову діяльність, слід звернути увагу на те, що воно завжди передує організації, яка являє собою практичну діяльність та полягає у втіленні «в життя» наміченого плану. Разом із тим на підтримку цієї думки вважаємо доцільним наголосити, що кінцевою метою організації розслідування є виконання завдань кримінального провадження шляхом забезпечення проведення комплексу слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення у розумні строки, а метою планування розслідування – визначення оптимальних способів реалізації указаних дій.

Планування роботи слідчого забезпечується закріпленням указанного обов'язку на нормативному рівні. Так, Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, затвердженою Наказом МВС України № 570 від 06.07.2017, визначає, що діяльність слідчих підрозділів здійснюється на основі планування, поєднання єдиноначальності у вирішенні питань службової діяльності та колегіальності під час їх обговорення, персональної відповідальності кожного працівника за стан справ на дорученій ділянці роботи. Указаний документ також передбачає, що слідчий планує свою роботу так, щоб забезпечити

¹ Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1988. С. 334–335.

² Москаленко О. В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Право : зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди*. 2017. № 27. С. 136.

³ Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики. С. 9.

своєчасність виконання необхідних слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у всіх кримінальних провадженнях, в яких він проводить досудове розслідування. Із цією метою він складає загальний календарний план-графік роботи в усіх кримінальних провадженнях, а також плани розслідування в кожному кримінальному провадженні.

Отже, безумовно, планування розслідування є складною розумовою діяльністю, спрямованою на з'ясування обставин, які підлягають установленню, шляхом визначення комплексу слідчих, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що оформлюються у вигляді письмового плану розслідування.

Побудова плану розпочинається з оцінювання первинної інформації щодо слідчої ситуації, що виникла, та слідчих версій¹. Практичне призначення планування полягає у тому, що воно дає змогу передбачити обсяг майбутніх слідчих і процесуальних дій, спрямованих на перевірку висунутих слідчих версій, оперативно реагувати на слідчу ситуацію, а також сформулювати конкретні завдання для членів слідчо-оперативної групи з виконання даних їм доручень.

Письмовий план обумовлює більш вдумливий підхід до розслідування і надає можливість не випустити з уваги жоден з намічених заходів, що нерідко трапляється в разі умоглядного планування. При цьому завершення його складання є перехідною ланкою, що пов'язує уявлення слідчого про інформаційні компоненти слідчої ситуації з їх конкретною реалізацією щодо її зміни в сприятливий бік шляхом проведення різних слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій². В. Д. Пчолкін та К. В. Аріт досить доречно зауважують, що письмовий план є не лише організуючим початком процесу досудового розслідування, а й способом, що сприяє логічному розвитку планування на всіх етапах кримінального провадження, оптимальному поєднанню узагальненого досвіду і конкретного плану розслідування³.

¹ Гусєва В. О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 127.

² Там само.

³ Пчолкін В. Д. Аріт К. В. Слідчі версії та особливості планування розслідування злочинів у сфері виробництва продовольчих товарів. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 3 (62). С. 111.

Плани повинні відповідати слідчій ситуації, що складається, прогнозу її розвитку й вимогам законодавства стосовно завдань і функцій слідчих підрозділів, вони мають бути цілеспрямованими, чітко сформульованими, максимально конкретизованими і реальними для виконання, а також забезпеченими фінансовими, матеріально-технічними і кадровими ресурсами¹.

Науковці здійснюють спроби розробити типову форму плану розслідування. Так, М. С. Остапчук указує, що план, у якому за основу взято версії, можна подати у вигляді таблиці. У першому розділі плану фіксуються вихідні дані й додаткова інформація. У другому розділі зазначаються всі версії, висунуті слідчим протягом розслідування злочину. Третій розділ становить програму розслідування. У графі «Обставини, що підлягають установленню» вказуються ті обставини (наслідки з версій), які необхідно перевірити для підтвердження чи спростування висунутих версій та інші обставини, що потребують перевірки, пов'язані з вивченням особи підозрюваного, з'ясуванням розміру матеріального збитку й установленням причин та умов, що сприяли вчиненню злочину. У графі «Слідчі (розшукові) дії, організаційно-тактичні заходи» вказуються всі слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, процесуальні, організаційні й інші заходи, які необхідно провести для перевірки версій. У плані також необхідно чітко вказувати терміни виконання визначених заходів і виконавців: склад слідчо-оперативної групи та інші суб'єкти, які залучатимуться до проведення дій чи розслідування в цілому².

Особливу увагу слід звертати на графу «Строки/терміни», яка має містити відомості щодо строків, протягом яких слід провести ті чи інші дії (заходи), а також граничних термінів їх виконання. Указане обумовлюється тим, що наразі кримінальним процесуальним законодавством визначено строки досудового розслідування кримінальних правопорушень, у яких особи повідомлено про підозру та в яких особу підозрюваного не встановлено (ст. 219 КПК України). Крім того, вся кримінальна

¹ Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 06.07.2017№ 570 // БД «Законодавство України / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 01.03.2020).

² Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2014. № 2. С. 353.

процесуальна діяльність має ґрунтуватися на засаді розумності строків (ст. 28 КПК України), а деякі процесуальні рішення слідчого судді визначаються конкретними термінами їх чинності (п. 3 ч. 3 ст. 152, п. 3 ч. 3 ст. 157, п. 7 ч. 1 ст. 164, ч. 4 ст. 196, п. 1 ч. 2 ст. 235, ч. 5 ст. 246 КПК України). Під час планування своєї діяльності слідчий повинен не допускати пропущення указаних строків та постійно контролювати ці чинники.

Разом із тим слід зважати ще й на той факт, що план має ґрунтуватися на засадах динамічності, тобто він може змінюватися залежно від слідчої ситуації та конкретних обставин, що встановлюються у процесі розслідування.

Окрему увагу слід звернути на планування слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Так, плануванню слідчих (розшукових) дій присвячено чималу кількість праць, зокрема П. Д. Біленчука¹, С. Ф. Денисюка², Д. М. Піскуна³ та ін. Під ним слід розуміти розумову діяльність слідчого, спрямовану на формулювання завдань проведення слідчої (розшукової) дії, визначення найбільш раціональних та ефективних тактичних прийомів і техніко-криміналістичних засобів вирішення цих завдань⁴.

План проведення слідчої (розшукової) дії – чи то уявний, чи стислий або розгорнутий письмовий – повинен містити такі елементи: 1) ситуації слідчої (розшукової) дії; 2) версії, що пояснюють ситуацію слідчої (розшукової) дії; 3) завдання щодо кожної ситуації; 4) матеріали (докази), що є в розпорядженні слідчого; 5) організаційно-тактичні засоби вирішення завдань⁵.

Організаційні заходи полягають у визначенні слідчими суб'єктів, які будуть залучені до участі у слідчій дії; визначенні часу, місця та умов її проведення, підготовці науково-технічних

¹ Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ : Право, 1997. С. 112.

² Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. С. 96.

³ Піскун Д. М. Очна ставка: тактика й психологічні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. С. 10.

⁴ Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. С. 7.

⁵ Хань О. О. Типові форми планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. *Вісник ХНУВС = Bulletin of KhNUA*. 2020. № 2 (89). С. 276.

засобів, необхідних для її ефективного проведення тощо. Так, наприклад, під час вирішення питання щодо проведення огляду житла чи іншого володіння особи, а також слідчого експерименту в указаних об'єктах за відсутності добровільної згоди володільця на це попередньо слід звернутися з клопотанням до слідчого судді (ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240 КПК України) для отримання відповідного дозволу (ухвали). Подання клопотання до слідчого судді вимагає ретельної підготовки, а також призводить до марнування часових ресурсів, у яких слідчий завжди обмежений.

Тобто планування слідчих та негласних (розшукових) розшукових дій також передбачає визначення шляхів реалізації комплексу організаційних заходів. Водночас у криміналістичній літературі вони зазвичай не виділяються, а розглядаються як окремі тактичні прийоми проведення тієї чи іншої слідчої дії.

Необхідність дотримання «оптимальної організованості кожної слідчої дії» пропонується вважати одним з принципів тактики слідчих дій поряд із таким принципом, як «граничне використання можливостей поєднання єдиноначальності та колегіальності під час проведення кожної слідчої дії»¹.

Значення організаційних заходів під час планування окремих слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності обумовлюється дедалі більш колективним характером процесу боротьби зі злочинністю, що виявляється в цьому випадку в частішій участі в слідчих діях різних спеціалістів і працівників оперативних підрозділів².

Так, залучення всіх тих осіб, які беруть участь (у межах своєї компетенції) в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, високий і різнобічний рівень їх ерудиції та об'єднання їхніх зусиль на практиці можуть набувати таких форм сприяння слідчому та його взаємодії з іншими суб'єктами в розслідуванні злочину:

— аналіз слідчої ситуації за участю слідчого, слідчого-криміналіста, керівника органу досудового розслідування, в якому

¹ Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Мн., 1971. С. 18.

² Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. Р. С. Белкина. М. : Норма ; Инфра М, 1999. С. 542.

розслідується цей злочин, працівника оперативного підрозділу і прокурора;

— обговорення можливих тактичних рішень з іншими слідчими (особливо під час розслідування слідчою групою), із працівниками оперативних підрозділів, фахівцями та експертами;

— спільне з взаємодіючими у кримінальному провадженні оперативними працівниками розроблення плану реалізації тактичного рішення;

— участь спеціаліста, що володіє спеціальними знаннями з окремих питань¹.

Планування розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності обумовлюється видом злочинних дій, що були вчинені, слідчими ситуаціями, версіями, що сформувалися на конкретному етапі розслідування, а також обставинами, які треба встановити.

Початок кримінального провадження починається з внесення відомостей до ЄРДР. Залежно від того, що стало джерелом інформації та який проміжок часу минув після його вчинення, формується план першочергових слідчих та інших заходів, спрямованих на встановлення обставин вчинення кримінального правопорушення.

Особливу увагу під час планування слід звернути на правильність кваліфікації дій винної особи, адже це обумовлює подальший відповідний перебіг розслідування. Так, наприклад, у слідчій та судовій практиці трапляються випадки, коли вчинене діяння було кваліфіковане як посягання на працівника правоохоронного органу, а у процесі судового розгляду правову кваліфікацію вчиненого діяння було змінено. Як приклад, можна навести кримінальне провадження, що розглядалось Дергачівським районним судом Харківської області. Ним було встановлено, що обвинувачений, якого переслідували працівники Богодухівського ВП ГУНП в Харківській області, з метою уникнення притягнення до кримінальної відповідальності дістав з-під одягу ніж, який мав при собі, й умисно наніс поранення правоохоронцю. За ступенем

¹ Гусева В. О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 130.

тяжкості вказане тілесне ушкодження кваліфікується як тяжке тілесне ушкодження за ознакою загрози для життя (п.2.1.1.а, 2.1.2, 2.1.3 Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених Наказом МОЗ України № 6 від 17.01.1995). Слідчий кваліфікував дії винного за статтею 348 КК України, а під час судового засідання колегія суддів змінила правову кваліфікацію вчиненого на ч. 3 ст. 345 КК України. Аргументували вони таку думку тим, що критерієм розмежування складів зазначених злочинів, передбачених ст. 348 КК України та відповідною частиною ст. 345 КК України, є суб'єктивна сторона, тобто ставлення обвинуваченого до наслідків своїх дій. У разі замаху на вбивство працівника правоохоронного органу умислом винного охоплюється позбавлення потерпілого життя, а в разі умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження працівникові правоохоронного органу є умисел на заподіяння лише тілесних ушкоджень, тоді як смерть потерпілого не охоплюється умислом обвинуваченого¹. Такий факт може свідчити про те, що слідчий недостатньо дослідив суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, що може полягати у проведенні поверхневого допиту підозрюваного та інших дій за його участі.

Після отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід негайно провести огляд місця події з метою недопущення втрачання матеріальних слідів, а також інших слідів (встановлення очевидців, камер на місці події тощо).

У разі виявлення та вилучення матеріальних слідів слідчий має спланувати свої подальші дії щодо їх належного зберігання (що полягає у створенні відповідних умов), а також негайного призначення стосовно них судових експертиз.

Під час планування призначення експертиз слідчому доцільно ретельно підготуватися, тобто підготувати речові докази та зразки, які слід направити на дослідження, визначитись із переліком питань, що будуть винесені на вирішення експерта. Правильне формування питань вимагає від слідчого та судді високої професійної майстерності. Її брак можна компенсувати під час призначення судової експертизи шляхом залучення експертів

¹ Кримінальна справа № № 619/235/19 (кримінальне провадження 1201822000000075) // Матеріали архіву Дергачівського районного суду Харківської області.

як обізнаних осіб для надання допомоги у формі консультації для правильного формулювання запитань (визначення предмета експертизи) та переліку необхідних об'єктів¹.

Під час планування порядку призначення експертиз першими доцільно призначити ті, які спрямовано на дослідження слідів біологічного походження, та не пов'язані із застосуванням руйнівних методів дослідження. Так, у разі вчинення посягань на життя або майно потерпілих слід направляти знаряддя вчинення злочинів на дактилоскопічні експертизи (із застереженням щодо неможливості застосування руйнівних методів дослідження). Після цього можна призначити судово-медичні експертизи стосовно речових доказів (цитологічні, імунологічні чи молекулярно-генетичні). Лише після цього можна направляти знаряддя на балістичні, вибухово-технічні, пожежно-технічні експертизи тощо.

Під час здійснення планування розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень слідчий має усвідомлювати, що найскладнішими для встановлення є обставини, що характеризують суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення (мотив та мета, які керували винним, обумовлені правоохоронною діяльністю потерпілих та їхніх близьких родичів). Для цього необхідно встановити очевидців учиненого або інших свідків, які можуть повідомити про зв'язки між підозрюваним та потерпілим.

Плануючи розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень, слід зважати на те, що серед першочергових дій мають бути спрямовані на встановлення технічних засобів фіксації, на яких зафільмовано обставини вчиненого діяння. Так, наприклад, наразі працівників патрульної поліції обладнано нагрудними камерами (відеореєстраторами). Під час вчинення кримінальних правопорушень стосовно указаних суб'єктів слід негайно вилучати відеозаписи та долучати їх до матеріалів кримінальних проваджень, адже вони є прямими доказами вини особи.

Як приклад можна навести кримінальне провадження, що розглядалось Оболонським районним судом м. Києва. Так, 13 вересня 2016 року приблизно о 04 годині 00 годині працівники патрульної поліції за порушення правил дорожнього руху зупинили автомобіль «Hyundai Tucson», у якому перебувало двоє осіб у стані алкогольного сп'яніння. Під час перевірки документів у водія,

¹ Щербаковський М. Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань. *Форум права*. 2010. № 4. С. 985.

останньому було запропоновано пройти тест на стан алкогольного сп'яніння. У подальшому виконувач обов'язків заступника командира роти Управління патрульної поліції у м. Києві дістав зі службового автомобіля пристрій – алкотестер «Драгер» та почав роз'яснювати водію порядок проходження тесту на стан алкогольного сп'яніння. У цей час пасажир указанного автомобіля, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, достовірно знаючи, що перед ним перебуває представник правоохоронного органу, з метою перешкоджання працівникам поліції у проведенні освідування водія на стан алкогольного сп'яніння, піднявся з бордюру та почав провокувати працівника патрульної поліції, а саме штовхнув останнього плечем, хапав за формений одяг, намагався вихопити алкотестер «Драгер» та звинувачував у застосуванні до нього фізичного насильства. Щоб заспокоїти пасажирів, один з поліцейських посадив його на бордюр. Тоді пасажир збив відеореєстратор, закріплений на форменому одязі співробітника поліції, та лівою рукою схопив останнього за праву руку, після чого умисно завдав один удар кулаком правої руки по обличчю інспектора, спричинивши легкі тілесні ушкодження у вигляді синця в щічно-вилицевій ділянці з правого боку.

У судовому засіданні суд дослідив оптичний диск DVD-R 4.7 GB 16x (DATEX), що надійшов з ДВБ УВБ Національної поліції в Київській області, а наявні на ньому файли переглянув. Установлено, що на відеозаписі зафіксовано обставини вчинення кримінального правопорушення, а тому указаний диск визнано речовим доказом¹. Цей доказ повністю спростував показання сторони захисту та підтвердив правомірність дій потерпілого.

Тобто саме своєчасність та ефективність проведення першочергових заходів та слідчих дій впливають на подальший перебіг розслідування та визначають відповідний напрям розслідування.

Планування розслідування також передбачає правильне визначення послідовності слідчих і негласних (слідчих) розшукових дій. Так, допит співмешканців винної особи має здійснюватися після проведення обшуку за місцем їх мешкання, а не перед ним, адже у разі недотримання зазначеної послідовності

¹ Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 31.05.2018 у справі 756/16603/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74474166> (дата звернення: 03.10.2019).

таких дій може відбутися знищення знарядь та засобів або інших предметів, що мають стосунок до кримінального провадження.

Слід зазначити, що відповідно до проведеного нами анкетування лише 35 % слідчих Національної поліції України вважають за необхідне здійснювати планування розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності за будь-яких обставин, 57 % упевнені, що планування слід здійснювати лише у разі скоєння тяжких злочинів указаної категорії чи у разі вчинення їх у сукупності, 8 % вважають, що можна обмежитись лише усним плануванням своєї діяльності.

Отже, планування розслідування передбачається нормативними актами, однак попри це слідчі недооцінюють його можливості та дещо легковажно ставляться до вказаного обов'язку. У матеріалах проаналізованих нами кримінальних проваджень плану розслідування був лише у 33 % з них. Зважаючи на це, ми пропонуємо закріпити обов'язок щодо планування розслідування слідчим у статті 40 КПК України. Розроблення плану, узгодження його з керівником органу досудового розслідування і прокурором, який здійснює нагляд за розслідуванням, на нашу думку, сприятиме реалізації завдань кримінального провадження, особливо щодо забезпечення швидкого та повного розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Ще одним з факторів, який сприяє ефективності розслідування, є забезпечення взаємодії між слідчим та іншими учасниками кримінального провадження.

Окремі аспекти проблем взаємодії розглядалися у монографіях, наукових збірниках і навчально-методичних посібниках В. П. Бахіна¹, Р. С. Белкіна², І. О. Возгріна³, І. Ф. Герасимова⁴, К. Б. Гранкіна¹, а також у публікаціях Ю. М. Грошевого²,

¹ Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. Киев : Лыбидь, 1991. 142 с.

² Криминалистика : учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. М. : Норма ; Инфра, 1999. 971 с.

³ Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы, библиография. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 475 с.

⁴ Криминалистика : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд.,

Л. С. Каплана³, В. О. Коновалової⁴, В. С. Кузьмічова⁵, М. М. Михеєнка⁶, І. В. Озерського⁷, В. В. Пивоварова⁸, В. М. Тертишника⁹, С. В. Слинька¹⁰, С. М. Стахівського¹¹, В. Ю. Шепітька¹² та ін.

Однак, незважаючи на дослідження цієї проблеми, ми вважаємо, що низка окремих питань, зокрема щодо проблем організації взаємодії на рівні професійної і психологічної підготовки слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування розглядуваної нами категорії кримінальних правопорушень, досі лишаються невирішеними у кримінальному процесуальному законодавстві, у літературі висвітлюються недостатньо й залишаються дискусійними¹³. Указане обумовлюється також тим,

перераб. и доп. М. : Высш. школа, 2000. 672 с.

¹ Гранкин К. Б., Паутова Т. А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией при возбуждении и расследовании уголовных дел : учеб.-практ. пособ. Тюмень: Тюмен. юрид. ин-т., 2004. 52 с.

² Кримінальний процес України : навч. вид. / під ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків : Право, 2000. 807 с.

³ Каплан Л. С. Взаимодействие следователя с органами дознания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень, 2000. 171 с.

⁴ Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.

⁵ Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : ЗАТ Нічлава, 2005. 448 с.

⁶ Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Либідь, 1999. 639 с.

⁷ Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2003. 16 с.

⁸ Пивоваров В. В. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ : монографія / В. В. Пивоваров, Л.І. Щербина. Харків : Право, 2006. 176 с.

⁹ Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Правова Єдність ; Алерта, 2014. 438 с.

¹⁰ Слинько С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1991. 26 с.

¹¹ Стахівський С. М. Слідчі дії як основи збирання доказів. Київ : Атіка, 2009. 64 с.

¹² Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.

¹³ Гусева В. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих з оперативними працівниками у розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3 (58). С. 92.

що на нормативному рівні законодавець не закріпив дефініцію поняття «взаємодія».

Отже, виникає необхідність проаналізувати загальні теоретичні та практичні аспекти взаємодії слідчих з іншими суб'єктами під час розслідування кримінальних правопорушень указаної категорії і розробити на основі цього рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення та впорядкування деяких теоретичних положень цього напряму в криміналістиці.

Науковці по-різному визначають поняття взаємодії у кримінальному провадженні. Так, П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський і Г. С. Семаков стверджують, що взаємодію можна визначити як спільну діяльність слідчого з оперативними підрозділами з розроблення та здійсненні заходів, пов'язаних з комплексним використанням процесуальних, оперативно-розшукових і техніко-криміналістичних засобів з метою успішного розкриття злочинів, установлення винних, виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину, і вжиття заходів для їх усунення¹. На нашу думку, взаємодію з оперативними підрозділами можна вважати найефективнішою формою указанного виду діяльності, адже за наявності достатніх підстав (доручення у порядку ст. 41 КПК), останні користуються повноваженнями слідчого. Разом із тим, визначаючи взаємодію як спільну діяльність виключно з оперативними підрозділами, вказані науковці нівелюють положення щодо взаємодії слідчого із судовими експертами, спеціалістами та іншими суб'єктами кримінальних процесуальних відносин.

Більш широко трактує взаємодію Г. Ю. Бондар, який зазначає, що взаємодія існує там, де є спільний інтерес, а тому під час розслідування злочинів взаємодія існує між правоохоронними органами, оскільки вони мають одну мету – розкриття та розслідування злочинів². Ми підтримуємо тезу, що взаємодія буде такою лише у випадку, якщо її спрямовано на реалізацію спільної мети. Однак використання конструкції «спільний інтерес» у діяльності щодо розкриття та розслідування кримінальних

¹ Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2001. С. 69–72.

² Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. С. 46–48.

правопорушень, на нашу думку, є недоречним, оскільки може трактуватись як зацікавленість у результатах кримінального провадження, а тому не узгоджується із деякими положеннями кримінального процесуального законодавства.

О. В. Одерій та А. О. Шульга розуміють взаємодію як «засновану на законі співпрацю органів, які не мають взаємного підпорядкування, але діють узгоджено, ефективно застосовуючи засоби та способи розкриття злочинів, притягнення до відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином»¹.

Своєю чергою, О. В. Старченко виокремлює взаємодію між слідчим та потерпілим, особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, захисником, законними представниками, цивільним позивачем і відповідачем, прокурором та суддею. Також науковець стверджує, що один суб'єкт не може забезпечити виконання всіх завдань, він обов'язково має співпрацювати з іншими особами². Дійсно, зважаючи на те, що слідчі, оперативні та криміналістичні підрозділи й експертні установи мають специфічні, лише їм властиві засоби і методи діяльності, надзвичайно важливо, щоб ці можливості використовувались не розрізнено, а комплексно, за допомогою раціонального поєднання відповідних заходів³.

Для заперечення думки О. В. Старченка доцільно процитувати висловлювання М. І. Бортуну, який указує, що взаємодія в кримінальному провадженні є можливою і реальною лише для тих суб'єктів, яких наділено власними повноваженнями, та полягає в способах їх реалізації, що повинні бути властиві їх функціональним особливостям, забезпечуючи при цьому реальне виконання завдань кримінального судочинства⁴. Тому, враховуючи, що підозрюваний, потерпілий, захисник та інші суб'єкти не є

¹ Одерій О. В., Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів : монографія. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. С. 139.

² Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. С. 37.

³ Дербенев А. П. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. М.: Академия МВД СССР, НИИРИО, 1983. С. 20.

⁴ Бортун І. М. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 56.

наділеними відповідними власними повноваженнями, можна стверджувати, що всі вони взаємодіють у кримінальному провадженні добровільно, на власний розсуд, а цілі такої взаємодії не завжди збігаються, що ставить під сумнів цю ідею.

Разом із тим, досліджуючи суб'єктів взаємодії, С. О. Книженко виокремлює спеціалізованих та неспеціалізованих. До спеціалізованих суб'єктів вона відносить тих, для яких виявлення та розслідування злочинів, а також запобігання їм є головним завданням (оперативні підрозділи, експертні установи, контрольно-наглядові органи). До неспеціалізованих – державні та недержавні структури, для яких протидія злочинності не є їх головним завданням (підприємства, установи, організації, засоби масової інформації, громадськість)¹. Ми підтримуємо саме такий підхід до поділу суб'єктів, адже вважаємо, що у такому разі взаємодію буде спрямовано на реалізацію головної мети – виконання завдань кримінального провадження, і відбуватиметься вона за будь-яких умов.

Що стосується видів взаємодії у кримінальному провадженні, то серед науковців також існують різні підходи до їх класифікації. Так, вирізняють процесуальну, регламентовану положеннями кримінального процесуального законодавства, та організаційну взаємодію, врегульовану положеннями відомчих нормативних актів². Слід звернути увагу на те, що наразі майже неможливо виділити у чистому вигляді процесуальну або організаційну взаємодію.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує питання взаємодії на стадії досудового розслідування між органами Національної поліції України, є Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена Наказом МВС України № 575 від 07.07.2017 (далі – Інструкція). Переважно її положення регламентують особливості взаємодії із структурними та територіальними підрозділами Національної поліції України, серед іншого з оперативними

¹ Книженко С. А. Субъекты взаимодействия при расследовании преступлений против правосудия. *Lexa si Viata*. 2014. №3/2. С. 96.

² Кукушин В. М. Твоя профессиональная этика. М.: Кодекс ; Объединен. ред. МВД РФ, 1994. С. 47.

підрозділами. Проте питання взаємодії з оперативними підрозділами також регламентуються і кримінальним процесуальним законодавством.

Основою взаємодії є обов'язкова участь відповідних правоохоронних та контролюючих органів у розслідуванні кримінальних правопорушень з виділенням для цього необхідних, специфічних для кожного органу функцій, джерел інформації, сил і засобів. Слід зазначити, що така взаємодія не зводиться лише до обміну процесуальною, оперативною та іншою службовою інформацією, передбаченою відповідними законодавчими актами¹. Ідеться також про реалізацію цієї інформації шляхом проведення спільних дій, обговорення отриманих результатів і планування подальших заходів, спрямованих на розслідування кримінальних правопорушень.

Не вдаючись до поглибленої дискусії щодо видів взаємодії, вважаємо доцільним наголосити на тому, що добре налагоджена ділова взаємодія слідчого з іншими суб'єктами (прокурором, працівниками оперативних підрозділів, інспекторами-криміналістами, судовими експертами тощо) є однією з важливих умов, що забезпечують успішне розкриття і розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17> (дата звернення: 18.07.2020); Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС від 07.07.2017 № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 18.05.2020); Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: закон від 30.06.1993 № 3341-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 18.05.2020); Про Національну поліцію: закон від 02.07.2015 № 580-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.05.2019); Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Наказ МВС від 03.11.2015 № 1339 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 18.05.2020).

У цьому контексті пропонуємо розглянути можливі форми здійснення взаємодії під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень і на цій основі визначити, що слід розуміти під взаємодією, та проведення яких заходів вона передбачає.

Рівні взаємодії можна виділяти залежно від етапу розслідування.

Перший етап взаємодії починається фактично з виїзду слідчо-оперативної групи на місце події і завершується закінченням розшуку злочинця за «гарячими слідами». Слідчий є старшим на місці події та організовує роботу слідчо-оперативної групи, до складу якої входять слідчий (дізнавач), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. Діяльність слідчо-оперативної групи має бути спрямована на виявлення, вилучення та закріплення слідів кримінального правопорушення, що забезпечується завдяки взаємодії з інспектором-криміналістом, а також на встановлення потерпілих і свідків, що здійснюється завдяки взаємодії з працівником оперативного підрозділу.

Також на цьому етапі важливе значення мають наукові, технічні й інші спеціальні знання, максимальне використання яких, на думку А. В. Дулова та П. Д. Нестеренка є одним з принципів тактики проведення окремих слідчих дій¹. У зв'язку з цим однією з умов підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень є належна взаємодія слідчого з інспектором-криміналістом. Допомога інспекторів-криміналістів у розслідуванні кримінальних правопорушень здійснюється в таких формах: участь в огляді місця події, забезпечення повної та грамотної фіксації обстановки із застосуванням комплексу необхідних техніко-криміналістичних та інших засобів, участь в інших невідкладних діях; участь в аналізі вихідної інформації, висунення версій і визначення кола дій з їх перевірки; організація та участь у попередньому дослідженні вилучених слідів і речових доказів із застосуванням спеціального обладнання; надання допомоги в призначенні безумовно необхідних на цьому етапі розслідування судових експертиз, визначення переліку питань, які слід поставити

¹ Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Мн., 1971. С. 18.

перед експертами, вибір судово-експертної установи необхідного профілю, залучення за необхідності консультантів для обговорення цього питання, перевірка постанови про призначення експертизи і підготовлених до відправки на дослідження об'єктів; надання допомоги в організації перевірок окремих об'єктів у криміналістичному, оперативно-розшуковому, довідковому та інших обліках, здійснення контролю за своєчасністю та повнотою таких перевірок.

Діяльність інспектора-криміналіста визначається на практиці вимогами чинного законодавства¹, а також криміналістичними рекомендаціями². Виходячи з організаційно-тактичних проблем використання спеціальних криміналістичних знань під час досудового розслідування, слід пам'ятати, що взаємодія осіб, які здійснюють досудове розслідування, з іншими учасниками цього процесу, зокрема з інспекторами-криміналістами, в цьому разі є умовною. Із процесуального погляду тут немає рівноправного партнерства, статус слідчого визначає його керівну роль та персональну відповідальність за ухвалені рішення і результати розслідування в цілому. Діяльність інших учасників розслідування підпорядковується завданням, поставленим перед ними слідчим, і узгоджується з ним.

Одним із проблемних моментів взаємодії слідчого з інспектором-криміналістом є дефіцит робочого часу, наданого слідчим для застосування техніко-криміналістичних засобів і методів під час пошуку, виявлення, фіксацій, вилучення і

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17> (дата звернення: 18.05.2020); Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 05.04.2020).

² Гусева В. А. Отдельные проблемы взаимодействия следователя со специалистами при расследовании преступлений против авторитета органов государственной власти в сфере правоохранительной деятельности // Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности : матер. междунар. науч.-практич. конф. (Азербайджанская Республика, г. Баку, 20 октября 2017 г.). Баку : Полицейская академия МВД. 2017. С. 160.

попереднього дослідження матеріальних слідів злочину та інших речових доказів.

Так, А. О. Сидоров зазначає: «Під час огляду місця події слідчі кваплять спеціалістів, мотивуючи це тим, що вилучено достатню кількість слідів і треба їхати на інше місце події»¹. Відсутність належної взаємодії слідчого із спеціалістом відбивається і на повноті складання протоколу слідчої дії, а саме огляду місця події. Як правило, слідчі, недооцінюючи роль інспекторів-криміналістів, не звертаються до них за допомогою в його оформленні, що призводить до неповного відображення в протоколі криміналістичних вимог, що висуваються до складання цього документа. Наприклад, деякі слідчі під час опису перебігу і результатів слідчої дії не використовують криміналістичну термінологію. Крім того, слідчі не вказують, які саме техніко-криміналістичні засоби та методи були застосовані (31 %), а також те, де і як були виявлені матеріальні сліди кримінального правопорушення та інші речові докази (11 %).

Під час заключного етапу огляду місця події важливим є те, що слідчому необхідно поцікавитися в інспекторів-криміналістів значимістю зібраних матеріальних слідів та інших речових доказів для подальшого розслідування. Ця необхідність зумовлюється тим, що «іноді деякі з них залучаються до справи без необхідності або, навпаки, залучення їх є виправданим, але внаслідок неповного вивчення або недостатності у слідчого криміналістичних знань він не використовує властивості й ознаки залучених об'єктів»². Із цього випливає необхідність взаємодії слідчого і спеціаліста у проведенні спільного попереднього дослідження слідів злочину та інших речових доказів.

Слід звернути увагу на те, що, крім інспекторів-криміналістів під час досудового розслідування, Наказом МВС України № 1339 від 03.11.2015 затверджено Інструкцію про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України. Вона регламентує порядок залучення спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України до участі у

¹ Сидоров А. А. Проблемы организации участия специалистов в расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2000. С. 26.

² Колмаков В. П. Следственный осмотр. М. : Юрид. лит., 1969. С. 109.

проведенні огляду місця події. Зокрема, до підстав для залучення указаної лабораторії, які можуть існувати й у разі вчинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід віднести вбивство або умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, із застосуванням вогнепальної зброї; пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибух, загрозу вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв.

Ми встановили, що у 5 % випадків посягання на життя співробітника правоохоронного органу здійснювалися за допомогою застосування вибухових пристроїв, однак усупереч положенням чинного законодавства можливості залучення працівників Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії належним чином не використовуються. У жодному з проаналізованих нами кримінальних проваджень указані суб'єкти не залучались.

Така ситуація спостерігається і у кримінальних провадженнях за фактом умисного пошкодження майна працівників правоохоронних органів, учинених шляхом вибуху, що трапляється у 7 % випадків. Проте у жодному з проаналізованих нами кримінальних проваджень, до огляду місця події не залучались працівники Експертної служби МВС.

Отже, аналіз слідчої та судової практики свідчить, що гарантовані законодавцем можливості взаємодії з працівниками Експертної служби МВС (залучення їх як спеціалістів) на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме під час огляду місця події, на достатньому рівні не використовуються.

Слід зазначити, що серед проблем взаємодії з фахівцями особливе місце посідає участь судового медика під час проведення огляду місця події та трупа потерпілого, а також під час судово-медичного дослідження трупа. Деякі вчені-криміналісти, зокрема В. П. Колмаков, вважають, що слідчому слід особисто або за допомогою спеціаліста «використовувати зі сліду всю можливу інформацію для побудови версій, проведенні слідчих та

оперативно-розшукових дій, попереднього дослідження слідів»¹. Викладене цілком стосується і огляду трупа потерпілого на місці його виявлення і під час судово-медичного дослідження.

Так, слідчий як керівник огляду відповідає за повноту і якість його проведення та об'єктивність процесуального закріплення результатів. Він визначає межі території, що підлягає огляду, і порядок його проведення, розподіляє обов'язки між учасниками, здійснює контроль за роботою, зокрема і судового медика. Без чіткого розуміння слідчим своїх обов'язків неможливо досягти якісного виконання завдань, що повинні й можуть бути виконані під час огляду місця події. Результати зовнішнього огляду трупа на місці його виявлення виступають одним з основних доказів, за допомогою яких відтворюється достовірна картина злочину, що розслідується, викриваються особи, які вчинили злочин, і в кінцевому підсумку встановлюється істина у справі.

Часто обстановка на місці проведення огляду у справах про посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи їхніх близьких родичів і відсутність у низці випадків у судового медика необхідних технічних засобів не дозволяють детально вивчити, а отже, і зафіксувати в протоколі огляду місце виявлення трупа зі слідами пошкодження на тілі потерпілого з ознаками механізму отримання травми. Тому після огляду місця події труп доставляють в бюро судово-медичної експертизи для судово-медичного дослідження. Більш детально про особливості залучення судово-медичного експерта до огляду трупа та інших слідчих (розшукових) дій поговоримо у наступному параграфі.

Слід звернути увагу на те, що кримінальне процесуальне законодавство визначає залучення спеціаліста до участі у слідчих (розшукових) діях як право слідчого. Проте не всі слідчі правильно уявляють собі порядок залучення спеціалістів, оскільки кримінальний процесуальний закон не містить у собі чіткої регламентації такої діяльності. Закон не передбачає, яким чином залучений спеціаліст має підтвердити наявність у нього спеціальних знань. У зв'язку з цим ми вбачаємо доцільним доповнити статтю 71 КПК України щодо обов'язку підтвердження спеціалістом своїх спеціальних знань документом, що засвідчує

¹ Колмаков В. П. Вказана праця. С. 196.

спеціалізацію з відповідної галузі знань (наприклад, дипломом про вищу освіту), у випадках, коли він надає консультації та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду.

Мета та межі взаємодії слідчого із судовими експертами визначаються нормативно-правовими актами залежно від галузі, в якій експерт здійснює свою діяльність. Під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень взаємодія вказаних суб'єктів реалізується у таких формах:

- 1) довідково-консультаційна діяльність;
- 2) залучення експертів до участі у слідчих (розшукових) діях;
- 3) залучення експертів до проведення досліджень;
- 4) присутність слідчого під час проведення експертизи.

Більш детально ми поговоримо про них у наступному параграфі.

Слід звернути увагу на те, що експерт під час проведення дослідження акцентує свою увагу лише на тих питаннях, які зафіксовано в постанові. Проте він має право викладати у висновку експертизи виявлені в процесі її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання (п. 4 ч. 3 ст. 69 КПК України). У зв'язку з цим матеріали, надані для проведення експертизи, мають бути повними, тобто відображати всі встановлені обставини вчинення кримінального правопорушення, та бути достатніми для виконання покладених на нього обов'язків. Указане обумовлюється ще й тим, що експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи.

Питання, поставлені на вирішення експерта, доцільно попередньо узгоджувати з ним, щоб у цілому розуміти його можливості та сукупність матеріалів, які слід зібрати та направити на його дослідження. Безумовно, експерт має право звернутися до слідчого з клопотанням про надання додаткових матеріалів, однак це призведе до збільшення строків її проведення, чого варто уникати.

Що стосується присутності слідчих під час судових експертиз, то кримінальне процесуальне законодавство не регламентує обов'язкову участь слідчого під час їх проведення, але допускає це (ст. 102 КПК України). Немає єдиної думки із цього приводу і в спеціальній літературі. Так, наприклад, на погляд Р. С. Белкіна, участь слідчого є обов'язковою під час дослідження

трупа¹, а І. Ф. Пантелєєв висловлює припущення про те, що присутність слідчого під час проведення судово-медичної експертизи є бажаною². Однак на практиці в більшості випадків слідчі під час проведення експертизи не беруть участь, і лише в деяких випадках бувають присутні за особистою ініціативою. Мета такої участі може полягати у безпосередньому сприйнятті властивостей об'єктів, необхідних для подальшого оцінювання висновку експерта, оперативному одержанні від експерта інформації про надані об'єкти ще до закінчення проведення експертизи і процесуального оформлення висновку та своєчасному встановленні необхідності надання експерту додаткових матеріалів для проведення експертизи³.

Для забезпечення ефективної взаємодії з експертами під час проведення судових експертиз слідчий може користуватися консультативно-довідковою формою використання спеціальних знань.

Крім того, у процесі огляду місця події одним з учасників взаємодії виступає кінолог із службовою собакою. Так, інспектор-кінолог ухвалює рішення про можливість застосування службового собаки за вказівкою слідчого, застосовує його для виявлення осіб, які вчинили злочин, знарядь злочину та інших предметів, які мають значення для справи. Спільно з оперативним працівником чи поліцейським офіцером громади він бере участь у переслідуванні та затриманні злочинця і складає акт про застосування службової собаки.

Тому слідчому необхідно з'ясувати перед початком огляду місця події у кінолога доцільність застосування службового собаки. Якщо така необхідність є, то в першу чергу необхідно надати можливість для роботи кінолога із собакою, за умови того, що предмети обстановки на місці події пошкоджені не будуть. Залежно від результатів застосування собаки здійснюватиметься організація огляду місця події.

Також на початковому етапі розслідування досліджуваних

¹ Криміналістика / под ред. Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1986. С. 353.

² Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1988. 672 с.

³ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. С. 197.

нами кримінальних правопорушень слідчий завжди взаємодіє з оперативними підрозділами, адже вони входять до складу СОГ.

У цьому контексті В. Д. Пчолкін зазначає, що у процесі першочергових слідчих дій оперативні працівники допомагають слідству у виявленні очевидців і свідків, раніше не відомих слідству за епізодами, що відбуваються, а також у збереженні та забезпеченні захисту об'єктів – носіїв доказової інформації; у встановленні всіх учасників групи й епізодів злочинної діяльності, одержанні доказів їх винуватості; у перевірці причетності підозрюваних до вчинення нерозкритих злочинів; у виявленні намірів підозрюваних та їх зв'язків щодо протидії слідству, її нейтралізації, забезпеченні захищеності учасників кримінального процесу, попередженні протиправних дій з боку обвинувачених і їхнього оточення; у визначенні оптимальних часу й тактики проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; у своєчасному реагуванні на спроби підозрюваних уникнути притягнення до кримінальної відповідальності¹.

При цьому Інструкція також передбачає, що після надходження інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення відомостей до ЄРДР допускається проведення першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій. Серед них виділяють, зокрема, такі:

- 1) проведення огляду місця події;
- 2) переслідування і затримання правопорушників за слідами, указаними потерпілими й очевидцями напрямками переміщення правопорушника або за результатами роботи службового собаки, організація загороджувальних заходів, серед іншого в місцях можливого перебування або появи правопорушників;
- 3) проведення розшукових заходів у місцях перебування осіб, схильних до вчинення правопорушень (зокрема, збуту викраденого майна);
- 4) виявлення свідків та очевидців події, опитування (у разі внесення відомостей в ЄРДР – допит) із цією метою осіб, які проживають або працюють поблизу місця вчиненого діяння, а також осіб, які могли перебувати на можливих шляхах руху правопорушника до та від місця події;

¹ Пчолкін В. Д. Взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 103.

5) установлення базових станцій операторів мобільного (рухомого) зв'язку, що обслуговують територію, на якій розташовано місце вчинення кримінального правопорушення, та можливих напрямків руху особи, яка його вчинила, а також інших місць з урахуванням обставин кримінального правопорушення;

6) проведення квартирного чи подвірного обходу для збирання відомостей про подію, обстеження місцевості в районі вчинення кримінального правопорушення, виявлення загублених чи викинутих правопорушником знарядь учиненого діяння або інших предметів, отримання додаткової інформації про подію та осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;

7) орієнтування особового складу органів та підрозділів поліції на території обслуговування, на якій вчинено кримінальне правопорушення, та на суміжних територіях, а також (за необхідності) представників громадськості про характер, час, місце і спосіб учинення кримінального правопорушення, кількість осіб, які його вчинили, їх зовнішність, прикмети викраденого та про інші відомості, що мають значення для встановлення правопорушників та їх розшуку;

8) використання можливостей баз (банків) даних єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України та інших інформаційних ресурсів, а також засобів масової інформації;

9) перевірку осіб за базами (банками) даних, що належать до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, та іншими інформаційними ресурсами, передбаченими статтями 26, 27 Закону України «Про Національну поліцію»;

10) інші передбачені законодавством заходи та дії, необхідні для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила (п. 4 розділу II Інструкції).

Усі вказані дії, крім огляду місця події, можуть бути проведені слідчим за участю працівника оперативного підрозділу. Така форма взаємодії є найбільш продуктивною.

Розглянемо докладніше умови взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

У процесі розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень взаємодія здійснюється як спільна, узгоджена діяльність двох і більше осіб, між якими складаються певні

психологічні відносини. Оперативні працівники здійснюють свої повноваження відповідно до кримінального процесуального законодавства. При цьому взаємодія між слідчим і прокурором може мати процесуальний (давання письмових доручень слідчим оперативному підрозділу згідно зі ст. 41 КПК України) і непроцесуальний (узгодження шляхів реалізації оперативних даних, спільне планування роботи, обмін інформацією, обговорення ходу і результатів розслідування тощо) характер¹.

Важливу роль, крім професійних відносин, відіграють міжособистісні, які у взаємодії вступають не як абстрактні механізми, а як люди зі своїми індивідуальними особливостями. На формування ставлення оперуповноваженого до доручення слідчого суттєво впливають форма доручення і конкретність. Слідчий у межах кримінального провадження уповноважений давати письмові доручення органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, про проведення слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій. Так, даючи доручення про проведення конкретної негласної слідчої (розшукової) дії, слідчий, як правило, ставить завдання щодо встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню органами, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність. При цьому він не може вказувати, які саме методи оперативного характеру повинні бути для цього застосовані². Особливості взаємодії слідчого й оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій регламентуються міжвідомчою Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 1141042/516/1199/936/1687/5³.

¹ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М. : Мегатрон. XXI. 2000. С. 32.

² Гусева В. О. Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Национальный юридический журнал: теория и практика = National law journal: theory and practice*. 2019. № 2–2 (36). С. 115.

³ Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. спільним

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід звернути увагу на те, що деяким із них передують погрози, випадки вчинення тиску й такі дії, що порушують порядок управління, що сформувався в державі. Невжиття заходів щодо припинення вищевказаних суспільно небезпечних дій може призвести до вчинення особливо тяжких злочинів, пов'язаних з посяганням на життя працівника правоохоронного органу або інших осіб. У зв'язку з цим у разі виявлення оперативним працівником фактів, що можуть свідчити про готування до вчинення кримінального правопорушення, або безпосередньо виявлення підстав, що містять у собі ознаки кримінальних правопорушень, останній має негайно вжити заходів щодо інформування про це керівника органу досудового розслідування, слідчого або дізнавача для початку кримінального провадження.

Важливим елементом у межах взаємодії слідчого та оперативного підрозділу є вивчення оперативної обстановки в районі вчиненого кримінального правопорушення з метою виявлення, наприклад, фактів появи там озброєних осіб або інших епізодів злочинів із застосуванням зброї. Такі приклади співпраці та взаємодії оперативних блоків зі слідчими не є поодинокими та проявляються у випадках, коли необхідно встановити місцезнаходження знарядь злочину, речових доказів, виявити та зафіксувати інформацію, яка має значення у справі, встановити свідків скоєного злочину та забезпечити їх явку до слідчого в найкоротші терміни.

На другому етапі розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень слідчий спільно з представниками взаємодіючих сторін аналізує отримані на попередньому етапі дані, що стосуються обставин події вчиненого кримінального правопорушення. Зазвичай це відбувається на спільних нарадах. У результаті висувуються версії щодо кримінального провадження, обговорюються заходи з їх перевірки, визначаються конкретні

Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 1141042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 12.04.2020).

виконавці й виробляється узгоджений план розслідування.

Залежно від складності кримінального провадження, а також інших факторів розрізняють такі форми взаємодії: складання єдиного узгодженого плану розслідування (дає змогу належним чином організувати діяльність взаємодіючих суб'єктів, сприяє координації їх дій, надає можливість здійснити належний контроль і нагляд за їх роботою, сприяє виявленню помилок та вжиттю заходів щодо їх усунення), обмін інформацією взаємодіючих суб'єктів про дані, що становлять інтерес для слідства, проведення слідчих (розшукових) дій, спільне обговорення результатів слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, звіти керівників відповідних підрозділів про перебіг виконаних планових заходів; взаємодія під час призначення судово-експертних досліджень¹.

І, нарешті, невід'ємним суб'єктом взаємодії слідчого є оперативний черговий відділу поліції. Повідомлення, що надходять до оперативного чергового, без затримки доповідаються керівництву, яке ухвалює рішення про виїзд слідчо-оперативної групи. Після отримання розпорядження про виїзд групи оперативний черговий вживає заходів щодо її негайного виїзду і доставки на місце злочину, повідомляючи про виїзд відповідному прокурору. Також він за вказівкою слідчого направляє на місце події відповідних спеціалістів і поліцейського офіцера громади й залучає додаткові сили для розкриття злочину за «гарячими слідами» і для отримання оперативної інформації підтримує зв'язок зі слідчо-оперативною групою. Крім цього, оперативний черговий відділу поліції організує ініціативно або за запитами керівника слідчо-оперативної групи отримання відомостей з наявних банків даних і забезпечує їх своєчасне надання групі й орієнтує інші підрозділи поліції про скоєний злочин, прикмети злочинців та інші обставини.

Отже, під взаємодією слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності запропоновано розуміти їхню спільну узгоджену діяльність, що може здійснюватися у різних формах, мета якої полягає в узгодженому проведенні слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів або

¹ Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. С. 5.

інших процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження. Досягти виконання завдань кримінального провадження і завдань у сфері боротьби зі злочинністю можна лише за умов створення ефективної взаємодії різноманітних суб'єктів, потреба в залученні яких виникає під час розслідування, а також обміну між ними інформацією, взаємного розуміння певних завдань, поваги одне до одного й відсутності конкуренції. Проведене дослідження відповідно до його цілей і завдань дозволило визначити низку теоретичних і прикладних питань, вирішення яких, на наш погляд, може сприяти вдосконаленню в сфері взаємодії слідчого та інших підрозділів та їх співробітників у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень, але потребує вдосконалення, більш детального та поглибленого теоретичного підходу до вирішення цих питань¹.

3.3. Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій

Тактичні особливості проведення огляду місця події

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що огляд місця події найчастіше здійснюється до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Метою його проведення є збір усієї наявної інформації, залишеної підозрюваним, потерпілим та іншими особами на місці скоєння злочину. Саме від ефективності цієї слідчої (розшукової) дії залежить кінцевий результат усього розслідування в цілому. У разі непроведення своєчасно огляду місця події, зокрема і в разі несвоєчасного виявлення кримінального правопорушення, може втратитись криміналістично значима інформація².

Підтримуємо думку О. В. Одерія, який указує, що огляд має відбуватися з дотриманням відповідних нормативно-правових приписів, тактичних рекомендацій і прийомів, а в протоколі

¹ Гусева В. О. Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Національний юридический журнал: теорія и практика = National law journal: theory and practice*. 2019. № 2–2 (36). С. 119.

² Гусева В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1 (81). С. 228.

обстановка місця події повинна бути відображена таким чином, щоб кожен учасник кримінального провадження, який не брав безпосередньої участі в цій дії, мав можливість повністю уявити місце злочину за його описом, оскільки від повноти, всебічності й об'єктивності огляду та докладної фіксації його результатів багато в чому залежить доказове значення цієї слідчої (розшукової) дії¹.

Відповідно до статті 237 КПК України розрізняють такі види огляду: огляд місцевості, огляд приміщення, огляд речей, огляд документів. Кожен вид слідчого огляду має специфічні особливості, що визначають порядок його проведення, але разом із тим є низка положень процесуального і тактичного характеру, спільних для них усіх.

Огляд як слідча (розшукова) дія полягає у безпосередньому спостереженні й дослідженні його учасниками матеріальних об'єктів, пов'язаних з обставинами вчинення кримінального правопорушення. Під час його проведення прокурор, слідчий виявляє, досліджує й фіксує відомості про фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження².

Криміналістична література містить значну кількість досліджень з проблематики огляду місця події, зокрема цими питаннями займалися В. І. Алексейчук³, Р. С. Белкін⁴, О. М. Васильєв⁵, А. А. Давидов⁶, В. П. Колмаков⁷, В. О. Коновалова⁸,

¹ Одерій О. В. Тактика огляду місця події по злочинах проти довкілля (проблеми поводження з габаритними громіздкими об'єктами) // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.). Одеса : ОДУВС. 2016. С. 245.

² Олійник Я. С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 317–320.

³ Алексейчук В. І. Криміналістичні засоби діагностики особи невідомого злочинця під час огляду місця події. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 9. С. 113.

⁴ Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М. : Мегатрон. XXI. 2000. С. 150.

⁵ Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. М. : Юрид. лит., 1981. С. 68.

⁶ Давидов А. А. Осмотр места происшествия : учеб. пособ. Нальчик : Каб.-Балк. ун-т, 2003. 130 с.

⁷ Колмаков В. П. Следственный осмотр. М. : Юрид. лит., 1969. С. 108.

⁸ Коновалова В. О. Психология в расследовании преступлений. Харків : Вища школа, 1978. С. 49; Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : ІнЮре, 2001. 377 с.

О. В. Одерій¹ та інші. Проте тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності раніше не розглядалися, а ґрунтовна розробка загальної тактики огляду місця події не містить рекомендацій щодо специфіки проведення цієї слідчої дії під час розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що огляд місця події здійснювався у 97 % досліджуваних нами кримінальних проваджень. Вивчення обстановки місця події під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень вимагає різнобічних зусиль слідчого, застосування різноманітних технічних засобів і тактичних прийомів виявлення, закріплення і вилучення слідів та речових доказів. Однак аналіз практики показує, що якість огляду місця події у справах зазначеної категорії найчастіше є низькою, що, в свою чергу, призводить до втрати цінної інформації, зниження ефективності огляду місця події, а отже, до складнощів у розкритті та розслідуванні кримінальних проваджень. Рівень розкриття вчиненого злочину значною мірою залежить від проведених первинних слідчих (розшукових) дій, серед яких найважливіше значення має огляд місця події, який є основним джерелом доказів на початковому етапі розслідування.

Умовно у криміналістичній літературі в огляді місця події виділяють три етапи: підготовчий, робочий та заключний².

Підготовчий етап огляду починається з моменту отримання інформації про вчинення кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності й закінчується виїздом на місце події. Підготовчими діями слідчого на цьому етапі є такі: одержання вичерпної інформації щодо події розглядуваних кримінальних правопорушень, з'ясування, чи організовано охорону місця події, а також чи є на місці потерпілий, злочинець та очевидці, визначення учасників огляду місця події. Зокрема, слушною є думка

¹ Одерій О. В., Кубарев І. В., Корона С. О. Розслідування злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї : науково-практичні рекомендації. Донецьк : Промінь, 2011. С. 85–86.

² Олійник Я. С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2019. С. 318.

С. О. Книженко, що на підготовчому етапі до виїзду на місце події основним завданням слідчого є інформаційно-тактичне і матеріально-технічне забезпечення проведення цієї слідчої дії¹.

На місце події слідчо-оперативна група вирушає у повному складі: слідчий (старший СОГ), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст), а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою² або спеціаліст. Значну допомогу у відшуванні слідів злочинця може надати кінолог з розшуковим собакою. Діяльність кінолога за сукупністю сприятливих умов може допомогти у розкритті кримінального правопорушення за «гарячими слідами»³.

Залучення спеціаліста до проведення огляду місця події залежить від виду кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме: посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, посягання на майно працівників правоохоронних органів, перешкоджання роботі працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи.

Указані вище особи, викликані слідчим, зобов'язані брати участь в огляді та, використовуючи свої спеціальні знання та навички, сприяти слідчому у виявленні, закріпленні (фіксації) та вилученні доказів, звертати його увагу на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням та вилучення доказів, давати пояснення з приводу здійснюваних ним дій.

¹ Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186–190 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_3_27 (дата звернення: 06.04.2020).

² Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 05.04.2020).

³ Тіщенко С. О. Особливості організації і тактики проведення огляду місця події. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 411 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_55 (дата звернення: 15.03.2020).

Спеціаліст бере участь у виявленні, фіксації та вилученні доказів. Він допомагає слідчому виготовити зліпок, зафіксувати та вилучити сліди, правильно описати речові докази, може брати участь у перевірці та оцінюванні доказів. Така необхідність виникає у разі недостатніх знань слідчим прийомів та засобів виконання роботи, що потребує спеціальних знань і навичок¹. Більш детально особливості залучення спеціаліста розглянемо в параграфі 3.4.

Під час огляду варто запросити та забезпечити участь учасників у проведенні огляду (понятих, потерпілих та інших). Якщо до органу чи підрозділу поліції з рапортом звернувся працівник правоохоронного органу про вчинення стосовно нього кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352 КК України, чи якщо із заявою про вчинення кримінального правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності звернувся член громадського формування з охорони громадського порядку, то до виїзду на місце події, слідчий повинен опитати його. Ми підтримуємо думку К. О. Чаплинського, який зазначає, що між отриманням вихідної інформації про вчинення кримінального правопорушення і початком проведення слідчого огляду (прибуття СОГ) має минати мінімальний проміжок часу (зокрема, оптимальний проміжок часу не мусить перевищувати 15 хвилин)². Такі оперативні заходи реагування необхідні для максимально збереження інформації, яка має значення для розслідування.

Перш за все, під час проведення указаної слідчої (розшукової) дії необхідно визначитись із місцем, де конкретно було вчинене кримінальне правопорушення. Так, у разі посягання на життя, здоров'я чи майно працівника правоохоронного органу або членів громадських формувань з охорони громадського порядку місце події і місце злочину збігаються. Однак іноді виникають деякі складнощі, пов'язані з устанавленням місця кримінального правопорушення. Так, на те, що кримінальне правопорушення скоєно в іншому місці, може вказувати низка обставин, наприклад у районі виявлення трупа можуть бути відсутні сліди крові на землі або під ним, за наявності характерних

¹ Там само.

² Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. С. 16.

ушкоджень на тілі, локалізація трупних плям може бути нехарактерною для положення трупа, можна виявити присутність на ґрунті біля трупа слідів волочіння тощо.

Для встановлення можливого місця скоєння кримінального правопорушення слідчому необхідно з'ясувати маршрут руху потерпілого по території, яку він обслуговує (наприклад, якщо потерпілим є поліцейський офіцер громади), маршрут руху потерпілого з роботи додому і дослідити зазначену територію на предмет наявності слідів кримінального правопорушення, а також місця проживання осіб, раніше судимих за аналогічні злочини, які потрапляли в поле зору потерпілого.

Крім цього, встановленню можливого місця кримінального правопорушення може сприяти проведення огляду місцевості. У цьому разі здійснюється «прочісування» місцевості, в процесі якого оглядається значний простір. Під час проведення огляду місця події за фактом вчиненого посягання на життя співробітника правоохоронного органу вирішуються основні завдання, які є спільними для всіх категорій злочинів: з'ясування обстановки місця події, а також інших обставин, що мають значення для справи, виявлення слідів злочину та інших речових доказів, висування первинних слідчих версій про подію злочину і його учасників, отримання вихідних даних для проведення подальших слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій.

Під час загального огляду вивчається обстановка місця події та встановлюються його межі, намічається послідовність проведення огляду: що оглядати, за допомогою яких засобів. За допомогою фотографування, відеозйомки і плану огляду місця події фіксується розташування об'єктів і трупа (за його наявності) до моменту огляду. Ретельний огляд в разі виявлення на місці події трупа проводиться ексцентричним методом (від місця розташування тіла по спіралі до периферії).

У разі виявлення трупа працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів слідчий проводить огляд трупа за участю судово-медичного експерта, а в разі неможливості його участі – лікаря (ст. 238 КПК України). Огляд трупа починається із фіксації часу початку огляду, температури навколишнього середовища і тіла трупа з указівкою тієї частини тіла, у якій здійснювалися вимірювання. Після цього слід зафіксувати місцезнаходження й позу трупа. Із цією метою необхідно сфотографувати місце події та

труп. Під час огляду місця події в разі підвищення необхідно звернути особливу увагу на положення тіла, позу трупа, взаємного розташування частин тіла й навколишніх предметів, наявність і розташування предметів і виступів, що могли бути використані як опора, підставка для ніг, їх висоту, сліди на них¹.

За результатами анкетування працівників досудового розслідування встановлено, що 71 % слідчих застосовують концентричний метод огляду, тобто рухаються по спіралі від периферії до центра. Центром у цьому разі виступає ділянка місцевості, на якій безпосередньо було вчинено кримінальне правопорушення (місцезнаходження трупа або місцезнаходження пошкодженого чи знищеного майна тощо) або знайшлися найбільш важливі для слідчого огляду об'єкти. Обирання слідчим методу огляду визначається з урахуванням установлених обставин. Серед них варто назвати виявлені на місці огляду кинуті або загублені знаряддя злочину, сліди рук, ніг, мікросліди тощо. Цей метод огляду місця події доцільно застосовувати в разі вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень з метою недопущення знищення слідів злочинця (наприклад, затоптування слідів ніг, змішування слідів, залишених злочинцем зі слідами членів СОГ тощо).

Під час огляду місця події слідчий повинен з'ясувати, що сталося насправді: було вчинено посягання на життя працівника правоохоронного органу або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів чи на майно працівника правоохоронного органу? Чи було скоєно кримінальне правопорушення за мотивами, не пов'язаними із здійсненням потерпілим владно-розпорядчих функцій чи обов'язків з охорони громадського порядку або забезпечення громадської безпеки?

Аналіз слідчої практики свідчить, що у більшості слідчих виникають труднощі з розмежуванням вищевказаних обставин. Так, у 80 % опитаних слідчих кримінальне правопорушення щодо пошкодження майна працівників правоохоронних органів кваліфікується за статтею 194 КК України, тобто в практичній діяльності виявляється складним факт доведення мотиву у зв'язку з

¹ Купріянова Л. С., Гусєва В. О., Савчук Т. І. Особливості огляду місця події при виявленні трупа, що висить в петлі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 103.

виконанням потерпілим службових обов'язків (зокрема, у минулому).

На обставини кримінального правопорушення, скоєного з метою перешкоджання виконанню правоохоронних функцій, вказують такі ознаки:

— на місці події виявлено труп особи в форменому одязі чи цивільному одязі, але в потерпілого є посвідчення співробітника правоохоронного органу;

— на місці події потерпілий відсутній, але були залишені будь-які предмети, які свідчать про те, що потерпілий був у форменому одязі (відірвані гудзики, клапоті тканини, окремі волокна, головний убір тощо), конкретна обстановка місця події (вулиця, житловий будинок тощо) така, що дозволила очевидцям досить добре побачити, що відбувалося, і вказати на потерпілого як на співробітника правоохоронного органу;

— на місці злочину є ознаки (сліди) застосування конкретного виду зброї або засобів захисту, серед іншого з тих різновидів, які перебувають у розпорядженні працівників правоохоронних органів (наприклад, гумові та пластикові кийки, електрошокові пристрої контактної та контактної-дистанційної дії, засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо), засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії тощо);

— є об'єкти, які можуть вказати на особу нападника або яка зазнала нападу, зокрема такі, що мають здатність зберегти потожирові нашарування, запах, мікрочастинки, слину, кров тощо (наприклад, відомо, що в районі місця події скоєно інший злочин, однак з невстановлених причин його не довели до кінця, або предмети, що стали об'єктом цього злочину – майно, викрадене таємно чи відкрито).

За наявності таких ознак слідчий висуває версію про вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу, який здійснював охорону громадського порядку або забезпечував громадську безпеку, і починає перевірку цієї версії, проводячи огляд місця події.

Також характерною ознакою того, що кримінальне правопорушення скоєно стосовно працівника правоохоронного органу або члена громадського формування з охорони

громадського порядку, є те, що на місці події є сліди, що свідчать про застосування потерпілим табельної зброї. У цьому разі об'єктом пошуку має бути безпосередньо табельна зброя (наприклад, пістолет марки ПМ), що належить потерпілому, а також гільзи. Пошук вищевказаних предметів повинен здійснюватися за допомогою металошукача, що перебуває на озброєнні інспекторів-криміналістів органів Національної поліції, та/або із застосуванням службово-розшукового собаки. У разі виявлення на місці події знарядь злочину, зокрема вогнепальної зброї, слідчий зобов'язаний вирішити питання про направлення виявлених і вилучених куль і гільз в експертні установи.

У судовій та слідчій практиці відомі факти, коли водночас з проведенням огляду місця події здійснюються заходи, спрямовані на вивчення криміногенної обстановки в районі вчиненого посягання і встановлення очевидців та інших свідків кримінального правопорушення, такі як спостереження, анкетування, поквартирний чи подвірний обхід, опитування тощо (90 % опитаних слідчих указують, що під час розслідування кримінальних проваджень щодо скоєння посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів та посягання на майно працівників правоохоронних органів, якщо не встановлено особу злочинця, проводилося поквартирне чи подвірне опитування). Зазначені особи можуть надати істотну допомогу в з'ясуванні наслідків, спричинених злочином, відтворенні точної картини події та висуванні на цій базі первинних слідчих версій.

Під час проведення оглядів за фактом умисного знищення чи пошкодження майна працівників правоохоронних органів чи їхніх близьких родичів слід звернути увагу на те, що найчастіше вони вчиняються шляхом підпалу або вибуху. Так, у разі вчинення вибуху слідчий повинен вжити заходів щодо недопущення на місці події сторонніх осіб, безпосередньо не зайнятих в огляді. Невиконання цієї вимоги може призвести до ускладнення роботи з речовими доказами, їх випадкового знищення чи настання повторного вибуху. Тому необхідні сили та їх розстановку, науково-технічні засоби, фахівців, яких передбачається залучити до огляду місця вибуху, по змозі слід визначити в найкоротші терміни. Конкретний план огляду складається з урахуванням

обстановки на місці події, аварійно-відновлювальних і рятувальних заходів, що проводяться, кількості залучених спеціалістів та наявних технічних засобів¹. Таких рекомендацій слід також дотримуватися і у випадку вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу шляхом вибуху.

Слідчий має усвідомлювати, що під час проведення огляду місця вибуху важливе значення має правильний відбір фрагментів вибухових пристроїв та предметів, на яких могли залишитись вибухові речовини, враховуючи, що найбільшу інформативність в експертних дослідженнях мають частини, що стосуються зовнішньої складової вибухового пристрою: джерела струму, уламки від корпусу вибухового пристрою і безпосередньо сам предмет, в який було заховано цей вибуховий пристрій тощо².

У разі вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень із застосуванням вогнепальної зброї або шляхом вибуху, тобто у разі вчинення ще й незаконного поводження зі зброєю, об'єктами огляду, як правило, є:

- місце події, якими є ділянка місцевості або приміщення, у межах якого виявлено об'єкти або сліди, що мають стосунок до злочину;
- місцевість і приміщення, що не є місцем події;
- зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої;
- пристрої та матеріали, що використовувались під час виготовлення зброї, боєприпасів, вибухових речовин та пристроїв, а також супутні предмети (ящики від зброї, збройне мастило, кобури, чохла для зброї);
- документи, зокрема з ознаками підробки (посвідчення особи, документи на право носіння та зберігання зброї, накладні на отримання зброї зі складів, товаротransпортні накладні тощо);
- транспортні засоби, що використовувались для транспортування зброї, боєприпасів або вибухових речовин³.

¹ Гусева В. О. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами // Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (29 квітня 2020 р.). Одеса : ОДУВС. С. 21, 23.

² Гусева В. О. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Національний юридический журнал: теорія у практика = Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3–1 (31). С. 113.

³ Пиріг І. В. Тактика огляду місця події із залученням спеціаліста при

До участі у огляді вказаних об'єктів обов'язково слід залучати спеціалістів.

У процесі огляду місця події необхідно проводити фотографування, а у разі огляду житла чи іншого володіння особи, слід застосовувати засоби відеофіксації. На практиці фотографування та відеофіксацію на місці події здійснює інспектор-криміналіст, який входить до складу СОГ. Якщо в результаті злочинного посягання смерть працівника правоохоронного органу не настала, доцільно організувати проведення огляду місця події за участю останнього. Це пов'язано з тим, що потерпілий має інформацію про подію злочину. Крім цього, працівник правоохоронного органу може професійно орієнтуватися в особливостях, які слід урахувати під час огляду місця події. Однак недопустимо, щоб потерпілий, який володіє знаннями в галузі криміналістики, проявив квапливість і зробив «самостійний огляд». Ця необхідність зумовлюється тим, щоб потерпілий самостійно не вилучив непроцесуальним шляхом предмети, які треба зафіксувати в протоколі огляду місця події в регламентованому законом порядку. Доцільною також є участь очевидців злочину в огляді місця події.

Заключний етап проведення огляду місця події полягає у фіксації в протоколі проведених дій та виявлених і вилучених предметів, слідів тощо. Тобто, зміст діяльності зі збирання доказів не вичерпується встановленням слідів злочину. Необхідно, щоб отримана інформація була зафіксована належним чином. Закріплення і збереження даних, отриманих у процесі слідчої дії, дає змогу використовувати їх для обґрунтування висновків у кримінальному провадженні як самим слідчим, так і іншими учасниками кримінального провадження. Фіксація доказів – це не самостійний етап процесу доказування, а завершальний елемент збирання доказів. Фіксація перебігу і результатів огляду здійснюється за допомогою складання протоколу огляду місця події. У зв'язку з тим, що протокол огляду місця події є джерелом доказів у кримінальному провадженні, його складання має здійснюватися в суворо регламентованих законом межах.

розслідуванні незаконного поведіння зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13.03.2020). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 294.

Як ми вже вказували, у теорії криміналістики передбачено різні види оглядів. Так, встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи, найчастіше проводиться огляд знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, а також предмету посягання, які були тимчасово вилучені. Значно рідше проводиться огляд місця події. До нього зазвичай вдаються в тому випадку, коли сталося затримання злочинців на місці вчинення злочину або за «гарячими слідами»¹.

Отже, виконання завдань огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності допомагає отримати вихідні дані для розкриття злочину, розшуку і викриття злочинця. Значення тактики огляду місця події, знання і вміння осіб, що беруть участь у його проведенні, дотримання порядку фіксації і вилучення об'єктів злочину є гарантією успішності цієї слідчої дії. Усе це зумовлює необхідність всебічного і більш глибокого дослідження проблем огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу з урахуванням сучасних теоретичних досліджень у цій галузі криміналістики².

Тактичні особливості проведення допиту

Положення тактики допиту, його організацію та особливості тактики проведення цієї слідчої дії досить детально розроблено й викладено в численних криміналістичних джерелах³ тощо.

¹ Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 15.

² Гусева В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1. С. 234.

³ Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособ. М. : Бек, 1998. 208 с.; Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187; Тактика допроса потерпевших, свидетелей, подозреваемых, обвиняемых : учеб.-практ. пособ. Бачиева А. В., Веренич С. Н., Виноградова А. Н., Сотников К. И. М. : ЦОКР МВД России. 2010. С. 32–38; Алексеева Т. Г. Процессуальный порядок и тактика проведения допроса : учеб.-метод. пособ. Хабаровск, 2009. 63 с.; Доспулов Г. Г.

При цьому слід погодитися з представниками криміналістичної науки, що допит – це слідча дія, сутність якої полягає в отриманні слідчим безпосередньо від допитуваного в установленій кримінальним процесуальним законом формі правдивих показань про відомі йому обставини та інші дані, які мають значення для кримінального провадження¹.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що допити проводилися у 100 % досліджуваних нами кримінальних проваджень. Хоча допит і можна вважати найпоширенішим способом отримання доказів, водночас він є однією з найскладніших слідчих дій. Його проведення вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання людей, їх психології і майстерного володіння тактико-криміналістичними прийомами. Складність допиту полягає не лише в тому, що слідчому у низці випадків протистоїть людина, яка не бажає говорити правду і навіть взагалі не бажає давати свідчення, але і в тому, що в показаннях особи, яка щиро прагне повідомити слідчому все відоме їй у справі, можуть бути помилки, викривлення, вимисел, які треба своєчасно виявити і врахувати під час оцінювання та використання показань².

Слід погодитися з науковцями, що вибір тактики допиту залежить від кількох чинників: а) ситуації допиту (первинний, повторний, наявність психологічного контакту тощо); б) процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості в результатах розслідування; в) особливостей допитуваної особи (вік, характер, рівень правової поінформованості, наявність злочинного досвіду тощо); г) характеру інформації і доказів, які є у слідства тощо³.

Проведенню допиту має передувати ретельна підготовка до

Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. 173 с.; Коновалов Е. Ф. Криминалистика. Криминалистическая тактика : учеб. пособ. Ч. 2. М. : МГИУ, 1999. 222 с

¹ Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова и Л. Я. Драпкина. М.: Высш. школа, 1994. С. 276.

² Белкин Р. С., Лифшиц Е. М. Тактика следственных действий. М. : Новый юристь, 1997. С. 97.

³ Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацішин В. С., Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. С. 60–61.

нього. Так, слідчий під час підготовки до проведення допиту повинен скласти план його проведення, щоб урахувати всі деталі, які необхідно з'ясувати у допитуваного. Допит кожного учасника кримінального провадження (свідка, потерпілого, підозрюваного) необхідно розпочинати зі встановлення психологічного контакту, що сприятиме раціональному витрачання часу та надає можливість оцінити одержані показання¹. Психологічний контакт – це найбільш сприятлива психологічна «атмосфера» допиту, яка допомагає взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками, це певний «настрій» на спілкування².

Черговість допитів осіб за їх процесуальним статусом в умовах слідчої ситуації обирає слідчий, проте перш ніж допитувати основних фігурантів події, спочатку доцільно отримати інформацію від очевидців протиправних діянь та інших свідків, із певних заяв і документів³.

Пропонуємо розглянути особливості проведення допитів у складній слідчій ситуації, коли підозрюваного на початковому етапі не встановлено.

У такій ситуації першим необхідно допитати потерпілого, потім свідків (у разі надходження письмової заяви від останніх вони допитуються в першу чергу), у разі встановлення підозрюваного він допитується останнім. Якщо виникає необхідність уточнення свідчень чи у разі встановлення раніше невідомих обставин у кримінальному провадженні слідчий має право проводити повторні допити осіб.

Особливої уваги потребують свідки, схильні до співпраці зі слідством, проте які бояться помсти, переслідувань, розголосу їх свідчень тощо. За таких обставин відповідно до п. 8 ст. 66 КПК слідчий зобов'язаний забезпечити оптимальні умови безпеки для такого свідка.

Особливості тактики допиту потерпілого та свідка. Однією з найбільш поширених слідчих дій під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної

¹ Ряшко О. В. Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового слідства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 513.

² Шепітько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. С. 61.

³ Давиденко В. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. *Публічне право. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 49.

влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених ч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, є допит, під час якого слідчий у встановленому законом порядку вербальним шляхом одержує інформацію про відомі допитуваному факти, що мають значення для кримінального провадження. Допит проводиться відповідно до правил, установлених нормами кримінального процесуального законодавства (ст. 224–226 КПК України), і загальних положень тактики допиту, розроблених у теорії криміналістики і слідчій практиці¹.

Загальновідомо, що показання, отримані в процесі допиту, є найбільш розповсюдженими доказами в кримінальному провадженні. Окрім того, допит свідків і потерпілих в історичному аспекті передував отриманню інформації за допомогою експертиз, слідчого експерименту та інших слідчих дій².

Загальні положення тактики допиту, його організація та особливості тактики проведення цієї слідчої дії досить детально розроблені і викладені в численних криміналістичних джерелах³.

Розглядаючи таку слідчу дію, як допит потерпілого та свідка під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід визнати, що, на практиці слідчі нерідко стикаються з труднощами в організації та якісному проведенні допитів. Анкетування слідчих, прокурорів, оперативних працівників свідчить, що до таких труднощів слід віднести: різне сприйняття подій кримінального правопорушення (41 %); потерпілий, свідок надає неповні показання або не може згадати окремі деталі події

¹ Гусева В. О. Особливості тактики допиту потерпілого та свідка під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Судова та слідча практика в Україні : науковий журнал Херсонського державного університету*. 2019. Вип. № 9. С. 35.

² Сальников Ю. С. Психология следственных действий // Проблемы психологии следственной деятельности : сб. науч. статей. Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та. 1986. С. 130–134.

³ Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии. М. : Бек, 1998. 208 с.; Алексеева Т. Г. Процессуальный порядок и тактика проведения допроса : учеб.-метод. пособ. Хабаровск : Дальневосточный ин-т повышения квалификации. 2009. 63 с.; Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М. : Юрид. лит. 1976. 112 с.; Коновалов Е. Ф. Криминалістика. Криміналістическая тактика : учеб. пособ. Ч. 2. М. : МГУИ, 1999. 222 с.; Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.

(27 %); свідок намагається уникнути можливості надання свідчень (намагається створити враження у слідчого, що йому нічого невідомо про подію кримінального правопорушення) (17 %); особа, внаслідок зловживання алкогольними напоями та наркотичними засобами, психічних розладів чи захворювань не може пояснити та вказати на обставини, очевидцем яких вона стала (4 %); необхідність швидкого пошуку перекладачів (для осіб, які не володіють мовою, якою здійснюється кримінальне провадження – 2 %) або психологів чи педагогів (для неповнолітніх свідків, підозрюваних – 3 %), інше (6 %).

Це пов'язано як із недостатністю відповідного досвіду у багатьох працівників органів досудового розслідування, так і з недосконалістю наявних науково-практичних криміналістичних рекомендацій. Саме тому актуальність дослідження зумовлюється необхідністю розроблення наукових рекомендацій щодо забезпечення правоохоронців новітніми ефективними і перспективними джерелами доказової та орієнтовної інформації в процесі розкриття та розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу.

Актуальність дослідження тактики допиту потерпілого та свідка під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності уявляється очевидною. Значний внесок у дослідження тактики допиту внесли В. П. Бахін, В. К. Весельський, Г. Г. Доспулов, В. О. Ковалова, О. А. Кравченко, В. С. Кузьмічов, Т. Г. Олексєєва, М. І. Порубов, О. Б. Соловійов, А. В. Старушкевич та інші вчені.

Проте саме особливості тактики допиту потерпілого та свідка в разі розслідування досліджуваних нами кримінальних проваджень у криміналістичній літературі залишилася поза увагою.

Специфіка допиту в кримінальному провадженні за видами кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності визначається передусім залежно від категорії допитуваної особи (свідок, потерпілий), предмету допиту та слідчої ситуації, що складається під час його проведення. Відповідно до цього можна розглядати особливості допиту як складової частини окремої криміналістичної методики.

Отже, метою цього дослідження є встановлення на підставі аналізу практики органів досудового слідства й наукової літератури особливостей тактики допиту потерпілого та свідка, що

трапляються під час розслідування посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, посягання на майно указаних суб'єктів, перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Зокрема, для досягнення мети у роботі необхідно вирішити такі головні завдання: висвітлити основні положення допиту потерпілих та свідків під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу, розкрити особливості тактики допиту та з'ясувати характерні проблеми, що виникають під час досудового розслідування, встановити методологію дослідження та його доказове значення, сформулювати рекомендації щодо вдосконалення досудового розслідування у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

Особливості тактики допиту потерпілого. Допит за своєю суттю є спілкуванням слідчого із допитуваним з метою отримання інформації, відомої допитуваному, яка має значення для розслідуваного кримінального провадження. Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що допити потерпілих проводилися у 91 % досліджуваних нами кримінальних проваджень.

Так, у разі вчинення замаху на життя працівника правоохоронного органу найважливіша доказова інформація може бути отримана в процесі його допиту як потерпілого. Зокрема, потерпілим має визнаватися фізична особа (працівник правоохоронного органу), якому не лише реально заподіяно шкоду, а й коли його права та законні інтереси опинилися під загрозою в разі замаху або готування до скоєння злочину. Крім цього, потерпілими обов'язково визнаються близькі родичі осіб, які загинули від злочину.

Під час проведення допиту потерпілого – працівника правоохоронного органу слід максимально використовувати його професійні знання, навички спостереження та запам'ятовування. Під час допиту потерпілого необхідно приділити увагу з'ясуванню обставин вчинення кримінального правопорушення, дій злочинця, власних дій потерпілого (серед іншого тих, що передували події злочину), наявності зв'язків з підозрюваним, чи усвідомлював потерпілий небезпеку в діях злочинця, коли і як вона виникла,

деталей, які можна зіставити з іншими зібраними доказами, та конкретних дій кожного злочинця.

Сприйняття події злочину потерпілим, що залишився живим, багато в чому залежить і від його особистих психологічних рис та емоційного стану в момент нападу. Р. С. Белкін указує, що «особливо негативно відбивається на сприйнятті подій почуття страху. Воно не лише притуплює пам'ять, але і негативно впливає на всю психіку людини, на її інтелектуальну діяльність, знижує волю, моральний самоконтроль і критичне ставлення до навколишнього, перешкоджає правильному оцінюванню обстановки події»¹.

У свою чергу, не можна безперечно приймати на віру правдивість свідчень потерпілого, навіть якщо він є співробітником правоохоронного органу, оскільки він цілком може перебувати в стресовому стані, що негативно впливає на інтелектуальний стан. Крім цього, слід пам'ятати, що потерпілий може спробувати приховати факти своєї неправомірної поведінки, що могло послужити приводом для вчинення стосовно нього насильства. Слід розуміти, що причиною помилкових свідчень потерпілого також може стати страх за життя та здоров'я не лише його самого, а й близьких йому осіб. У цьому разі необхідно провести роз'яснювальну бесіду з потерпілим і пояснити йому, що він і його близькі перебувають під особливим захистом держави.

Як правило, допит проводиться за місцем проведення досудового слідства, однак за необхідності слідчий може провести його в місці перебування допитуваного (потерпілого, свідка). Під час допиту потерпілого поза місцем проведення досудового слідства в протоколі допиту необхідно вказати причину вибору цього місця його проведення. Зокрема, якщо особа перебуває у тяжкому стані, а також під час спостереження за її станом, в процесі узяття її пояснень, доцільно здійснювати звукозапис або відеозйомку. Це дозволить перевірити стан, у якому перебувала особа під час повідомлення інформації, та її зміст. Під час аналізу звукозапису можуть бути встановлені обставини, не відображені в поясненні, але які мають суттєве значення для організації розшуку злочинця чи встановлення свідків².

¹ Белкин Р. С. Тактика следственных действий. М. : Новый юристь, 1997. 176 с.

² Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних

До того ж допит можна провести в тому місці, в якому відбувалось злочинне посягання. Допит на місці не варто плутати з іншою слідчою дією – слідчим експериментом. Це звичайний допит, але проводиться він на місці події, під час чого відбувається повторне сприйняття розслідуваної події та відновлення у пам'яті допитуваного забутих фрагментів події.

Тактичні особливості допиту свідка. Під час аналізу слідчої та судової практики встановлено, що допити свідків проводилися у 100 % досліджуваних нами кримінальних проваджень.

Особливий інтерес становлять свідки злочину, допит яких проводиться по змозі невідкладно. Така необхідність зумовлюється тим, що чим більше часу минає з моменту сприйняття події до виклику його на допит, тим менш повним будуть показання за інформативністю. Крім цього, у разі встановлення особи, яка вчинила злочин, показання свідків будуть підставою для затримання особи за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення.

Свідками кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності найчастіше стають рідні, близькі та друзі як потерпілого, так і підозрюваного (69,3 %), особи, які виявили та/або припинили протиправні дії злочинця (8,2 %), інші особи, наприклад особи, в яких придбали знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, працівники швидкої допомоги, колеги потерпілого тощо (22,5 %).

Отже, для того щоб успішно провести допит, слідчий повинен чітко уявляти собі, яку інформацію і за допомогою яких прийомів і засобів він має намір отримати. До тактичних прийомів проведення допиту належить установлення психологічного контакту з допитуваним, а саме: переконання в необхідності надання допомоги органам розслідування, роз'яснення суті наслідків учиненого злочину або можливості їх виникнення в майбутньому, показ фотознімків (предметів) і речових доказів, пов'язаних з вчиненням кримінальних правопорушенням та його наслідками, використання позитивної оцінки якостей особи допитуваного; слід підштовхувати допитуваного до логічних висновків та роз'яснювати значення встановлених розслідуванням

фактів. Іноді також як застосування тактичного прийому можна розглядати проведення одночасного допиту двох чи більше осіб, між двома свідками, що покликано усунути наявні істотні суперечності в їх свідченнях, викликані сумлінною, щирою оманю одного з них. Вважаємо, що можна визнати тактичним прийомом проведення одночасного допиту двох чи більше осіб за участю авторитетного очевидця злочину, що дає правдиві показання, з неповнолітнім співучасником, що навмисно викривляє певні фактичні дані¹.

Серед загальних обставин, які слід з'ясувати у свідка в кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності належать: 1) чи безпосередньо ними були сприйняті обставини вчинення кримінального правопорушення чи їм стало відомо про це від іншої особи (показання з чужих слів); 2) у чому полягали дії злочинця та як себе поведив потерпілий; 3) чи були інші очевидці вчиненого діяння; 4) які знаряддя та засоби застосовувались злочинцем, можливість наданням допитуваними їх детального опису; 5) чи здійснювались на місці події якими-небудь особами заходи щодо знищення слідів кримінального правопорушення; 6) чи застосовував хто-небудь з присутніх під час вчинення кримінального правопорушення технічні засоби фіксації тощо.

У разі вчинення посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, до основних питань, які слідчий повинен з'ясувати в процесі допитів свідків, належать такі: за яких обставин свідок опинився на місці події, з якої відстані спостерігав; чи знає свідок потерпілого, підозрюваного, якщо так, то за яких обставин вони познайомились, якщо ні, за якими ознаками зможе впізнати указаних осіб; чи може він детально описати обставин події (злочину) (слідчий має докладно з'ясувати всі відомості про осіб, які скоїли кримінальне правопорушення: скільки їх було, чи знайомий він з ними, який вигляд вони мали та як були одягнені, як називали один одного, в якому напрямку зникли, чи мали при собі якісь речі, якщо так, то які саме), чи зможе свідок відтворити дії злочинців і потерпілого, очевидцем яких він став тощо.

¹ Гусева В. О. Формування та реалізація тактичного прийому в слідчій практиці. *Национальный юридический журнал: теория и практика = National law journal: theory and practice*. 2018. № 2–2 (30). С. 114.

Під час допиту свідків у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з вчиненням посягань на майно працівників правоохоронних органів, слід установити такі відомості: за яких обставин свідок опинився на місці події, з якої відстані спостерігав, що бачив; кількість злочинців, їх зовнішність, наявність авто, шляхи підходу-підходу, які дії вчиняли злочинці, чи чув свідок звуки, які саме, чи мали злочинці при собі якісь речі, якщо так, то які саме, чи зможе свідок відтворити дії злочинців та потерпілого, очевидцем яких він став тощо.

Під час розслідування перешкоджань роботі працівників правоохоронних органів під час допитів свідків слід встановити, які дії вони спостерігали, де це відбувалось, час вчинення указаних дій, коло учасників, знарядь та інші обставини вчинення кримінального правопорушення, чи зможе свідок відтворити дії злочинців та потерпілого, очевидцем яких він став тощо.

У разі вчинення самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи під час допиту свідка слідчий має з'ясувати такі факти: чи був знайомий свідок з потерпілим або підозрюваним, які дії він спостерігав, де це відбувалось, час вчинення указаних дій, перелік учасників, які знаряддя та засоби використовував злочинець (форма, посвідчення тощо), ознаки майна, що було здобуте злочинним шляхом тощо.

Зазначений перелік питань є орієнтовним, його конкретність залежить від відомих слідчому обставин вчиненого кримінального правопорушення.

У тому випадку, якщо свідком (очевидцем) злочину є співробітник правоохоронного органу, доцільно до загальних питань додатково з'ясувати у нього таке: чи діяв потерпілий у межах законності, чи не провокував він особу, яка вчинила посягання, на здійснення протиправного діяння щодо себе; в яких відносинах вони перебували (приятельських чи ні, у відносинах підлеглості чи керування); які заходи були вжиті на місці події. Під час з'ясування обставин службової діяльності потерпілого свідкові, який посилається на порушення встановленого порядку, ставлять питання про нормативні акти, що регулюють цю діяльність, які саме вимоги потерпілого були порушені (це положення застосовується до працівника правоохоронного органу).

У процесі допиту свідка (очевидця) кримінального правопорушення доцільно запропонувати йому зобразити на

аркуші схему місця скоєння злочину «схематичний план» з нанесенням місць розташування особи злочинця та потерпілого по відношенню один до одного, а також шляхів їх переміщення. Зокрема, під час допиту свідка можна використовувати різноманітні тактичні прийоми: постановку тих чи інших запитань, пред'явлення речових і письмових доказів, оголошення показань інших осіб, допит на місці події, роз'яснення суті наслідків учиненого кримінального правопорушення тощо. З метою матеріалізації уявного образу, що відбився у пам'яті свідків, можна застосовувати такі тактичні прийоми:

- 1) описування;
- 2) малювання: а) безпосередньо особою, яка є носієм образу; б) художником зі слів такої особи;
- 3) композиція шляхом складання образу з окремих елементів зовнішності зображених: а) на фотознімках живих осіб; б) на малюнках; в) на фрагментах відеозапису¹.

Під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, скоєних в умовах неочевидності, слід звернути увагу на осіб, які можуть бути допитані як свідки. У цьому разі процесуально значиму інформацію можуть надати колеги по службі потерпілого. Під час допитів цих свідків важливо встановити таке: окремі психологічні риси потерпілої особи – її рішучість або обачливість, сміливість або боягузтво, навички та звички; яка саме діяльність потерпілого (працівника правоохоронного органу) могла призвести до можливих конфліктних ситуацій; чи чинився на нього тиск у зв'язку з виконанням його службових обов'язків (розслідування кримінальних проваджень, охорона громадського порядку тощо); чи не надходили останнім часом на його адресу погрози, якщо були, то якого змісту, чи сприймав їх потерпілий як реальні, від кого і в який спосіб вони надходили.

Зокрема, в осіб, які першими виявили труп, з'ясовується таке: місце, час, обставини за яких це сталось; коли і в зв'язку з чим вони виявили труп на місці події, в якій позі спочатку перебував труп, чи не змінювалася поза трупа, якщо так, то ким і з якою метою; чи бачив свідок когось біля трупа, кого саме, які той мав прикмети і чи зможе свідок його впізнати.

¹ Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 13.

Важливим джерелом доказів можуть послужити показання рідних потерпілого, які можуть бути допитані як свідки. Слід допитати родичів та інших близьких загиблого про те, чи мають вони інформацію про проблемні або конфліктні ситуації, пов'язані з роботою. Якщо ж вони не володіють такою інформацією, слід установити, чи не помічали допитувані в поведінці потерпілого особливостей (наприклад, зайвої обережності, пригніченого настрою, намірів тимчасово змінити місце проживання, номер телефону, місце роботи тощо).

Такого типу інформацію можна отримати і в результаті допиту сусідів потерпілого. Вони можуть дати цінну інформацію про видимі ознаки підвищеної безпеки (наприклад, раптова установка металевих дверей, віконних ґрат тощо). Крім цього, сусіди цілком могли помітити підозрілих відвідувачів в під'їзді або квартирі працівника правоохоронного органу.

Підбиваючи підсумок, слід зауважити, що у підґрунті успішного проведення допиту потерпілого та свідка у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності лежать такі основні фактори: врахування психологічного стану потерпілого та свідка, що впливає на формування показань (стресовий стан допитуваних – страх, хибність свідчень, установлення факту неправомірної поведінки допитуваних тощо), обрання місця проведення допиту (для результативності відновлення у пам'яті допитуваних забутих фрагментів події з метою отримання достовірних та детальних показань учасників процесу допит можна провести на місці події), невідкладність проведення допиту, встановлення послідовності та конкретизації отримання інформації за допомогою тактичних прийомів і засобів (постановка запитань з урахуванням правоохоронної діяльності потерпілого чи свідка, складання схеми, що долучається як додаток до матеріалів кримінального провадження тощо), залучення до участі в допиті спеціаліста, що володіє спеціальними знаннями, необхідними в процесі розслідування (у галузі судової медицини, психології) тощо. Виділені особливості допиту потерпілих і свідків під час розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень запропоновано як рекомендації щодо вдосконалення досудового розслідування у зазначеній категорії кримінальних проваджень.

У свою чергу, ситуація, що склалася в практичній діяльності слідчих, вимагає спеціальної підготовки для проведення ефективного досудового розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Дослідження особливостей здійснення допиту потерпілого чи свідка дозволило визначити низку теоретичних і прикладних питань, вирішення яких, на наш погляд, може сприяти вдосконаленню розкриття та розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, але і в свою чергу потребує вдосконалення, більш детального та поглибленого теоретичного підходу до вирішення цих питань¹.

Особливості тактики допиту підозрюваного.

Актуальність дослідження тактики допиту підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності здається очевидною. Значний внесок у дослідження тактики допиту внесли В. П. Бахін², В. К. Весельський³, А. Ф. Волобуєв⁴, Г. Г. Доспулов⁵, І. І. Когутич⁶, В. О. Коновалова⁷, В. С. Кузьмічов⁸, М. І. Порубов⁹, О. Б. Соловійов¹⁰, А. В. Старушкевич¹, В. Ю. Ше-

¹ Гусева В. О. Особливості тактики допиту потерпілого та свідка під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Судова та слідча практика в Україні : науковий журнал Херсонського державного університету*. 2019. Вип. № 9. С. 39.

² Бахін В. П., Когамов М. Ч., Карпов Н. С. Допрос на предварительном следствии. Алматы : Еркениет, 1999. – 208 с.

³ Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : Правник ; НАВСУ, 1999. 126 с.

⁴ Волобуєв А. Ф. Тактика допиту : лекція. Харків, ХНУВС. 1997. 28 с.

⁵ Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. 112 с.

⁶ Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 887 с.

⁷ Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых. Харьков : Изд-во ХГУ, 1956. 36 с.

⁸ Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

⁹ Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособ. М. : Бек, 1998. 208 с.

¹⁰ Соловьев А. Б. Процессуальные, психологические и тактические основы допроса на предварительном следствии. М., 2002. 192 с.

¹ Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С.,

пілько¹ та ін. Проте специфіка тактики допиту підозрюваних у кримінальних провадженнях цієї категорії в криміналістичній літературі залишилася поза увагою.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що допити підозрюваних проводилися у 99 % досліджуваних нами кримінальних проваджень.

Розглядаючи таку слідчу дію, як допит під час розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень, слід визнати, що на практиці слідчі нерідко стикаються з труднощами в організації та якісному проведенні допиту підозрюваного. Це пов'язано як із недостатністю відповідного досвіду у багатьох працівників органів досудового розслідування, так і з недосконалістю наявних науково-практичних криміналістичних рекомендацій.

Питання тактики допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, умисне знищення або пошкодження майна вже досить глибоко вивчено в криміналістичній літературі. І для кожної типової ситуації існують і успішно застосовуються на практиці тактичні рекомендації, що входять до складу відповідних окремих методик розслідування злочинів² тощо. Але особливості проведення тактики допиту підозрюваного у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з посяганнями на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони

Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

¹ Шепілько В. Ю. Допит : наук.-практ. посіб. Харків : НЮАУ ім. Я. Мудрого, 1998. 35 с.

² Кунтій А. І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. Львів, 2013. № 3. С. 386–393; Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 22 с.; Мацола А. А. Тактика допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 95–99; Александренко О. В. Організація та особливості тактики допиту у кримінальних провадженнях про серійні вбивства // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 171–173.

громадського порядку та їхніх близьких родичів, посяганнями на майно працівників правоохоронних органів, та інших кримінальних правопорушеннях залишається поза увагою вчених-криміналістів.

Під час підготовки до допиту підозрюваного у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях від слідчого вимагається не лише складання плану майбутнього допиту, але і знання методики і тактики допиту. Однак на практиці слідчі не обтяжують себе складанням плану майбутнього допиту підозрюваного (70 % опитаних слідчих), що в подальшому призводить до необхідності проведення повторних або додаткових допитів. Відповідно, такий допит не може в собі містити жодної доказової інформації.

Допит підозрюваного – це майже завжди перша зустріч слідчого з можливим злочинцем. Тому від того, як складаються їх відносини на першому допиті, багато в чому залежать результати розслідування. У зв'язку з цим виникає необхідність встановити психологічний контакт із підозрюваним¹.

У процесі дослідження ми визначили низку проблем, пов'язаних з проведенням допиту підозрюваного під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

1. Як свідчать матеріали вивчених кримінальних проваджень, під час підготовки до допиту підозрюваного не приділяється належна увага вивченню особистості допитуваного, його психологічних особливостей тощо. Вивчення особистості підозрюваного обмежується направленням запитів про судимість, а також запитів у медичні установи щодо його психіатричного захворювання і наркологічної залежності. Так само слідчий збирає характеристики з місця роботи, навчання або проживання, де, як правило, підозрювані характеризуються позитивно. Перевірка підозрюваного за криміналістичними обліками якщо і проводиться, то лише незадовго до моменту пред'явлення підозри в останній редакції.

Під час допиту слідчі не встановлюють, чи перебувають на утриманні підозрюваного неповнолітні діти або інші особи, чи є у

¹ Гусева В. О. До питання тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягання на життя працівника правоохоронного органу // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали II-ої наук-практ. конф. (27 лют. 2019 р.). Київ ; Маріуполь, 2019. С. 41.

його приватній власності рухоме та нерухоме майно, на яке може бути накладений арешт з метою забезпечення цивільного позову тощо. Тобто не встановлюють обставини, що можуть свідчити про наявність обтяжуючих та пом'якшуючих обставин.

2. Слідчі не встановлюють особливості формування у свідомості підозрюваного мотивів та мети вчиненого діяння – внаслідок чого виникло бажання помститися потерпілому, яку мету бажав досягнути підозрюваний внаслідок знищення майна потерпілого (заподіяти матеріальну шкоду чи вбити правоохоронця) тощо.

3. За вивченими кримінальними провадженнями, де у слідчого перед допитами була можливість ознайомитися з поясненнями майбутнього підозрюваного, така тактична перевага під час допитів часто не використовувалася. До того ж доводилося стикатися з безліччю неточностей у показаннях підозрюваного щодо події злочину, оскільки до конкретизації та деталізації показань слідчі, як бачимо з протоколів слідчих дій, виявилися не готові (32 %).

До тактичних прийомів проведення допиту підозрюваного у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади, на нашу думку, доцільно віднести такі:

- складання плану допиту, визначення переліку питань, установлення деталей з метою недопущення незазначення важливих обставин під час допиту;

- детальне ознайомлення з характеристиками особи підозрюваного, особливо в разі кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів;

- нетривалу розмову з допитуваним на другорядну тему, що сприятиме налагодженню з ним психологічного контакту;

- якщо підозрюваний дає неправдиві свідчення, то наполегливе з'ясування причин та мотивів таких показань допитуваного та спроби переконати відмовитись від такої форми перешкоджання розслідуванню;

- використання позитивних якостей, заслуг, емоційної напруженості допитуваної особи;

- оголошення викривальних показань за матеріалами

кримінального провадження, експертних висновків, довідок спеціалістів тощо;

— підштовхування допитуваного до логічних висновків та роз'яснювати значення встановлених розслідуванням фактів;

— використання фактору раптовості для викриття неправдивих показань;

— проведення повторного допиту з обмеженим колом питань, їх деталізацією, уточненнями, встановленням суттєвих суперечностей та їх навмисного характеру¹,

— проведення відеозйомки під час складних допитів; перевага відеозапису полягає в тому, що він фіксує не лише вербальну інформацію, а й поведінку допитуваної особи, мовленнєві особливості допитуваних осіб, їх інтонацію, жестикуляцію та міміку, що характеризують особу злочинця.

Так, К. О. Чаплинський відносить відеозапис процесу допиту підозрюваного до тактичних прийомів, які створюють сприятливі умови для одержання доказової інформації, він дає змогу фіксувати не лише показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців². На думку І. В. Пирога, таке спостереження дає змогу виявити неправду або невідповідність (перекручення) у показаннях допитуваного. Ці зовнішні прояви поведінки допитуваного не можна зафіксувати у протоколі, вони не мають доказового значення, але можуть допомогти слідчому побудувати під час допиту свою лінію поведінки та сприяти застосуванню тактичних прийомів залежно від реакцій допитуваного на ті чи інші питання. Але іноді слідчому не вдається у повному обсязі спостерігати за поведінкою допитуваного у зв'язку з можливими відвертаючими факторами. Наприклад, слідчий може в певні моменти зосередитись на написанні протоколу, не помічаючи приховану реакцію підозрюваного на запитання. Однак у разі відеофіксації можна переглянути відеозапис та зосередити увагу на таких моментах. Після перегляду отриману інформацію можна використати для

¹ Давиденко В. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. *Публічне право. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 52.

² Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. С. 185.

розроблення тактичних прийомів повторних допитів. Крім того, науковець наголошує, що у подальшому можна провести огляд отриманих відеоматеріалів за участю спеціаліста-психолога, який висловить свої думки щодо тих чи інших реакцій допитуваної особи. Отже, можна отримати додаткове джерело доказів у вигляді протоколу огляду¹.

Допит підозрюваного у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має спрямовуватись на встановлення інформації про:

— здійснення підготовки до вчинення кримінального правопорушення, якщо «так», то встановлюються обставини підготовки: підшукування чи виготовлення знарядь вчинення, які обставини враховувалися — час, місце, які технічні засоби використовувалися (комп'ютерна техніка);

— обставини вчинення кримінального правопорушення (яким чином, коли, із ким прибув на місце запланованого вчинення кримінального правопорушення; де, коли, за яких умов, з чією допомогою, в який спосіб здійснено злочинні наміри; які знаряддя та яким чином використовував тощо);

— спосіб приховування кримінального правопорушення: фальсифікація обстановки місця події, переміщення (приховування, знищення) трупа потерпілого, спосіб і транспортні засоби, за допомогою яких виконавець утік з місця події; місце, куди підозрюваний подів зброю, одяг та інші речі тощо;

— особу потерпілого (наявність особистого знайомства та характер відносин, ознаки зовнішності, в чому був одягнений, які речі й документи мав при собі, чи усвідомлював підозрюваний приналежність потерпілого до органів правоохоронної діяльності, як поведився під час нападу; наявність конфліктних ситуацій, що передували ухваленню рішення про вчинення кримінального правопорушення, та їх причини тощо)²,

— ставлення винного до вчиненого: чи визнає свою

¹ Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допиті. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 128.

² Волобуєв А. Ф., Матюшкова Т. П. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивства на замовлення. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 44–45.

провину, чи усвідомлює протиправність своїх дій, чи розкаюється у вчиненому та готовий активно сприяти подальшому розслідуванню тощо.

Найбільш сприятлива для розслідування ситуація складається в тих випадках, коли факт вчинення кримінального правопорушення могли підтвердити і потерпілі, і свідки, якими є інші співробітники, а також громадяни, які випадково опинилися на місці злочину. Складнішою з тактичного погляду є ситуація, коли посягання відбувалося в умовах неочевидності.

Отже, тактика допиту підозрюваного у цій категорії кримінальних правопорушень залежить від низки чинників, серед яких найбільш важливими є такі: допит підозрюваного повинен проводитися на основі якісного вивчення особи останнього, зі спеціально розробленим планом допиту, за необхідності із залученням спеціалістів, з використанням тактичних прийомів та організаційних заходів з викриття неправдивих показань. Отже, під час підготовки та організації допиту підозрюваного від слідчого вимагається не лише складання плану, але й знання тактики допиту в зазначеній категорії кримінальних проваджень¹. Тактично грамотне проведення допиту осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, має вирішальне значення у визначенні тактичних особливостей і послідовності проведення інших слідчих дій.

Так, під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, встановлено, що у 83 % вивчених кримінальних проваджень підозрювані давали правдиві свідчення, у 4 % – підозрюваний давав частково неправдиві показання та визнавав свою вину частково, у 5 % – частково правдиві показання (інші обставини не пам'ятав) та визнавав свою вину частково, у 6 % підозрюваний давав неправдиві показання і не визнавав свою вину на всіх етапах розслідування, і лише у 2 % він вважав свої дії законними, однак визнавав, що вони були дещо надмірними.

Слід звернути увагу на те, що у випадках, коли підозрювані

¹ Гусева В. О. Особливості тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 2. С. 226.

розкаювались у вчиненому, вони давали детальні показання щодо обставин події, які і визначали напрям встановлення інших доказів, а також були покладені у підґрунтя обвинувачення¹. У разі відмови від давання свідчень згідно зі ст. 63 Конституції України, а також продовження роботи з доказування вини підозрюваного виникає необхідність провести подальші слідчі (розшукові) дії, такі як слідчий експеримент, обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, призначення експертиз тощо.

Тактичні особливості проведення слідчого експерименту

Слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, що проводиться з метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення. Слідчий і прокурор мають право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки й обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань (ч. 1 ст. 240 КПК України).

З огляду на вказану норму є підстави вважати, що слідчий експеримент буває двох видів, а саме: 1) слідчий експеримент, під час якого здійснюється відтворення дій, обстановки чи обставин певної події; 2) слідчий експеримент, спрямований на проведення дослідів чи випробувань з метою перевірки можливостей особи вчинити ті чи інші дії. Науковці виокремлюють і інші види, зокрема, такі: 1) експеримент із перевірки сприйняття фактів; 2) експеримент із перевірки можливостей вчинення певних дій; 3) експеримент із перевірки ймовірності настання подій; 4) експеримент із перевірки послідовності подій; 5) експеримент із перевірки механізму утворення слідів; 6) експеримент із встановлення часу перебігу певної події².

З огляду на тактику проведення слідчого експерименту він є складною слідчою дією, складність якої зумовлено використанням різноманітних тактичних прийомів, технічних та наочних засобів, кількістю учасників і проведенням експериментально-дослідницьких дій. Як відомо, проведення слідчого експерименту умовно поділяється на три етапи, а саме підготовчий, робочий та заключний¹.

¹ Там само. С. 221.

² Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 2. С. 152.

¹ Стратонов В. М., Чесакова М. С. Тактика проведення слідчого

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що слідчий експеримент проводився у 89 % проаналізованих нами кримінальних проваджень. До його основних завдань під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності належать такі:

- установлення точного механізму вчинення кримінального правопорушення (механізм нанесення ударів, способи пошкодження або знищення майна, перешкоджанню діяльності, присвоєнню владних повноважень);

- перевірка висунутих слідчих версій;

- виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;

- перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами окремих слідчих дій;

- отримання нових доказів;

- установлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваного, свідків і потерпілих;

- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо¹.

До тактичних прийомів під час проведення слідчого експерименту, які необхідно застосовувати, належать такі:

- створення слідчим обстановки, яка спонукатиме особу добровільно виконувати всі дії, що розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема про підготовку, вчинення та приховання кримінальних правопорушень, наявність попередньої злочинної змови тощо²;

- створення під час слідчого експерименту (під час якого здійснюється відтворення дій, обстановки, обставин певної події) максимально реалістичних механізмів, приладів, техніки та знарядь вчинення кримінального правопорушення, тобто тих умов, що були під час скоєння кримінального правопорушення (місце, обстановка), однак за умови, що при цьому не створюється

експерименту в умовах протидії розслідуванню злочинів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2018. № 5 (17). С. 140.

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 45.

² Там само. С. 394.

небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижується їхня честь і гідність, не завдається шкода (ч. 4 ст. 240 КПК України), при цьому речові докази використовувати не рекомендовано з метою недопущення їх пошкодження чи знищення; так, В. О. Коновалова вважає, що макетування створює емоційне налаштування і сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можна використати для з'ясування обставин, що мають значення у справі, а також робить результати більш переконливими¹;

— проведення слідчого експерименту поетапно, за необхідності проведення повторних дій з метою відвернення розбіжностей у діях і встановлення стійкості показань; неодноразове проведення тих самих дослідів у процесі одного слідчого експерименту дає змогу більш ретельно вивчити досліджувані явища, переконатися в тому, що отримані результати не є випадковими і що вони є достовірними; дублюючі дії повинні повторюватися скільки разів, скільки необхідно, щоб виключити можливість випадкових результатів і довести їх закономірність²;

— залучення свідка, потерпілого, підозрюваного, захисника, представника або спеціаліста до проведення слідчого експерименту; під час проведення опитування працівників слідчих підрозділів майже у 86 % проведених слідчих експериментах брав участь підозрюваний, а свідки та потерпілі залучалися за необхідності для більш точного відтворення події кримінального правопорушення;

— складання плану проведення слідчого експерименту, а у разі виникнення форс-мажорних ситуацій (зміни учасників слідчого експерименту, факту здійснення перешкоджання проведенню цієї слідчої дії) – наявність запасного плану проведення слідчої дії.

Серед тактичних прийомів виявлення та викриття неправдивих показань у процесі проведення слідчого експерименту можна виділити такі: реверсивне відтворення показань,

¹ Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1976. № 12. С. 10–16.

² Гусева В. О. Характеристика окремих видів слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. № 8. С. 55.

використання «негативних обставин», деталізація пояснень та демонстрації дій, реконструкція обстановки з попереднім змінюванням обстановки, в якій відбувалась досліджувана подія, спостереження за дезадаптивною поведінкою особи, показання якої перевіряються¹.

Відповідно до статті 71 КПК України слідчий має право залучити до участі в слідчому експерименті спеціаліста, який володіє спеціальними знаннями, необхідними в процесі розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Наприклад, щодо кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів обов'язково має залучатися спеціаліст у галузі судової-медицини (наприклад, для уточнення механізму нанесення ударів); щодо кримінальних правопорушень, що посягають на майно працівників правоохоронних органів, скоєних шляхом підпалу, до проведення слідчого експерименту рекомендовано залучити спеціаліста у галузі пожежної безпеки, працівників Державної служби з надзвичайних ситуацій України, спеціаліста у галузі судово електротехнічної, хімічної експертизи та експертизи матеріалів, речовин та виробів тощо². Більш детально про спеціальні знання та особливості залучення спеціалістів до участі у слідчому експерименті та інших слідчих (розшукових) діяч розглянемо в параграфі 3.4 нашого дослідження.

До найпоширеніших видів слідчих експериментів, які проводяться слідчими у кримінальних правопорушеннях досліджуваних нами категорії, належать такі: 1) слідчий експеримент, спрямований на встановлення можливості сприйняття будь-якої дії або факту, явища; з установлення можливості здійснення будь-якої дії; 2) слідчий експеримент, у процесі якого встановлюється можливість існування будь-якого факту чи явища; 3) слідчий експеримент, що проводиться для встановлення

¹ Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. С. 14.

² Таран О. В., Кіщелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень установлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рекомен. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 24–28.² Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 43–48.

механізму події або окремих його деталей; 4) слідчий експеримент, у процесі якого встановлюється час, який необхідно витратити на здійснення тих чи інших дій¹. Під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень слідчий експеримент можна проводити для:

— встановлення механізму нанесення тілесних ушкоджень потерпілій особі;

— встановлення можливості сприйняття підозрюваним потерпілою особою (на певній відстані, у темряві тощо);

— визначення обставин, пов'язаних із появою джерела займання або горючої речовини в осередку пожежі внаслідок певних дій підозрюваного (наприклад, шляхом закидання пляшки у вікно будівлі);

— усунення сумнівів у тому, що свідок у певній обстановці справді міг бачити або чути вибух².

Цей перелік не є вичерпним та сталим, у зв'язку з різними обставинами кримінального правопорушення варіанти слідчого експерименту можуть варіюватися.

Також слідчі експерименти можна поділяти за місцем його проведення: слідчий експеримент, який проводиться безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення, й той, що проводиться незалежно від цього місця.

Прикладом справи, в якій слідчий експеримент проведено не на місці вчинення кримінального правопорушення, є судова справа №12017270170000488 від 21.08.2017 р., що розглядалась Менським районним судом Чернігівської області, за ч. 2 ст. 342 КК України. Так, під час здійснення досудового розслідування встановлено, що подія кримінального правопорушення відбувалася в господарстві по місцю проживання громадянина Н., а зазначена слідча (розшукова) дія проводилась в приміщенні та на спеціалізованому майданчику Менського ВП ГУНП в Чернігівській області¹.

¹ Гусева В. О. Характеристика окремих видів слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. № 8. С. 54.

² Боднар А. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчого експерименту під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 327.

¹ Вирок Менського районного суду Чернігівської області Справа № 738/1792/17 № провадження 1-кп/738/37/2019 від 22.04.2019 // Закон Онлайн :

Під час розслідування посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів слідчий експеримент повинен проводитися з підозрюваним і свідками, які стали очевидцями події цього кримінального правопорушення, а якщо є можливість – і з потерпілим безпосередньо на місці вчинення кримінального правопорушення.

Отже, специфіка тактики слідчого експерименту у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності полягає передусім у використанні тактичних прийомів, серед яких: 1) правильне обрання виду, мети та порядку проведення слідчого експерименту, зокрема недопущення його проведення як допиту на місці події; 2) визначення місця його проведення, зокрема в разі проведення його в житлі чи іншому володінні особи, забезпечувати отримання на це ухвали слідчого судді; 3) визначення та залучення спеціалістів необхідного фаху; 4) розроблення плану слідчої дії, у тому числі запасного; 5) створення за потреби максимально наближених умов під час проведення слідчої дії до тих, що були наявні під час вчинення злочинного діяння; 6) за потреби повторне проведення відповідних дослідів, випробувань; 7) забезпечення заходів безпеки під час проведення слідчих експериментів з особами, яких взято під варту; 8) забезпечення участі захисника та понятих під час слідчої дії; 9) застосування технічних засобів фіксації під час проведення слідчої дії.

Тактичні особливості проведення пред'явлення особи для впізнання

Цю слідчу (розшукову) дію врегульовано нормою статті 228 КПК України. Під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності виникає необхідність проведення пред'явлення для впізнання підозрюваної особи у таких випадках: коли вона бере на себе відповідальність за здійснене злочинне діяння, але докази у справі заперечують цей факт; коли підозрюваний видає себе за іншу особу або не має документів, які підтверджують його особу; коли потерпілий або свідок бачили особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, і можуть її впізнати тощо. Зокрема, вчинення

сайт. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81320482> (дата звернення: 10.09.2019).

посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку, самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи зазвичай є пов'язаними з тісним контактом злочинця і потерпілої особи, тому остання має можливість сприймати злочинця своїми органами чуття. Те ж саме стосується і осіб, які перебували неподалік і були очевидцями події. Як результат, у свідомості вказаних осіб формуються сліди пам'яті або, як їх ще узвичаєно називати, ідеальні сліди (образи). Це означає, що в окремих випадках указані особи можуть допомогти органу досудового розслідування ідентифікувати злочинця за ознаками зовнішності¹.

Під час розслідування до участі у пред'явленні особи для впізнання залучаються свідки, потерпілі та підозрювані.

За способом пред'явлення для впізнання розрізняють такі види: впізнання живих осіб у природі, впізнання живих осіб поза візуальним спостереженням, впізнання живих осіб за відеозображенням, впізнання живих осіб за ходом, впізнання живих осіб за голосом, впізнання живих осіб за фонограмою, впізнання живих осіб за фотографічними об'єктами².

За результатами аналізу слідчої та судової практики досліджуваних нами кримінальних правопорушень встановлено, що в 7,4 % випадків під час розслідування здійснювалося пред'явлення особи для впізнання. Для досудового розслідування вказаних злочинів є характерним проведення пред'явлення для впізнання особи за ознаками зовнішності. При цьому в 94,4 % випадків воно проводиться за умов взаємного візуального спостереження, а в 5,6 % – за фотознімками.

Слідча (розшукова) дія пред'явлення для впізнання використовується багатьма країнами світу. Зокрема, хотілося б виділити практику використання зазначеної дії в США. Там

¹ Перлін, В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 159.

² Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : УМВС України в Дніпроп. області ; ДДУВС, 2007. С. 8.

виділяють три основні різновиди вказаної слідчої (розшукової) дії: оперативне впізнання (англ. showup – показати, пред’явити), процесуальне впізнання (англ. lineup – вишикуватись у лаву) і впізнання за фотокартками (англ. photo arrays – фото масиви). Нас особливо зацікавило оперативне впізнання «showup», яке зазвичай проводиться в тих ситуаціях, коли після вчинення кримінального правопорушення минув дуже короткий час. При цьому потерпілому або свідкові пред’являється тільки один підозрюваний. Цей вид упізнання дозволяється проводити на місці події. Після проведення впізнання слід негайно з’ясувати і зафіксувати ступінь впевненості того, хто впізнає, у своїх показаннях¹. Цей вид пред’явлення для впізнання досить доречно було б застосовувати в практичній діяльності правоохоронних органів України та закріпити його на законодавчому рівні. Особливого значення таке оперативне пред’явлення для впізнання набувало б у разі затримання злочинця за гарячими слідами.

Тактичні особливості проведення обшуку

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності досить часто вчиняються з використанням спеціально підготовлених або пристосованих предметів. Тому розслідуючи такі кримінальні правопорушення, слідчий часто стикається з необхідністю пошуку, виявлення, фіксації, вилучення та дослідження останніх. При цьому таке вилучення має здійснюватися шляхом застосування заходів забезпечення кримінального провадження або проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук. Слід звернути увагу на те, що внаслідок аналізу кримінальних проваджень досліджуваної категорії встановлено, що обшуки проводилися лише у 6 % проваджень.

Загальна тактика обшуку залежить від слідчої ситуації певного кримінального провадження. Основами проведення слідчої (розшукової) дії – обшуку в разі кримінальних правопорушень, що посягають на життя та здоров’я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського

¹ Климчук М. П. Тактика пред’явлення для впізнання особи в Сполучених Штатах Америки // Електронний репозитарій НАВС. С. 100–104. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/15982/1/АКТУАЛЬНІ%20ПИТАННЯ%20КРИМІНАЛІСТИКИ_p101-105.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

порядку та їхніх близьких родичів, є тактика проведення обшуку під час розслідування взагалі вбивств чи тілесних ушкоджень¹ тощо. Тактика проведення обшуку кримінальних правопорушень посягання на майно працівників правоохоронних органів ґрунтується на тактиці проведення умисного знищення чи пошкодження майна, достатньо дослідженій ученими-криміналістами².

Щодо проведення обшуку під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності пропонуємо виділити об'єкти пошуку й тимчасового вилучення майна чи тимчасового доступу до речей і документів згідно з досліджуваними групами кримінальних правопорушень:

— у разі посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів пошуку підлягають знаряддя вчинення злочину (холодна чи вогнепальна зброя, окремі її частини, заготовки деталей зброї, різні стріляючі пристрої, боеприпаси, патрони), предмети чи одяг, на яких є сліди крові, слини чи ґрунту, інші мікрооб'єкти (волокна, мікрочастинки шкірного покриву людини, волосся) тощо;

— у разі посягання на майно працівників правоохоронних

¹ Семенов В. В. Тактичні особливості обшуку під час розслідування інсценованих вбивств. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3 (28). Т. 2 С. 178–181; Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 18 с.; Мельниченко С. П. Криміналістичне забезпечення проведення обшуку при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 335–342; Здорово С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 209 с.; Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194–1 КК України): метод. рекомендації // Вакуленко О. Ф., Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А., Бурлака В. В., Аксенко В. Д., Герасименко Л. В. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 92 с.

² Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 249 с.; Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 238 с.

органів – знаряддя вчинення злочину (бити, палиці, пляшки з легкозаймистою речовиною тощо), залишки пошкодженого чи знищеного майна потерпілого; предмети, які, ймовірно, були знаряддями вчинення правопорушення (наприклад, передбачувані знаряддя злому, засоби підпалу), а також предмети, які зберегли на собі сліди злочинних дій або сліди правопорушника; технічні засоби й вироби, які мають стосунок до вибухових пристроїв у разі вчинення пошкодження шляхом підпалу чи підриву (залишки корпусу вибухового пристрою чи вибухової речовини, годинникового механізму, джерела живлення, нагрівального елемента або арматури тощо);

– у разі перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів – мобільні телефони (з метою виявлення дзвінків чи повідомлень з погрозами спрямованим потерпілому), електронні носії інформації (диски з відео зображенням опору чи перешкоджання працівникам правоохоронних органів), процесуальні документи, що свідчать про участь підозрюваного в інших кримінальних правопорушеннях (ухвали суду, протоколи допиту тощо);

– у разі самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи – мобільні телефони, планшети, плеєри, ноутбуки, дрібні ювелірні вироби, грошові кошти, документи, зокрема підроблені, обкладинки службових посвідчень, комп'ютерна техніка, за допомогою якої вчинялося підроблення, формений одяг, зброя або її макети тощо.

Обшуки є досить складними слідчими (розшуковими) діями, що вимагають високої кваліфікації співробітників, які беруть у них участь, та ретельної підготовки до них. Для них характерна багатоманітність об'єктів, що підлягають дослідженню, для цього слідчий повинен детально ознайомитися з наявними матеріалами і визначитися з планом проведення цієї слідчої (розшукової) дії.

Отже, ефективність проведення слідчих (розшукових) дій, а саме обшуку, багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами (комбінаціями) і застосування їх у правоохоронній практиці.

3.4. Використання спеціальних знань

Діяльність правоохоронних органів спрямовано на попередження порушень правових приписів, цивілізоване вирішення конфліктів та зміцнення правопорядку. Результативність такої діяльності наразі є меншою через негативні зміни, що відбуваються у політичних, економічних, суспільних і правових інститутах нашої держави. Істотною ланкою в ланцюзі названих причинних факторів є кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Зокрема, значного поширення набувають кримінальні правопорушення, передбачені чч. 2, 3, ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, що виражаються у посяганнях на життя, здоров'я, майно працівників правоохоронних органів і членів їхніх сімей тощо.

Для певного й максимально об'єктивного розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень важливе значення має вміле використання слідчими спеціальних знань¹.

У криміналістичній літературі досить повно висвітлено теоретичні основи дослідження проблем використання спеціальних знань та окремі питання розвитку і становлення судових експертиз у працях Т. В. Авер'янової², В. П. Бахіна³, В. Д. Берназа⁴, Р. С. Белкіна¹, А. І. Вінберга², В. І. Галагана³, О. О. Закатова⁴,

¹ Гусева В. О. Деякі аспекти використання спеціальних медичних знань при розслідуванні посягань на життя працівників правоохоронних органів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтєвського (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 77–78.

² Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М. : Норма, 2007. 479 с.

³ Бахін В. П., Калініченко О. Л. Шляхи формування професійної майстерності експерта // Криміналістичний вісник : наук.-практичн. збірник / ДНДЕКЦ МВС України ; КНУВС. Київ : Чайка, 2005. Вип. 2 (4). С. 66–71.

⁴ Берназ В. Д. Спільна діяльність слідчого зі спеціалістами та експертами: тактичні та психологічні аспекти // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. 2003. Додаток 1 до Вісника № 1 2003 р. ЛІВС при НАВСУ. С. 28–33.

¹ Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистика. М. : Норма, 2001. 240 с.

Н. І. Клименко⁴, В. О. Коновалової⁵, В. Г. Лукашевича⁶,
Є. Д. Лук'яничкова⁷, Ю. К. Орлова⁸, І. В. Пиріга⁹,
О. Р. Росинської¹⁰, М. В. Салтевського¹¹, М. Я. Сегая¹²,
З. М. Соколовського¹³, В. В. Тіщенко¹⁴, В. Ю. Шепітька¹⁵,
М. Г. Щербаковського¹, В. І. Шиканова², О. Р. Шляхова³ та ін.

¹ Винберг А. И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учеб. пособ. Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 184 с.

² Галаган В. И. Участие специалистов при установлении обстоятельств пожаров. *Криминалистика и судебная экспертиза* : межвед. науч.-метод. сб. / отв. ред. Б. С. Стычинский. Киев : Мин-во юстиции Украины, 2001. Вып. 50. С. 78–85.

³ Закатов А. А., Оропай Ю. Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. Київ : РИО МВД УССР, 1980. 104 с.

⁴ Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2007. 521 с.

⁵ Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : монография. Харьков : Факт, 2001. 311 с.

⁶ Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования : монография. Київ : Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. 194 с.

⁷ Лук'яничков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

⁸ Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном процессе : науч. изд. М. : Ин-т повышения квалификации Рос. федерал. центра судебной экспертизы, 2005. 261 с.

⁹ Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

¹⁰ Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М. : Норма, 2005. 656 с.

¹¹ Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

¹² Сегай М. Я., Стринжа В. К. Судебная экспертиза материальных следовотображений (проблемы методологии). Киев : Ін Юре, 1997. 174 с.

¹³ Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харьков, 1968. 28 с.

¹⁴ Тіщенко В. В. Корисливо-насильніцькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юридична література, 2002. 360 с.

¹⁵ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

¹ Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

Проте зауважимо, що наукових досліджень, які б розкривали питання використання спеціальних знань саме під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності немає. Тому на підставі аналізу наукової літератури та практики органів досудового розслідування та суду необхідно виділити форми використання спеціальних знань, указати типові судові експертизи, що призначаються під час розслідування, та розглянути особливості їх використання під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень.

За сучасною юридичною доктриною спеціальні знання – це знання незагальновідомі, які не мають масового поширення, якими володіє обмежене коло фахівців. Застосування спеціальних знань на стадії досудового розслідування ґрунтується насамперед на залученні до процесу розслідування спеціаліста й експерта. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК України).

Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань (ст. 69 КПК України).

Використання спеціальних знань здійснюється у різних формах. Більшість учених поділяє форми використання спеціальних знань на дві групи – процесуальні й непроцесуальні³. Кожна із зазначених форм має

¹ Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособ. Иркутск : Иркутск. Гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1976. 90 с.

² Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М. : Юрид. лит., 1979. 168 с.

³ Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. Мн. : МВШ МВД СССР, 1987. С. 16; Щербаковский М. Г. Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков :

свою специфіку та по-різному застосовується під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

До основних процесуальних форм використання спеціальних знань під час досудового розслідування належать проведення судових експертиз та участь спеціаліста під час проведення слідчих (розшукових) дій. До непроцесуальних – будь-які форми використання спеціальних знань, не врегульовані кримінальним процесуальним законом: довідково-консультативна допомога обізнаних осіб, дослідження, що проводяться під час перевірки за обліками кримінальної реєстрації, попередні дослідження речових доказів під час оглядів місць подій, обшуків тощо.

Розглядаючи процесуальні форми використання спеціальних знань, слід звернути увагу на те, що судова експертиза – це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду¹. Проведення судових експертиз вважається найбільш ефективною та поширеною формою використання спеціальних знань, що має найбільший відсоток використання в кримінальному провадженні.

Для розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, урахуовуючи їх класифікацію, характерним є проведення досить значної кількості судових експертиз². У середньому в

Ун-т внутр. дел. 1999. С. 10; Зуев Е. И. Совершенствование использование познаний следственными аппаратами органов внутренних дел // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений. Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 74; Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Мойсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 200; Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. С. 15.

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 03.02.2020).

² Гусєва В. А. Использование специальных знаний в расследовании тяжких преступлений против жизни и здоровья личности // Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности : материалы междунар. науч.-практ. конф. (Азербайдж. Республ., г. Баку, 17 июня 2014 г.). Баку : Полицейская академия МВД, 2014. С. 349.

кримінальних провадженнях досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях було призначено та проведено від 10 до 18 судових експертиз, серед яких найбільш поширеними є судово-медичні експертизи (54 %), судово-криміналістичні експертизи (34 %) й інші (12 %).

Так, із судово-медичних експертиз переважно більшість становлять такі: судово-медична експертиза трупа, судово-медична експертиза живої особи (підозрюваного, потерпілих, що залишились живими), судово-медичні експертизи речових доказів (за слідами біологічного походження): судово-імунологічна, судово-цитологічна, комплексна медико-криміналістична експертиза, судово-медична експертиза за результатами слідчого експерименту й судово-психіатрична (судово-психолого-психіатрична) експертиза. Також досить поширеною є молекулярно-генетична експертиза (експертиза ДНК).

Із судово-криміналістичних експертиз найбільш поширеними є судово-дактилоскопічна експертиза, судово-трасологічна експертиза (слідів ніг, цілого за частинами тощо), судово-криміналістична експертиза волокон і матеріалів, судово-криміналістична експертиза холодної зброї, вогнепальної зброї, вибухово-технічні, товарознавчі експертизи тощо.

Що стосується участі спеціаліста, то він переважно залучається до проведення слідчих (розшукових) дій, а його допомога полягає у наданні ним безпосередньої технічної допомоги слідчому або у наданні консультацій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань та навичок. Обґрунтований вибір (визначення виду і кваліфікації) і своєчасний виклик спеціалістів для участі в певній слідчій (розшуковій) дії є необхідною умовою планомірної ефективної підготовки матеріалів до експертного дослідження¹. Зокрема, про роль спеціаліста, що бере участь у провадженні слідчих дій, встановлено, що його не можна вважати ні помічником, ні консультантом слідчого. Він не перебуває у службовому підпорядкуванні слідчого, до участі у слідчих діях запрошується і має процесуальні права та обов'язки, тобто є самостійним суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності¹.

¹ Одерій О. В. Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 147.

¹ Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних

Розглянемо кожну процесуальну форму використання спеціальних знань у контексті досліджуваних нами кримінальних правопорушень. Зважаючи на те, що найбільш поширеними серед них є посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів та членів громадських формувань з охорони громадського порядку (79,6 %), перш за все розглянемо ті форми, що використовуються саме під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень.

Насамперед слід зауважити, що успішним розслідування кримінальних правопорушень, якщо відбувається вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень та інших злочинів, може бути у разі належного використання саме судово-медичних експертиз¹. Крім цього, можливості використання судово-медичних знань мають важливе значення під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій².

Слід звернути увагу на те, що у слідчій практиці не приділяється достатньої уваги ролі судово-медичних знань для з'ясування багатьох обставин під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Наприклад, під час призначення судово-медичних експертиз спостерігається неповний перелік запитань, які ставлять на вирішення судово-медичної експертизи³, слідчі припускають помилки у формулюванні запитань, як наслідок – слідчий не користується в повному обсязі можливостями судово-медичних досліджень⁴.

Початковий етап розслідування в разі вчинення вбивства

тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. С. 16.

¹ Гусева В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 177.

² Там само. С. 180.

³ Гусева В. А. Некоторые аспекты использования специальных знаний при расследовании преступлений против жизни и здоровья личности // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов : матер. междунар. науч.-практ. конф. (Респ. Беларусь, г. Минск, 03 апреля 2014 г.). Мн. : Акад. МВД Республики Беларусь, 2014. С. 78.

⁴ Гусева В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 183.

працівника правоохоронного органу, його близьких родичів та членів громадських формувань з охорони громадського порядку починається з огляду місця події, зокрема з огляду трупа.

Огляд трупа (ст. 238 КПК України), зокрема пов'язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК України), здійснюється за обов'язкової участі судово-медичного експерта (у виняткових випадках – за участю лікаря). Огляд трупа починається з фіксації часу початку огляду, температури навколишнього середовища і тіла трупа із указівкою тієї частини тіла, де здійснювалися вимірювання. Після цього слід зафіксувати місцезнаходження й позу трупа. Із цією метою необхідно сфотографувати місце події та труп¹.

Судово-медичний експерт допомагає слідчому кваліфіковано оглянути труп, установити зазначені вище відомості, знайти сліди кримінального правопорушення (наприклад, сліди біологічного походження – кров, волосся тощо) та вилучити їх без ушкоджень², скласти протокол з відображенням усіх важливих аспектів, які мають значення для подальшого проведення судово-медичної експертизи трупа, серед яких найважливіше значення має правильне описання трупних явищ.

Трупні явища дозволяють орієнтуватися у визначенні часу настання смерті, судити про положення тіла після смерті та про інші дані, що мають суттєве значення для висновку про механізм скоєння кримінального правопорушення. Кожне трупне явище треба детально описати в протоколі. Виникнення та розвиток трупних явищ залежать від багатьох умов: одягу, що був на трупі, зовнішнього середовища (повітря, земля, вода), крововтрати, причини смерті, захворювань тощо³.

Установлення первинних відомостей під час проведення

¹ Купріянова Л. С., Гусєва В. О., Савчук Т. І. Особливості огляду місця події при виявленні трупа, що висить в петлі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 103.

² Гусєва В. О. Деякі аспекти використання спеціальних медичних знань при розслідуванні посягань на життя працівників правоохоронних органів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу», до 100-річчя від дня народження видатного ученого, доктора юридичних наук, професора, Засл. діяча науки і техніки України Михайла Васильовича Салтевського : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 78.

³ Авдєєв М. И. Судебно-медицинская экспертиза трупа. М. : Медицина, 1976. С. 38.

огляду трупа за участю судово-медичного експерта має значення для висловлення припущень щодо події, яка сталася, імовірного часу настання смерті та місця вчинення вбивства, а отже, дозволить сформулювати початкові слідчі версії.

Ефективність огляду місця події у кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку з вчиненням досліджуваних нами кримінальних правопорушень, залежить від залучення до огляду місця події інспектора-криміналіста. На місці події останній може допомогти із забезпеченням технічної фіксації слідчої (розшукової) дії, знайти сліди кримінального правопорушення біологічного походження (кров, волосся тощо) та вилучити їх належним чином і запакувати. Крім цього, інспектор-криміналіст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі та документи, які мають значення для кримінального провадження¹.

До огляду місця події за фактом знищення або пошкодження майна шляхом підпалу залучається пожежно-технічний спеціаліст. На розсуд слідчого залежно від конкретних обставин можуть бути залучені до огляду фахівці з інших галузей знань: електротехнік (для надання допомоги в огляді електрообладнання, електричних мереж), геодезист (для масштабної зйомки об'єкта великого обсягу), товарознавець, будівельник (для визначення конструктивних дефектів приміщень у зв'язку з виникненням та поширенням пожежі), хімік (для виявлення слідів легкозаймистих речовин та матеріалів) та інші особи, які володіють спеціальними знаннями.

Головним завданням огляду місця події за вказаних вище обставин є визначення джерела запалювання, тобто місця початкового виникнення горіння. Установлення осередку пожежі дозволить визначити межі локалізації найбільш інформативних її слідів. Саме в осередку пожежі перебувають сліди, які свідчать про причину загоряння². Для їх вилучення можна залучити інспектора-

¹ Фурман Я. В., Приходько Ю. П., Нечеснюк М. В., Харченко Н. В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом: методичні рекомендації. Київ, 2018. С. 18.

² Таран О. В., Кіцелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень установлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рекомендації. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 21.

криміналіста. Від ефективності огляду, що полягає у виявленні та вилученні таких слідів, у подальшому залежить результативність судової пожежно-технічної експертизи.

У разі вчинення посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів або членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів із застосуванням вибухових пристроїв або знищення чи пошкодження їхнього майна шляхом вибуху залучаються спеціалісти-вибухотехніки. Останні, як правило, використовують хімічні й технічні валізи, що містять засоби та реактиви для вилучення мікрочастинок вибухових речовин, продуктів вибуху, контрольних проб і зразків, набір фізико-хімічних засобів для експрес-аналізу вибухових речовин і порохів, а також інструменти і пристосування для вилучення осколків з перешкод і роботи з об'єктами, пошкодженими вибухом. Для пошуку вибухових речовин можна залучити інспектора-кінолога із службовим собакою¹.

Залучення інспектора-кінолога із службовим собакою, який входить до кінологічних підрозділів Національної поліції України, регламентується Інструкцією з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, затвердженою Наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145². Зазначеним нормативним актом закріплено основні завдання вказаних підрозділів. Так, нею передбачено участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місць подій, заходів з припинення кримінальних правопорушень, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також

¹ Гусева В. О. Особливості тактики обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних із посяганням на життя працівників правоохоронних органів // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : ХНУВС, 2019. С. 50.

² Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (дата звернення: 09.02.2020).

установлення місцезнаходження безвісти зниклих та безвісно відсутніх.

Отже, огляд місця події з метою якісного проведення не обмежується участю лише одного, як заведено на практиці, інспектора-криміналіста, крім нього, залучаються спеціалісти, потреба в яких виникає залежно від обставин та умов огляду¹.

Безумовно, ефективність цих та інших слідчих і негласних слідчих (розшукових) дій також залежить від своєчасного залучення спеціалістів. Слід зауважити, що у разі залучення спеціалістів до проведення негласних (слідчих) розшукових дій вони повинні мати допуск до державної таємниці².

Так, важливе значення у розслідуванні посягань на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, членів громадських формувань з охорони громадського порядку або членів їхніх сімей чи перешкоджанні діяльності працівника правоохоронного органу (що виражається у вигляді опору) має освідування, яке доцільно проводити відразу після надходження інформації про вчинення кримінального правопорушення. Ця слідча (розшукова) дія за необхідності може проводитися за участі судово-медичного експерта або лікаря. Завдяки останнім слідчий може виявити та правильно зафіксувати всі ушкодження будь-якої давності й локалізації. Також такий спеціаліст допомагає визначити форму ушкодження, його розміри, властивості, колір, здійснює дії, безпосередньо спрямовані на вилучення виявлених слідів кримінального правопорушення (крові, сперми тощо); консультує слідчого про обставини, які спостерігаються, з погляду медичних знань, роз'яснює причини і наслідки виявлених ушкоджень та інших слідів злочину, а також деяких видів особливих прикмет³.

¹ Гусева В. О. Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях реформування правоохоронних органів України // Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад : Західний ун-т ім. Васіле Голдіш, 2019. С. 501.

² Гусева В. О. Особливості залучення спеціаліста для участі у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 14 травня 2015 року). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. С. 60.

³ Даниленко А. В., Савчук Т. І., Купріянова Л. С., Гусева В. О. Деякі проблемні питання освідування осіб. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки.* 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 182.

Отримані результати під час освідування можуть бути використані під час проведення судово-медичної експертизи.

Судово-медичний експерт залучається і до участі у слідчому експерименті, коли підозрюваний, потерпілий або свідок показують (наочно), яким чином в їхній уяві відобразилась подія кримінального правопорушення, чи то це або повне відтворення обстановки та обставин події, чи лише механізм вчинення вбивства або заподіяння тілесних ушкоджень потерпілій особі. Мета його участі в слідчому експерименті – сприйняття механізму нанесення тілесних ушкоджень, постановка додаткових питань учаснику з метою подальшого зіставлення показань потерпілого, свідка чи підозрюваного з фактичними даними події кримінального правопорушення (наприклад, чи збігається механізм вчинення вбивства, продемонстрований підозрюваним під час слідчого експерименту, з фактичними даними, отриманими під час огляду місця події та проведення судово-медичної експертизи трупа). Тобто, результати слідчого експерименту можуть бути використані для підтвердження або викриття показань підозрюваного або потерпілого на досудовому слідстві, що здійснюється під час проведення судово-медичної експертизи за результатами слідчого експерименту¹.

Необхідність залучення судово-медичного експерта або лікаря також виникає у випадку відібрання біологічних зразків для експертизи. Така необхідність обумовлюється потребою у забезпеченні безпеки та незаподіянні шкоди здоров'ю особи, стосовно якої проводиться ця дія. До участі у відібранні біологічних зразків також може бути залучений інспектор-криміналіст, який допоможе правильно дактилоскопіювати особу чи зробити змиви з тіла учасника слідчої (розшукової) дії.

Інспектор-криміналіст як спеціаліст також може бути залучений до участі в слідчому експерименті, обшуку та інших слідчих діях, якщо слідчий вбачатиме у цьому потребу. Основною функцією його є надання безпосередньої технічної допомоги щодо здійснення фіксації перебігу слідчої дії, відшукування, вилучення та пакування речових доказів, складення схем, планів тощо.

¹ Гусева В. О. Деякі особливості використання спеціальних знань при проведенні слідчого експерименту у злочинах проти життя та здоров'я особи // Актуальні питання досудового розслідування та криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 груд. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 369.

Особливу увагу слід приділити можливостям використання спеціальних знань у вигляді судових експертиз. Першочергово пропонуємо зупинитися на судово-медичних експертизах, об'єктами дослідження яких виступають трупи, їх частини, виділення людського організму, сліди біологічного походження (кров, слина, волосся, епідерміс) та живі особи (підозрюваний, потерпілий).

У разі вбивств працівників правоохоронних органів, їхніх близьких родичів та членів громадських формувань з охорони громадського порядку найбільш поширеною є судово-медична експертиза трупа. Об'єктом такої судової експертизи є труп, частини трупа встановлених осіб, що померли насильницькою смертю, раптово або за нез'ясованих обставин, а також трупи невстановлених осіб, які необхідно максимально дослідити, як на місці події, так і безпосередньо під час проведення експертизи.

Для призначення судово-медичної експертизи під час розслідування вбивств указаних суб'єктів слідчому необхідно правильно сформулювати питання експерту з метою отримання повної інформації про обставини смерті. Необхідно зазначити, що перед призначенням експертизи доцільно проконсультуватися з експертом з приводу постановки та послідовності питань, тому що слідчий може не знати або упустити окремі деталі, які, наприклад, були під час огляду трупа потерпілого¹.

Основним питанням є встановлення причини смерті – була вона природною або насильницькою, чим була викликана: настала в результаті нанесення ударів, тобто застосування мускульної сили, нанесення ударів тупим предметом, колючо-ріжучим знаряддям або внаслідок удушення, чи викликана вона отруєнням, утопленням, скиданням людини з висоти, вогнепальним пораненням тощо².

Під час проведення судово-медичної експертизи трупа за цією категорією кримінальних проваджень можна сформулювати

¹ Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2017. С. 166.

² Каткова Т. В. Судові експертизи // Збірник питань / Ін-т внутрішніх справ. Харків : Оригінал ; Рубікон, 1994. С. 69–105; Черечукина Л. В. Расследование убийств : учеб.-метод. пособ. / МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. С. 92–116.

низку типових питань, а саме: якою є причина смерті, що стало основною причиною смерті – травма або захворювання, чи змінювалася поза трупа після смерті, коли настала смерть, чи можна вважати, що смерть настала в якийсь конкретний час, якщо так, то на підставі яких ознак; які ушкодження є на трупі, якими є їх характер, локалізація та механізм заподіяння; які ушкодження заподіяно за життя та які – після смерті, яке саме ушкодження стало причиною смерті, якою була послідовність нанесення ушкоджень, якщо одне з декількох пошкоджень не могло само по собі заподіяти смерть, то чи обумовили смерть всі пошкодження в своїй сукупності; чи є прямий причинний зв'язок між отриманим ушкодженням, тим чи іншим зовнішнім впливом і смертю; в якій приблизно позі перебував потерпілий у момент травми, чи відповідають ушкодження на одязі ушкодженням на трупі (за характером, кількістю), якщо ні, то чим це обумовлено; якою мірою травма вплинула на перебіг хвороби, час настання смерті, чи є на трупі сліди, що вказують на можливу боротьбу або самооборону, можливо на заподіяння виявлених пошкоджень рукою людини (ознаки, що вказують на те, що ушкодження виникли в результаті власних дій потерпілого, або на те, що ушкодження заподіяно сторонньою рукою); якими є групова приналежність і тип крові потерпілого, чи настала смерть відразу після пошкодження (або іншого зовнішнього впливу) або через якийсь певний проміжок часу, чи приймав потерпілий незадовго до смерті алкоголь (наркотики), якщо так, то в якій кількості, чи приймав потерпілий незадовго до смерті їжу, якщо так, то яку саме; чи відповідають медичні дані, встановлені під час дослідження трупа, показанням підозрюваного (свідка) про обставини смерті; якими є вік та зріст покійного; де настала смерть – на місці виявлення трупа або в іншому місці¹.

Цей перелік питань під час проведення судово-медичної експертизи трупа не є вичерпним, тому що формулювання питань можуть коригуватися залежно від слідчої ситуації та задалегідь

¹ Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / Кікінчук В. В., Лозова С. М., Гусева В. О. та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.; Каткова Т. В. Судові експертизи // Збірник питань / Ін-т внутр. справ. Харків : Оригінал ; Рубікон, 1994. С. 69–105; Черечукина Л. В. Расследование убийств : учеб.-метод. пособ. МВД Украины, Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. С. 92–116.

мають обговорюватись з експертом для того, щоб усі обставини, які цікавлять слідство, були з'ясовані висновком експертизи.

Слід звернути увагу на те, що окремо в межах судово-медичної експертизи трупа проводиться судово-гістологічне дослідження, спрямоване на встановлення патологічних процесів в органах і тканинах людини, воно визначає прижиттєвість та давність пошкоджень тощо¹.

Судово-медична експертиза (дослідження) речових доказів у відділеннях судово-медичної токсикології проводиться з метою виявлення та визначення хімічних речовин в об'єктах біологічного походження та інших доказах. У виняткових випадках може бути проведене судово-токсикологічне дослідження блювотних мас, промивних вод, крові, сечі, калових мас, частин одягу, харчових продуктів, напоїв та лікарських речовин за направленням.

На судово-гістологічному та судово-токсикологічному дослідженнях ґрунтуються висновки основної судово-медичної експертизи трупа.

Наступним видом найпоширеніших судових експертиз, що проводяться у разі вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень, є судово-медична експертиза живих осіб. Ця експертиза призначається стосовно потерпілих, які залишилися живими, та підозрюваного для вирішення таких питань: які тілесні ушкодження є у цієї особи, їх кількість, характер і локалізація; якою є давність заподіяння тілесних ушкоджень; яким є ступінь тяжкості тілесних ушкоджень тощо.

За загальним правилом визначення характеру та рівня тяжкості тілесних ушкоджень є одним з обов'язкових питань судово-медичної експертизи². Установлювати рівень тяжкості тілесних ушкоджень необхідно для правильної кваліфікації правопорушення.

Відповідно до п. 4.1 «Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень» (далі – Правила) судово-

¹ Гусева В. А. Особенности подготовки и назначения судебно-медицинских экспертиз при расследовании преступлений на основании практики органов досудебного следствия Украины. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2020. № 2 (48). С. 91.

² Правила судово-медичного визначення рівня тяжкості тілесних ушкоджень : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 20.10.2019).

медична експертиза з метою встановлення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться судово-медичним експертом шляхом медичного обстеження потерпілих. Проведення цієї експертизи за самими лише медичними документами (історія хвороби, індивідуальна карта амбулаторного хворого тощо) допускається у виняткових випадках і лише за наявності справжніх повноцінних документів, що містять вичерпні дані про характер ушкоджень, їх клінічний перебіг та інші необхідні відомості¹. Так, ця експертиза проводиться за медичними документами у разі перебування особи на стаціонарному лікуванні. У зв'язку з цим перед призначенням такої експертизи слідчий має спрямувати свої зусилля на збирання медичної документації, складеної у зв'язку із вчиненням стосовно особи кримінального правопорушення та у подальшому направити її на дослідження експерта.

Правила судово-медичного визначення рівня тяжкості тілесних ушкоджень пропонують уніфіковані критерії з метою оцінювання тяжкості тілесних ушкоджень. Під час визначення давності тілесних ушкоджень судово-медичний експерт використовує певні закономірності у розвитку хворобливих процесів і загостренні ушкоджень у людини з урахуванням індивідуальних властивостей організму. Питання визначення рівня тяжкості тілесних ушкоджень вирішується судово-медичним експертом відповідно до вимог зазначених вище Правил.

Фізичні ушкодження поділяються на тяжкі, середньої тяжкості й легкі. Інше трактування рівня тяжкості тілесних ушкоджень заборонено².

Проте Правила, не вичерпують усього розмаїття ушкоджень, а охоплюють лише найтипівіші, оскільки вони є загальними керівними вказівками експертам, але не можуть бути шаблоном у роботі. Експерт повинен аналізувати результати огляду місця події, враховуючи особливості тілесних ушкоджень і властивості

¹ Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-95> (дата звернення: 20.10.2019).

² Правила судово-медичного визначення рівня тяжкості тілесних ушкоджень: затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 року № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 20.10.2019).

організму, вирішуючи питання у кожному конкретному випадку окремо. Особливо це стосується випадків, коли ступінь тяжкості тілесних ушкоджень не відповідає механізму та умовам їх утворення, вказаних підозрюваним, наприклад під час слідчого експерименту¹.

Судово-медична експертиза живих осіб (для визначення характеру і рівня тяжкості тілесних ушкоджень) на етапі підготовки та призначення складається з: винесення постанови про призначення експертизи з визначеним переліком питань, встановлення особи та забезпечення її прибуття до експертної установи, надання матеріалів для ознайомлення з обставинами провадження, надання медичної документації щодо особи, яка направляється на експертизу, та складання експертного висновку.

Під час проведення судово-медичної експертизи необхідно встановити та дослідити особу потерпілого, а саме визначити таке: вік особи, наявність захворювань, фізіологічний стан – операції, перенесені травми, можливо, рід занять, шкідливі звички (вживання наркотиків, алкоголю, паління)².

Обставини кримінального провадження експерт з'ясовує з постанови про призначення експертизи чи іншого документа матеріалів слідства, в якому містяться стислі дані про обставини виникнення травми, стан постраждалого після отримання ушкодження та інші відомості. У разі потреби слідчий надає експерту інші матеріали, необхідні для надання відповідей на поставлені запитання. З іншого боку, відомості про обставини події експерт отримує з медичних документів.

На підставі встановлених ознак тілесного ушкодження судово-медичний експерт складає мотивований висновок, у якому він повинен зазначити таке: характер ушкодження (синець, закритий перелом тощо), давність нанесення ушкодження, механізм виникнення ушкодження і навіть зброя злочину, яким могло бути заподіяно ушкодження, рівень тяжкості тілесного ушкодження.

¹ Гусева В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 288.

² Ганжа Т. В. Методика розслідування умисних вбивств, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. : ХНУВС, 2019. С. 187.

Судово-медична експертиза може бути призначена і стосовно підозрюваного у вчиненні вбивства, зокрема для виявлення на його тілі тілесних ушкоджень, які могли утворитися в результаті боротьби з потерпілим. У цьому разі експерту також ставляться питання щодо кількості, характеру і локалізації тілесних ушкоджень, давності та механізму їх утворення.

Обов'язковою під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є судово-медична експертиза за результатами слідчого експерименту. На практиці така судово-медична експертиза досить часто призначається слідчим (у 56 % досліджуваних нами кримінальних проваджень). На вирішення експерта ставляться питання, чи відповідає механізм заподіяння тілесних ушкоджень, відтворений підозрюваним під час слідчого експерименту, виявленим на тілі потерпілого під час проведення стосовно нього судово-медичної експертизи (трупа або живої особи). Необхідність призначення такої експертизи обумовлюється ще й тим, що трапляються випадки, коли підозрюваний змінює показання або на стадії досудового слідства, або навіть під час судового розгляду, а відповідний висновок експерта за цією експертизою, незважаючи на це, вважатиметься незаперечним доказом у кримінальному провадженні.

На місці події у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях можуть бути виявлені сліди біологічного походження, що характеризують біологічні властивості злочинця, потерпілого чи свідка (волосся, частки шкіри, плями крові тощо). У цьому разі призначаються експертизи за слідами біологічного походження, де для слідчого важливо знати розмежування таких експертиз залежно від об'єкта, що направляється. Так, перелічимо види судово-медичних експертиз за слідами біологічного походження:

— судово-імунологічна експертиза (об'єктом є кров, як правило, залишена на тканинному матеріалі, змиви на марлі), що призначається для встановлення групової та родової належності крові;

— судово-цитологічна експертиза (об'єктом є також кров, залишена на твердих предметах, які, як правило, вилучаються повністю, або інші «біологічні» сліди – волосся, слина, зрізи нігтів із залишками епідермісу, інші тканини людини), що призначається

для визначення не лише групової, а і статевої належності.

Залежно від обставин кримінального провадження слідчий, який здійснює досудове слідство, визначає момент призначення судово-медичної експертизи, проте існує правило, відповідно до якого визначальним моментом призначення судової експертизи щодо слідів біологічного походження є те, що вона повинна призначатися і проводитися негайно, відразу після виникнення питань, для вирішення яких потрібні спеціальні знання.

Під час проведення судово-медичних експертиз за слідами біологічного походження, як правило, на вирішення експерта ставляться такі питання: встановлення належності біологічних слідів (потожирових слідів, крові тощо) та інших речових доказів біологічного походження конкретній особі, ідентифікація особи в разі виявлення трупів, що не піддаються візуальному впізнанню; встановлення кровної спорідненості в разі спірного походження осіб; під час експертизи розчленованих трупів для встановлення належності частин трупа конкретній особі тощо.

Разом із тим слід зауважити, що у результаті таких досліджень установлюється групова належність біологічних зразків, а для встановлення їх походження від конкретної особи слід призначати молекулярно-генетичну експертизу.

Окрему увагу слід приділити молекулярно-генетичній експертизі. Так, слід наголосити на можливостях судових експертиз, що полягають у дослідженні слідів біологічного походження за допомогою генотипоскопії. Це аналіз набору ДНК, за допомогою якого здійснюється індивідуальна ідентифікація осіб за мікрооб'єктами та мікрослідами, такими як потожирові змиви відбитків пальців рук, фрагменти волосся, краплі крові чи слини, та за іншими слідами біологічного походження. У підґрунті такої ідентифікації лежить ДНК-аналіз, що є найефективнішим та найбільш надійним з усіх відомих на сьогодні методів ідентифікації особи.

Молекулярно-генетична експертиза, яка призначається за мікрооб'єктами та мікрослідами, такими як потожирові змиви відбитків пальців рук, фрагменти волосся, краплі крові чи слини, фрагменти кісток та інших слідів біологічного походження, дає змогу на більш точному рівні ідентифікувати особу. Молекулярно-генетичні методи дозволяють не лише визначати тотожність або встановлювати відмінності біологічних слідів на речових доказах

та приналежність слідів конкретній особі, але і встановлювати або виключати кровну спорідненість та здійснювати ідентифікацію невідомих трупів¹.

Молекулярно-генетична експертиза сьогодні поділяється на експертизу, коли досліджується ядро клітини ДНК (для проведення достатньо невеликої кількості потожирових змивів з об'єкта) та мітохондріальну, коли дослідженню підлягає будь-яка частина клітини, навіть неживої. Однією з проблем, що виникає під час проведення цієї експертизи, є відсутність контрольного матеріалу, адже під час попереднього дослідження основного змиву можуть знаходитися клітини, непридатні для ідентифікації. У такому разі дослідженню експерта підлягають контрольні змиви.

Перевагами вказаної експертизи є не лише її висока точність, а і незалежність від кількості матеріалу, необхідного для дослідження. До того ж ця експертиза призначається в тому випадку, коли іншої можливості ідентифікувати особу немає (наприклад, скелетований труп – у цьому разі на експертизу направляються кістки, з яких під час проведення дослідження вилучається кістковий мозок, за яким відбувається ідентифікація особи).

Особливу увагу під час підготовки до призначення цього виду експертиз слід приділити постановці питань, які доцільно попередньо узгоджувати з експертами. Конкретні питання дозволять експертам дати чіткі та однозначні відповіді, а отже, такі висновки відповідатимуть певним вимогам (ясності, однозначності й обґрунтованості, для розуміння яких не будуть потрібні спеціальні знання)².

Під час призначення цієї експертизи слід пам'ятати, що, з одного боку, методи молекулярно-генетичного дослідження є руйнуючими, тому після її проведення встановлення, наприклад, папілярного візерунку у слідах рук стане неможливим. З іншого боку, вилучення слідів рук і проведення дактилоскопічної експертизи для подальшого молекулярно-генетичного дослідження

¹ Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / Кікинчук В. В., Лозова С. М., Гусева В. О. та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.

² Проблемы применения судебной молекулярно-генетической экспертизы в уголовном производстве Украины / Степанюк Р. Л., Щербаковский М. Г., Кикинчук В. В., Лапта С. П., Гусева В. А. *Медицинские новости Грузии*. Тбилиси ; Нью-Йорк. 2019. № 5 (290). С. 160.

вимагає застосування технічних засобів і методів, що забезпечують збереження ДНК¹.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить, що можливості судово-одорологічної експертизи зовсім не використовуються слідчими під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень (0 %), однак успішно застосовується під час розслідування кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи².

Пропонуємо дослідити деякі особливості цього виду експертного дослідження з метою обґрунтування необхідності подальшого її впровадження у слідчу практику розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Наразі судова одорологія є перспективним напрямом у системі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень³. Її головними завданнями є встановлення тотожності людини за залишеним запахом і визначення того, одним або кількома особами залишено запахові сліди на одному або декількох предметах. Пошук і вилучення запахових слідів повинно проводитися поряд з будь-якими іншими слідами чи предметами, що можуть бути речовими доказами⁴. Тобто дослідження запахових слідів людини може встановлювати

¹ Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 175.

² Вирок Червоногвардійського районного суду м. Дніпро від 26.04.2012 у справі 1-70-2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25016484> (дата звернення: 04.10.2019); Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 15.10.2014 у справі 297/2213/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40968575> (дата звернення: 04.10.2019); Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 30.01.2020 у справі 303/5728/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87256960> (дата звернення: 27.02.2020).

³ Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 71.

⁴ Гусева В. О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Теорія і практика судової експертизи та : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. криміналістики з нагоди 85-річчя д. ю. н., проф. Н. І. Клименко (27 лютого 2018 р.). Київ : Маріуполь, 2018. С. 95.

таке: походження запахових слідів від конкретних осіб під час експертного дослідження волосся, слідів крові, предметів одягу тощо; учасників події за їх запаховими слідами, індивідуальний запах особи в слідах, вилучених з різних місць злочинів; належність предметів певній особі¹, стать особи, якою залишено надані запахові сліди тощо.

Під час проведення слідчих дій робота із запаховими слідами здійснюється за загальними правилами з урахуванням особливостей вилучення пахучих речовин людини. До таких особливостей належать: створення умов, які забезпечують максимальну збереженість запахових слідів; обмежена кількість учасників слідчо-оперативної групи, дотримання правил поведінки й пересування, що виключають можливість руйнування слідів чи їх забруднення сторонніми пахучими речовинами (учасники огляду повинні в межах відведеної ділянки пересуватися лише з дозволу керівника огляду, не курити тощо), суворе черговість пошуку і вилучення запахових слідів².

Також велике значення під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має комплексна медико-криміналістична експертиза. Її сутність полягає у дослідженні та реконструкції механізму травми та вирішенні питань про можливість чи неможливість заподіяння конкретних пошкоджень у конкретній ситуації, зокрема співвідношення знаряддя злочину, наприклад ножа, з локалізацією та механізмом нанесення тілесних ушкоджень на тілі потерпілого (трупа) та пошкодженнями на одязі. Під час направлення експерту постанови про призначення медико-криміналістичної експертизи слідчому необхідно правильно сформулювати питання. До типових питань, які виносяться на вирішення експерта, належать такі: яким знаряддям заподіяно

¹ Гусева В. О. Окремі питання використання запахових слідів під час розслідування кримінальних проваджень // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 04 груд. 2015 р.). Харків : ХНУВС, 2015. С. 230.

² Гусева В. О. Окремі проблеми виявлення та вилучення слідів запаху під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези наук.-практ. конф. (присвяченої пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса) (м. Харків, 20 груд. 2016 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2016. С. 67.

ушкодження, чи є на трупі ознаки, що дозволяють зробити висновок про форму, розмір та інші індивідуальні особливості знаряддя злочину; чи утворено пошкодження наданим на експертизу предметом (знаряддям злочину); яким був напрям удару, одним або різними знаряддями заподіяно ушкодження на тілі трупі, які пошкодження є смертельними, які ні; якою була послідовність нанесення ушкоджень, яким було взаємне розташування злочинця та потерпілого в момент нанесення удару¹. Цей перелік не є вичерпним, але слідчому завжди доречно перед формулюванням питань проконсультуватися безпосередньо із самим експертом.

З вирішенням зазначених питань тісно пов'язано встановлення механізму та локалізації заподіяння ушкоджень, зокрема тих, що спричинили смерть потерпілого (працівника правоохоронного органу). Так, наприклад, під час вирішення питання про застосований злочинцем спосіб позбавлення потерпілого життя експерт зазвичай намагається з'ясувати, яке знаряддя було використане (ніж, сокира, вогнепальна зброя), визначити його групові властивості (наприклад, ніж побутового призначення). Поряд із цим складається характеристика дій злочинця: з якою силою, скільки ударів завдано, в якій послідовності заподіяно пошкодження тощо. Розслідування забезпечуються з'ясуванням не лише обставин вбивства або нанесення тілесного пошкодження, а й деяких факторів, які йому передували. Детально судово-медичну експертизу пошкоджень, спричинених гострими та рубаючими предметами, дослідив І. В. Скопін².

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, зважаючи на тяжкість вчиненого діяння та сумніви у психічній повноцінності підозрюваного, призначається судово-психіатрична експертиза.

Основні завдання цієї експертизи зводяться до встановлення наявності: 1) хронічного психічного захворювання;

¹ Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. : ХНУВС, 2017. С. 170.

² Скопін І. В. Судебно-медичное исследование поврежденный рубящими орудиями. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1960. С. 51.

2) тимчасового розладу психічної діяльності; 3) недоумства або 4) іншого хворобливого стану психіки (ч. 2 ст. 19 КК України).

Водночас психічний стан особи, як наголошує Р. І. Міхеєв, впливає на цілий комплекс кримінально-правових та процесуальних проявів суб'єкта – на сам факт злочину, його характер, обставини вчинення. Осудність, так само як вина та відповідальність, – центральна методологічна категорія права з погляду як її фундаментального теоретичного рішення, так і практичної цінності та прикладного значення для додержання прав і свобод людини¹.

Відповідно до Наказу МОЗ України № 865 від 08.05.2018 «Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи» предметом судово-психіатричної експертизи є психічний стан особи у певні юридично значимі проміжки часу². Такий стан визначається з метою отримання відповідей на запитання, поставлені особою або органом, яка (який) залучила(в) експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

У разі наявності відомостей, що викликають сумнів щодо осудності чи обмеженої осудності підозрюваного, з метою визначення його психічного стану слідчий або прокурор зобов'язані забезпечити проведення експертизи (ст. 242 КПК України). Разом із тим законодавець також закріплює, що обов'язково слід призначати психіатричну експертизу у разі наявності згідно з медичним документом в особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання, а також у випадку, якщо поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння або після нього була або є неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) (ст. 509 КПК України).

На вирішення експерта, якому доручено проведення судово-психіатричної експертизи, слід поставити такі питання: 1) чи страждає підозрюваний на якусь хронічну психічну хворобу; якщо

¹ Міхеєв Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток: Дальневосток. гос. ун-т., 1998. С. 17.

² Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи : затв. Наказом МОЗ України від 08.05.2018 № 865 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення: 20.10.2019).

страждає, то чи міг він усвідомлювати свої дії, керувати ними під час вчинення кримінального правопорушення; 2) чи перебував підозрюваний в момент вчинення кримінального правопорушення у хворобливому стані та чи міг він усвідомлювати свої дії та керувати ними; 3) чи є підозрюваний психічно хворим і чи необхідно застосувати до нього примусові заходи медичного характеру.

Необхідно зауважити, що під час розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів судово-психіатричні експертизи призначаються незалежно від того, чи перебував підозрюваний на обліках (в психоневрологічному чи наркологічному диспансері) та чи проходив лікування в профільних закладах¹. Це надає можливість слідчому правильно зібрати й оцінити матеріали, що характеризують особу підозрюваного.

Призначення зазначених експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є обов'язковим, зважаючи не лише на їх суспільну небезпеку, але й на всебічність та неупередженість проведення досудового слідства у кримінальному провадженні взагалі.

Наступним поширеним видом судових експертиз, що призначаються під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень, є судово-криміналістичні експертизи.

Слід звернути увагу на те, що вивчення природи, змісту й правових підстав застосування криміналістичного знання створює основу для використання цих знань, максимально наближених до практичних потреб процесуальної діяльності суду й сторін кримінального судочинства (сторони обвинувачення й сторони захисту), оскільки тим самим створюється можливість додаткової конкретизації ситуацій, поглибленого виявлення й урахування різних аспектів реалізації криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення¹.

¹ Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2017. С. 172.

¹ Одерій О. В., Герцик Р. В. Особливості використання криміналістичних

За допомогою судово-криміналістичних експертиз вирішуються питання індивідуальної або групової належності за відбитками пальців рук (судово-дактилоскопічна експертиза), босих ніг, взуття, протекторів шин тощо (судово-трасологічна експертиза). Вони мають важливе значення для формування доказової бази.

Важливе місце посідає судово-криміналістична експертиза цілого за частинами, в межах якої трасолог вирішує питання про належність одному об'єкту чи предмету відділених від нього частин. Найчастіше об'єктами порівняння є частини предметів та інші частини, які вдалося виявити, наприклад, під час проведення обшуків у підозрюваних. У цьому разі встановлюється приналежність єдиному цілому фрагментів частин (уламок клинка, що застряг у трупі, і частини леза ножа у підозрюваного; частини гудзиків, загублених на місці події, інших матеріалів, що збереглися на одязі підозрюваного тощо).

Зважаючи на те, що вчинення посягань на життя, а також пошкодження майна здійснюється із застосуванням ножів, кастетів, заточок тощо, виникає потреба у встановленні питань щодо віднесення їх до холодної зброї. Така необхідність обґрунтовується потребою у правильній кваліфікації дій винного, тому слід звернути увагу на судово-криміналістичну експертизу холодної зброї. Основними питаннями, які вирішує зазначена експертиза, є такі: чи є представлений предмет холодною зброєю, до якого типу, виду холодної зброї він належить; чи залишено сліди на перешкоді наданою холодною зброєю; чи становили раніше єдине ціле металевий уламок, виявлений у рані потерпілого, та клинок ножа, вилучений у підозрюваного тощо.

Ще одним видом знарядь, які використовують винні особи, є вогнепальна зброя, тому під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності проводяться судово-балістичні експертизи. Завдяки ним за слідами на перешкодах та інших матеріальних об'єктах і за речовими доказами пострілу встановлюються система, модель і зразок, а за кулями й гільзами в сприятливих випадках – і конкретний екземпляр зброї,

знань під час судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 268.

застосований злочинцем. У деяких випадках можуть установлюватися напрямок і дистанція стрільби, факт здійснення пострілу з певного збройового ствола, можливість або неможливість самовільного пострілу (без натискання на спусковий гачок) за певних умов (зокрема, в разі падіння зброї на підлогу), виникнення пошкодження внаслідок ураження снарядом¹.

Результати нашого вивчення кримінальних проваджень цієї категорії дозволили виявити деякі недоліки під час постановки питань експертам, зокрема тим, які проводять судово-балістичні експертизи:

— під час постановки питання про можливість пострілу зі зброї в разі натискання на спусковий гачок не вказуються конкретні умови пострілу (падіння зброї з висоти, удар по спиці курка тощо) (8 %);

— питання, які підлягають вирішенню, мають шаблонний характер і не враховують особливостей протиправного діяння (62 %);

— постановка тих чи інших питань здійснюється без урахування обстановки, що склалася, та умов учиненого кримінального правопорушення (27 %);

— інші (3 %) ².

У кримінальних провадженнях цієї категорії досить часто проводяться експертизи для встановлення фактів контактної взаємодії підозрюваного з потерпілим, предметами їх одягу та іншими речами й елементами речової обстановки місця злочину – слідами нашарувань у вигляді різних мікрочастинок (судово-криміналістична експертиза волокон і матеріалів, яка визначає наявність та кількість накладення волокон з одягу підозрюваного

¹ Гусєва В. О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-рр. д. ю. н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.). Київ ; Маріуполь : ПВНЗ «Європейський університет», 2018. С. 94.

² Гусєва В. О. Деякі особливості призначення судових експертиз під час розслідування посягань на життя працівників правоохоронних органів // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса. (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 168.

на одяг потерпілого; зазначена ситуація може виникати якщо потерпілий захищався, або, наприклад, у процесі нанесення ударів руками та ногами по тілу потерпілого)¹.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме у разі вчинення посягань на майно працівників правоохоронних органів та їхніх близьких родичів доцільно призначати товарознавчі експертизи різних видів. Ці експертизи дозволять вирішити питання щодо вартості знищеного чи пошкодженого майна, тобто розмірів заподіяної шкоди, а також вартості відновлювально-ремонтних робіт. Види та деякі особливості призначення указаних експертиз ми розглянемо у наступному розділі, під час дослідження питань щодо встановлення та відшкодування завданої шкоди.

У разі знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, вчинених шляхом підпалу або вибуху, доцільно призначити судову пожежно-технічну чи вибухово-технічну експертизи. У разі призначення судової пожежно-технічної експертизи на вирішення експертів можна буде поставити питання про механізм виникнення пожежі, джерело займання тощо. Судова вибухово-технічна експертиза надає можливість визначити групову належність та єдине джерело походження вибухових пристроїв у цілому вигляді або за їх фрагментами (осколками), елементами вибухових пристроїв або обставинами вибуху, які встановлюються на основі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки за питаннями, які поставлено на вирішення експертизи².

У разі вчинення самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи із використанням службового посвідчення працівника правоохоронного органу, перед слідчим постає необхідність призначення судово-технічної

¹ Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2017. С. 174.

² Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : завт. Наказом МВС України від 19.08.2019 № 691 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text> (дата звернення: 14.01.2020).

експертизи документів. Головними завданнями технічної експертизи реквізитів документів є встановлення фактів і способів унесення змін до документів та виявлення їх первинного змісту, визначення відносної давності виконання документа або його фрагментів, а також послідовності нанесення штрихів, що перетинаються; встановлення документа, виготовленого шляхом монтажу із застосуванням копіювально-розмножувальної та комп'ютерної техніки; ідентифікація особи, яка надрукувала машинописний текст чи виготовила зображення відтиску печатки, за особливостями навичок виконавця тощо¹.

Ще однією формою використання спеціальних знань, яка наразі не є процесуальною, однак набуває поширення, є опитування із застосуванням спеціального технічного засобу – комп'ютерного поліграфа, передбачене Наказом Міністерства юстиції України № 1350/5 від 27.05.2015 «Про внесення змін в Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5», (п. 6.8 частини Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз і експертних досліджень)².

Разом із тим слідчо-судова практика свідчить і про інші форми використання поліграфу. Так, Д. Б. Сергєєва встановила, що у переважній більшості випадків такі дослідження можуть оформлюватися у процесуальній формі висновку експерта як «судова психофізіологічна експертиза із застосуванням поліграфа», «судово-психологічно-фізіологічна експертиза з використанням поліграфа», «психофізіологічне дослідження із застосуванням апарату поліграфа», «психофізіологічне дослідження правдивості показів», «психофізіологічна експертиза достовірності показань» тощо³. Проте у вітчизняній практиці вказані дослідження на рівні експертизи не врегульовано.

В юридичній літературі науковці також неодноразово

¹ Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом № 53/5 від 08.10.1998 : у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 30.01.2020).

² Там само.

³ Сергєєва Д. Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 95.

висували ідеї щодо запровадження використання поліграфу під час досудового розслідування¹, зокрема під час допитів. Проте це питання у криміналістиці залишається дискусійним. Ефективність його використання підтверджується багаторічним досвідом використанням у багатьох країнах, а саме в Росії, США, Канаді, Японії, Ізраїлі, Індії, Туреччині, Аргентині, Бразилії тощо. Незалежна Україна у сфері виробництва та використання поліграфу претендує на домінуючі позиції, завдяки національному поліграфу «Рубікон», який за технічними характеристиками не поступається закордонним зразкам².

Також науковці наголошують на доцільності проведення психофізіологічної експертизи з використанням поліграфу³.

Ми підтримуємо ідею Д. Б. Сергєєвої, відповідно до якої необхідно внести відповідні зміни й доповнення до Закону України «Про судову експертизу» та ввести загальноприйняті методики досліджень з використанням поліграфу в Реєстр Міністерства юстиції України⁴. За вказаних обставин результати психофізіологічних експертиз зможуть використовуватися як повноцінні докази у кримінальних провадженнях.

Розглянемо деякі можливості та особливості призначення й проведення вказаної експертизи. До компетенції психофізіологічної експертизи входитиме:

– визначення загального стану психологічного та фізіологічного розвитку особистості;

¹ Чернявський С. С. Використання поліграфних технологій під час досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення // Актуальні проблеми досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ : Хай Тек Прес, 2013. С. 19–21.

² Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів при допитах. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 128, 129.

³ Ващук О. П. Судова експертиза в межах кримінального провадження: психофізіологічне дослідження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 19–24; Линник О. В. Специфіка застосування результатів психофізіологічної експертизи з використанням поліграфу при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 5. Т. 4. С. 62–66.

⁴ Сергєєва Д. Б. Доказове значення результатів використання поліграфу у досудовому розслідуванні // *Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика*. Київ : Освіта України, 2017. 199 с.

- визначення стану психологічного та фізіологічного розвитку особистості в певних умовах;
- визначення особливостей психологічного та фізіологічного розвитку особистості;
- установлення хворобливих станів психологічного та фізіологічного розвитку особистості;
- установлення здатності особистості сприймати, усвідомлювати і формулювати висновки щодо події, яка сталася;
- установлення мотиваційного механізму особистості щодо події, яка сталася¹.

Слід звернути увагу на те, що зараз дослідження проводять за письмовою згодою особи. Психофізіологічне дослідження не проводять у таких випадках: за наявності в поліграфолога інформації про деякі психічні захворювання або розлади в опитуваного, а також у разі загострення захворювань, пов'язаних із порушенням серцево-судинної або дихальної діяльності в стані фізичного або психічного виснаження опитуваного, а також якщо він перебуває в стані сонливості чи неконтрольованого перезбудження, не може координувати власні рухи; у разі виявлення експертом-поліграфологом ознак вживання опитуваним сильнодіючих психоактивних речовин або лікарських препаратів; за умов перебування опитуваного в стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, похмілля; за наявності даних про вагітність обстежуваної (друга половина періоду вагітності)². У зв'язку з цим, вважаємо доцільним доповнити ст. 242 КПК України частиною 4, яка має закріпити положення щодо можливості проведення судово-психофізіологічної експертизи лише за умови добровільної згоди особи.

Під час підготовки до психофізіологічної експертизи експерт спільно зі слідчим: а) обирають місце, де експерт працюватиме з підекспертним, та оптимальний час для роботи; б) визначають осіб, присутніх під час роботи експерта з підекспертним в) за необхідності ухвалюють рішення про залучення до роботи експерта

¹ Васьук О. П. Судова експертиза в межах кримінального провадження: психофізіологічне дослідження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 22–23.

² Алексеев О. О., Алексеева-Процюк Д. О. Правові умови проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 104.

з підекспертним перекладача; г) визначають порядок забезпечення відеореєстрації роботи експерта з підекспертним¹; г) у разі проведення психофізіологічної експертизи стосовно особи, щодо якої обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, визначають порядок забезпечення безпеки під час роботи експерта з підекспертним.

Постанова про призначення експертизи має відповідати загальним вимогам, що висуваються до такого виду процесуальних рішень. Проте окрему увагу слід приділити питанням, що виносяться на вирішення експерта. Так, вони мають бути чіткими, простими для розуміння та лаконічними.

Формулюючи питання, слід урахувати межі компетенції експерта. Експерт-поліграфолог не може напевно щось стверджувати щодо дій і поведінки особи в минулому, натомість він дає відповідь на такі питання: наявні чи відсутні в пам'яті особи ідеальні сліди щодо певних подій (фактів), чи утворилися ці сліди природним шляхом (у результаті особистої присутності або особистої участі) або шляхом подальшого повідомлення (зговору); про що можуть свідчити фізіологічні реакції особи на значиму інформацію, що стосується обставин вчинення злочину (зокрема, чи узгоджуються вони з наданою нею на допитах вербальною інформацією)². Убачається, що у випадку, якщо питання експерт не зрозумів, він може звернутися до слідчого з клопотанням про зміну його формулювання, однак для недопущення затягування строків через це слід попередньо узгоджувати питання до призначення експертизи.

Під час оцінювання результатів психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа повинні братися до уваги всі об'єктивні і суб'єктивні чинники, що впливають на гносеологічну достовірність дослідження. Зокрема, у висновку експерта повинна бути зафіксована дотестова бесіда експерта-поліграфолога з випробуваним. Питання, поставлені перед експертом слідчим, повинні стосуватися змісту психофізіологічних

¹ Орлов Ю. К., Холодный Ю. И. Использование полиграфа в уголовном судопроизводстве: задачи следователя. *Уголовный процесс*. 2015. № 1. С. 66.

² Чернявський С. С. Проблеми використання поліграфа під час досудового розслідування // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 7–11.

реакції на поставлені особі запитання. Відповіді експерта не можуть установлювати фактичний бік діяння, інкримінованого підозрюваному (обвинуваченому). Необхідно звертати увагу також на психологічну характеристику самого випробуваного, чи дотримано всі обмеження, які стосуються його психічного стану і захворювань. Особливо слід вивчати порядок передання інформації особі та зміст тих питань, які їй ставляться¹.

Значення психофізіологічної експертизи у розслідуванні кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності полягає у тому, що воно дозволить встановити певні ознаки суб'єктивної сторони. Як ми вже неодноразово стверджували, особливістю досліджуваних нами кримінальних правопорушень є наявність спеціальної мети та мотиву вчинення злочинного діяння. Однак через недоведення їх існування ці кримінальні правопорушення нерідко кваліфікуються за іншими статтями КК України (наприклад, як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, проти власності тощо), санкції яких є менш тяжкими.

Досить часто у слідчій та судовій практиці трапляється, що підозрюваний (обвинувачений) стверджує, буцім йому не було відомо про те, що потерпілий є працівником правоохоронного органу чи виконував громадський обов'язок. Отже, злочинці намагаються уникнути відповідальності в міру своєї вини. Ураховуючи, що одним із завдань кримінального провадження є притягнення винних осіб до відповідальності в міру їхньої вини, набувають актуальності пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства у частині віднесення цього дослідження до виду судових експертиз, а також закріплення обов'язку слідчого щодо призначення її за добровільної згоди підекспертного.

Як приклад можна навести кримінальне провадження, що розглядалось Святошинським районним судом м. Києва. Так, встановлено, що помічник чергового ізолятора тимчасового тримання №2 ГУНП в Київській області під час виконання службових обов'язків стосовно виконання ухвали Апеляційного суду Київської області від 10 травня 2017 року щодо затримання громадянина т.: Та його доставки до прокурора та суду для

¹ Кудрявцева А. В., Петров А. В. О доказательственном значении психофизиологических исследований с использованием полиграфа в уголовном судопроизводстве. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Право.* 2009. № 40. С. 56.

обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, отримав інформацію про його перебування в будівлі Києво-Святошинського районного суду Київської області. У зв'язку із цим приблизно о 09 год. 55 хв. того ж дня він прибув за вказаною адресою суду для затримання останнього. Прибувши до будівлі суду, потерпілий, виконуючи свої службові обов'язки щодо виконання вказаної ухвали Апеляційного суду Київської області, побачив громадянина Т., підійшовши до якого, відрекомендувався та пред'явив посвідчення працівника поліції, після чого попросив його пред'явити документи, які посвідчують його особу. Почувши зазначене прохання, громадянин Т. почав нецензурно висловлюватись, після чого своїми руками відштовхнув його та спробував залишити місце свого перебування. У подальшому громадянин Т. завдав потерпілому близько 5-ти ударів руками по голові. Унаслідок вказаних дій громадянина Т. потерпілому були заподіяні тілесні ушкодження, а саме забій м'яких тканин лівої лобово-тім'яної ділянки, синці та садна лівої вушної раковини, шиї, лівої підключичної ділянки й лівої верхньої кінцівки, які належать до легких тілесних ушкоджень. Тобто громадянин Т. обвинувачувався у тому, що своїми умисними діями, які виразились в умисному заподіянні працівникові правоохоронного органу легких тілесних ушкоджень у зв'язку з виконання цим працівником службових обов'язків, скоїв кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 345 КК України.

За результатами судового розгляду з огляду на свідчення обвинуваченого, потерпілого і свідків та ретельного аналізу й оцінювання інших доказів, наданих стороною обвинувачення, з погляду достатності та взаємозв'язку, суд дійшов висновку, що стосовно громадянина Т. слід ухвалити виправдувальний вирок, оскільки не доведено, що в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 345 КК України¹.

Отже, не викликає сумнівів важливість використання під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності спеціальних знань та призначення судово-експертних досліджень.

¹ Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 11.09.2019 р, судова справа № 759/19373/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84177538> (дата звернення: 13.11.2019).

Слід пам'ятати, що можливості спеціальних знань, під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень, можуть бути використані не лише в процесі проведення судових експертиз, а і, що важливо, під час підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій.

Особливої увагу під час підготовки до призначення експертиз вимагає підготовка об'єктів, що має свою специфіку. Так, під час проведення слідчих (розшукових) дій об'єкти судово-медичного дослідження – речові докази (одяг зі слідами бурого кольору, зрізи нігтів з обох рук підозрюваного чи потерпілого) вилучаються повністю, а у випадках, коли це неможливо, вилучається частина предмету зі слідами, або необхідно провести зішкріб, змив чи зріз матеріалу для проведення експертизи.

Слід звернути увагу на те, що за можливості слід вилучати речові докази та направляти їх на дослідження експерта. У разі, якщо сліди залишились на великогабаритному предметі, можна вилучити його частину (фрагмент). Здійснювати змиви, зрізи або зішкреби доцільно лише у разі неможливості безпосереднього вилучення речових доказів¹. Упаковується вилучене окремо в різні пакети, якщо це сліди біологічного походження або предмети, що зберегли на собі такі сліди, – їх необхідно пакувати в паперові конверти, пакети, коробки тощо.

Змив плями, речовини необхідно проводити марлевым тампоном чи чистою тканиною, що змочена у воді чи у фізіологічному розчині (якщо пляма суха), якщо пляма має вологу консистенцію, змочувати марлю не потрібно, необхідно її прикласти до плями таким чином, щоб на ній залишилась достатня кількість рідини. Після цього марлевий тампон з перенесеною на нею плямою просушують при кімнатній температурі в природних умовах (не допускаючи просушування на сонці, обігрівальному засобі, під вентилятором тощо).

За слідами крові, зокрема, можна встановити механізм дій злочинця і поведінку потерпілого під час вчинення злочину¹. Для

¹ Черечукіна Л. В. Розслідування вбивств : учбово-методичний посібник. Луганськ : ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. С. 110; Озар В. Г. Методика розслідування катування (ст. 127 КК України) : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора Р. Л. Степанюка. Харків : Панов, 2016. С. 162.

¹ Тагаєв Н. Н. Следы крови в следственной и экспертной практике. Харьков : Консум, 2000. С. 99–103.

кримінальних правопорушень досліджуваної категорії типовим явищем є попадання слідів крові потерпілого на тіло підозрюваного, одяг, взуття, знаряддя злочину тощо. Підозрюваний іноді залишає кров на потерпілому або предметах обстановки місця події, необережно поранившись або зустрівши опір з боку жертви. Звідси неминучі питання: чи належить кров, сліди якої є на тілі або речах підозрюваного, потерпілому або навпаки; чи залишено сліди крові на трупі чи інших матеріальних об'єктах, місці злочину особою, що підозрюється у вбивстві. У такому разі рекомендується надати експерту закривавлений одяг потерпілого. Окрім об'єктів дослідження, експерту слід також надати окремі матеріали кримінального провадження (матеріали, що характеризують особу підозрюваного, протокол огляду місця події з фототаблицею, протоколи допитів тощо)¹.

Також необхідно підкреслити, що під час використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності можуть виникати деякі труднощі, а саме: можливості судового медика як фахівця під час розслідування вказаних кримінальних правопорушень використовуються недостатньо; слідчі неправильно та неповно формують перелік питань, які виносяться на вирішення експерта². Унаслідок таких помилок збільшуються строки проведення експертиз або виникає потреба у призначенні нових.

Підкреслимо необхідність своєчасного призначення слідчими судових експертиз. Так, П. П. Іщенко зазначає: «На практиці, на жаль, поширені випадки, коли слідчий, виявивши на місці події сліди і речові докази, не направляє їх на дослідження до встановлення і затримання підозрюваного, для вилучення у останнього зразків, необхідних для порівняння. Усе це підвищує небезпеку псування слідів (речових доказів) внаслідок їх тривалого зберігання. Наприклад, несвоєчасне призначення дактилоскопічної

¹ Ганжа Т. В. Методика розслідування умисних вбивств, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : ХНУВС, 2019. С. 192.

² Гусєва В. О. Деякі особливості використання спеціальних медичних знань у злочинах проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Актуальні питання досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 21 жовт. 2016 р.). Кривий Ріг : Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2016. С. 73.

експертизи призводить не лише до погіршення якості слідів рук, але й повного їх зникнення»¹.

Окрему увагу слід приділити питанням строків проведення судових експертиз. Кримінальним процесуальним законодавством не регламентуються строки їх проведення, це здійснюється у відомчих нормативно-правових актах. Так, наприклад Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України, що затверджена Наказом МВС України № 591 від 17.07.2017 визначає, що строки проведення судової експертизи або експертного дослідження встановлюється директором, заступником директора ДНДЕКЦ, НДЕКЦ або керівником відповідного відділу (сектору) залежно від складності дослідження та з урахуванням завантаження фахівця. Так, до 10 днів проводяться експертизи щодо матеріалів, які належать до категорії простих досліджень; до 30 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень середньої складності; до 60 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії складних досліджень; до 90 днів – щодо матеріалів, які належать до категорії досліджень особливої складності.

Інструкція про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої Наказом МОЗ України № 6 від 17.01.95 передбачає, що проведення експертизи необхідно закінчувати протягом одного місяця з дня отримання від органів дізнання, попереднього слідства або суду всіх необхідних матеріалів. У разі перевищення експертом установлених строків він повинен дати усне роз'яснення причин затримки начальнику бюро і направити про це письмове повідомлення особі, яка призначила експертизу. Отже, під час призначення експертизи слідчий не завжди усвідомлює граничні строки її виконання. Іноді це призводить до неможливості планування діяльності щодо розслідування, а також обумовлює необхідність продовження строків досудового розслідування. Шляхом анкетування слідчих та прокурорів встановлено, що через незавершеність судових експертиз у досліджуваних нами категоріях кримінальних проваджень відбувалось продовження строків досудового розслідування, де повідомлено особі про підозру, у 34 % проваджень.

¹ Ищенко П. П. Получение розыскной информации в ходе предварительного исследования следов преступления. М. : Берегиня, 1994. С. 9.

У зв'язку з цим ми пропонуємо внести зміни до КПК України, а саме доповнити його статтею 243–1 у такій редакції:

«Стаття 243-1. Строки проведення судових експертиз у кримінальних провадженнях.

1. Експертиза, що проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, у кримінальних провадженнях, зокрема щодо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, має бути проведена у термін до 30 діб.

2. У разі перевищення експертом установлених строків він повинен дати письмове роз'яснення причин затримки своєму безпосередньому керівнику і направити про це письмове повідомлення особі, яка призначила експертизу».

Для вирішення труднощів, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, запропоновано такі рекомендації:

— забезпечення дотримання послідовності призначення судових експертиз;

— проведення в межах службової підготовки спільних занять, курсів підвищення кваліфікації зі слідчими та експертами з питань проведення слідчих (розшукових) дій, правил вилучення і упаковки та збереження речових доказів, повноти формування поставлених питань на вирішення експерта під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності;

— внесення змін у законодавство щодо скорочення строків проведення судових експертиз, зокрема щодо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, а також якщо відбувається посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу;

— у перспективі необхідно створити комплекс науково-обґрунтованих криміналістичних рекомендацій, що дозволять слідчому вже на початковому етапі розслідування вміло користуватися можливостями спеціальних знань, а в подальшому можуть слугувати основою для формування цілісної криміналістичної моделі вирішення зазначених проблем у контексті методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Розділ 4

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування

Криміналістика як галузь специфічного наукового знання складається з декількох внутрішньо взаємопов'язаних частин, одну з яких становить криміналістична техніка. Проблеми теорії та практики, що досліджуються в указаному розділі, зазвичай пов'язують з питаннями техніко-криміналістичних аспектів досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Криміналістика належить до тих наук юридичного циклу, які є пов'язаними з вивченням та забезпеченням практики боротьби зі злочинністю на всіх напрямках практичного слідознавства. Ідеться про практичне слідознавство, яке професійно здійснюється не лише спеціалістами та експертами, а і слідчими й оперативними співробітниками на етапі досудового розслідування кримінальних правопорушень, а також судьями під час судового розгляду кримінальних проваджень. На кожному із цих етапів вирішується комплекс подібних за своєю сутністю завдань. До них належать завдання пошукового, фіксаційно-засвідчувального, дослідницького характеру, а також завдання, пов'язані з вилученням, накопиченням, переданням та використанням зібраних фактичних даних для вирішення відповідних правових, організаційно-управлінських, тактичних і методичних завдань. У всіх цих випадках забезпечити ефективні пошук і пізнання, включно з тим, що називають процесуальним доказуванням, практично неможливо без широкого використання різноманітних техніко-криміналістичних засобів, методів і рекомендацій¹.

¹ Вольинский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического

Зважаючи на викладене вище, у контексті нашого дослідження пропонуємо розглянути особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Першочергово пропонуємо зупинитись на дослідженні дефініцій деяких фундаментальних понять. Згідно з Українським тлумачним словником поняття «забезпечення» тлумачиться як «надання чи створення матеріальних засобів; гарантування чогось»¹. Проаналізувавши синонімічний ряд слів, пов'язаних із терміном «забезпечення», можна побудувати таку цілу словесну конструкцію: «забезпечення – гарантування – надання – обладнання – обслуговування – постачання». Зазначені слова не мають ідентичного змісту, але в кожному конкретному випадку можуть бути використані в певному контексті, оскільки мають досить близьке змістовне значення².

Для успішної реалізації діяльності з розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, важливо вирішити низку питань, що належать до сфери техніко-криміналістичного забезпечення і є пов'язаними із застосуванням технічних засобів під час проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а також процесуальних дій, що проводяться у межах міжнародної правової допомоги та інших форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні; оцінювання та використання фактичних даних, отриманих за допомогою використання спеціальних засобів і технічних засобів у кримінальному провадженні тощо.

Серед науковців, які займалися проблематикою застосування техніко-криміналістичного забезпечення під час розслідування злочинів, можна виділити Г. І. Грамовича³, В. А. Журавля¹,

обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. в виде науч. доклада ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1999. С. 18.

¹ Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Аконт, 2003. Т. 1. 2003. С. 375.

² Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. С. 8.

³ Грамович Г. И. Криминалистическая техника (научные, правовые,

М. В. Капустіну², В. В. Коваленка³, Н. В. Павлюк⁴, В. Ю. Шепітька⁵ тощо. Майже всі дотримуються думки, що однією з головних умов ефективного вирішення завдань протидії злочинності є застосування в правоохоронній діяльності науково-технічних досягнень. Провідна роль у проведенні досліджень та підготовці науково-методичних рекомендацій в цьому напрямі належить науці криміналістиці.

Останні роками щодо розгляду актуальних питань криміналістичного забезпечення, що містить у собі розділ техніко-криміналістичного забезпечення, були захищені такі дисертації: на здобуття ступеня доктора юридичних наук Ю. М. Чорноус на тему «Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру» (Київ, 2013)⁶ та О. В. Таран на тему «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці»

методологические, организационные основы) : монография. Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 214 с.

¹ Журавель В. А. Автоматизовані інформаційні системи як засіб забезпечення ефективності досудового розслідування // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. / редкол.: А. І. Лозовий, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2015. № 15. С. 13–21.

² Капустіна М. В. Поняття техніко-криміналістичних засобів забезпечення протидії злочинам. *Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид.* Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2014. Вип. 2 (6). С. 24–34.

³ Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

⁴ Павлюк Н. В. Поняття та інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць / редкол.: А. І. Лозовий, В. Ю. Шепітько та ін. 2015. № 15. С. 96–104; Павлюк Н. В. Інформаційне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості: поняття та шляхи реалізації. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць* / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2014. № 28. С. 182–190.

⁵ Шепітько В. Ю. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності // *Вибрані твори = Избранные труды.* Харків : Апостіль, 2010. С. 106–113; Шепітько В. Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення органів досудового слідства та якість слідчої діяльності // *Вибрані твори = Избранные труды.* Харків : Апостіль, 2010. С. 82–85.

⁶ Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 32 с.

(Київ, 2013)¹, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук О. В. Лисенко на тему «Криміналістичне забезпечення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду» (Київ, 2016)² тощо.

Безпосередньо проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень висвітлено в наукових працях В. О. Волинського³, О. Ф. Волинського⁴, Д. Ю. Гостевського⁵, Д. В. Зотова⁶, В. В. Коваленко⁷ та ін. Криміналісти розробили та запозичили з інших галузей знань різноманітні рекомендації, прийоми, методи, методики, інструменти та матеріали, без яких неможливо уявити розслідування будь-якого кримінального правопорушення.

Отже, у цьому напрямі здійснено достатньо досліджень, але багато питань залишаються дискусійними або взагалі не були предметом дослідження. Це обумовлено стрімким розвитком науково-технічного забезпечення взагалі в світі та в Україні зокрема. Щодня з'являються новинки у сфері комп'ютерних технологій, які знаходять своє застосування в правоохоронній діяльності. Зокрема, внаслідок цього відбувається:

¹ Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 34 с.

² Лисенко О. В. Криміналістичне забезпечення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

³ Вольнский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений. Методические, организационные, правовые проблемы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1991. 189 с.; Вольнский В. А. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. М. : ВНИИ МВД РФ, 1994. 80 с.

⁴ Вольнский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1999. 218 с.

⁵ Гостевский Д. Ю. Техничко-криминалистическое обеспечение производства следственных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Люберцы, 2010. 201 с.

⁶ Зотов Д. В. Уголовно-процессуальное доказывание и научно-технические достижения: теоретические проблемы : монография. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. 200 с.

⁷ Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

— підвищення ефективності техніко-криміналістичних та експертних досліджень;

— застосування нових пошуково-пізнавальних методів проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій;

— впровадження новітніх технічних засобів виявлення і дослідження слідів злочинів;

— підвищення фахової підготовки слідчих та оперативних працівників;

— своєчасне забезпечення цих суб'єктів необхідною науковою, методичною та іншою допоміжною інформацією.

З огляду на це суспільні потреби активізації у сфері здійснення діяльності з досудового розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності ставлять перед наукою криміналістикою завдання зосередити увагу на наукових розробках з теоретико-правових, природничо-технічних і методико-прикладних проблем, від яких залежать повнота та висока якість й ефективність розслідування кримінальних проваджень¹.

Негативна зміна криміногенної ситуації в країні поряд з труднощами адаптації правоохоронних органів до нових умов роботи (наприклад, ухвалення нового КПК України, реорганізація в структурі правоохоронних органів тощо), вимагають удосконалення форм і методів їх діяльності, розроблення і реалізації адекватних організаційних, правових та науково-технічних заходів боротьби зі злочинністю.

Технічне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, потребує перегляду та уточнення з урахуванням сучасних розробок криміналістики. Зазначене зумовлює необхідність подальшого дослідження розглядуваної проблематики.

Дослідження проблеми техніко-криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної

¹ Павлишин Б. О. Поняття «техніко-криміналістичного забезпечення» розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31). Т. 11. С. 116–121.

діяльності в прикладному аспекті не можна здійснювати, не визначивши його основні поняття.

Л. А. Вінберг указує, що попередження злочинів і ліквідація причин та умов, що породжують їх, значною мірою залежить від техніко-криміналістичного забезпечення системи кримінального судочинства. Система техніко-криміналістичного забезпечення розкриття, розслідування та попередження злочинів містить у собі судово-експертні установи різних міністерств та відомств, основним завданням яких є організація найбільш раціонального й ефективного застосування оперативно-слідчими апаратами, судово-експертними установами та судовими органами техніко-криміналістичних засобів і спеціальних знань у галузі криміналістики¹.

В. О. Волинський під техніко-криміналістичним забезпеченням розслідування та розкриття злочинів розуміє організаційно-функціональну систему, спрямовану на утворення умов постійної готовності служб та підрозділів органів внутрішніх справ до швидкого й ефективного вирішення техніко-криміналістичних завдань і на практичну реалізацію цих умов з метою отримання, накопичення, оброблення криміналістично значущої інформації та її подальше використання в процесі розслідування і розкриття злочинів².

Техніко-криміналістичне забезпечення, на думку О. Ф. Волинського, являє собою здійснювану правоохоронними органами діяльність, спрямовану на створення умов їх постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки та реалізацію цих умов в кожному конкретному випадку розкриття й розслідування злочинів³.

П. Т. Скорченко говорить, що техніко-криміналістичне забезпечення – це система правових, наукових, організаційних заходів з розроблення, впровадження та практичного користування техніко-криміналістичними засобами й науковими методами з

¹ Вінберг Л. А. Пути повышения эффективности ТКО процесса раскрытия и расследования преступлений. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования и предупреждения преступлений. М., 1985. С. 22.

² Волинский В. А. Технико-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений (методологические, организационные проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1991. С. 16.

³ Криминалистика : учебник / под ред. А. Ф. Волинского. М. : Закон и право ; Юнити-Дана, 1999. С. 67.

метою успішного розкриття, розслідування та попередження злочинів. У зв'язку з цим він виокремлює такі елементи: правовий, науковий та організаційний¹.

В. В. Кікінчук розуміє під техніко-криміналістичним забезпеченням кримінального провадження систему законодавчо регламентованих та науково обґрунтованих технічних, методологічних, організаційних та інформаційних можливостей спеціально уповноважених на те суб'єктів розкриття та розслідування злочинів, що реалізуються з метою виявлення, фіксації, вилучення та дослідження криміналістично-значущої слідової інформації про злочин².

Отже, техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності – це система правових, наукових та організаційних заходів, спрямованих на створення умов постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки та їх практичну реалізацію органами досудового розслідування, оперативними підрозділами й експертно-криміналістичними підрозділами для найбільш ефективного вирішення цілей і завдань, що стоять перед ними з метою отримання, накопичення, оброблення криміналістично значущої інформації та її подальше використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Розглядаючи техніко-криміналістичне забезпечення, можна стверджувати, що саме криміналістика надає можливість реалізувати всі вимоги під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності за допомогою належного використання технічних засобів під час проведення тих чи інших гласних слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій.

Під сутністю технічних засобів, які застосовуються у кримінальному провадженні, Ж. Л. Рибалко розуміє сукупність технічних, програмно-технічних та програмних засобів, спеціальних пристроїв, автоматизованих систем, речовин та

¹ Скорченко П. Т. Проблемы техникриминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса : дисс. ... д-ра юрид. наук в виде научного доклада: 12.00.09. М., 2000. С. 21

² Кікінчук В. В. Поняття техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 81.

науково обґрунтованих способів і тактичних прийомів їх використання, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими особами для досягнення науково обґрунтованого результату, що сприяє виконанню завдань кримінального провадження¹.

На підставі аналізу кримінального процесуального законодавства Ж. Л. Рибалко розробив таку класифікацію технічних засобів:

1) за призначенням: основні (як засіб проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема у режимі відеоконференції; засіб фіксації інформації під час здійснення слідчим суддею функції судового контролю на стадії досудового розслідування тощо) та додаткові (як засіб фіксації інформації під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; засіб для виявлення, закріплення та вилучення слідів і предметів, що можуть бути речовими доказами у кримінальному провадженні);

2) за стадією використання у кримінальному провадженні: технічні засоби, які застосовуються під час досудового розслідування і технічні засоби, які застосовуються у судовому провадженні².

Говорячи про значення техніко-криміналістичних засобів і прийомів, необхідно насамперед указати на їх величезну роль у підвищенні результативності багатьох слідчих дій, які слідчий використовує під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме вони допомагають: 1) більш повно та наочно зафіксувати обстановку місця події, а також перебіг і результати проведення окремих слідчих (розшукових) дій та судового процесу; 2) виявляти та фіксувати сліди кримінальних правопорушень (техніко-криміналістичні прилади та пристрої, які використовуються для виявлення предметів, що були знаряддями кримінального правопорушення або зберегли на собі сліди кримінального правопорушення чи стали об'єктами злочинних дій, а також інших предметів та документів, що можуть слугувати засобами для встановлення фактичних обставин кримінального провадження); 3) забезпечувати проведення окремих слідчих

¹ Рибалко Ж. Л. Застосування технічних засобів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. С. 7.

² Там само. С. 8.

(розшукових) дій (проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування тощо); 4) фіксувати інформацію під час розгляду питань у суді на етапі досудового розслідування¹.

Тільки завдяки їм стає можна виявити невидимі та малопомітні сліди пальців, мікрооб'єкти, знаряддя учинення кримінальних правопорушень, цінні речі, заховані у схованках, та інші речові докази, необхідні для встановлення всіх обставин розслідуваної події й доведення вини підозрюваного.

Однак виникають певні складнощі у залученні нових технічних засобів до діяльності з розслідування кримінальних правопорушень взагалі та зокрема – групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, що обумовлено, на нашу думку, невизначеністю у кримінальному процесуальному законодавстві правових підстав та переліку технічних засобів. Зокрема, у чинному КПК України регламентуються лише окремі питання, що стосуються застосування технічних засобів: йдеться про фотографування речових доказів, фіксацію слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій (ст. ст. 100, 231, 236, 237, 239, 240, 241, 269 КПК України тощо), залучення спеціаліста (ст. 71 КПК України), проведення експертизи (ст. 242 КПК України). Втім, визначити перелік технічних засобів, виходячи із розвитку науково-технічного прогресу та його впливу на вирішення завдань кримінального провадження, у КПК України неможливо.

Техніко-криміналістичні засоби дозволяють більш повно фіксувати обстановку, в якій проводиться слідча дія. Слідчий під час складання протоколу огляду місця події, огляду, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, обшуку та інших слідчих дій не завжди може звернути увагу на окремі обставини, які спочатку здаються малозначними, але згодом, будучи зафіксованими за допомогою технічних засобів (фото, відео фіксації), можуть виявитися істотними під час аналізу події кримінального правопорушення.

Актуальним завданням є розроблення криміналістичних рекомендацій як щодо проведення процесуальних дій шляхом відеоконференції у межах кримінального провадження, так і щодо

¹ Рибалко Ж. Л. Вказана праця. С. 9.

застосування заходів міжнародного співробітництва. Однак окремого нормативного акту, який регулював би використання техніко-криміналістичних засобів під час досудового слідства, на відміну від судового провадження, немає.

Проведення процесуальних дій у суді шляхом відеоконференції передбачено та регулюється «Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження)»¹. Згідно з п. 2.2 Інструкції «технічні засоби відеозапису ходу і результатів процесуальних дій (далі – технічні засоби відеозапису) – це сукупність програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції».

Під час досудового розслідування допит свідка у кримінальному провадженні проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності доцільно проводити у режимі відеоконференції, якщо він перебуває, наприклад, у місцях відбування покарання. Це ж саме стосується допиту потерпілої особи в режимі відеоконференції, якщо вона перебуває на лікуванні, далеко від місця проведення розслідування та не має можливості очно спілкуватися зі слідчим.

Значно підвищує результативність і можливості слідчого під час проведення такої слідчої дії, як огляд, застосування технічних засобів збирання доказів, процесуальний порядок яких регулюється кримінальним процесуальним законом (ст. 238 КПК України). Під час огляду закон надає право слідчому та прокурору або за їх дорученням залученому спеціалісту проводити вимірювання, фотографування, робити звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження.

¹ Інструкція про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): затв. Наказом Державної судової адміністрації від 15.11.2012 № 155 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text> (дата звернення: 20.01.2020).

Одним із напрямів розвитку техніко-криміналістичного забезпечення розслідування є його цифровізація. Цифровізація (з англ. digitalization) – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя від взаємодії між людьми до промислових виробництв, від предметів побуту до дитячих іграшок, одягу тощо. Це перехід біологічних та фізичних систем у кібербіологічні та кіберфізичні (об'єднання фізичних та обчислювальних компонентів), перехід діяльності з реального світу у світ віртуальний (онлайн)¹.

Цифровізація в різних сферах діяльності в межах криміналістики, може бути розглянута в різних аспектах:

1) використання цифрових технологій для підвищення пошуково-пізнавальної діяльності слідчого, ефективності цієї діяльності на сучасному рівні, оптимізація взаємодії різних органів, організацій чи підрозділів;

2) використання інформаційно-комп'ютерних технологій під час розслідування кримінальних правопорушень (широке розповсюдження інформаційно-комп'ютерних технологій сприяє подальшим розробкам у галузі алгоритмізації процесу розслідування як у цілому, так і окремих його етапів);

3) вирішення дидактичних завдань у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації слідчих, експертів та інших учасників розслідування, обмін досвідом².

Отже, беручи до уваги стрімкий розвиток комп'ютерних, цифрових, інформаційних систем як у світі в цілому, так і в Україні, уявляється доцільним проаналізувати законодавче закріплення та необхідність додання до стратегії розвитку системи МВС України цифровізації, яка сприятиме підвищенню пізнавальної діяльності органів досудового розслідування, систематизації інформаційних баз даних, алгоритмізації методик розслідування тощо. Цифровізація, наприклад, у діяльності слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень може здійснюватися із використанням смартфона, за допомогою якого можуть здійснюватися фото- і відеофіксація гласних та негласних слідчих (розшукових) дій; з метою усунення

¹ Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою // Український Інститут майбутнього : сайт. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 15.01.2020).

² Степаненко Д. А., Коломинов В. В. Цифровая реальность и криминалистика. Слово экспертам Международной летней Балтийской юридической школы. *Глаголь правосудия*. 2018. № 17. С. 42.

суперечностей та скорочення часу на складання протоколу слідчий може скористатися аудіо- та відеозаписом допиту з подальшим його перетворенням на текст; використання смартфона як планера або записної книги; використання алгоритмізації методик розслідування необхідного кримінального правопорушення; постійний доступ до мережі Інтернет, який можна використовувати для пошуку необхідної інформації (соціальних мереж), ознайомлення зі змінами в законодавстві, що сприятиме недопущенню помилок у роботі та порушень чинного законодавства тощо¹.

Першим кроком України на шляху до цифровізації є ухвалення Наказу Генеральної прокуратури України від 13.03.2018 № 41 «Про утворення робочої групи з розробки заходів щодо запровадження електронного кримінального провадження». Першочерговими пріоритетними напрямками забезпечення ефективності запровадження електронного кримінального провадження в Україні учасники круглого столу «Електронне кримінальне провадження: Пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні» визначили такі завдання.

1. Вироблення науково обґрунтованого понятійно-категоріального апарату сутності електронного кримінального провадження.

2. Подальше удосконалення функціоналу Єдиного реєстру досудових розслідувань, Автоматизованої системи документообігу суду, Єдиного державного реєстру судових рішень, автоматизованих інформаційних пошукових систем органів досудового розслідування – Національної поліції, МВС України, Державного бюро розслідувань, Служби фінансових розслідувань (Податкової служби України) та Національного антикорупційного бюро України.

3. Визначення чітких етапів запровадження електронного кримінального провадження.

4. Здійснення наукової розробки взаємної інтеграції інформаційних ресурсів усіх об'єктів кримінального провадження.

5. Удосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу та інших законодавчих актів України, що регулюють правові відносини, пов'язані із запровадженням електронного кримінального провадження.

¹ Ищенко Е. П. У истоков цифровой криминалистики. Авторитетное мнение. *Вестник университета им. О. Е. Кугафина (МГЮА)*. 2018. № 3. С. 25–26.

6. Здійснення професійної підготовки і перепідготовки користувачів електронного кримінального провадження.

7. Розроблення системи інформаційної безпеки і кібербезпеки електронного кримінального провадження¹.

Слід зауважити, що згідно з новим кримінальним процесуальним законодавством України відбулося розширення можливостей застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження. Це може свідчити і про перші кроки до надання інформативним додаткам до протоколу (звуко- й відеозапису) повноцінного джерела доказової інформації. Так, згідно із ч. 3 ст. 104 КПК України «якщо за допомогою технічних засобів фіксується допит, текст показань може не вноситися до відповідного протоколу за умови, що жоден з учасників процесуальної дії не наполягає на цьому. У такому разі у протоколі зазначається, що показання зафіксовані на носії інформації, який додається до нього». Але слід звернути увагу на те, що вказане не відміняє протокольної фіксації, тому що складення протоколу є обов'язковим, про що законодавець наголосив у непрямих вказівках (абз. 2 ч.2 ст. 104, ч. 2 ст. 105 КПК України), й показання, заради одержання яких проводився допит, неодмінно мають бути зафіксовані у протоколі допиту та ситуативно в технічних додатках до нього. У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії, резервні копії яких зберігаються окремо (ч. ч. 1–3 ст. 107 КПК України).

Сучасні науково-технічні засоби за своїм функціональним призначенням можуть бути процесуальними (засоби фотографування, відеозапису тощо), організаційними (персональна комп'ютерна техніка, яка допомагає слідчому складати проекти кримінальних процесуальних актів) та організаційно-процесуальними (автоматизована система документообігу суду, Єдиний реєстр досудових розслідувань)².

У межах правового (кримінального процесуального) аспекту,

¹ Електронне кримінальне провадження: пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні. *Юридичний вісник України*. 01.11.2019 URL: <https://lexinform.com.ua/podii/elektronne-kryminalne-provadhennya-priorytetni-napryamy-tsyvilizatsijnogo-rozvytku-ta-mozhlyvosti-implementatsiyi-v-ukrayini-2> (дата звернення: 10.01.2020).

² Баулін О. В., Ляш А. О. Використання науково-технічних засобів під час досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 92.

на думку Н. З. Рогатинської, допустимим визнається науково-технічний засіб, який:

— застосовується зі спеціально метою, що полягає в сприянні виконанню завдань кримінального провадження;

— застосовується лише спеціально уповноваженими особами;

— застосовується за вказівкою, яку прямо передбачено в законі або йому не суперечить;

— не суперечить моральним та етичним нормам, принципів гуманізму та демократизму права, не пригнічує честь і гідність осіб, стосовно яких використовується;

— відповідає вимогам безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному провадженні, не створює загрозу життю та здоров'ю осіб¹.

Дослідивши інші наукові праці з питань техніко-криміналістичного забезпечення розслідування, можна побачити, що більшість авторів визнає допустимим технічний засіб, який:

1) застосовується з метою досягнення завдань кримінального провадження;

2) передбачається законом або йому не суперечить;

3) відповідає вимогам науковості, тобто в результаті його застосування отримується науково достовірний результат;

4) застосовується лише спеціально уповноваженими суб'єктами;

4) відповідає морально-етичним нормам, є безпечним, не загрожує життю та здоров'ю людей;

5) не завдає шкоди навколишньому середовищу².

Отже, критеріями допустимості технічних засобів, що використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, є такі:

¹ Рогатинська Н. З. Використання та фіксування науково-технічних засобів у розшуковій діяльності слідчого. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2017. Вип. 24. С. 135.

² Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого. Київ : Київ. ун-т, 1972. 108 с.; Цымбал П. В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00. Київ, 1992. 25 с.; Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 16 с.

— спеціальна мета застосування, яка полягає у сприянні досягненню завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України);

— засіб застосовується лише особою, уповноваженою на це чинним кримінально-процесуальним законом;

— можливість застосування науково-технічного засобу або прямо передбачено у чинному законодавстві, або не суперечить йому;

— засіб відповідає вимогам науковості, тобто в результаті його застосування отримується науково достовірний результат;

— засіб не суперечить нормам моралі й етики, принципам гуманізму та демократизму права, не принижує честі та гідності осіб, стосовно до яких його буде застосовано;

— вимога безпечності, а саме засіб має бути безпечним як для осіб, до яких його буде застосовано, так і стосовно тих, хто ним користується;

— засіб не завдає шкоди навколишньому середовищу.

Дотримання вказаних критеріїв допустимості технічних засобів має принципове значення для їх застосування у процесі доказування у кримінальному провадженні.

Так, наприклад, проблемні питання виникли у зв'язку з впровадженням у практичну діяльність з розслідування злочинів поліграфа. Починаючи з 2017 року, в Україні проводяться різні види досліджень, а саме судово-психологічні та психофізіологічні експертизи з його використанням¹. При цьому на законодавчому рівні врегульовано питання тільки з приводу проведення опитування з використанням поліграфа². На нашу думку, можливості

¹ Волобуєв А. Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів // Криміналістика XXI століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 лист. 2010 р.). Харків, 2010. С. 112–113; Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. С. 32.

² Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом № 53/5 від 08.10.1998 : у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення:

використання поліграфа є досить широкими. Окрім указаних способів, його також можна використовувати під час проведення допитів. Однак жоден з указаних способів не можна використати з метою доказування під час розслідування, серед іншого кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Зокрема, дискусійними залишаються питання щодо встановлення правдивості показань та перевірки достовірності отриманих результатів.

Актуальним питанням є застосування нових технічних засобів у діяльності правоохоронних органів в Україні, передбачених міжнародними договорами¹ тощо, чи які відповідають позитивним результатам застосування та кращому досвіду правоохоронних органів іноземних держав. Зокрема, це лазерне сканування місця події², інформаційно-пошукові системи біометричної ідентифікації особистості³, інформаційно-пошукові

30.01.2020).

¹ Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Литовської Республіки від 30 травня 1992 року // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-ta-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Litovskoi-Respubliki.htm> (дата звернення: 07.02.2020); Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Азербайджанської Республіки від 21 жовтня 1992 р. // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-ta-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Azerbaydzhanskoi-Respubliki.htm> (дата звернення: 07.02.2020); Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Вірменія у боротьбі із злочинністю від 21 жовтня 1992 р. // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-i-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Respubliki-Virmeniya-u-borotbi-iz-zlochinnistyuu.htm> (дата звернення: 07.02.2020).

² Орлов Ю. Ю. Застосування лазерного сканування під час огляду місця події. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук.-теорет. журнал*. Київ, 2011. № 4. С. 196–201.

³ Мовчан А. В. Проблеми використання інформаційно-пошукових систем біометричної ідентифікації особистості в оперативно-розшуковій діяльності // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 жовт. 2007 р.) / КНУВС. Київ, 2007. С. 19–21.

системи ідентифікації слідів пальців рук людини¹, засоби відеоконференції тощо.

Р. Л. Степанюк у своїх дослідженнях звертає увагу на деякі новітні галузі застосування техніко-криміналістичних засобів і методів, які на сьогодні вважаються досить актуальними за кордоном і поки що не знайшли належного розвитку в Україні, а саме: мас-спектрометрія з лазерною абляцією та індуктивно-пов'язаною плазмою, фотографування з альтернативним освітленням, цифрове дослідження Xbox, криміналістична 3D-реконструкція обличчя, секвенсер ДНК, криміналістичне радіовуглецеве датування, магнітне дактилоскопіювання й автоматична дактилоскопічна ідентифікація, аналітичні програмні інструменти для судових бухгалтерів (Link Analysis Software for Forensic Accountants), сучасні засоби здійснення дактилоскопічних досліджень, гіперспектральна візуалізація видимої довжини хвилі дає змогу виявляти найменші сліди крові та відокремлювати їх від інших плям на місці події, рентгено-фотоелектронна спектроскопія (XPS), дослідження змішаних зразків ДНК, дослідження унікальних протейнових маркерів у волоссі. Вивчення практичного досвіду та теоретичних напрацювань зарубіжних колег дозволить підвищити якість криміналістичної діяльності в нашій країні³.

Інформаційні технології впливають на людську діяльність досить тривалий період. Їх вік налічує не одне століття. Своєю появою вони зобов'язані розвитку економіки. Перші обліки зародилися ще в Давньому Єгипті, Шумері, Китаї та Індії. Згодом цей винахід давніх економістів почали використовувати в інших сферах людської діяльності, а в XIX столітті вони знайшли застосовування й у діяльності правоохоронних органів⁴. Так, до

¹ Гончар В. К., Кандарелі М. Автоматизовані дактилоскопічні системи та їх використання в правоохоронній діяльності // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 жовт. 2007 р.) / КНУВС. Київ, 2007. С. 75–78.

² Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / Одеська нац. юрид. акад. ; Інститут прокуратури та слідства. Одеса : Фенікс, 2006. С. 75–111.

³ Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Новітні зарубіжні розробки та перспективні дослідження у галузі техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності. *Право і безпека*. 2017. № 2 (65). С. 97–99.

⁴ Бобошко Е. М. Актуальні питання функціонування сучасних інформаційних систем // Електронний репозитарій НАВС. URL:

технічного забезпечення під час розслідування ми віднесемо наявність та можливість використання різних обліків, які слідчий може використовувати у своїй діяльності.

Створюючи умови для отримання достовірної інформації про певні об'єкти, облік тим самим сприяє ухваленню виважених, обґрунтованих процесуальних і тактичних рішень. У міру ускладнення суспільства збільшувалися й обсяги інформації, що вимагало вдосконалення систем її збирання, зберігання, опрацювання. Тривалий час вони велись у вигляді картотек, журналів та архівів паперових документів. Розвиток комп'ютерних технологій, що відбувся у другій половині ХХ століття, істотно вплинув і на розвиток інформаційних систем. На зміну звичайним, ручним інформаційним системам приходять автоматизовані.

Однак, незважаючи на ступінь розвитку інформаційних технологій, слід завжди зважати на те, що отримання й накопичення інформації не є самоціллю. Мета створення та функціонування інформаційних систем полягає у створенні умов для вирішення конкретних завдань певного напрямку людської діяльності, серед іншого й у розкритті злочинів. Велике значення в роботі з такою інформацією відіграє людський фактор, який виявляється в умінні користувача грамотно нею користуватися. Як зазначив В. В. Бірюков, «одне й те саме інформаційне повідомлення може містити різну кількість інформації для різних споживачів»¹.

Основні завдання, що вирішуються з використанням пошукових інформаційних систем, полягають у забезпеченні збирання, зберігання, опрацювання та видачі інформації користувачеві, яка необхідна йому для вирішення певних завдань, що стоять перед ним. Треба завжди пам'ятати, що сама собою інформація, зокрема та, що міститься в масивах інформаційних систем, задовольняє наші потреби, але за умов її активації, оцінювання і цілеспрямованого використання вона сприяє досягненню певної мети.

http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9000/1/%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%9D%D0%90_p052-055.pdf (дата звернення: 01.02.2020).

¹ Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. С. 627.

Із метою надання допомоги слідчому, експерту чи працівникові оперативного підрозділу система криміналістичних обліків постійно розвивалася, вдосконалюючись за рахунок об'єднання окремих обліків у відносно складні інформаційні системи, створювались обліки нових об'єктів або об'єктів, що вже перебували на обліку за іншими ознаками в інших інформаційних системах.

Водночас необхідно зауважити, що в слідчій, оперативній та експертній практиці досить успішно використовується облікова інформація не лише криміналістичних, а й інших обліків системи МВС та інших інформаційних систем різних установ незалежно від їх відомчої належності. Так, в умовах сьогодення під час розслідування кримінальних проваджень слідчим, оперативним працівникам чи експертам доводиться звертатися до інформаційних систем різної відомчої належності з метою отримання зареєстрованих відомостей про криміналістично значущі об'єкти: МВС України, Національної поліції, Міністерства юстиції України, Державної фіскальної служби України (ДФС), Державної судової адміністрації, Національної асоціації адвокатів, баз даних банківських установ, баз даних систем контролю та обліку робочого часу, баз даних операторів мобільного телефонного зв'язку та відеоспостереження, баз даних реєстрації терміну перебування особи в установі тощо¹. Це, в свою чергу, суттєво впливає на процес розслідування. І це не випадково, адже вони являють собою «сховища» інформації про різноманітні об'єкти та явища, яка в разі необхідності може набути криміналістичного значення.

На думку Є. П. Іщенка, заповнити гострий дефіцит інформації та активізувати слідчо-оперативну роботу з розкриття та розслідування злочинів можна за рахунок використання нових інформаційних технологій: шляхом своєчасного використання інформації, накопиченої в криміналістичних обліках, банках даних та інших відомчих обліках, узагальнення й аналізу відомостей з «відкритих» джерел, застосування додаткових інформаційних ресурсів інших власників, що потрапили в «орбіту розслідування»².

¹ Криміналістика: підручник : у 2 т. : Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко, В. О. Гусєва та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : ХНУВС, 2018. С. 89.

² Іщенко Е. П. Понятие и структура информационного обеспечения

Треба зазначити, що поряд з екстенсифікацією облікова діяльність дедалі частіше вдосконалюється і за рахунок інтенсифікації. На сьогодні вона є безпосередньо пов'язаною з упровадженням новітніх досягнень науки та сучасних науково-технічних засобів, серед яких чільне місце належить комп'ютерним і телекомунікаційним технологіям. Стрімкий розвиток засобів комп'ютерної техніки та інформаційних технологій у світовому просторі поклав початок активному використанню у боротьбі зі злочинністю комп'ютерних інформаційних систем, про це говорять автори посібника «Система інформаційного забезпечення ОВС України» В. А. Саницький, А. М. Карацюба та В. В. Святобог¹. Саме за допомогою цього розвитку технологій виникає реальна можливість автоматизувати обліково-реєстраційну діяльність, передавати інформацію миттєво на будь-які відстані, виключаючи її втрату чи перекручення, створювати автоматизовані інформаційні системи, об'єднувати ці системи в інтегровані банки даних.

Прикладом автоматизованої інформаційної системи є Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України (далі – ІПС), яка містить у собі інформацію про:

— осіб, яких затримано за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, які обвинувачені у вчиненні кримінального правопорушення, узяті під варту або на яких накладено стягнення у вигляді адміністративного арешту, зокрема їх фотографії та дактилоскопічні дані;

— осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, пропали безвісти, та в інших випадках, передбачених законами України;

— осіб, щодо яких здійснюється профілактична робота працівниками ОВС;

— осіб, які скоїли адміністративні правопорушення, щодо яких уповноваженими на те працівниками ОВС згідно зі статтями

слідственной діяльності. *Вісник Луганського державного ун-ту внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Спец. вип. № 5. С. 3–12.

¹ Система інформаційного забезпечення ОВС України : навч.-практ. посіб. / Саницький В. А., Карацюба А. М., Святобог В. В. та ін. ; за ред. Л. В. Бородича. Київ : АНТЕКС, 2000. 144 с.

254, 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення складено протоколи про адміністративні правопорушення, а органами (посадовими особами), які розглядали ці справи, було винесено постанови, передбачені статтею 284 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

— осіб, яких було виявлено уповноваженими на те працівниками ОВС у сфері протидії корупції за скоєння корупційних правопорушень і рішеннями судів притягнуто до відповідальності за вчинення цих правопорушень;

— іноземців та осіб без громадянства, які порушили встановлені законодавством правила в'їзду, виїзду, перебування в Україні і транзитного проїзду через її територію, виявлених працівниками ОВС;

— зареєстрованих в ОВС злочинів, адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи громадській безпеці, надзвичайних подій;

— викрадених речей, документів, цінностей та іншого майна;

— знайдених, вилучених у громадян і службових осіб предметів і речей, зокрема заборонених або обмежених в обігу, а також документів з ознаками підробки, які мають індивідуальні (заводські) номери;

— зброї, що перебуває у користуванні громадян, підприємств, установ, організацій і господарських об'єднань, яким надано відповідно до законодавства дозвіл на її придбання, зберігання, носіння та перевезення, і яка обліковується підрозділами дозвільної системи ОВС;

— викраденої, втраченої, вилученої, знайденої зброї, а також добровільно зданої з тієї, що незаконно зберігалася¹.

Виходячи з вище викладеного, ППС містить у собі такі підсистеми: «Особа», «Адміністративне правопорушення», «Розшук», «Доставлені», «Пізнання», «Мігрант», «Єдиний облік», «Угон», «Річ», «Антикваріат», «Викрадені (втрачені) документи»,

¹ Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 12.10.2009 № 436 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09#Text> (дата звернення: 09.02.2020).

Домашній арешт», «Кримінальна зброя», «Зареєстрована зброя», «Кримінальна статистика» та «Корупція»¹.

До криміналістичних обліків експертної служби МВС належать такі види обліків: трасологічний облік, дактилоскопічний облік, балістичний облік, облік холодної зброї, облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів та пластикових платіжних карток, облік осіб за ознаками зовнішності, вибухотехнічний облік, пожежно-технічний облік, облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, облік генетичних ознак людини, облік записів голосів та мовлення осіб, облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів та реквізитів документів (підписів, печаток, штампів), облік матеріалів, речовин та виробів².

У практичній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності доцільно використовувати обліки не лише системи МВС. До таких обліків належать обліки з інформацією про особу та її минуле:

- обліки Міністерства охорони здоров'я;
- обліки військових комісаріатів;
- обліки державної міграційної служби;
- обліки реєстрації у відділах реєстрації актів цивільного стану;
- обліки відділів кадрів навчальних закладів про навчання та видані документи та інші;
- обліки банківських установ;
- обліки державної прикордонної служби.

Під час проведення опитування серед працівників досудового розслідування встановлено, що майже по кожному кримінальному провадженню працівники зверталися за інформацією до обліків міграційної служби, обліки якої не належать до криміналістичних.

¹ Криміналістика: підручник: у 2 т.: Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко, В. О. Гусєва та ін.; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків: ХНУВС, 2018. С. 95.

² Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС: Наказ МВС України від 10.09.2009 № 390 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 09.02.2020).

Якщо посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (чч. 2, 3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України) було вчинено за допомогою зареєстрованої зброї, використовуємо обліки територіального відділу поліції «Зареєстрована зброя», «Кримінальна зброя» чи облік НДЕКЦ «Балістичний», «Дактилоскопічний», а також якщо вилучалися кулі та гільзи, які є носіями криміналістично значущої інформації про зброю, що застосовувалася, тоді необхідно перевірити її за обліками по кулегільзотеки ДНДЕКЦ та іншими видами обліків залежно від кримінального правопорушення.

Під час розслідування другої групи кримінальних правопорушень, а саме посягання на майно працівників правоохоронних органів (ст. ст. 347, 352 КК України) обов'язковим є використання обліків «Річ», «Антикваріат», якщо злочинне посягання спрямовано було на автомобіль – облік «АТМ» тощо.

Під час розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи необхідним є перевірки за дактилоскопічним обліком, обліком підроблених грошових знаків, цінних паперів і бланків документів (АПС «Підробка») тощо.

Безперечно, знання сучасного стану обліків (як криміналістичного, так і некриміналістичного призначення) і принципальних основ їх побудови та функціонування, вміння правильно орієнтуватись у величезних обсягах облікової інформації, визначати місця її концентрації та носії тієї інформації, що потрібна для встановлення тих чи інших обставин, уміння її кваліфіковано вилучати й використовувати для встановлення окремих обставин у процесі розслідування є необхідними умовами професійної діяльності сучасного правоохоронця.

Наприклад, зчитування відбитку пальця руки чи сітчатки очей активно використовується в програмно-технічному облаштуванні мобільних телефонів, чому б таку технологію не застосувати в правоохоронній діяльності? Змінити паперовий облік осіб, яких доставлено до органів Національної поліції, на сканування їх відбитків пальців. За допомогою такого методу вдасться швидко наповнити базу даних відбитків, скоротити час реєстрації доставленої особи й оперативно отримувати інформацію про особу за допомогою сканування самого лише пальця руки.

Також актуальними є пропозиції щодо впровадження та розвитку новітніх технологій криміналістичного дослідження ДНК, серед іншого спрямованих на виконання діагностичних завдань для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень¹, зокрема створення реальної бази даних ДНК з місць нерозкритих кримінальних правопорушень та злочинців. Р. Л. Степанюк із цього приводу зазначає, що потребує першочергової уваги технічне забезпечення та практичне впровадження технологій ДНК-скринінгу значної кількості людей для виявлення осіб, що вчинили тяжкі злочини, за залишеними слідами біологічного походження, а також новітніх технологій криміналістичного ДНК-аналізу (родинний пошук, низькорівневий аналіз, біогеографічне тестування тощо), а також постійне розширення автоматизованих баз даних ДНК-профілів і можливостей їх використання в діяльності з розслідування злочинів².

Разом із тим варто зазначити, що особливе місце серед перспективних напрямів запровадження проєктів інформаційно-технологічного спрямування належить розробленню й використанню автоматизованих систем типу «Автоматизоване робоче місце слідчого».

Відповідно до Наказу МВС України від 28.09.2017 № 799 «Про проведення у 2017 році конкурсу на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС» у м. Одесі 07 грудня 2017 р. було презентовано комп'ютерну програму «Автоматизоване робоче місце слідчого», розроблену авторським колективом Національної академії внутрішніх справ. Презентуючи на конкурсі комп'ютерну програму «Автоматизоване робоче місце слідчого» Марія Бурак акцентувала увагу на її актуальності: комп'ютерна програма призначається для максимального покращення і спрощення роботи слідчого за рахунок швидкого доступу до необхідної слідчому у практичній роботі інформації. Даючи характеристику програми, вона звернула увагу на її практичну складову, що містить такі необхідні у роботі слідчого

¹ Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрями розвитку. *Право і безпека*. Харків, 2020. № 77 (2). С. 97.

² Степанюк Р. Л. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: становлення та напрями розвитку. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування. Харків, 2019. С. 161–162.

блоки інформації, як «Нормативні акти», «Види злочинів», «Криміналістичний блок», «Експертний блок», «Бланки документів», «Навчальний матеріал», «Робота з ЄРДР», «Таблиці до КПК», «Медіа» тощо. Комп'ютерна програма практичного спрямування «Автоматизоване робоче місце слідчого» (АРМ) може стати у нагоді як в освітньому процесі, так і для підрозділів Національної поліції України, практичних працівників інших правоохоронних органів, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти тощо¹.

АРМ слідчого має охоплювати інформаційно-довідкові, інформаційно-пошукові й інформаційно-консультаційні системи. Застосування такого АРМ надає можливість слідчому використовувати інформацію:

1) нормативну, що міститься в кримінально-правовому і процесуальному законах, а також в інших нормативно-правових актах;

2) методичну, зосереджену у спеціальній літературі, що містить криміналістичні рекомендації з розслідування окремих видів злочинів;

3) доказову, яка надходить із процесуальних джерел і містить необхідні відомості про обставини розслідуваного злочину;

4) орієнтовну, що міститься в непроцесуальних джерелах;

5) довідкову, яка охоплює різноманітні відомості про район, область, а також певну інформацію про організації й підприємства, правоохоронні органи, експертні установи тощо².

Н. Б. Водянова вказує, що система «Автоматизоване робоче місце слідчого» матиме значну роль у практичній діяльності, шляхом покращення і спрощення діяльності слідчого. Такого типу системи надають суб'єктові розслідування безліч переваг у виконанні його професійних функцій. Так, істотно скорочуючи часові витрати слідчого на пошуки необхідної інформації та значно

¹ Бурак М. «Автоматизоване робоче місце слідчого» зайняло третє місце у конкурсі на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС України в номінації «Комп'ютерні програми практичного спрямування // НАВС : сайт. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/news/avtomatizovane-robochemisce-slidchogo-zajnyalo.html> (дата звернення: 05.10.2019).

² Шевчук В. М. Роль комп'ютерних технологій у підвищенні ефективності тактичних операцій. *Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид.* 2012. Т. 1. № 2. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62417/57956> (дата звернення: 07.02.2020).

мінімізуючи помилки, вони оптимізують його роботу в цілому, підвищують її якість і тим самим сприяють виробленню і ухваленню своєчасних, обґрунтованих і найбільш раціональних рішень під час розслідування у кримінальній справі. Підсумовуючи зазначене вище, погоджуємося з думкою автора, що подальше вивчення й розроблення такого АРМ слідчого, яке відповідатиме сучасним умовам всього процесу розслідування кримінальних правопорушень, вбачається вельми актуальним і необхідним. Головним призначенням програмного забезпечення АРМ слідчого повинна виступати комплексна автоматизація діяльності органів досудового розслідування, а головна мета його розроблення, створення й використання полягає в наданні інформаційної підтримки слідчим під час виконання ними своїх функціональних обов'язків¹.

Також вважаємо досить актуальним питання щодо розроблення бібліотеки методик розслідування кримінальних правопорушень. Зокрема, методика розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є досить специфічною, і доречно її поділити на певні групи, а саме:

1) посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чи членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (чч. 2,3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України);

2) посягання на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (ст. ст. 347, 352 КК України);

3) перешкоджання діяльності працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку (чч. 2, 3 ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, 349, ч. 1 ст. 350 КК України);

4) самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України).

Саме наявність методики розслідування для кожної групи в електронній бібліотеці дасть змогу слідчому швидко зорієнтуватися під час розслідування.

Поняття техніко-криміналістичного забезпечення

¹ Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. С. 114.

розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності можна сформулювати як систему правових, наукових, організаційних та дидактичних заходів з розроблення, впровадження і практичного застосування техніко-криміналістичних засобів та наукових методів оперативними службами, органами досудового слідства та криміналістичними підрозділами для найбільш ефективного вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). Сьогодні є необхідним усебічний, комплексний підхід до вирішення проблем широкого й ефективного використання спеціальних знань і науково-технічних засобів для того, щоб на основі вивчення перспектив розвитку науки й техніки, потреб практики досудового розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності:

- узагальнити наявний досвід;
- розробити методологічні основи техніко-криміналістичного забезпечення;
- виробити конкретні пропозиції й рекомендації з поліпшення використання досягнень науково-технічного прогресу в процесуальних і непроцесуальних формах різними учасниками розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень;
- обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання використання спеціальних знань і науково-технічних засобів;
- вирішити проблеми ефективності використання цих знань і засобів, виявити фактори, які впливають на нього;
- розробити комплекс заходів різного характеру, спрямованих на вдосконалення застосування досягнень науки й техніки у протидії вчиненню указаних кримінальних правопорушень

Одним із пріоритетних напрямів розвитку нашої держави має виступати вдосконалення техніко-інформаційного та методичного забезпечення розслідування і попередження кримінальних правопорушень узагалі та проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Також важливим є розроблення і впровадження у слідчу практику цифровізації і сучасних комп'ютерних технологій, спрямованих на оптимізацію слідчої діяльності. Цифровізація розслідування сприятиме

створенню й запровадженню у практику автоматизованих робочих місць і смартфонів, що, в свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності й результативності роботи слідчих, співробітників оперативних підрозділів та експертів-криміналістів і в цілому боротьбі зі злочинністю.

4.2. Попередження та подолання протидії розслідуванню злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

У цьому підрозділі ми проаналізуємо низку проблем, які у сучасних умовах реально перешкоджають розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачених чч. 2 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України.

Протидія розслідуванню у прагненні уникнути відповідальності завжди супроводжувала вчинення злочинів. За період існування злочинності вона розвилася від елементарних кроків (здійснити злодіяння, коли ніхто не бачить, замаскувати свою зовнішність тощо) до системи витонченої і відкритої протидії діяльності державних органів по боротьбі зі злочинністю. Сучасна протидія розслідуванню змінилася не лише якісно (нові форми, засоби і методи її здійснення), а й масштабно, особливо в межах діяльності організованої злочинності. Проаналізувавши слідчу та судову практику, можна зробити висновок, що за останні роки правоохоронні органи дедалі частіше зустрічаються з вмотивованою, цілеспрямованою і спланованою протидією розслідуванню кримінальних правопорушень.

Сучасні форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень і способи їх подолання проаналізовано в працях учених криміналістів і процесуалістів, серед яких П. Д. Біленчук¹, І. А. Бобраков², О. В. Захарченко¹, В. М. Карагодин² А. А. Коваль³,

¹ Біленчук П. Д., Курко М. Н., Остролицький О. А. Засоби, методи, технології подолання протидії розслідуванню злочинів, що здійснюються організованими злочинними групами // Криміналістика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 172–184.

² Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф.. дис.

М. Д. Курляк⁴, П. М. Лепісевич, В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов⁵, Б. В. Щур⁶ та інші.

У зв'язку з особливою значимістю службової діяльності працівників правоохоронних органів для всього суспільства та держави протидія виконанню покладених на них функцій є недопустимою. Отже, спробуємо з'ясувати, що являє собою протидія зазначеному виду суспільної діяльності⁷.

З метою всебічного дослідження системи форм, видів та способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень слід розкрити їх сутність, здійснити їх систематизацію та класифікацію.

Відповідно до Великого тлумачного словника сучасної української мови «перешкоджати – бути перепорою для чого-

... канд. юрид. наук. М., 1997. 22 с.

¹ Захарченко О. В. Застосування кримінально процесуальних заходів безпеки в ході судового розгляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 2 (4). С. 214–217.

² Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию : дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1992. 388 с.

³ Коваль А. А. Сучасний стан протидії корупції в Україні: кримінально-процесуальний аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2016. № 2. С. 219–223.

⁴ Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 277.

⁵ Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-е, перероб. та допов. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. Дідоренка, 2012. 344 с.

⁶ Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 195 с.; Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2005. 176 с.

⁷ Гусєва В. О. Деякі аспекти протидії правоохоронними органами України терористичній та екстремістській діяльності // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.практ. конф. (30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 83–85; Гусєва В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 84–88.

небудь, створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь», а під «перешкодою» розуміють: «1) те, що перепиняє рух, заступає шлях, закриває доступ куди-небудь, перепона; 2) те, що заважає здійсненню чого-небудь, завада»¹. Синонімом до терміна «перешкоджання» можна вживати поняття «протидія», яке розуміють як дії, спрямовані проти іншої дії, що перешкоджають їй. Тобто під протидією під час досудового розслідування розуміються умисні дії, спрямовані на перешкоджання законній діяльності слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України).

У криміналістичній літературі даються різні визначення протидії розслідування. Так, Р. С. Белкіна пише: «Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми й способи приховування злочину, то тепер це поняття наповнилося більш широким змістом і може бути визначено як умисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і в кінцевому підсумку встановленню істини у справі»².

В. В. Трухачев визначає протидію розслідуванню як «спосіб (форму) перешкоджання реальному або потенційному розслідуванню, що полягає в розробленні та реалізації діянь, спрямованих на попередження і нейтралізацію розслідування на основі моделювання та/або аналізу дій осіб, що його здійснюють»³. А. Ф. Волобуєв розглядає протидію розслідуванню з погляду суб'єктивної спрямованості як вибір зацікавленими особами відповідної лінії поведінки, вживання заходів, спрямованих на створення перешкод у збиранні та використанні доказів з метою ухилення від відповідальності, які відбуваються після виявлення злочину і початку його розслідування»⁴.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. Т. VIII. С. 935.

² Белкин Р. С. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. М. : Новый Юрист, 1997. С. 129.

³ Трухачев В. В. Криминалистический анализ сокрытия преступной деятельности. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. С. 35.

⁴ Волобуев А. Ф. Противодействие расследованию экономических преступлений и его преодоление. *Государство и право*. 2002. № 4. С. 42.

Ми підтримуємо думку останнього і вважаємо, що протидія розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності – суб'єктивна діяльність зацікавлених осіб, спрямована на вживання заходів та створення перешкод у збиранні та використанні доказів, здійснювана з метою ухилення від відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

Найбільшу складність для слідчого становить початковий етап розслідування злочинів, коли в його розпорядженні є розрізнена інформація про сутність події, а особи, причетні до вчинення розслідуваного злочину, вже вживають активних заходів з приховування слідів учиненого діяння, інсценують обстановку на місці події та фальсифікують доказову інформацію, а також використовують інші способи протидії¹.

Для визначення форм і способів протидії розслідуванню виходитимемо з етимологічного тлумачення цих понять, поданого Словником української мови:

– форма – тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом; спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії;

– спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось; те, що слугує знаряддям, засобом тощо в якій-небудь справі, дії².

Під формою протидії, на думку науковців, слід розуміти вид активної поведінки протидіючого суб'єкта, в якій у певних ознаках, що проявляються зовні, відбиваються його психофізіологічні реакції на ситуацію, що склалася, під час вчинення злочину або в процесі його розслідування³.

¹ Гусева В. О. Деякі аспекти протидії правоохоронними органами України терористичній та екстремістській діяльності // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 року). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 85; Гусева В. О. Деякі способи протидії розслідуванню злочинів та шляхи їх подолання // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні: матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. С. 38.

² Академічний тлумачний словник української мови 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 21.04.2020).

³ Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-е,

На нашу думку, поняття «спосіб» у контексті досліджуваної нами проблеми означає водночас сукупність умисних дій, яка надає можливість здійснити протидію досудового розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності з тією метою, щоб завдання кримінального провадження не були виконані, а винні особи не були притягнуті до відповідальності. Тому під час дослідження проблеми протидії розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії і складання криміналістичної класифікації її прояву доцільно використовувати саме поняття «способи» та «форми» як зовнішнє вираження перешкоджання досудовому розслідуванню кримінальних проваджень у сфері протидії законній діяльності правоохоронних органів.

Ознакою явища протидії розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є те, що його спрямовано саме проти законної службової діяльності працівників правоохоронних органів (чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України). Указівка на законність такої діяльності, по суті, є визначальною. Так, відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади, органи місцевого самоврядування та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Законність виконання обов'язків працівниками правоохоронного органу передбачає, що зазначені особи, реалізуючи свої повноваження, діють відповідно до вимог закону.

У криміналістичній науці існують дослідження, в яких досить повно розглянуто класифікації способів протидії на стадії досудового розслідування, які мають велике теоретичне і практичне значення щодо виявлення та подолання протидії, а також її подальшого розроблення на стадії судового розгляду кримінальних проваджень. Так, класифікації видів протидії розслідуванню містяться в роботах: О. В. Александренко¹, Е. У. Бабаєвої², Р. С. Белкіна¹, А. Ф. Волобуєва², Л. В. Лівшиця³,

перероб. та допов. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 82–83.

¹ Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 184 с.

² Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию : автореф. дис. ... д-ра юрид.

С. О. Москвіна⁴, М. С. Чесакової⁵, Р. М. Шехавцова⁶ та ін.

Проаналізувавши наукову літературу, можна виділити такі критерії для класифікації форм протидії розслідуванню та її види:

1) за спрямованістю дій: приховування даних про подію кримінального правопорушення та причетних до нього осіб та втручання в розслідування кримінального правопорушення з метою примушення працівників органу дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду до ухвалення рішень і провадження слідчих дій, що не відповідають процесуальним вимогам;

2) щодо події кримінального правопорушення і його розслідування – приховування кримінального правопорушення та перешкоджання його розслідуванню;

3) залежно від характеру взаємодії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з носіями інформації, що мають доказове значення, протидія розслідуванню може бути: безпосередньою (наприклад, чинення підозрюваним психічного впливу на потерпілого, свідків з метою примушення їх до давання неправдивих показань) та опосередкованою, коли такі дії вчиняються через осіб, не пов'язаних із вчиненням злочину (наприклад, підкуп потерпілого близькими родичами підозрюваного з метою примушення його до давання неправдивих показань);

наук. М., 2006. 44 с.

¹ Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования : науч.-практ. пособ. / под ред. Т. В. Аверьяновой, Р. С. Белкина. М. : Новый Юрист, 1997. 400 с.

² Волобуєв А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп по розслідуванню економічних злочинів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1999. Вип. 3. С. 201–213.

³ Лившиц Л. В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид. наук. Уфа, 1998. 251 с.

⁴ Москвин Е. О. Противодействие предварительному расследованию: понятие и классификация. Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. Вып. 3. С. 137–145.

⁵ Чесакова М. С. Форми і способи протидії розслідування злочинів: підходи до їх класифікації. *Право.ua*. 2015. № 1. С. 139–145.

⁶ Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідування злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2003. 238 с.

4) залежно від видів суб'єктів протидії розслідуванню протидія походить або від осіб – учасників події злочину (злочинців (підозрюваних, обвинувачених), свідків-очевидців, потерпілих), або осіб, не пов'язаних з подією злочину (близьких родичів, знайомих підозрюваних чи обвинувачених, зацікавлених у результатах розслідування посадових осіб правоохоронних органів, органів державної влади, захисника);

5) за кількістю суб'єктів протидія розслідуванню кримінальних правопорушень може бути здійснена як однією особою чи групою осіб, так і організованим злочинним утворенням в цілому;

6) залежно від об'єктів впливу і конкретних ситуацій у справах протидія розслідуванню може бути спрямована: на фізичних осіб (потерпілий, свідок чи очевидець, слідчий, оперативний працівник, експерт, суддя, підозрюваний чи обвинувачений, члени їхніх сімей); так і на предмети матеріального світу, що є джерелом інформації, яка має доказове значення;

7) за кількістю об'єктів впливу протидія розслідуванню буває простою – шляхом впливу на один об'єкт (наприклад, на одного свідка для примушення його до давання неправдивих показань) і складною – на два і більше об'єкти (наприклад, на кількох свідків для примушення їх до надання неправдивих показань, що не суперечать одне одному);

8) за наявністю впливу на суб'єктів протидія розслідуванню може бути активною і пасивною¹.

Цей перелік можливих форм протидії розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, на нашу думку, необхідно доповнити такими критеріями:

—за характером дій, що створюють протидію розслідуванню: законні та незаконні, насильницькі та ненасильницькі;

—за місцем перебування суб'єкта протидії: зовнішнє та внутрішнє.

До законних дій протидії розслідуванню можна віднести відмову давати свідчення на підставі ст. 63 Конституції України, дії захисників (професійних адвокатів) у протидії розслідуванню тощо. Так, С. В. Бажанов вважає, що сучасна кримінально-

¹ Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Вказана праця. С. 88–91.

процесуальна політика культивує об'єктивні передумови для легітимної протидії розслідуванню учасниками кримінального процесу, що представляють інтереси сторони захисту¹.

Кримінальне процесуальне законодавство надає широке коло правових засобів із захисту прав та інтересів, зокрема підозрюваного й обвинувачуваного. У сторони захисту, що керується настановою «дозволено все те, що не заборонено законом», виникли законні підстави для діяльності, спрямованої на перешкоджання розслідуванню злочинів. Звідси з'явилося таке поняття, як «правомірна, законна, легальна протидія розслідуванню», – з погляду логіки за формою нібито навіть некоректне. Проте ним послуговуються в науковому обігу; його використовує багато вчених, зазначаючи, що на сьогодні вже не варто вдаватися до «брудних» способів протидії розслідуванню (фізичному усуненню свідків і потерпілих, шантажу й погрозам тощо), а досягти мети протидії розслідуванню – ухилитися від кримінальної відповідальності за вчинений злочин – цілком реально законними методами².

Перелік видів форм протидії розслідування також потребує доповнення з урахуванням місця перебування суб'єкта протидії: внутрішнє та зовнішнє.

Під формою внутрішньої протидії розуміємо протидію, яка вчиняється службовими особами державних органів, установ та організацій, тим чи іншим чином причетними до правоохоронної діяльності (або мають повноваження в цій сфері, або наділені контрольними чи наглядовими повноваженнями за діяльністю правоохоронних органів). Зазначений різновид перешкоджання може вчинятися, наприклад, керівниками структурних чи територіальних підрозділів державних органів, прокурорами, судьями, іншими співробітниками правоохоронних органів, народними депутатами України, депутатами місцевих рад тощо.

Найбільш поширеними формами внутрішнього незаконного

¹ Бажанов С. В. Адвокат-защитник как субъект противодействия предварительному расследованию // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы : сб. науч. трудов. М., 2007. С. 56.

² Федоренко М. С. Протидія з боку зацікавлених осіб та засоби її подолання при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1 (85). С. 277.

прояву протидії є, наприклад, різнобічний вплив окремих службових осіб на слідчого шляхом зловживання владою або службовим становищем, що полягає в наданні незаконних або таких, що суперечать інтересам служби, обов'язкових вказівок чи доручень, пропозиції надання неправомірної вигоди за неналежне виконання службових обов'язків, погрози звільненням або проведенням перевірок у разі відмови від виконання зазначених вимог, підробленні офіційних документів, необхідних для належного виконання службових обов'язків, затягуванні розслідування тощо.

Зовнішня протидія в процесі розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (чч. 2,3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України) проявляється в цілеспрямованій діяльності всіх інших осіб, яких не наділено повноваженнями в цій сфері (безпосередньо правопорушників, їх близьких осіб, знайомих, представників засобів масової інформації чи громадських організацій тощо), дії яких спрямовано на протидію належному виконанню службових та процесуальних обов'язків слідчим.

Формою незаконної зовнішньої протидії є корупційні механізми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Розгорнуте визначення корупції подає Закон України «Про запобігання корупції»¹. Згідно з ним «корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей». Корупційним правопорушенням вважається «діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у

¹ Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.02.2020).

частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність».

Під час розслідування кримінальних правопорушень службові особи можуть вчиняти такі дії, які підпадають під корупційні діяння:

—отримання особою в будь-якому вигляді неправомірної винагороди (хабара) за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища (ст. 368 КК України);

—зловживання: зловживання владою або посадовим становищем, перевищення влади або посадових повноважень та інші посадові злочини, що вчиняються для задоволення корисливих чи інших особистих інтересів або інтересів інших осіб (ст. 364 КК України);

—кумівство: перевага у наданні грошових коштів або іншого майна, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів наблизеним особам, родичам¹ тощо;

—інші: використання інформації, одержаної під час виконання посадових обов'язків, у корисливих чи інших особистих інтересах, необгрунтована відмова у наданні відповідної інформації, несвоєчасне її надання, надання недостовірної чи неповної службової інформації; неправомірне втручання з використанням посадового становища у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкоджання виконанню ними своїх повноважень чи домагання ухвалення неправомірного рішення.

Усі вказані форми протидії можуть бути використані як способи протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Корупційні діяння можуть бути вчинені також в інших формах, серед іншого в таких, що потребують додаткового визначення законодавством.

¹ Дрозд О. Ю. Конфлікт інтересів як прояв неопотизму, фаворитизму та кронізму // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. унт внутр. справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 78.

З метою подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень у вигляді корупційних механізмів треба у цьому контексті активізувати діяльність органів прокуратури, які здійснюють контроль (нагляд) за розслідуванням конкретного кримінального провадження, а також керівників органів досудового розслідування та дізнання.

Існують такі види контролю за діяльністю слідчих та дізнавачів, які здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, як зовнішній та внутрішній. Зовнішній передбачає аналіз та моніторинг процесу розслідування працівниками установ, які перебувають за межами структури органів Національної поліції. Внутрішній контроль може здійснюватися з боку керівників підрозділів та колег.

Контроль з боку колег, на перший погляд, може здаватися досить дивним, але його роль є досить суттєвою. Діяльність з розслідування злочинів здійснюється на очах в інших працівників, колег, тому вони найперші мають можливість запобігти порушенню або повідомити про це керівництву.

Розглянемо більш детально зовнішню протидію розслідуванню кримінальних правопорушень проти органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, що вчиняється з боку засобів масової інформації. Відомо, що ми живемо в інформаційному суспільстві, де масова соціальна комунікація являє собою систематичне поширення відомостей та інформації, метою якої є вплив на думку та поведінку мільйонів людей, а також утвердження духовних цінностей суспільства. Не випадково ЗМІ називають четвертою гілкою влади в державі, яка виконує різні функції ідеологічного та політичного впливу на людину, суспільство й цивілізацію. Сьогодні ми спостерігаємо реальну негативну тенденцію щодо використання засобів масової інформації з метою протидії розслідуванню.

За результатами анкетування слідчих Національної поліції України встановлено, що 95 % опитаних працівників вважають неможливим те, щоб ЗМІ самостійно повідомляли будь-яку інформацію про злочин й особливості його розслідування.

Стосунки, які наразі складаються між органами розслідування та ЗМІ, є вкрай суперечливими. Фактично сьогодні ЗМІ є основним джерелом інформування громадськості про

діяльність правоохоронних органів, що реалізується в більшості випадків за допомогою мережі Інтернет і телебачення, рідше – радіо та періодичних видань. Досить доречним було б, якби ЗМІ виконували позитивну як стратегічну, так і тактичну функцію – надавати допомогу органам державної влади у сфері правоохоронної діяльності у розслідуванні й розкритті кримінальних правопорушень, а також подоланні протидії розслідування, наприклад шляхом оприлюднення інформації про подію злочину, що виступало б перешкодою для протидії розслідуванню або допомагало в збиранні доказів та пошуку очевидців події кримінального правопорушення. Проте існує реальна проблема меж висвітлення подій, пов’язаних з учиненням кримінальних правопорушень. Постійна критика, а також намагання фіксації роботи правоохоронних органів представниками ЗМІ, їх прагнення до отримання інформації завдяки сенсації не сприяють досягненню взаєморозуміння.

У науковій літературі можна зустріти поняття правового інституту таємниці слідства та судочинства, який в Україні перебуває на стадії формування. Проблеми дослідження гласності й таємниці слідства у своїх роботах висвітлювали С. Л. Ємельянов¹ В. В. Король², Б. В. Щур³ та інші. Результати їх наукових робіт мають велике значення для вирішення проблем із приводу нерозголошення таємниці слідства.

Проаналізувавши законодавчу базу, ми не знайшли єдиного визначення поняття таємниці слідства та переліку відомостей, які до неї належать. Але можна дійти висновку, що інформація, отримана в процесі досудового розслідування, є різновидом професійної таємниці. Отже, її розголошення може мати негативні наслідки для процесу розслідування, а саме втрати доказів шляхом їх знищення чи приховування. Також, ще однією причиною не

¹ Ємельянов С. Л. Таємниця слідства та судочинства в Україні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65). № 2–1, ч. 2. С. 310–316.

² Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 17 с.

³ Щур Б. В., Косаняк С. С. Тактика дотримання слідчої таємниці як форма усунення протидії розслідуванню злочинів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 169–177.

розголошення отриманих відомостей під час проведення досудового розслідування є інформація, яка має статус особистої або сімейної таємниці громадян, яка охороняється демократичною, соціальною та правовою державою¹.

Виходячи із цього, можна зробити висновок, що слідчий або дізнавач, яким ввірено провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності за чч. 2, 3 ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, мають обов'язково постійно попереджувати учасників кримінального провадження про недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування.

Звісно, найбільш небезпечним способом насильницької форми протидії розслідуванню кримінальних правопорушень є застосування фізичного та психічного насильства, що є крайніми способами, пов'язаними з погрозами та реальним фізичним впливом, а також із фізичною ліквідацією певних осіб (потерпілого, свідка чи безпосередньо слідчого, який проводить розслідування). До нього ми відносимо нанесення тілесних ушкоджень, погрозу вбивством, насильством чи пошкодженням майна, фізичний опір, вбивство, знищення майна тощо. Прикладами ненасильницького перешкоджання є шантаж, пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди працівнику правоохоронного органу, службове підроблення, незаконні доручення чи накази, інший вплив на шляхом зловживання владою або службовим становищем тощо.

Вищезазначені види протидії, а саме насильницькі, вчинені під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, можуть бути кваліфіковані як кримінальні правопорушення, якщо їх вчинено не просто стосовно працівника правоохоронного органу, а щодо слідчого, оперативного працівника чи прокурора, безпосередньо пов'язаних з конкретним кримінальним провадженням. Зокрема, його можна віднести до першої групи кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме

¹ Смелянов С. Л. Таємниця слідства та судочинства в Україні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65). № 2–1, ч. 2. С. 311.

посягання на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів чч. 2, 3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України).

Більшість науковців сходиться на думці, що приховування злочину є основною та найбільш розповсюдженою формою протидії розслідуванню. Очевидно, що приховування кримінальних правопорушень можна визначити як злочинну діяльність, спрямовану на перешкодження розслідуванню шляхом знищення, маскуванню чи фальсифікації слідів злочину і злочинця або їх носіїв. Зокрема, М. В. Даньшин визначає приховування злочину як діяльність (елемент злочинної діяльності), що являє собою динамічну систему об'єктивних і суб'єктивних факторів дійсності, що сформувалися до, в момент або після вчинення злочину, реалізацію якої спрямовано на сліди злочину (матеріальні та ідеальні) і злочинця та їх носіїв з метою перешкодження розслідуванню¹.

Що стосується способів приховування злочинів, то Р. С. Белкін у своїх наукових працях виділяє такі: 1) утаювання інформації, як в активній (приховування предмета посягання, речових доказів, грошей та цінностей, ухилення від явки в органи розслідування), так і в пасивній формі (умовчання, недонесення, відмова від давання показань тощо); 2) знищення інформації а також слідів злочину як частково, так і у цілому; 3) маскуванню інформації; 4) фальсифікація інформації та її носіїв у формі завідомо неправдивих показань і заяв, повна або часткова підробка документації; 5) інсценування злочинів².

Більш детальний перелік основних видів способів приховування злочинів запропонував М. В. Даньшин, а саме: 1) переміщення, що являє собою безпосередній відхід злочинця з місця злочину або зміну розташування суб'єкта злочину на цьому місці, а також зміну місця розташування об'єкта, що має стосунок до справи (труп з місця вбивства переміщують в інший район); 2) утаювання інформації та/або її носіїв; 3) знищення інформації та/або її носіїв; 4) маскуванню інформації та/або її носіїв; 5) фальсифікація інформації та/або її носіїв; 6) неправдиве алібі; 7) інсценування; 8) вчинення іншого злочину; 9) опосередковане

¹ Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. С. 6.

² Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. М. : Юристь, 1997. Т. 3. С. 366.

приховування, яке може бути двох видів: перший – це так зване «сліпе» приховування, за якого людина використовується «втемну», «наосліп», не підозрюючи про те, що переслідує чужі цілі; другий вид опосередкованого приховування – це залучення і використання з метою приховування злочинів невинних форм поведінки; 10) симуляція – видача неправдивої інформації, відомостей, поєднаних з неправдивою поведінкою щодо здоров'я, з метою ухилення від відповідальності; 11) приховування, що ґрунтується на впливі (фізичні або психічні дії, спрямовані проти співучасників, свідків чи потерпілих з метою перешкодити повідомленню інформації про злочин або схилити до відмови від давання показань); 12) комплекс двох і більше способів приховування злочину (як із однієї групи способів, так і з різних) тієї ж самої обставини приховування, який умовно розглядається в контексті приховування злочинів як самостійний спосіб приховування в тих випадках, коли різні дії, що виражають змістовний бік одного способу приховування, охоплюються єдиним умислом злочинця або реально вчиняються щодо приховування однієї конкретно взятої обставини¹.

Досить розповсюдженим видом протидії розслідуванню серед способів приховування кримінальним правопорушень виступають неправдиві показання. Показання – це відомості про факти, які підлягають установленню у кримінальному провадженні і мають важливе значення для правильного вирішення справи. Неправдивими є такі показання підозрюваного, потерпілого чи свідка, які перекручують справжні обставини і фактичні дані, що мають доказове значення у справі. Це може полягати у повідомленні відомостей, які не відповідають дійсності, у запереченні чи замовчуванні справжніх фактичних даних. Такі показання можуть даватися під час допиту чи одночасного допиту двох осіб². Своєю чергою, неправдиві показання можуть бути умисними та неумисними. Неумисні показання можуть даватися через суб'єктивні та об'єктивні обставини.

Слід також звернути увагу, на можливість формування у показаннях людини часткової неправди, що має п'ять основних варіантів: 1) упущення окремих важливих елементів події;

¹ Даньшин М. В. Вказана праця. С. 9.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-ге вид., перероб. та доп. Київ : А. С.К., 2005. С. 751. URL:<http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/819> (дата звернення: 07.02.2020).

2) доповнення вигідними елементами; 3) доповнення реальними другорядними елементами, які не стосуються досліджуваної події; 4) заміна одних елементів на інші, найбільш вигідні; 5) заміна окремих елементів реальними, але не такими, що стосуються цієї події¹.

На підставі цього В. В. Леоненко вважає, що найважливіше значення для запобігання протидії слідству у такий спосіб має системна аналітична робота слідчого з викриття лжесвідчення, що є гострою, соціальною та правовою проблемою².

На думку І. А. Ніколайчук, існує два основних чинника давання неправдивих показань – внутрішні, що визначають поведінку особи, яка дає показання, та зовнішні, що спонукають суб'єкта до неправди³. До мотивів, що спонукають до давання неправдивих показань, належать такі:

- 1) особиста зацікавленість;
- 2) характер відносин з обвинуваченим та потерпілим;
- 3) вплив з боку зацікавлених осіб, що спонукає до неправдивих показань шляхом підкупу погроз тощо;
- 4) пережитий психічний стан у зв'язку з допитом;
- 5) розуміння допиту як важкого обов'язку, небажаної процедури, пов'язаної із втратою часу;
- 6) релігійні та національні почуття, кругова порука;
- 7) несприятлива процесуальна обстановка, коли слідчий створює конфліктну ситуацію та створює в допитуваного неправильні уявлення про цілі та завдання допиту⁴.

Ще одним різновидом способів протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності виступає фальсифікація доказів. Фальсифікація – дія, що виражається в умисному спотворенні, викривленні, перекрученні, підтасуванні або завідомо неправильному тлумаченні, висвітленні тих чи інших явищ, подій,

¹ Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1976. С. 33.

² Леоненко В. В. Запобігання лжесвідченням в кримінальних справах // Правова система України: теорія і практика : тези доповідей і наук. повідомлень наук.-практ. конф. (м. Київ, 7-8 жовт. 1993 р.). Київ : Інституту держави і права ім. В. М. Корецького АН України, 1993. С. 401.

³ Николайчук И. А. Сокрытие преступлений как форма противодействия расследованию / под ред. Р. С. Белкина. М. : Мегатрон XXI, 2000. С. 56.

⁴ Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М. : Юрид. лит., 1976. С. 34.

фактів тощо¹. Суб'єктами, що можуть здійснити різну фальсифікацію у кримінальному провадженні, можуть бути як свідки, потерпілі й підозрювані, так і працівники, які беруть участь у процесі розслідування, – слідчі, спеціалісти, експерти, оперативні працівники та прокурори.

Проаналізувавши чинне законодавство України слід зазначити, що нині немає окремої норми кримінального закону, яка б передбачала кримінальну відповідальність за фальсифікацію доказів або їх знищення.

На основі проведеного аналізу слідчої практики та наукової літератури виявлено типові способи зовнішньої протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а саме:

1) відмова підозрюваного чи обвинуваченого давати показання, в окремих випадках підозрювані (обвинувачені) дають свідчення, але відмовляються підписувати протокол допиту;

2) приховування слідів або засобів злочину;

3) зміна місця звичайного перебування, тобто нез'явлення за місцем роботи, проживанням чи дозвілля, що супроводжується ухиленням від явки в правоохоронні органи (для цього способу характерні такі прийоми як: а) виїзд у ближнє або дальнє зарубіжжя; б) проживання в знайомих або родичів; в) перебування в закинутих житлових або підсобних приміщеннях; слід зазначити, що в тому випадку, якщо тілесне ушкодження заподіяно стосовно родича або знайомої людини, то злочинець намагається з'ясувати стан здоров'я жертви і здебільшого підтримує зв'язок із кимось із раніше знайомих йому осіб);

4) знищення або трансформація слідів або засобів злочину;

5) знищення або пошкодження процесуальних документів або речових доказів під час проведення слідчих дій;

6) висловлювання різноманітних погроз на адресу жертви злочину або близьких їй осіб, щоб примусити її забрати заяву, дати неправдиві показання, відмовитися від давання показань, від проходження судово-медичної експертизи, від заяви цивільного позову;

7) висловлювання погрози на адресу свідків з метою примусити їх до давання неправдивих показань;

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.

8) шантажування жертви злочину (або свідків) чи їх родичів висловленням наміру вчинити суїцид, заподіяти собі тілесне ушкодження;

9) переконання жертви, яка є родичем або членом подружжя, у доцільності забрати заяву, змінити показання, мотивуючи це тим, що у разі його (її) засудження до позбавлення волі сім'я розпадеться, матеріальне становище погіршиться тощо;

10) надання чи обіцянка жертві або особам, зацікавленим у стані здоров'я жертви, а також свідкам коштів або інших матеріальних вигод за умови, якщо жертва забере заяву, вони змінять свої показання або дадуть неправдиві свідчення, жертва відмовиться від проходження судово-медичної експертизи тощо;

11) перешкоджання проходженню в приміщення для проведення слідчої дії;

12) поведінка, яка дезорганізовує проведення певної слідчої дії;

13) відмова від проходження експертизи або надання зразків для порівняльного дослідження;

14) симуляція або агравація обвинуваченим хвороби з метою зтягнути слідство;

15) фальсифікація, яка на етапі постзлочинної діяльності найчастіше здійснюється у формі підміни (наприклад, підозрюваний добровільно видає як засіб злочину ніж, яким тілесне ушкодження не заподіювалося, не вказавши на справжнє знаряддя злочину)¹.

Для подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід застосовувати комплекс цілеспрямованих і скоординованих дій. На думку Б. В. Щура, подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень можна поділити на певні групи, щоб воно здійснювалося за певними напрямками. Серед них можна виділити загальні вимоги до проведення досудового слідства, щоб уникнути перешкоджання здійснення діяльності щодо розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень:

¹ Гусева В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 85–86.

1) установлення певних правил дотримання слідчої таємниці:

1.1) визначення переліку відомостей у конкретній кримінальній справі, що становлять слідчу таємницю;

1.2) постійне попередження осіб, залучених до процесу кримінального судочинства, про недопустимість розголошення слідчої таємниці;

1.3) обмеження кола осіб, присутніх під час проведення слідчих дій;

1.4) обмеження допуску до доказової інформації;

1.5) установлення особливостей роботи слідчо-оперативної групи з доказової інформації в кримінальному провадженні (визначення кола обов'язків усіх учасників слідчо-оперативної групи, встановлення стосунків між ними здійснює керівник групи, він також взаємодіє з пресою та ухвалює рішення про повідомлення певної інформації та її меж).

1.6) установлення заборони на невмотивовану передачу кримінального провадження від одного слідчого до іншого;

1.7) визначення порядку взаємодії з оперативними працівниками (дозування інформації, необхідної для виконання оперативно-розшукового заходу, доручення слідчого тощо);

2) нейтралізація причин масового виникнення слідчих помилок: кадрових, методичних, організаційних, процесуальних, психологічних тощо;

3) викриття неправдивих показань;

4) гарантування безпеки учасників кримінального процесу¹.

Виходячи з погляду протидії зацікавленим особам, можна зробити висновок щодо особливостей пошуку і збирання доказів під час розслідування виділених нами в підрозділі 1.2 класифікаційних груп кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. А саме, з метою її подолання в практичній діяльності органами досудового розслідування можуть плануватися і проводитися одночасні затримання підозрюваних, обшуки в декількох осіб одночасно та допити. Однак досить доречною є думка С. Ф. Здоровка, відповідно до якої вирішення завдання з подолання протидії шляхом проведення окремих слідчих дій не

¹ Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими злочинними групами : монографія. Харків : Гриф, 2005. С. 99–151.

завжди є можливим та ефективним. Для подолання явища протидії розслідуванню слід застосовувати комплекс цілеспрямованих скоординованих слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, тобто проведення тактичної операції, в межах якої згаданий дослідник виокремлює дві, спрямовані на усунення протидії розслідуванню: 1) «захист свідків»; 2) «захист доказів». Водночас вважається, що типові тактичні операції виконують алгоритмічну функцію, їх використання сприяє ухваленню правильних рішень слідчим¹. Так, необхідність у тактичній операції «захист доказів» визначається об'єктивними та суб'єктивними причинами. До її складу необхідно віднести:

- а) обмеження доступу осіб до доказової інформації;
- б) проведення оперативних заходів, пов'язаних із виявленням корумпованих інформаторів зацікавлених осіб;
- в) забезпечення перевірки доказів;
- г) забезпечення захисту носіїв інформації².

Але існують і інші думки з приводу використання ефективних форм і методів протидії розслідуванню. Так, наприклад, В. С. Кузьмічов та Ю. М. Черноус зазначають інший аспект подолання протидії розслідуванню та наполягають на необхідності використання таких засобів і прийомів збирання інформації, які б компенсували або нейтралізували негативні умови та складнощі пізнання. За такої умови функціональне призначення засобів подолання протидії розслідуванню злочинів полягає в забезпеченні:

- 1) найбільш повного пізнання події злочину шляхом сприяння формуванню сприятливої слідчої ситуації для виявлення, фіксації, вилучення і дослідження доказів;
- 2) пізнання супутніх учиненню й розслідуванню конкретного злочину явищ протидії розслідуванню, відображення яких у матеріалах кримінальної справи дає змогу розкрити їх вплив на формування доказів³.

Винятково важливу роль у подоланні протидії розслідуванню мають спеціальні знання, область застосування яких охоплює

¹ Здорков С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. С. 15.

² Там само.

³ Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Ніглава, 2005. С. 35–36.

проведення різноманітних судових експертиз і досліджень, вивчення матеріалів оперативного обліку, використання у слідчій практиці під час розслідування спеціальних засобів, консультативної допомоги спеціалістів, обліків криміналістичної реєстрації тощо. Усе це сприяє скороченню термінів розслідування кримінальних проваджень зазначеної категорії, ускладнює суб'єктам протидії «маніпуляції» з доказами, дає змогу отримувати матеріально відображену, науково обгрунтовану і криміналістично значущу інформацію, використання якої сприяє своєчасній нейтралізації протидії розслідуванню¹.

Проблеми в подоланні протидії розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади варто розглядати ще й з погляду підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування. Для ефективної роботи в цьому напрямку з працівниками слідчих підрозділів необхідно організувати курси підвищення кваліфікації з проведенням практичних занять і відпрацювання способів та прийомів подолання різноманітних перешкод у розслідуванні кримінальних правопорушень. Це, в свою чергу, становитиме інформаційне підґрунтя для розуміння того, де, від кого, в якій формі може здійснюватися протидія розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Також досить ретельно слід підбирати слідчого чи учасників слідчо-оперативної групи для розслідування цієї категорії справ з осіб, які мають вольовий склад характеру, тобто зможуть устояти перед вчиненням щодо них незаконних дій, не розголосити відому їм інформацію, швидко й об'єктивно вести розслідування та обстоювати честь, гідність, порушені права своїх колег.

¹ Гусева В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 87; Гусева В. О. Деякі способи протидії розслідуванню злочинів та шляхи їх подолання // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 трав. 2016 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. С. 38.

4.3. Установлення та відшкодування майнової або моральної шкоди, завданої злочином

Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави¹. Нормативне закріплення прав особи є лише першим кроком до захисту її інтересів. Право набуває реального змісту у тому разі, коли визначається механізм його здійснення, коли передбачається охорона цього права, закріплюються санкції щодо тих, хто посягає на права, та забезпечується поновлення порушених прав².

Національним законодавством кожному громадянину гарантовано судовий порядок захисту порушених прав, що передбачає як застосування національних засобів юридичного захисту, так і можливість звернення до міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Захист від суспільно небезпечних діянь, віднесених КК України до кримінально-караних, здійснюється у межах кримінального провадження. Своєю чергою, кримінальним процесуальним законодавством визначено, що охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження є одним із завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України). До учасників кримінального провадження, яким внаслідок вчинення кримінального правопорушення може бути завдано шкоду, віднесено потерпілого (ст. 55 КПК України) та цивільного позивача (ст. 61 КПК України).

Охорону та захист прав, свобод і законних інтересів потерпілих та цивільних позивачів у кримінальному провадженні, а також порядок установлення та відшкодування завданої шкоди закріплено у багатьох нормативно-правових актах. Так, Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів закріплює право потерпілого на відшкодування завданої шкоди, а також порядок її відшкодування¹.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.02.2020).

² Волинка К. Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.

¹ Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам

Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи R (85) 11 державам-членам щодо становища потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу від 28.06.1985 закріплює деякі права потерпілого та його становище, принципи захисту його законних прав і інтересів¹. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою² закріплює чотири групи принципів відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди.

У 2004 р. Указом Президента України схвалено Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, яка гарантує потерпілому право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, а у разі смерті потерпілого – компенсацію його близьким родичам³.

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено, що відшкодування шкоди – одне з прав потерпілого та цивільного позивача, гарантоване їм законом. Цивільний позивач має права та обов'язки, передбачені КПК України для потерпілого, в частині, що стосуються цивільного позову, а також має право підтримувати цивільний позов або відмовитися від нього до виходу суду в нарадчу кімнату для ухвалення судового рішення. Отже, цивільний позивач, як і потерпілий у кримінальному провадженні, має право на відшкодування завданої йому шкоди.

З метою підвищення ефективності правосуддя та забезпечення правильного застосування судами законодавства про відшкодування потерпілому завданої шкоди, Верховний Суд виніс

насиленницьких злочинів : міжнародний документ від 24.11.1983 № 116 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319#Text (дата звернення: 23.01.2020).

¹ Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи R (85) 11 державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу : міжнародний документ від 28.06.1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text (дата звернення: 23.01.2020).

² Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою : затв. Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї : міжнародний документ від 29.11.1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text (дата звернення: 23.01.2020).

³ Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів : Указ Президента України № 1560/2004 від 28.12.2004 // УкрПраво : сайт. URL: <http://ukraine.uapravo.net/data/base23/ukr23575.html> (дата звернення: 23.01.2020).

низку постанов, серед яких постанови Пленуму Верховного Суду від 31.03.1989 № 3 «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна»¹, від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»², від 07.07.1995 № 11 «Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат»³, від 27.03.1992 № 6 «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди»⁴ (далі – постанова Пленуму від 27.03.1992 № 6) тощо.

Слід звернути увагу на те, що питання відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди віднесено до інституту цивільного позову. При цьому кримінальним процесуальним законодавством регламентовано лише питання щодо умов пред'явлення позову, а також відмови від нього. Частиною 1 статті 129 КПК України передбачено можливість суду задовольнити позов повністю або частково чи відмовити у ньому залежно від доведеності підстав і розміру позову⁵. Зазначимо, що вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, –

¹ Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1989 № 3 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

² Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

³ Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла від злочину, та судових витрат : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.07.1995 № 11 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

⁴ Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення: 23.02.2020).

одна з обставин, що підлягає доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України). Обов'язок доказування цих обставин покладено на слідчого, який уповноважений здійснювати досудове розслідування.

Проблеми, пов'язані з установленням і відшкодуванням завданої злочином шкоди, традиційно розробляються вченими-процесуалістами. Так, за радянських часів указані питання досліджували С. А. Александров¹, А. М. Белякова², П. П. Гурєєв³, З. З. Зінатуллін⁴, Л. Д. Кокорєв⁵, Е. Ф. Куцов⁶, Є. С. Нікулін⁷, В. Т. Нор⁸, І. І. Потєружа⁹ і В. М. Савіцький¹⁰.

Поряд із цим особливості правового статусу потерпілого та порядок захисту його прав у кримінальному провадженні досліджували такі вітчизняні вчені, як С. Є. Абламський¹¹,

¹ Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе. Досудебные стадии : учеб. пособ. Горький : Горьковская высшая школа МВД СССР, 1976. 123 с.

² Белякова А. М. Возмещение причиненного вреда. Отдельные вопросы. М. : МГУ, 1972. 104 с.

³ Гурєєв П. П. Гражданский иск в уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1961. 95 с.

⁴ Зінатуллін З. З. Возмещение материального ущерба в уголовном процессе. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1974. 99 с.

⁵ Кокорєв Л. Д. Потерпевший от преступления в советском уголовном процессе / под ред. В. Е. Чугунова. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1964. 138 с.

⁶ Куцова Э. Ф. Гражданский иск в уголовном процессе. М.: Изд-во Московского ун-та, 1963. 51 с.

⁷ Нікулін Е. С. Возмещение ущерба, причиненного правонарушением. М. : Юрид. лит., 1983. 159 с.

⁸ Нор В. Т. Правові і теоретичні основи захисту порушених злочином майнових прав у радянському кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 1989. 238 с.; Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. Київ : Вища школа, 1989. 276 с.; Нор В. Т. Возмещение причиненного преступлением материального ущерба в советском уголовном процессе : учеб. пособ. Київ : Высшая школа, 1988. 95 с.

⁹ Потєружа И. И. Потерпевший в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1960. 20 с.

¹⁰ Савіцький В. М., Потєружа И. И. Потерпевший в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1963. 169 с.

¹¹ Абламський С. С. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с. (Серія: «Бібліотечка слідчого і детектива: учасники кримінального провадження»).

І. Й. Гаюр¹, М. І. Гошовський², Є. В. Діденко³, Л. І. Шаповалова⁴ та ін.

Деякі процесуальні аспекти діяльності слідчого, серед іншого щодо доказування обставин, необхідних для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, розглядали у своїх дослідженнях М. І. Гошовський⁵, С. В. Давиденко⁶, М. І. Соф'їн⁷ та Л. Д. Удалова⁸. Теоретичні положення інституту моральної шкоди в кримінальному судочинстві, деякі особливості її встановлення та порядку відшкодування, комплексно досліджували О. М. Ерделевський⁹ і М. В. Сіроткіна¹⁰.

Питанням реалізації цивільного позову у кримінальному провадженні як способу відшкодування завданої шкоди присвятили свої роботи М. А. Бойкова¹¹, Б. Л. Ващук¹², І. А. Воробйова¹³,

¹ Гаюр І. Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 200 с.

² Гошовський М. І., Кучинська О. П. Потерпілий у кримінальному процесі України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 192 с.

³ Діденко Є. В. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь : Нац. ун-т Держ. подат. служби України, 2013. 18 с.

⁴ Шаповалова Л. І. Потерпілий в досудовому провадженні. Донецьк : ДІВС, 2002. 160 с.

⁵ Гошовський М. І. Характер і розмір шкоди, завданої злочиним, як елемент предмета доказування в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 1997. 24 с.

⁶ Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

⁷ Соф'їн М. І. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09; Київ, 2017. 20 с.

⁸ Удалова Л. Д., Гаюр І. Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого : навч. Посіб. Київ : КНТ, 2012. 168 с.

⁹ Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда. М. : Р. Валент, 2007. 272 с.

¹⁰ Сіроткіна М. В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.

¹¹ Бойкова М. А. Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні шляхом подачі цивільного позову адвокатом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

¹² Ващук Б. Л. Предмет доказування щодо цивільного позову у кримінальному процесі : монографія. Львів : ПАІС, 2008. 208 с.

¹³ Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 20 с.

Т. А. Корчева¹, Я. О. Клименко², І. І. Татарин³ та ін.

У криміналістиці питання встановлення та відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди відносять до елементів методики розслідування окремих видів злочинів⁴. Зважаючи на це, дослідження особливостей встановлення і відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями, завжди були й залишаються актуальними.

Дослідження питань установлення та відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неможливо розглядати без поглибленого аналізу положень цивільного та цивільного процесуального законодавства. Вагомий внесок у розроблення теоретичних положень установлення і відшкодування матеріальної та моральної шкоди внесли В. В. Васильєв⁵, С. В. Васильєв⁶, Г. В. Єршоменко⁷, Т. С. Ківалова⁸, В. П. Паліюк¹, О. І. Сліпченко²,

¹ Корчева Т. А. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1998. 24 с.

² Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочином : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС України, 2003. 200 с.

³ Татарин І. І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 20 с.; Татарин І. І. Відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної кримінальним правопорушенням : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 184 с.

⁴ Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. С. 21; Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными формированиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2002. С. 245.

⁵ Васильєв В. В. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочином : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 232 с.

⁶ Васильєв С. В. Особливості судочинства у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1994. 20 с.

⁷ Єршоменко Г. В. Відшкодування моральної шкоди // Цивільне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Т. 2. Особлива частина. Київ : Ін Юре, 2003. 408 с.

⁸ Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти) : монографія. Одеса : Юридична літ., 2008. 360 с.

¹ Паліюк В. П. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди :

Д. Ф. Плачков², С. І. Шимон³ та ін.

Однак, незважаючи на численні наукові розробки, створені вказаними науковцями, ці питання як частина методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності не стали предметом окремого дослідження. На підставі аналізу положень чинного законодавства, а також з урахуванням наявних теоретичних розробок досліджуємо особливості встановлення та відшкодування матеріальної та моральної шкоди під час розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії, розпочавши з дефініції поняття «шкода» та видів шкоди, що можуть бути завдані внаслідок вчинення цього кримінального правопорушення.

Загальна теорія права визначає шкоду як негативні наслідки правопорушення. Б. Т. Безлепкін пише, що «з погляду юридичної науки, це поняття характеризується як порушення норм об'єктивного права, що супроводжується зазвичай порушенням суб'єктивних прав», а під фактичною шкодою він розуміє «зменшення того чи іншого майнового або немайнового блага, яке виступає конкретним об'єктом посягання (майнова і немайнова фактична шкода)»⁴.

Б. В. Скрипченко, узагальнивши різні наукові підходи до визначення поняття шкоди, звертає увагу, що її необхідно розглядати як об'єктивну категорію, що втілює ті негативні зміни, які настали в майновому, фізичному, психічному, моральному стані особи внаслідок учинення злочину¹.

монографія. Вид. 2-е, випр. та допов. Київ : Право, 2000. 272 с.

¹ Сліпченко О. І., Кройтор В. А. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Київ : Паливода А. В., 2012. 224 с.

² Плачков Д. Ф. Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 21 с.

³ Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1998. 17 с.; Шимон С. І. Визначення розміру відшкодування моральної шкоди // Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / за заг. ред. П. І. Шевчука. Київ : Верховний суд України ; Юрінком Інтер, 2001. 622 с.

⁴ Безлепкін Б. Т. Возмещение вреда, причиненного гражданину судебно-следственными органами : учеб. пособ. М., 1979. С. 33.

¹ Скрипченко Б. В. Вред как основание признания потерпевшим //

І. І. Татарин сформулював визначення шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, як порушення майнових та особистих немайнових прав (особистих благ) особи, які підлягають оцінюванню та відшкодуванню винною особою¹.

Кримінальним процесуальним законодавством передбачено, що потерпілому може бути завдано майнову, моральну та фізичну шкоду (ч. 1 ст. 55 КПК України), а цивільному позивачу – майнову та/або моральну (ч. 1 ст. 61 КПК України).

Під майною шкодою у кримінальному процесі узвичаєно розуміти шкоду, завдану кримінальним правопорушенням безпосередньо майну потерпілого шляхом викрадення, втрати, пошкодження або знищення, до складу якої належать як пряма шкода, спричинена в будь-який із зазначених способів, так і грошові витрати на відновлення здоров'я, а в разі смерті особи – на поховання та утримання непрацездатних членів сім'ї².

Аналізуючи положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), можна дійти висновку, що майнова шкода може бути представлена реальними збитками та упущеною вигодою. До реальних збитків віднесено втрати, яких особа зазнала у зв'язку із завданням шкоди здоров'ю (витрати на лікування та відновлення здоров'я), зі знищенням або пошкодженням майна, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права. Упущена вигода – це доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (п. 2 ч. 2 ст. 22 ЦК України).

Поняття моральної шкоди сформульовано у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де вказується, що «під моральною шкодою слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб... Моральна шкода може полягати, зокрема: у приниженні

Потерпевший от преступления. Владивосток, 1974. С. 176.

¹ Татарин І. І. Відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної кримінальним правопорушенням : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 18.

² Татарин И. И. Понятия имущественного ущерба, подлежащего возмещению в уголовном производстве Украины. *Leges si viata : международный научно-практический правовой журнал*. 2014. № 1/3. С. 176.

честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я; у порушенні права власності (серед іншого інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом; у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків»¹.

Що стосується фізичної шкоди, то вона може бути завдана тільки людині, оскільки юридична особа не має ознак фізичної сутності (життя та здоров'я). Ця шкода являє собою сукупність змін, які об'єктивно відбулись у стані людини як фізичної істоти (тілесні ушкодження, розлад здоров'я, біль). Фізична і моральна шкода тісно пов'язані між собою. У разі заподіяння фізичної шкоди людина зазнає і шкоди моральної. Моральні страждання в такому випадку, як правило, виявляються у відчуттях страху, сорому, приниження, а також в інших несприятливих для людини в психологічному аспекті переживаннях, пов'язаних із втратою роботи, тимчасовою непрацездатністю, неможливістю продовжувати активне громадське життя, з обмеженням або позбавленням яких-небудь прав громадян тощо.

Разом із тим неможливо відшкодувати (визначити еквівалент) втрати здоров'я, відшкодувати почуття страху, відчуття болю. Тому відшкодування фізичної та моральної шкоди передбачає можливість їх грошової компенсації. При цьому водночас має відбуватися відшкодування витрат, пов'язаних з нанесенням фізичної чи моральної шкоди (вартість ліків, медичних послуг, реабілітаційних заходів тощо). У цих випадках фізична шкода може бути об'єктивно оцінена так, як шкода, що завдається в матеріальній сфері, через що в певних випадках вона впливає на юридичну кваліфікацію діяння².

На нашу думку, питання завдання того чи іншого виду

¹ Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 23.02.2020).

² Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2 (65). С. 136.

шкоди обумовлюються способом вчинення злочину. Заподіяння особі фізичної або майнової шкоди не виключає заподіяння їй ще й моральної шкоди, оскільки остання і характеризує психоемоційне ставлення потерпілого до вчиненого стосовно нього кримінального правопорушення.

Аналіз кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, до яких ми віднесли кримінальні правопорушення, передбачені чч. 2, 3 ст. 342, ст.ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, свідчить, що майже усі вони мають формальний склад. Проте всі вони передбачають певні зміни в суб'єкті посягання – фізичні, матеріальні, моральні чи психічні.

Перша група правопорушень, представлена посяганнями на життя працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів (чч. 2,3 ст. 345, 348, чч. 2, 3 ст. 350 КК України), охоплює вбивство чи замах на вбивство працівника правоохоронного органу, заподіяння різної тяжкості тілесних ушкоджень, завдання побоїв тощо. Указані дії пов'язуються із посяганнями на життя та здоров'я потерпілого, а отже, у будь-якому разі передбачають заподіяння фізичної шкоди, і у деяких випадках – моральної.

Слід звернути увагу на те, що кримінальним процесуальним законодавством передбачено обов'язок слідчого або прокурора призначати експертизу у разі необхідності встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, а також визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити й не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, та розміру шкоди немайнового характеру, заподіяного кримінальним правопорушенням (ст. 242 КПК України).

Отже, у разі вчинення посягання на життя працівника правоохоронного органу, що призвели до його смерті або заподіяння тілесних ушкоджень, необхідно призначати судово-медичну експертизу, яка і дозволить установити, причину смерті, те, які тілесні ушкодження завдано потерпілому, визначити час та механізм їх спричинення. Саме такий висновок експерта і засвідчить факт заподіяння йому фізичної шкоди.

Окрім цього, слідчий зобов'язаний встановити обставини, за яких було вчинено посягання на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з

охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, і ймовірних свідків події. Також слід установити, чи дійсно посягання вчинено у зв'язку із службовою діяльністю потерпілого. Необхідність установлення та доведення цих обставин обґрунтовуються тим положенням, що умовою притягнення особи до відповідальності є наявність об'єктивного причинного зв'язку, який виконує функцію визначення об'єктивної правової межі відповідальності за шкідливі наслідки протиправного діяння¹. Отже, для забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, слід довести й інші обставини, що підлягають доказуванню, адже всі вони перебувають у певному взаємозв'язку, а спростування наявності події кримінального правопорушення – підстава для відмови у задоволенні цивільного позову.

Що стосується питання встановлення заподіяння «шкоди немайнового характеру», тобто моральної шкоди, то способом її встановлення є призначення судової психологічної експертизи. На вирішення експерта можуть бути поставлені такі питання: чи є ситуація, що досліджується за справою, психотравмуючою для потерпілого; якщо так, то чи завдано потерпілому страждання (моральну шкоду), чи спричинено потерпілому страждання (моральну шкоду) за умов ситуації (зазначаються умови ситуації), що досліджуються у справі; якщо потерпілому завдано страждання (моральну шкоду), який можливий розмір становить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду)².

Однак слід зважати на те, що судова психологічна експертиза не акцентує уваги на вирішенні питання про встановлення розміру грошового еквівалента заподіяної моральної шкоди. Експертний висновок у цій частині має науково-рекомендаційний характер.

¹ Куліцька С. В. Особливості причинного зв'язку в зобов'язаннях про відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної внаслідок протиправної діяльності/бездіяльності органів державної влади. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2016. Т. 21. № 1 (28). С. 60.

² Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом № 53/5 від 08.10.1998 : у ред. Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 23.03.2020).

Висновок експерта є важливим доказом у справі, однак остаточне рішення ухвалює суд. При цьому суд повинен виходити із принципів розумності та справедливості, а незгода з експертизою має мотивуватися відповідним процесуальним чином¹.

У разі вбивства працівника правоохоронного органу потерпілим від злочину можуть бути визнані близькі родичі померлого. Судова психологічна експертиза у таких кримінальних провадженнях може бути призначена стосовно них.

До складу моральної шкоди можуть входити як пряма шкода, що виникла не лише у зв'язку з посяганням на здоров'я, честь, гідність, знищення майна, позбавлення годувальника тощо, але і через грошові витрати на відновлення здоров'я, а в разі смерті особи – на поховання та утримання непрацездатних членів сім'ї, серед іншого компенсація упущеної вигоди. Для встановлення шкоди такого характеру необхідно вживати заходів для документального підтвердження зазначених витрат.

Окремо слід зауважити, що, визначаючи розмір моральної шкоди, суд ураховує тривалість та істотність вимушених змін у житті потерпілого, про які можуть свідчити тривале перебування на лікуванні, оперативне втручання, що супроводжувалось фізичним болем, душевними стражданнями та емоційною напругою, обмеження в фізичних навантаженнях та неможливість ведення активного способу життя, втрата професійної працездатності тощо.

У разі перебування потерпілого на амбулаторному чи стаціонарному лікуванні у комунальному некомерційному підприємстві, це є підставою для подання прокурором цивільного позову в інтересах держави щодо компенсації вартості такого лікування за рахунок державного бюджету.

Слідчий або прокурор під час досудового розслідування можуть звернутися із запитом до відповідного органу про надання інформації та матеріалів, необхідних для подання позову. Слід звернути увагу на те, що у запиті після зазначення факту порушення інтересів держави слід з'ясувати намір компетентного

¹ Шевцов С. О., Тимошенко А. І. Визначення розміру моральної шкоди: правові засади та експертні методики. Інформаційний лист // Експертна служба МВС України. Харків, 2011. С. 9–10. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjwxsPYiM3sAhXjs4sKHUEmCi8QFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fndekc.kh.ua%2Ffiles%2Fbooks%2FMoral_damage.pdf&usq=A0vVaw35pat04W0lKEndXlGj3oBV (дата звернення: 24.02.2020).

органу щодо звернення до суду, роз'яснити повноваження прокуратури з приводу цього та залежно від того, висуватиметься позов відповідним органом чи ні, затребувати інформацію й документи, необхідні для подання позову¹.

Усі витрати, пов'язані із похованням та утриманням непрацездатних членів сім'ї, також мають бути підтверджені документально й долучені і до матеріалів кримінального провадження, і до позовної заяви потерпілих.

Своєю чергою, аналіз слідчої та судової практики за фактами вчинення посягань на життя працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів свідчить, що лише деякі з них містять вимоги про відшкодування завданої моральної шкоди². У досліджених нами матеріалах кримінальних проваджень лише 3 % містять указані вимоги. При цьому жоден з вироків не містить інформації про призначення судових психологічних експертиз. Ці факти можна пояснити такими причинами:

1) слідчий, на момент здійснення кримінального провадження не може у повному обсязі усвідомлювати психоемоційний стан потерпілого;

2) цивільний позов про відшкодування завданої моральної шкоди може бути заявлений після відкриття матеріалів іншої стороні або після завершення досудового розслідування, що виключає можливість слідчого провести судову психологічну експертизу;

3) слідчий під час допитів недостатньо роз'яснював права потерпілого на відшкодування завданої йому шкоди, а також не з'ясовувались обставини щодо його психоемоційного стану та ставлення до вчиненого стосовно нього злочину.

Ураховуючи виокремлені нами групи правопорушень,

¹ Коваленко А. О. Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. С. 123–124.

² Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 05 червня 2020 р., судова справа № 428/7485/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89675666> (дата звернення: 09.07.2020); Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 08 травня 2018 р., судова справа № 500/2442/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73857325> (дата звернення: 09.04.2020).

розглянемо види шкоди, які можуть бути завдані залежно від досліджуваної групи.

Розглядаючи першу групу, тобто кримінальні правопорушення, що посягають на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, членів громадських формувань з охорони громадського порядку чи їхніх близьких родичів (кримінальні правопорушення, передбачені чч. 2,3 ст. 345, 348, ч. ч. 2, 3 ст. 350 КК України), слід зазначити, що вони порушують не лише нормальну діяльність указаних органів, а є спрямованими на позбавлення їх життя чи заподіяння шкоди здоров'ю, а тому відрізняються особливою суспільною небезпечністю. У зв'язку з цим доречною є думка, що під час вирішення питання про відшкодування моральної шкоди потерпілим суд має брати до уваги, що йдеться про захист прав:

- 1) особи, яка постраждала і якій завдано шкоди;
- 2) особи, яка потерпіла під час виконання своїх посадових обов'язків чи у зв'язку з їх виконанням або вона є близьким родичем такої особи;
- 3) особи, яка має право на застосування фізичної сили, спеціальних засобів і зброї;
- 4) особи, професійна діяльність якої є правоохоронною, або на неї покладено реалізацію правоохоронних функцій¹.

Викладені обставини дають підстави вважати, що досудові розслідування за фактами вчинення посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів проводяться слідчими не у повному обсязі, адже потерпілі не виживають передбачених чинним законодавством заходів, спрямованих на встановлення фактів заподіяння моральної шкоди працівникам указаних органів чи їх близьким родичам, а також розміру завданої шкоди.

Отже, у разі вчинення кримінальних правопорушень цієї групи потерпілим може бути завдано фізичну, майнову та/або моральну шкоду.

Розглядаючи другу групу виділених нами кримінальних

¹ Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 26 вересня 2019 р., судова справа № 303/5299/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84533881> (дата звернення: 11.02.2020).

правопорушень, до якої ми віднесли посягання на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів, передбачені ст. ст. 347, 352 КК України, слід зазначити, що під ними заведено розуміти умисне знищення або пошкодження майна вказаних суб'єктів. У цій групі потерпілими можуть бути визнані не лише правоохоронці, але й їхні близькі родичі. Це пояснюється тим, що майно, стосовно якого вчинювалося посягання, фактично може перебувати лише у користуванні правоохоронця, а його володільцем можуть бути його близькі родичі або правоохоронний орган. Або ж винний шляхом вчинення такого посягання стосовно майна родичів правоохоронця намагався реалізувати свій мотив, що полягає у помсті за виконання указаним суб'єктом службових обов'язків.

У разі посягання на майно працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку їхніх близьких родичів потерпілим може бути завдано майнову та/або моральну шкоду. Ураховуючи те, що предметом цього злочину може бути як рухоме, так і нерухоме майно, для встановлення розміру завданої майнової шкоди найбільш доцільним є призначення судової товарознавчої експертизи.

До об'єктів товарознавчої експертизи належать товари народного споживання, обладнання та сировина. Об'єктами експертизи цього виду можуть бути й інші товари. Різновидом товарознавчої експертизи є автотоварознавча і транспортно-товарознавча експертизи, об'єктами яких є транспортні засоби і їх комплектуючі¹. Як ми вже вказували, саме транспортні засоби (у 83 %) найчастіше стають предметом посягань у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 347 КК України. Пошкодження транспортних засобів найчастіше використовується винними особами для помсти, адже вчиняються ці кримінальні правопорушення в умовах неочевидності, тому встановити винних у цьому разі досить складно.

¹ Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджені Наказом № 53/5 від 08.10.1998 : у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 14.01.2020).

Слід звернути увагу на те, що проведення вказаних видів експертиз слідчий може доручити не лише експертам державних установ, але й фахівцям (експертам) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених Законом України «Про судову експертизу»¹. Інформація про атестованих судових експертів є загальнодоступною, і слідчий може отримати її з відповідного державного Реєстру, ведення якого покладається на Міністерство юстиції України.

У разі вчинення посягання на майно працівника правоохоронного органу чи члена громадського формування з охорони громадського порядку шляхом підпалу, вибуху або в інший загальнонебезпечний спосіб доцільно призначити комплексні судово-експертні дослідження. Так, наприклад, у разі підпалу автомобіля доцільно призначити комплекс судових експертиз – пожежно-технічну та автотоварознавчу. На вирішення експертів у такому разі можна поставити питання не лише про механізм виникнення пожежі, джерело займання тощо, але й про вартість автомобіля на момент вчинення кримінального правопорушення, про те, чи можна провести ремонтні роботи автомобіля, якими є їх вартість, розмір матеріальної шкоди, завданої внаслідок пошкодження автомобіля тощо.

Учинення посягання на майно працівника правоохоронного органу чи службової особи також вимагає від слідчого здійснення повного досудового розслідування, що обумовлює встановлення не лише розміру завданої майнової шкоди, але й інших обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні та свідчать про наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями підозрюваного і настанням суспільно небезпечних наслідків.

Для встановлення розміру завданої моральної шкоди, на нашу думку, також найдоцільніше призначити судову психологічну експертизу, адже, втрати немайнового характеру внаслідок порушення права власності (серед іншого інтелектуальної) також розуміються як заподіяння моральної шкоди.

Отже, у разі вчинення вказаних кримінальних правопорушень потерпілому може бути заподіяно майнову та/або моральну шкоду.

¹ Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 23.01.2020).

Під час розгляду питань щодо встановлення розміру завданої шкоди у разі вчинення третьої групи кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, 343, ч. 1 ст. 345, 349, ч. 1 ст. 350 КК України, слід виходити з того, що потерпілим від нього є саме працівник правоохоронного органу чи член громадського формування з охорони громадського порядку.

Ураховуючи, що до вказаної групи ми віднесли кримінальні правопорушення, які не мають матеріального складу, то для них є характерним заподіяння здебільшого моральної шкоди.

Аналіз судової практики свідчить, що під час вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, є випадки затвердження угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим¹. При цьому вказані вироки не мають посилання на те, що попередньо між потерпілим та підозрюваним було укладено угоду про примирення. Тобто всупереч положенням абз. 2 ч. 4 ст. 469 КПК України, відповідно до якого угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінальних проступків і злочинів, унаслідок яких шкоду завдано лише державним чи суспільним інтересам, суди загальної юрисдикції затверджують такі угоди. Існують справи, в яких втручання у діяльність працівника правоохоронного органу вчинено із застосуванням насильства², яке хоч і не призвело до

¹ Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 25 травня 2020 р., судова справа № 359/3394/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89492361> (дата звернення: 23.04.2020); Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 28 січня 2020 р., судова справа № 561/1112/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87195083> (дата звернення: 23.04.2020); Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 09 січня 2020 р., судова справа № 561/1073/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86821974> (дата звернення: 23.04.2020); Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 12 грудня 2019 р., судова справа № 308/12826/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86287585>; Вирок Зарічненського районного суду Рівненської області від 22 жовтня 2019 р., судова справа № 561/667/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85094693> (дата звернення: 23.01.2020).

² Вирок Маневицького районного суду Волинської області від 29.07.2019 р., судова справа № 164/1209/19 // Єдиний державний реєстр

спричинення тілесних ушкоджень, однак не стало підставою для виключення можливості укладення угоди про визнання винуватості. Такі дії прокурора можуть свідчити про ігнорування вимог чинного законодавства щодо забезпечення та охорону прав потерпілого у кримінальному провадженні. Уважаємо, що саме недостатність знань слідчого та прокурора із цього питання призводить до таких ситуацій і в черговий раз підтверджує необхідність їх вирішення шляхом розроблення методики розслідування цих кримінальних правопорушень.

Щодо четвертої групи, до якої ми віднесли самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи (ст. 353 КК України), слід звернути увагу на те, що кримінальна відповідальність за його вчинення настає, якщо воно було поєднане із вчиненням будь-яких суспільно небезпечних діянь. Тобто цей кримінальний проступок завжди вчиняється у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями. Найчастіше вказаний вид кримінального проступку вчиняється в сукупності із кримінальними правопорушеннями проти власності, а також пов'язується із підробленням документів, їх використанням тощо.

Аналіз слідчої та судової практики свідчить про наявність поодиноких випадків подання цивільних позовів про відшкодування завданої майнової шкоди¹. При цьому заподіяння майнової шкоди відбувається саме через вчинення кримінальних правопорушень проти власності, а одним із шляхів відшкодування завданої майнової шкоди потерпілому є реституція, тобто компенсація завданої шкоди у грошовому еквіваленті або повернення майна законному володільцю.

У Єдиному державному реєстрі судових рішень немає

судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83313406> (дата звернення: 21.01.2020).

¹ Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 12.07.2010 р., судова справа № 1-432/2010 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73713841> (дата звернення: 21.01.2020); Вирок Харківського районного суду Харківської області від 11 квітня 2013 р., судова справа № 1-148/2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30686874> (дата звернення: 21.01.2020); Вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова від 17 січня 2013 р., судова справа 1-кп/641/20/2013 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/69044367> (дата звернення: 21.01.2020).

вироків щодо відшкодування завданої моральної шкоди. Крім того, ми також не виявили судових справ, у яких потерпілими заявлялись вимоги щодо відшкодування завданої їм моральної шкоди.

Ми вважаємо, що саме внаслідок присвоєння владних повноважень може бути завдано моральну шкоду працівнику правоохоронного органу, чий професійний авторитет було спалпуюено, однак це необхідно встановлювати у кожному конкретному випадку.

Отже, внаслідок вчинення таких кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності потерпілому може бути завдано фізичну, майнову та моральну шкоду.

Найбільш ефективним способом визначення розміру завданої шкоди є саме призначення судових експертиз, оскільки для цього необхідно використовувати спеціальні знання, а висновок експерта є самостійним процесуальним джерелом доказів. Фактично зазнані витрати, що свідчать про заподіяння шкоди правоохоронцю у зв'язку із вчиненням стосовно нього кримінального правопорушення, можуть бути підтверджені шляхом долучення до матеріалів кримінального провадження та цивільного позову документів або належним чином виготовлених та засвідчених їх копій.

Відшкодування завданої шкоди у кримінальному провадженні може відбуватись тільки у разі своєчасного подання цивільного позову. Перевагами від подання цивільного позову у кримінальному провадженні є те, що: 1) позов можна заявити на будь-якому етапі досудового розслідування і аж до розгляду справи по суті у суді; 2) цивільного позивача звільнено від сплати судового збору; 3) обов'язок доведення розміру завданої шкоди та її виду покладається на сторону обвинувачення, а не на позивача, як це передбачено в цивільному процесуальному праві.

Ураховуючи викладене, з'ясуємо, що розуміється під забезпеченням відшкодування шкоди, а також те, які дії може здійснити слідчий для реалізації можливості її фактичного відшкодування.

Під забезпеченням відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, треба розуміти комплекс дій процесуального, оперативного-розшукового та організаційного характеру, спрямованих на розшук, виявлення та арешт майна (майнових прав) та інших цінностей з метою забезпечення

заявленого у кримінальному провадженні цивільного позову, а також можливої їх конфіскації¹.

Заходи, спрямовані на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди, які слідчий може застосовувати під час здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, можна віднести до декількох груп:

1) проведення роз'яснювальної роботи з потерпілим: пояснення його прав про відшкодування завданої шкоди; роз'яснення видів завданої шкоди, що належить до того чи іншого виду шкоди, та ймовірних шляхів її встановлення і підтвердження; роз'яснення можливостей подання ними цивільного позову, винесення постанови про визнання їх цивільними позивачами тощо;

2) проведення слідчих (розшукових) і процесуальних дій, спрямованих на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, підтверджують завдану шкоду (серед іншого, характер та розмір завданої шкоди), що є підставою для задоволення судом поданого цивільного позову;

3) проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою відшукування рухомого та нерухомого майна підозрюваного та цивільних відповідачів;

4) здійснення заходів забезпечення кримінального провадження, серед яких накладення арешту на майно, тимчасовий доступ до речей і документів, опис та вилучення майна, на яке накладено арешт.

Необхідність здійснення заходів, які ми віднесли до першої групи, а саме проведення роз'яснювальної роботи з потерпілими, обґрунтовуються тим, що громадяни не обізнані у своїх правах на належному рівні, а потреби у залученні представників (адвокатів), які б здійснювали їх представництво на належному рівні, відчувають не всі, або не кожен має такої фінансової змоги.

Крім цього, М. В. Орлов зазначає, що органи досудового розслідування не завжди з'ясовують у повному обсязі вид заподіяної шкоди, суми позовних вимог та їх обґрунтованість.

¹ Татарин І.І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. С. 7.

Деякі слідчі переконують потерпілих не заявляти цивільних позовів під час слідства, а зробити це під час судового розгляду. Слідчі також дуже рідко пропонували підозрюваним добровільно відшкодувати заподіяну потерпілому шкоду, незважаючи на те, що це є обставиною, яка пом'якшує покарання¹. В. Т. Маляренко вказує, що слідчі формально ставляться до обов'язку щодо встановлення виду та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, і не вживають заходів щодо відшкодування коштів, витрачених закладами охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого².

Отже, заходи, що належать до першої групи, можна реалізувати шляхом проведення бесід із потерпілими, а також під час їх залучення до кримінального провадження як потерпілих шляхом вручення їм пам'ятки потерпілого та роз'яснення їхніх прав та обов'язків, а також під час проведення допитів.

Реалізацію другої групи заходів спрямовано на встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, розпочатому у зв'язку із вчиненням кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності (ст. 91 КПК України). Для встановлення цих обставин доцільно здійснювати всі можливі дії, передбачені кримінальним процесуальним законодавством (тактику проведення деяких з них ми розглянули у попередньому розділі).

Під час проведення таких дій, у разі вчинення злочину групою осіб, обов'язково слід встановити, внаслідок чиїх конкретно дій завдано той чи інший вид шкоди. Якщо кримінальне правопорушення вчинено неповнолітнім, слідчий зобов'язаний встановити його законних представників та залучити їх як цивільних відповідачів.

Третю групу заходів спрямовано на встановлення майна підозрюваного та цивільних відповідачів.

Для виявлення майна, на яке відповідно до норм КПК України може бути накладено арешт (ст. ст. 170–173 КПК України), прокурор та слідчий можуть здійснювати його розшук як

¹ Орлов М. Відшкодування завданої злочиним матеріальної шкоди як завдання та функція кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 133–136.

² Маляренко В. Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання. *Право України*. 2001. № 3. С. 18.

самостійно, так і шляхом надання письмових доручень про проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій оперативним підрозділам, які під час виконання таких доручень користуються повноваженнями слідчого.

Під час вирішення питань про тимчасове вилучення майна і подальше накладення на нього арешту прокурор і слідчий повинні володіти достовірною інформацією про його власників. Необхідно враховувати, що досить часто особи, які вчиняють кримінальні правопорушення, реєструють (оформлюють) його, зокрема, на своїх родичів, знайомих, водіїв чи обслуговуючий персонал. За цих обставин завдання прокурора, який здійснює процесуальне керівництво, та слідчого – встановити (виявити) таке майно і зібрати докази того, що зазначені дії мали штучний характер і насправді не мали на меті створення правових наслідків, задекларованих документально, що дасть змогу звернутись до слідчого судді з клопотанням про арешт відповідного майна з підстав його фактичної належності підозрюваному.

Як правило, здобути такі докази нескладно з погляду слідчої тактики. Факти штучного оформлення майна на підставних осіб можуть бути доведені шляхом проведення ретельних допитів останніх, а також членів їхніх сімей, знайомих і сусідів щодо рівня матеріального благополуччя фіктивних «власників», їх роду занять, способу життя, обставин «придбання» майна та матеріальних джерел для цього, характеру відносин зі справжніми власниками відповідного майна тощо. Також з метою документального підтвердження факту невідповідності доходів «власника» вартості фіктивно оформленого та начебто придбаного ним майна слід витребувати з фіскальної служби декларації про доходи «власника»¹.

Отже, для забезпечення відшкодування шкоди здійснюється пошук майна підозрюваного й іншого члена подружжя шляхом витребування даних з відповідних установ та організацій. З метою встановлення місцезнаходження майна, на яке може бути накладено арешт, прокурор і слідчий наділяються такими повноваженнями:

- витребування та отримання від компетентних органів

¹ Лихолат Д., Донський О., Слободзян А. Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 42.

державної влади, органів місцевого самоврядування, службових осіб відомості щодо об'єктів власності (рухомого та нерухомого майна), які належать певним особам, зокрема підозрюваному й іншому члену подружжя (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 9 ч. 2 ст. 40, ч. 2 ст. 93 КПК України);

– витребування та отримання в банківських установах інформації щодо рахунків конкретної юридичної або фізичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності за конкретний проміжок часу (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 9 ч. 2 ст. 40 та ч. 2 ст. 93 КПК України, ст. 60, п. 3 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), а також за рішенням суду – про відкриті на ім'я підозрюваного та іншого члена подружжя рахунки і наявні на них кошти (ст. 60, п. 2 ч. 1 ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність»¹);

– допиту як свідків співробітників, сусідів і родичів підозрюваного щодо майна, яке належить останньому, та його місцезнаходження (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 224 КПК України);

– допиту підозрюваного, правильно застосовуючи тактичні прийоми, які дадуть можливість завуалювати справжню мету слідчої дії через з'ясування схильностей та інтересів такої особи, як-то розмова про місця відпочинку та його види, транспортні засоби, цінності тощо (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 224 КПК України);

– витребування та отримання або ознайомлення з відкритих джерел з декларацією про доходи підозрюваного, члена його подружжя, інших осіб (п. 4 ч. 2 ст. 36, п. 2 ч. 2 ст. 40, ст. 224 КПК України);

– письмового доручення оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення наявного в підозрюваного (подружжя) майна та ймовірних місць перебування такого майна (п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40, ст. 41 КПК України)².

¹ Про банки і банківську діяльність: закон України від 07.12.2000 № 2121-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 02.02.2020).

² Лихолат Д., Донський О., Слободзян А. Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 43.

Важливе значення у процесі виявлення майна, що підлягає арешту, має встановлення нерухомого і рухомого майна, зареєстрованого на іншого члена подружжя. Виходячи з правил статей 60, 61 Сімейного кодексу України, майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловіку на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав з поважної причини самотійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування (згідно зі ст. 57 Сімейного кодексу України до них належать, зокрема, коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя), є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Отже, звертаючись до слідчого судді з клопотанням про накладання арешту на майно підозрюваного (ст. 171 КПК України), прокурор і слідчий водночас мають клопотати про арешт нерухомого та рухомого майна, зареєстрованого (оформленого) на іншого члена подружжя (спільну сумісну власність), тільки якщо таке майно було набуто подружжям за час шлюбу і не належить до речей індивідуального користування, а також до особистої приватної власності іншого члена подружжя відповідно до ст. 57 Сімейного кодексу України.

Крім того, слід пам'ятати, що згідно з ч. 3 ст. 171 КПК України у клопотанні слідчого або прокурора про арешт майна підозрюваного чи іншої особи для забезпечення цивільного позову необхідно зазначити розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та докази факту заподіяння шкоди і розміру цієї шкоди.

Отже, на момент звернення з клопотанням про арешт майна до слідчого судді відповідні докази вже мають бути в розпорядженні прокурора (органу досудового розслідування).

Вартість майна, яке слід арештувати з метою забезпечення цивільного позову, повинна бути сумірною із розміром шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Ужиття заходів у процесі здійснення досудового розслідування щодо відшкодування завданої злочинними діями шкоди може бути реалізовано прокурором і слідчим за погодженням із прокурором за клопотанням цивільного позивача або з власної ініціативи з дотриманням вимог ст. 41 Конституції України та відповідно до статей 170, 171 і п. 4 ч. 2 ст. 167 КПК

України, статей 60, 61 Сімейного кодексу України таким чином:

– шляхом тимчасового вилучення майна в порядку, передбаченому Главою 16 КПК України, зокрема майна, набутого в результаті вчинення кримінального правопорушення, доходів від нього, а також на яке було спрямовано кримінальне правопорушення; при цьому не пізніше наступного робочого дня після вилучення такого майна слідчий або прокурор мають подати клопотання слідчому судді про його арешт; в іншому випадку зазначене майно має бути негайно повернуто особі, в якій його було вилучено (ч. 5 ст. 171 КПК України);

– звернення з клопотанням про арешт майна підозрюваного (зокрема, нерухомого та рухомого майна, майнових прав інтелектуальної власності, грошей, цінних паперів, корпоративних прав тощо), його дружини/чоловіка або осіб, які за законом несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, і перебуває у нього або в інших фізичних чи юридичних осіб, де б це майно не перебувало; при цьому дуже важливо на момент звернення до суду мати обґрунтовані (документально підтверджені) докази щодо належності майна; такі докази відповідно до ч. 2 ст. 171 КПК України додаються до клопотання.

Також варто зауважити, що відшкодуванню завданої кримінальним правопорушенням шкоди може сприяти застосування такого запобіжного заходу, як застава, яка у деяких випадках (наприклад, якщо її внесено підозрюваним чи обвинуваченим) може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Крім того, важлива роль у питанні відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, належить інституту позовної діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

Отже, для забезпечення відшкодування шкоди під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень прокурор уповноважений заявляти цивільні позови про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка потерпіла внаслідок кримінального правопорушення¹.

¹ Методичні рекомендації щодо організації роботи прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та слідчого із забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням:

З метою забезпечення відшкодування завданої потерпілим шкоди у кримінальних провадженнях убачається доцільним доповнити статтю 2 КПК України «Завдання кримінального провадження» завданням щодо відшкодування завданої шкоди.

4.4. Криміналістична профілактика злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності

Завданням Кримінального кодексу України є правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля та конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням (ст. 1 КК України).

Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності входять до XV розділу КК України та підслідні слідчим Національної поліції України. У зв'язку з цим на останніх, окрім виконання завдань кримінального провадження, визначених статтею 2 КПК України, покладено ще й виконання завдань, закріплених Законом України «Про Національну поліцію», зокрема щодо протидії злочинності¹.

Питання дослідження протидії злочинності розглядаються багатьма юридичними науками, найбільше саме кримінально-правового циклу, серед яких кримінальне право, кримінологія, кримінальний процес та криміналістика.

Учені-криміналісти у контексті вивчення протидії злочинності досліджують криміналістичну профілактику кримінальних правопорушень (профілактичні заходи слідчого, оперативних працівників, працівників органів прокуратури тощо). Раніше такі наукові пошуки можна було пояснити тим, що КПК України 1960 р. передбачав обов'язок слідчих виявляти причини та

схвалено рішенням науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України (протокол № 2 від 15 березня 2013 року) // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/scientifically_methodical_advice.html?_m=publications&_t=rec&id=167119. С. 29–30 (дата звернення: 13.02.2020).

¹ Про Національну поліцію : Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 13.01.2020).

умови, що сприяли вчиненню злочинів (ст. 23 КПК України 1960 р.). У зв'язку з цим тогочасні дослідження учених-криміналістів здебільшого містили положення щодо необхідності виокремлення криміналістичної профілактики як самостійного заключного елементу в структурі окремої криміналістичної методики. Зокрема, такої думки дотримувались О. А. Борідько¹, А. Ф. Волобуєв², С. Ф. Денисюк³, В. А. Журавель⁴, Ю. Косарєв⁵, Р. Л. Степанюк⁶, В. М. Шевчук⁷, М. П. Яблоков⁸, М. О. Янковий⁹ та ін. Однак, незважаючи на положення тогочасного кримінально-процесуального законодавства, були і противники таких поглядів. Так, наприклад, Р. С. Белкін зазначав, що у включенні профілактичної діяльності слідчого до структури окремої криміналістичної методики немає сенсу¹⁰.

¹ Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

² Волобуєв А. Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12 (1). С. 63.

³ Денисюк С. Ф. Криміналістична профілактика злочинів: сутність та місце в теорії криміналістики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (52). С. 82–87.

⁴ Журавель В. А. Профілактичні заходи слідчого в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. № 11. С. 24–31; Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.

⁵ Косарєв С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / под ред. В. И. Рохлина. СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. С. 335.

⁶ Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

⁷ Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення криміналістичних методик // *Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays» (July 16–18, 2020)*. Washington, USA: En Deavours Publisher, 2020. С. 125.

⁸ Яблоков Н. П. Предмет криминалистики и предупреждение преступлений // Предмет и система криминалистики в свете современных исследований : сб. науч. трудов. М., 1988. С. 79.

⁹ Янковий В. О. Криміналістична профілактика злочинів як складова слідчої діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 44. С. 55–59.

¹⁰ Белкін Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М. : Юристь, 1997. С.

Наразі чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає обов'язку слідчого щодо вчинення якихось дій, спрямованих на здійснення криміналістичної профілактики злочинів та кримінальних проступків. Через це більшість учених не вбачає актуальності у дослідженні вказаної проблематики, проте такої думки дотримуються не всі. Зокрема, на необхідності дослідження криміналістичної профілактики у своїх працях наполягають О. Ф. Кобзар, С. О. Книженко¹, В. О. Малярова², К. О. Чаплинський³, В. М. Шевчук⁴ та ін.

Ми підтримуємо думку щодо необхідності виокремлення криміналістичної профілактики як окремого заключного елемента криміналістичної методики, адже вона характеризується своїми унікальними об'єктом, предметом та завданнями.

Так, стосовно об'єкта теорії криміналістичної профілактики С. В. Томин наголошує, що він охоплює вивчення злочинної діяльності, інформацію, яка виникає в результаті вчинення злочину, та діяльність з попередження кримінальних правопорушень, яка здійснюється у процесі їх розкриття та розслідування. Предметами профілактики кримінальних правопорушень як окремої криміналістичної теорії, на думку науковця, є такі: а) закономірності злочинної діяльності, які використовуються для пізнання процесу організації профілактичної роботи; б) закономірності виникнення інформації про кримінальні правопорушення; в) закономірності збирання, дослідження, оцінювання та використання інформації про кримінальні правопорушення з метою їх попередження; г) засоби, прийоми та методи криміналістичної

338.

¹ Книженко С. О. Криміналістична профілактика злочинів проти правосуддя. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1 (39). С. 74–78.

² Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків: теорія та практика : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків : Диска плюс, 2013. 422 с.

³ Кобзар О. Ф., Чаплинський К. О. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 161 с.

⁴ Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення криміналістичних методик // *Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays»* (July 16–18, 2020). Washington, USA : En Deavours Publisher, 2020. С. 125.

профілактики, що ґрунтуються на пізнанні цих закономірностей¹.

Ми поділяємо думку вченого щодо визначення об'єкта теорії криміналістичної профілактики, проте вважаємо доцільним уточнити положення щодо предмета криміналістичної профілактики. На нашу думку, указане визначення слід доповнити категорією «причини кримінальних правопорушень та умов, що сприяли їх вчиненню». Ця позиція обґрунтовується тим, що вони не знайшли свого відображення ані у криміналістичній характеристиці кримінального правопорушення, ані в обставинах, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України).

При цьому вчені періодично висуваються ідеї щодо долучення указаних причин та умов до переліку обставин, що підлягають доказуванню. Такої думки, зокрема, дотримуються В. Т. Нор², Л. Д. Удалова³ та ін. Однак ми виступаємо противниками такої ідеї, оскільки, по-перше, їх не завжди можна встановити, а по-друге, вони є не у будь-якій ситуації.

Разом із тим, без установлення причин кримінальних правопорушень та умов, що сприяли їх вчиненню, неможливо розробити ефективні засоби та методи криміналістичної профілактики. Саме через це вони потребують окремого місця в предметі криміналістичної профілактики. На підставі викладених зауважень можемо визначити предмет криміналістичної профілактики. Так, його становлять:

- 1) закономірності злочинної діяльності;
- 2) закономірності виникнення інформації про кримінальні правопорушення⁴,
- 3) закономірності виникнення причин кримінальних правопорушень та умов, що сприяли їх вчиненню;
- 4) закономірності профілактичної діяльності.

М. П. Яблоков та В. Я. Колдін вважали, що криміналістична

¹ Томин С. В. Об'єкт та предмет профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення криміналістики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3 (12). С. 122.

² Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Либідь, 1999. С. 134–136.

³ Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Кондор, 2005. С. 111.

⁴ Томин С. В. Об'єкт та предмет профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення криміналістики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3 (12). С. 123.

профілактика злочинів є пов'язаною із виявленням умов та причин, що сприяли вчиненню правопорушення, об'єктів криміналістичного впливу, а також застосуванням особливих криміналістичних засобів, які створюють перепони у скоєнні нових правопорушень із повним припиненням протизаконних дій певними особами¹.

Вітчизняні вчені-криміналісти серед основних завдань профілактики як окремої теорії методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень виділяють такі: виявлення об'єктів криміналістичної профілактики, розроблення методів виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню певних видів злочинів, і визначення криміналістичних методів та засобів профілактики окремих видів злочинів². Отже, завдання криміналістичної профілактики спрямовано на пізнання її об'єкта та предмета, а реалізувати їх можна лише у разі комплексного вирішення її завдань (наприклад, без виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, неможливо визначити та здійснити криміналістичні методи та заходи щодо їх профілактики (усунення).

На підставі викладеного доходимо висновку, що необхідність виокремлення криміналістичної профілактики як самостійного заключного елементу методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень є незаперечною, а значення її полягає у тому, що лише у разі розроблення науково обґрунтованих рекомендацій указаної криміналістичної теорії можна успішно впровадити указані напрацювання у практичну діяльність.

У контексті нашого дослідження пропонуємо розглянути особливості та практичні аспекти здійснення слідчими криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, тобто пропонуємо визначитись з об'єктами

¹ Криміналістика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристъ, 2001. С. 139.

² Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк, І. М. Зарецька, Е. Картер, Р. Ворнер. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. С. 408; Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями : руководство для следователей. Харьков : Лицей, 2002. С. 257.

криміналістичної профілактики, причинами кримінальних правопорушень та умовами, що сприяють їх вчиненню, криміналістичними засобами та методами їх профілактики.

Об'єктами криміналістичної профілактики є особи, на яких мають спрямовуватися конкретні засоби та методи криміналістичної профілактики, а саме:

1) особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності;

2) особи, засуджені до позбавлення волі за вчинення указаних кримінальних правопорушень;

3) особи, засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі;

4) особи, яких звільнено від кримінальної відповідальності за не реабілітуючих обставин;

5) особи, які перебувають під адміністративним наглядом.

Розглядаючи об'єкти криміналістичної профілактики, слід звернути увагу на те, що кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності здебільшого мають ситуаційний характер, тобто вчиняються без попередньої підготовки, і лише зрідка бувають заздалегідь запланованими та пов'язаними з учиненням низки дій щодо його готування.

Особливу увагу слід приділяти заздалегідь спланованим та підготовленим кримінальним правопорушенням, адже вони відрізняються усталеним мотивом, що сформувався під впливом низки факторів та є пов'язаним із професійною діяльністю потерпілого. У такому разі здійснювати криміналістичну профілактику досить важко, адже мотивація та установки підозрюваного мають сформований та усталений характер, тому її здійснення передбачатиме зміну цих установок у свідомості винного.

Що ж стосується ситуаційних кримінальних правопорушень (наприклад, до них може бути віднесено опір), то їх вчиняють особи, які намагаються уникнути відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, а також ті особи, які не усвідомлюють у повному обсязі протиправність своїх дій. Такі особи мають антисоціальну поведінку, неправильне виховання, чи їх втягли до злочинної діяльності тощо. Саме до таких осіб

обов'язково доцільно вживати заходів щодо підвищення рівня їх правової культури та правосвідомості, проведення стосовно них профілактичних бесід під час досудового розслідування тощо.

Визначаючись із конкретними причинами та умовами, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід визначитися із дефініціями указаних понять.

Так, «причина» та «умова» – це два самостійних поняття, кожне з яких має свій внутрішній зміст і зовнішній прояв. Кожне з них по-різному впливає на таке явище, яким є злочин, тому неправильно ставити знак рівності між ними, говорити про їх тотожність або змінювати одне поняття іншим¹.

А. Ф. Волобуєв зазначає, що причини конкретного злочину – це ті активні фактори, які породжують у певної особи інтереси, мотиви для його вчинення. У підґрунті злочинної мотивації як суб'єктивного психофізіологічного процесу перебувають певні людські вади: корисливість, правовий нігілізм, егоїзм, кар'єризм, жорстокість, негативні психологічні особливості тощо. Це повністю суб'єктивна сфера, пов'язана з особливостями конкретної людини. Тому встановлення причин конкретного злочину полягає у вивченні особи обвинуваченого, визначенні її негативних рис, які в конкретній життєвій ситуації призвели до вчинення нею злочину. Усунення причин пов'язується із застосуванням до обвинуваченого (підсудного, засудженого) певних примусових, виховних і виправно-трудоваих заходів під час досудового і судового слідства, призначення кримінального покарання та його виконання. Умови, що сприяють вчиненню злочину (пасивні фактори), складають його навколишню обстановку.

Установлення умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину, полягає у вивченні під час його розслідування зовнішніх стосовно особи обвинуваченого обставин. Ці обставини можна розділити, орієнтуючись на їх суб'єктивний чи об'єктивний характер, на такі: а) конкретну життєву криміногенну ситуацію (на першому плані – суб'єктивні умови); б) загальну ситуацію, що склалася у суспільстві на час вчинення злочину (об'єктивні умови)¹.

¹ Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2011. С. 14.

Тобто причини завжди є пов'язаними з особою злочинця, а умови визначаються зовнішніми обставинами і приводять у дію ці причини.

На підставі аналізу елементів криміналістичної характеристики (зокрема, особи злочинця, способів, знарядь та засобів учинення кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності), доходимо висновку, що до причин їх вчинення доцільно відносити:

1) низький рівень правової культури та правосвідомості особи;

2) низький рівень життя та наявність негативних звичок (алкоголізм, наркоманія тощо);

3) наявність негативних мотивів поведінки, до яких слід віднести образу на правоохоронців, бажання помститися;

4) стійкість антигромадських поглядів і звичок особи тощо.

До умов, що сприяють вчиненню досліджуваних нами кримінальних правопорушень, слід віднести такі:

1) правовий нігілізм населення;

2) низький авторитет правоохоронних органів;

3) умови, що негативно позначилися на формуванні особистості правопорушника, що зумовили його антигромадські погляди і звички;

4) негативний вплив найближчого побутового оточення;

5) несприятливі фактори матеріального порядку;

6) недоліки в діяльності державних органів і громадських організацій, поведінка окремих осіб, що створює сприятливу обстановку для реалізації злочинного наміру;

7) наявність «чорного ринку» вогнепальної зброї, вибухових пристроїв та речовин тощо.

Визначившись із причинами вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень та умовами, що сприяють їх вчиненню, перейдемо до визначення криміналістичних методів та засобів профілактики. Визначення останніх – доволі актуальне та дискусійне питання в галузі юридичних наук. Пов'язано це із відсутністю єдиного погляду щодо їх правової природи, структури та сутності.

¹ Волобуєв А. Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12 (1). С. 63–64.

Так, щодо структури методів та засобів криміналістичної профілактики Р. С. Белкін зазначав, що вони складаються з таких елементів:

1) методи та засоби встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину або його приховуванню;

2) методи та засоби отримання інформації щодо злочину який готується;

3) методи та засоби захисту різноманітних об'єктів від протиправних посягань та створення сприятливих умов для формування доказової бази¹. Ми вважаємо, що у структурі криміналістичних методів та засобів неможливо виділити указані компоненти, адже указані положення розкривають скоріше можливості їхнього застосування.

О. В. Косов під криміналістичним методом профілактики злочинів розуміє сукупність слідчих дій та застосовуваних у процесі їх проведення тактичних прийомів та технічних засобів, спрямованих на попередження та припинення окремих видів злочинів, виявлення та усунення причин та умов, які сприяли їх вчиненню². Визначення, подане останнім, надає можливість вважати, що учений під поняттям криміналістичних методів профілактики розуміє ще й засоби, тобто зміщує вказані поняття.

Існує думка, відповідно до якої криміналістичні методи профілактики поділяють на три групи. Першу групу становлять методи виявлення та усунення криміногенних обставин вчинення злочину. Друга група методів криміналістичної профілактики ґрунтується на закономірностях розвитку дозлочинної та злочинної поведінки осіб, а також на кримінологічних методах прогнозування та психологічних закономірностях протиправної поведінки. Третя група методів криміналістичної профілактики злочинів охоплює, по-перше, своєчасне виявлення та припинення кримінальних проступків та інших правопорушень незначної суспільної небезпечності (шкідливості), які передують тяжким та особливо тяжким злочинам, що посягають на той самий об'єкт; по-друге, заходи попередження більш небезпечних

¹ Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособ. 3-е изд, перераб. и доп. М. : Юнити-Дана ; Закон и Право, 2001. С. 87.

² Косов А. В. Предупреждение преступлений с помощью технико-криминалистических средств : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2003. 202 с.

злочинів, які посягають на той самий об'єкт¹. Указана позиція, на нашу думку, є занадто деталізованою, однак при цьому не містить критеріїв, на підставі яких здійснюється ця класифікація.

Ми вважаємо найбільш доцільною класифікацію криміналістичних методів та засобів, яку здійснив М. В. Стояновський за такими критеріями:

1) залежно від суб'єкта (ті, що реалізуються слідчим під час застосування криміналістичних методів, засобів і тактичних прийомів, а також превентивні методи, які реалізуються експертом в процесі проведення експертизи);

2) залежно від характеру профілактичних криміналістичних засобів (тактичні криміналістичні методи та засоби, технічні криміналістичні методи та засоби, а також методичні);

3) залежно від часу (формування і застосування методів та засобів, які сприяли вже вчиненому злочину та спрямованих на попередження правопорушення у майбутньому)².

Під час вирішення питання щодо профілактичної діяльності слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності пропонуємо використовувати модель розроблену А. Ф. Волобуєвим, який виділяв окремі напрями попереджувальної діяльності слідчого за кримінальними справами: 1) припинення розпочатої і запобігання реально можливої злочинної діяльності з боку осіб, підозрюваних у вчиненні конкретного злочину; 2) установлення причин конкретного злочину й ужиття заходів щодо їх усунення; 3) установлення умов, що сприяли вчиненню конкретного злочину, й ужиття заходів щодо їх усунення; 4) узагальнення криміногенних факторів, установлених під час розслідування за однорідними кримінальними справами, і подання пропозицій щодо їх усунення у відповідні органи й установи; відповідні дії слідчого.

Припинення розпочатої і запобігання реально можливої злочинної діяльності з боку осіб, підозрюваних у вчиненні конкретного кримінального правопорушення. Одним із заходів,

¹ Косов А. В. Тактические приемы и криминалистические методы профилактики преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2007. С. 98–104.

² Стояновский М. В. К концепции криминалистической превенции. Библиотека криминалиста. 2015. № 2. С. 288.

який може вжити слідчий у цій ситуації, є затримання особи (у порядку ст. 208 КПК України). Затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який може застосовуватись лише у разі вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, тобто у разі вчинення кримінальних правопорушень, передбачених чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 345, 347–349, ч. 2, ч. 3 ст. 350, ст. 352, ч. 2 ст. 353 КК України.

У подальшому слідчий може обрати запобіжний захід стосовно підозрюваного. Серед найбільш ефективних запобіжних заходів, які можуть бути використанні як профілактичні, слід виокремити домашній арешт (ст. 181 КПК України), заставу (ст. 182 КПК України) і тримання під вартою (ст. 183 КПК України).

Метою застосування запобіжних заходів у контексті здійснення криміналістичної профілактики є запобігання можливостям вчинення інших кримінальних правопорушень чи продовженню вчиненого, запобігання спробам втягнення інших осіб (зокрема, неповнолітніх) до вчинення кримінальних правопорушень тощо.

При цьому обрати вказані запобіжні заходи можна лише за наявності обґрунтованої підозри та у разі доведеності ризиків, визначених ст. 177 КПК України. Домашній арешт може бути застосовано лише у разі вчинення злочину, за який передбачено позбавлення волі, а тримання під вартою – у разі вчинення кримінального правопорушення особою вперше, лише якщо воно передбачає покарання у вигляді позбавлення волі більше 5 років.

Отже, запобіжні заходи можуть бути обрані не у будь-якому кримінальному провадженні, а їх застосування обумовлюється багатьма чинниками.

Що стосується заходів забезпечення кримінального провадження, то до найбільш ефективних, які можна застосовувати під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень, слід віднести тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. ст. 148–153 КПК України), відсторонення від посади (ст. ст. 154–158 КПК України) та накладення арешту на майно (ст. ст. 170–175 КПК України).

Слід звернути увагу на те, що у разі зволікання з обранням стосовно підозрюваного запобіжних заходів, а також заходів забезпечення кримінального провадження, останній може почати переховуватися від органу досудового розслідування, чинити

незаконний вплив на потерпілого та свідків або знищити предмети, що можуть бути використані як докази причетності його вини. Так, за результатами нашого дослідження встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності досудове розслідування зупинялося у зв'язку з розшуком підозрюваного у 8 % вивчених проваджень.

Окремо слід зазначити, що своєчасне розкриття правопорушення також є заходом попереджувального характеру, адже така практика демонструє невідворотність настання покарання.

Установлення причин конкретного кримінального правопорушення і ужиття заходів щодо їх усунення. Діяльність слідчого у цьому напрямі спрямовано на виявлення причин вчинення конкретного кримінального правопорушення, які, як ми вже зазначали, є безпосередньо пов'язаними з особою злочинця.

Серед ефективних засобів їх установлення слід виділити такі: слідчі (розшукові) дії, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей тощо (ч. 2 ст. 93 КПК України), призначення судових експертиз.

Зі слідчих (розшукових) дій, на нашу думку, найбільш ефективною слід вважати допит, адже під час допиту відбувається «спілкування» слідчого з допитуваним, у процесі якого слідчий може встановити причини вчинення особою кримінального правопорушення шляхом постановки відповідних запитань. Досягти указаної мети можна у разі, коли підозрюваний погоджується давати показання та щиро розкаюється. У криміналістичній літературі до питань, які дозволять установити указані причини, відносять такі:

– що спонукало особу до вчинення кримінального правопорушення, чи вчиняла вона раніше аналогічне кримінальне правопорушення з тих само причин;

– у який спосіб було вчинено кримінальне правопорушення, звідки підозрюваному стало відомо про цей спосіб, чи вчиняв він інші кримінальні правопорушення у цей самий спосіб;

– що дозволило вчинити кримінальне правопорушення у цей спосіб, які умови полегшили його вчинення, чи використовувались ці умови іншими особами для вчинення кримінальних

правопорушень, чи були ці умови спеціально створені для вчинення кримінального правопорушення або використовувались тільки підозрюваним;

– спосіб приховання кримінального правопорушення та обставини, які цьому сприяли;

– як були придбані чи виготовлені знаряддя вчинення кримінального правопорушення, що сприяло їх придбанню чи виготовленню, що відомо допитуваному про інші засоби, які використовувались співучасниками;

– як і через кого були реалізовані майно та інші цінності, отримані злочинним шляхом, що сприяло їх реалізації;

– які інші кримінальні правопорушення задумувались чи готувались підозрюваним або відомими допитуваному особами, коли і де передбачалось їх вчинення, з використанням яких обставин та в який спосіб;

– які обставини, на думку допитуваного, дозволяють або полегшують вчинення чи приховання аналогічних кримінальних правопорушень¹.

Значення показань підозрюваного у вирішенні завдань профілактичного характеру під час розслідування досліджуваних нами кримінальних правопорушень полягає у тому, що завдяки ним можна встановити:

1) наявність спеціальних мотивів та мети вчиненого діяння; у зв'язку з чим вони сформувались; чому саме вчинення досліджуваних нами кримінальних правопорушень підозрюваний обрав як спосіб досягнення своєї протиправної мети;

2) які знаряддя та засоби він використовував для вчинення кримінальних правопорушень; якими є джерело їх походження, місце придбання тощо;

3) чи було вчинення кримінального правопорушення заздалегідь запланованим; які дії вчинялись винним для підготовки до вчинення кримінального правопорушення;

4) чи були співучасники (пособники, підбурювачі) вчиненого діяння або особи, яким винний повідомляв про свої злочинні наміри;

5) які умови сприяли вчиненню кримінального правопорушення або з яких обставин злочинний умисел не було доведено винним до кінця.

¹ Махтаев М.Ш. Проблемы криминалистического обеспечения предупреждения преступлений : дисс... д-ра юрид. наук. М., 2001. С. 269–270.

Указані причини можна встановити також під час допиту свідків, родичів та знайомих підозрюваного тощо. Також із цією метою можуть бути проведені слідчий експеримент за участю підозрюваного або огляд.

Інформацію про поведінку, соціально-демографічні та психологічні характеристики підозрюваного також можна отримати шляхом витребування та отримання документів з різних підприємств, установ, організацій тощо. Це можуть бути, наприклад, характеристики підозрюваного з місця навчання чи роботи, за місцем проживання тощо.

З метою встановлення указаних причин також можуть бути призначені судові експертизи, а саме судово-психіатричні та судово-психологічні.

Усунути вказані причини можна шляхом здійснення виховного впливу на підозрюваного, який, у свою чергу, стає можливим у разі зміни його злочинних установок. Це може відбуватися як під час розслідування, так і після його засудження.

Установлення умов, що сприяли вчиненню конкретного кримінального правопорушення і вжиття заходів щодо їх усунення. Установлення умов, що сприяли вчиненню досліджуваних нами кримінальних правопорушень, відбувається протягом усього часу пізнання злочинної діяльності та інформації, яка виникає в результаті вчинення кримінального правопорушення, тобто протягом усього процесу розслідування. У зв'язку з цим процес установлення указаних умов є подібним до процесу встановлення доказів, а тому може здійснюватися шляхом застосування передбачених кримінальним процесуальним законодавством заходів. Найбільш ефективними є слідчі (розшукові) дії та судові експертизи.

Узагальнення криміногенних факторів, установлених під час розслідування за однорідними кримінальними провадженнями та подання пропозицій щодо їх усунення у відповідні органи й установи. Так, вагому роль у здійсненні криміналістичної профілактики відіграють вивчення та узагальнення слідчо-судової та експертної практики. Ці дії дозволяють прогнозувати і формулювати актуальні наукові проблеми, зближати теорію та практику, а також виявляти умови (обставини), що сприяли скоєнню кримінальних правопорушень, і розробляти рекомендації щодо їх попередження¹. Із цією ж метою можна узагальнювати й

¹ Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович,

експертну практику, яка крім цього, надає можливість виявити типові обставини, які призводять до вчинення відповідних кримінальних правопорушень¹.

Узагальнення також можуть здійснюватися в межах органу поліції за результатами аналізу криміногенної обстановки та визначення спільного плану профілактичних заходів.

Також слід наголосити на інших ефективних методах профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. Так, до методів профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності та усунення криміногенних факторів можна віднести *підготовку працівника до забезпечення особистої безпеки*, що перебуває у безпосередньому зв'язку із загальним рівнем професіоналізму під час дій в екстремальних та небезпечних умовах. А. М. Столяренко слушно зауважує, що вкрай важливим для співробітника правоохоронного органу є спеціальні компоненти підготовки до забезпечення особистої безпеки, а саме:

1) «чітке розуміння професіоналом наявності постійного ризику, можливих, з певною ймовірністю, неочікуваних екстремальних ситуацій у його професійній діяльності, які створюють небезпеку особисто для нього;

2) вміння оцінювати наявність небезпеки в ситуаціях професійної діяльності, її ступінь, можливості наростання і форми реального прояву;

3) розуміння ролі постійної пильності, готовність до негайного реагування на загрози і небезпеки під час виконання професійних функцій;

4) вміння використовувати екіпіровку, що підвищує особисту безпеку;

5) володіння тактикою постійного превентивного забезпечення особистої безпеки при повсякденному виконанні службових функцій;

6) володіння тактикою, методами і прийомами забезпечення безпеки при рішенні типових завдань, пов'язаних з підвищеною небезпекою; володіння тактикою, методами і прийомами посилення заходів особистої професійної безпеки при реальному виникненні безпосередньої небезпеки;

І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2011. С. 81.

¹ Там само. С. 85.

7) володіння тактикою, методами і прийомами заходу пікового наростання небезпеки;

8) вміння випереджати носія небезпеки у всіх діях, в тому числі при використанні зброї»¹.

На думку вчених, «підготовленість до забезпечення безпеки, безперечно, є пов'язаною з високим рівнем професіоналізму співробітника. Але потрібна ще й особлива підготовленість, спрямована на зниження рівня злочинності, спрямованої проти представника органу державної вади в сфері правоохоронної діяльності». На підставі цього пропонується проводити спеціальні заняття із співробітниками і розглядати в їх межах такі питання:

1) правова природа особистої професійної безпеки та її компоненти;

2) тактика і прийоми підвищення рівня професійної моральної безпеки;

3) основні дії співробітника щодо забезпечення особистої психологічної безпеки;

4) тактика і прийоми забезпечення особистої фізичної безпеки під час вирішення службових завдань².

Своєю чергою, В. М. Смирнов виділяє такі етапи екстремально-психологічної підготовки особового складу спецпідрозділів органів внутрішніх справ: попередній етап підготовки, що складається із загального і спеціального розділів; безпосередній етап підготовки, що складається з «передбойового» розділу – психологічного тренінгу, і бойового розділу – екстремально-психологічного тренінгу; етап підготовки в умовах активного відпочинку, що містить у собі реабілітаційно-відновлювальний розділ та розділ підтримки екстремально-психологічної підготовленості. На його думку, екстремально-психологічними за своєю природою і найбільш затребуваними в екстремальних умовах є такі професійні знання, вміння і навички: оцінювання поведінкових ознак правопорушників, вирішення

¹ Столяренко А. М. Энциклопедия юридической психологии. М. : Юнити-Дана, 2003. URL: <http://law.niv.ru/doc/encyclopedia/legal-psychology/index.htm> (дата звернення: 26.01.2020).

² Юридическая педагогика : учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Буданов А. В., Беличева С. А., Беляева Л. И. и др. ; под ред. проф. В. Я. Кикотя, проф. А. М. Столяренко. М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2004. С. 443.

конфліктів, зниження напруги під час масових заворушень, вербальних форм впливу працівників збройних правопорушників під час їх затримання, взаєморозуміння, взаємодії, взаємозамінності, підтримки, надання допомоги членам групи, регуляції бойових психічних станів співробітників та функціональних груп під час проведення спеціальних операцій¹.

У зарубіжних публікаціях часто наголошується, що «найважливішим попереджувальним фактором у діяльності спеціальних служб поліції, що несуть службу з охорони порядку в особливих умовах, є їх низький самоконтроль, ослаблення професійної пильності, що породжує численні тактичні упущення і помилки...» У зв'язку з цією обставиною розробляються спеціальні програми навчання «Безпека в діяльності поліції», що містить у собі теми «Безпека під час проведення операцій», «Безпека під час масових заворушень», програма «Безпека під час проведення слідчих дій» та інші².

Підвищення підготовки працівника до забезпечення особистої безпеки та екстремально-психологічної підготовки працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку до забезпечення особистої безпеки обумовлюється тим, що посягання на життя та здоров'я указаних суб'єктів є найбільш поширеними кримінальними правопорушеннями серед досліджуваних нами кримінальних правопорушень.

Підвищення загальної професійної компетентності працівників правоохоронних органів також впливає на усунення криміногенних факторів. Так, наприклад, під час проведення слідчих дій ініціатор їх проведення (слідчий, прокурор, працівник оперативного підрозділу) має відрекомендуватися. У слідчій та судовій практиці трапляються випадки, коли через неповідомлення про себе відповідних даних особа не могла усвідомлювати законність дій правоохоронців і в подальшому поводитись неправомірно, що стало підставою для притягнення її до кримінальної відповідальності.

¹ Смирнов В. Н. Профессионально-психологическая подготовка сотрудников специальных подразделений органов внутренних дел к действиям в экстремальных условиях : дис. ... д-ра психол. наук. М. : Академия управления МВД России, 2004. С. 13–14.

² Столяренко А. М. Энциклопедия юридической психологии. М. : Юнити-Дана, 2003. URL: <http://law.niv.ru/doc/encyclopedia/legal-psychology/index.htm> (дата звернення: 26.01.2020).

Отже, на підставі викладеного вище, а також з урахуванням власного досвіду роботи у правоохоронних органах вважаємо, що до криміналістичних методів та засобів профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід віднести такі:

1) своєчасне реагування на заяви та повідомлення працівників правоохоронних органів, службових осіб та їхніх близьких родичів про факти вчинення посягань на їхні життя та здоров'я;

2) своєчасне виявлення кримінальних правопорушень, що готуються, а також припинення тих, що вже розпочалися;

3) своєчасне розкриття кримінальних правопорушень;

4) обрання стосовно підозрюваних запобіжних заходів з метою недопущення продовження ними розпочатих кримінальних правопорушень та вчинення нових або помсти за притягнення їх до відповідальності тощо, а також затримання підозрюваних з тією ж метою за наявності для цього передбачених законом підстав;

5) використання можливостей слідчих (розшукових) та процесуальних дій для здійснення профілактики стосовно відповідних об'єктів під час здійснення досудового розслідування (наприклад, проведення профілактичних бесід під час допиту тощо);

6) узагальнення слідчої, судової та експертної практики для виявлення та усунення причин вчинення кримінальних правопорушень та умов, що сприяли їх вчиненню;

7) удосконалення заходів щодо конспірації та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів та членів громадських формувань з охорони громадського порядку, недопущення розголошення їхніх персональних даних, а також відомостей щодо їхнього майна чи майна, що перебуває у їхньому користуванні;

8) удосконалення матеріально-технічного забезпечення (серед іншого, забезпечення спецзасобами) працівників правоохоронних органів;

9) використання можливостей техніко-криміналістичного забезпечення для виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, виявлення тих, що готуються та припинення тих, що вже розпочалися;

10) екстремально-психологічна підготовка працівників

правоохоронних органів і службових осіб до забезпечення особистої безпеки.

Окрім вказаного вище, слід наголосити на ефективності проведення тактичних операцій, серед яких слід особливо вирізнити саме «профілактику», яку В. М. Шевчук визначає як комплекс (систему) узгоджених між собою однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та превентивних заходів, спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання розслідування в цій слідчій ситуації, яке не можна вирішити за допомогою окремих чи навіть декількох дій (заходів), які проводять уповноважені посадові особи під керівництвом слідчого за єдиним планом¹.

Убачається, що саме завдяки указаній тактичній операції можна реалізувати всі завдання криміналістичної профілактики.

На підставі викладеного з метою введення у дію положень щодо забезпечення криміналістичної профілактики вбачається доцільним внести такі зміни до КПК України:

1) статтю 2 КПК України доповнити завданням щодо забезпечення протидії злочинності;

2) доповнити КПК України статтею 91-1 «Установлення причин кримінального правопорушення та умов, що сприяли його вчиненню» у такій редакції: «Установлення в процесі досудового розслідування та судового провадження причин кримінального правопорушення та умов, що сприяли його вчиненню, покладається на сторону обвинувачення».

¹ Шевчук В. М. Тактична операція «Профілактика»: проблеми розробки та застосування у слідчій діяльності. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 2 (57). С. 218.

ВИСНОВКИ

Головна мета дослідження полягала у розробленні теоретичних основ методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Потерпілими від злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності виступають такі: працівники органів Національної поліції (85 %), органів прокуратури (5 %), співробітники СБУ (4 %), працівники органів охорони державного кордону (3 %), співробітники військової служби правопорядку у Збройних Силах України (1 %), працівники органів державного фінансового контролю (1 %), працівники органів державної лісової охорони (1 %). Крім державних органів, потерпілими від зазначених кримінальних правопорушень також можуть бути члени громадських формувань з охорони громадського порядку.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності має здійснюватися з урахуванням кримінально-правових, а також криміналістичних ознак і їх механізму, що відображаються у їх криміналістичній характеристиці. Критеріями для класифікації зазначеної групи кримінальних правопорушень можуть бути: об'єкт та спрямованість умислу, спосіб вчинення кримінального правопорушення, знаряддя кримінального правопорушення, наявність та характер насильства під час вчинення делікту, систематичність вчинення злочинів, суб'єкт кримінального правопорушення, наслідки (школа), завдана кримінальним правопорушенням, характер мотиву та мети вчинення злочинного діяння, особа потерпілого, час вчинення кримінального правопорушення, наявність і характер умислу. На підставі цієї класифікації з урахуванням досліджених критеріїв виділено чотири групи кримінальних правопорушень: 1) пов'язані з посяганнями на життя та здоров'я особи; 2) пов'язані з посяганнями на майно; 3) пов'язані із перешкоджанням діяльності, 4) пов'язані із самовільним присвоєнням владних повноважень або звання службової особи.

Кожна криміналістична методика має будуватися на основі відповідних принципів. Класифікація принципів побудови окремих криміналістичних методик розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності представлена таким чином: 1) залежно від джерел, що використовуються під час формування криміналістичних методик, виокремлено принципи правової основи, наукової основи і принцип урахування та використання судово-слідчої практики; 2) за темпоральністю виділено принципи урахування етапів розслідування; 3) за адитивністю, тобто підставою підсумовування, виділено принцип побудови методик на основі кримінально-правових і криміналістичних ознак, принцип взаємодії слідчого з оперативними підрозділами, судовими експертами, спеціалістами та іншими службами й органами та принцип установа всіх обставин, що входять до предмету доказування; 4) залежно від підстави ситуативності, тобто врахування ситуацій розслідування, виділено такі: принцип урахування виду кримінального правопорушення, принцип урахування криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень, що досліджуються; принцип урахування виду методики, що розробляється; принцип урахування ситуацій, що склалися в процесі розслідування (стратегічні), принцип урахування ситуацій, що виникають під час проведення слідчих дій (тактичні); 5) залежно від алгоритмічності, тобто розроблення порядку дій слідчого, виділено принцип вирішення стратегічних завдань розслідування (послідовності слідчих та негласних (слідчих) розшукових дій, процесуальних дій, тактичних операцій) і принцип вирішення тактичних завдань розслідування (обрання комплексу тактичних прийомів проведення слідчих дій, вибір технічних засобів, що використовуватимуться під час проведення слідчих дій).

Для вивчення злочинної діяльності та слідчої практики доцільно застосовувати методи пізнання (спостереження, опитування, експеримент, порівняння), наукометричні й математичні методи. При цьому основними слід вважати аналіз та опитування. Аналіз, у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, застосовується до таких джерел інформації: 1) кримінальних проваджень досліджуваної категорії, а також щодо кримінальних правопорушень, подібних до них за способом

вчинення та предметом посягання; 2) статистичних матеріалів; 3) судових справ (судових рішень та вироків), ухвалених під час розгляду досліджуваної групи кримінальних правопорушень; 4) наукових досліджень, що стосуються формування методик розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності; 5) матеріалів засобів масової інформації, серед іншого розміщених у глобальній мережі Інтернет; 6) досвіду зарубіжних країн з питань розслідування та протидії кримінальним правопорушенням проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Метод опитування застосовується до: 1) працівників правоохоронних органів і суддів щодо їхнього досвіду розслідування, протидії та розгляду кримінальних правопорушень досліджуваної категорії, а також судових експертів щодо дослідження типових слідів, знарядь та інших матеріалів кримінальних правопорушень і проблем призначення судових експертиз; 2) осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення указаних кримінальних правопорушень, зокрема звільнених від кримінальної відповідальності або від відбуття покарання; 3) близьких родичів працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку з приводу вчинення стосовно їхніх близьких кримінальних правопорушень у зв'язку із їхньою діяльністю; 4) наукових працівників.

Методика розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності є міжвидовою, що охоплює склади різних кримінальних правопорушень, високого рівня загальності щодо видових методик, повною (охоплює всі етапи розслідування) та змішаною (описовою та формалізованою). Зазначена методика є підґрунтям для подальших розробок окремих видових, підвидових та комплексних криміналістичних методик, зокрема методики розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку; методики розслідування посягань на майно працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань з охорони громадського порядку та їхніх близьких родичів; методики розслідування перешкоджання діяльності працівників

правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку; методики розслідування посягань на життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, вчинених організованими групами; методики розслідування умисного пошкодження або знищення майна працівника правоохоронного органу тощо.

Структура міжвидової криміналістичної методики розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності охоплює таке: криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, обставини, що підлягають установленню, особливості початку кримінального провадження, типові слідчі ситуації, алгоритми слідчих (розшукових) дій на початковому і наступному етапах розслідування, особливості планування та організації розслідування і взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування, особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, проблеми і загальні особливості використання спеціальних знань, особливості техніко-криміналістичного забезпечення розслідування, особливості подолання протидії розслідуванню, особливості встановлення та відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, особливості криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

До структури механізму кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності належать такі елементи: особа злочинця, особа потерпілого, спосіб, сліди, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення, знаряддя та засоби їх вчинення. Криміналістична характеристика зазначених видів кримінальних правопорушень відображає механізм злочину та містить типові відомості про відповідні елементи.

Обставини, які підлягають установленню під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, слід поділяти на дві групи: наскрізні, що є спільними для всіх кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, та диференційовані,

характерні для деяких видів кримінальних правопорушень.

У методиках розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності доцільно виокремлювати два етапи – початковий та наступний.

Початковий етап розслідування розпочинається з внесення відповідних відомостей до ЄРДР або з початку проведення огляду місця події. Типовими ситуаціями початкового етапу розслідування є такі: 1) підозрюваний був затриманий на місці події або безпосередньо після його вчинення; 2) злочинець зник з місця події, але є орієнтуюча інформація про його особу, що дозволяє організувати його пошук; 3) злочинець зник з місця події, і дані про нього відсутні.

Наступний етап розслідування починається після повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Виділення ситуацій наступного етапу розслідування здійснюється залежно від позиції підозрюваного щодо визнання своєї вини. Типовими ситуаціями наступного етапу розслідування є такі: 1) підозрюваний повністю або частково визнає себе винним та активно сприяє розслідуванню; 2) підозрюваний заперечує свою вину у вчиненні кримінального правопорушення та відмовляється від участі у слідчих (розшукових) діях.

Під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності особливу увагу слід приділяти плануванню розслідування. Під ним слід розуміти складну розумову діяльність, спрямовану на дослідження обставин, що підлягають встановленню, шляхом визначення комплексу слідчих, негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що оформлюються у вигляді письмового плану розслідування. Організація розслідування, на відміну від планування, це практична діяльність. Організаційні заходи охоплюють реалізацію проведення спланованих слідчим окремих слідчих (розшукових) дій за участю передбачених планом суб'єктів, визначення часу, місця та умов їх проведення, підготовку науково-технічних засобів, необхідних для їх ефективного проведення тощо.

Під взаємодією слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади

у сфері правоохоронної діяльності запропоновано розуміти їх спільну узгоджену діяльність, що може здійснюватися у різних формах, мета якої полягає в узгодженому проведенні слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій, організаційних заходів або інших процесуальних дій, спрямованих на виконання завдань кримінального провадження. Підкреслено, що досягти виконання завдань кримінального провадження і завдань розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності можна тільки за умови ефективної взаємодії різноманітних суб'єктів, потреба в залученні яких виникне під час розслідування, а також обміну між ними інформацією, взаємного розуміння певних завдань, поваги одне до одного і відсутності конкуренції.

До тактичних особливостей проведення огляду місця події у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, належать такі: здійснення попереднього опитування потерпілого щодо обставин вчинення кримінального правопорушення перед початком огляду, визначення учасників огляду, якими можуть бути як потерпілий, свідок та інші особи, так і спеціалісти відповідного профілю, своєчасне забезпечення охорони місця події, застосування технічних засобів фіксації, складання протоколу за участю спеціалістів для правильного використання криміналістичної термінології.

Специфіка тактики допиту у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності полягає передусім у використанні таких тактичних прийомів: демонстрація фотознімків, відеоматеріалів і речових доказів, оголошення показань раніше допитаних осіб, проведення одночасних допитів двох та більше раніше допитаних осіб з метою усунення розбіжностей у їхніх показаннях. Допит потерпілих може здійснюватися на місці події з метою отримання детальних показань.

Під час допитів свідків необхідно встановлювати психологічний контакт, уточнювати можливості особи відтворити обставини події, очевидцем яких вона стала. Також слід установлювати таке: 1) свідок безпосередньо сприймав обставини вчинення кримінального правопорушення чи йому стало відомо про це від іншої особи (показання з чужих слів); 2) у чому

полягали дії злочинця та як поведився потерпілий; 3) чи були інші очевидці вчиненого діяння; 4) які знаряддя та засоби застосовував злочинець, можливість надання допитуваним їх детального опису; 5) чи вживались на місці події якимись особами заходи щодо знищення слідів кримінального правопорушення; 6) чи застосовував хтось із присутніх під час вчинення кримінального правопорушення технічні засоби фіксації тощо.

Перед допитом підозрюваного слід обов'язково заздалегідь ознайомлюватися із раніше наданими ним поясненнями (у разі їх наявності), встановлювати психологічний контакт із допитуваним, акцентувати увагу та ставити деталізовані питання щодо мотивів та мети вчиненого ним діяння, а також застосовувати засоби відеофіксації. Наголошено на необхідності залучення до допиту захисника та спеціалістів.

До тактичних особливостей проведення слідчого експерименту слід віднести такі: 1) правильне обрання виду, мети та порядку проведення слідчого експерименту, зокрема недопущення його проведення як допиту на місці події; 2) визначення місця його проведення, зокрема у разі проведення його у житлі чи іншому володінні особи забезпечення отримання на це ухвали слідчого судді; 3) визначення та залучення спеціалістів необхідного фаху; 4) розроблення плану слідчої дії, серед іншого й запасного; 5) створення за потреби під час проведення слідчої дії умов, максимально наближених до тих, що були під час вчинення злочинного діяння; 6) за потреби повторне проведення відповідних дослідів чи випробувань; 7) забезпечення заходів безпеки під час проведення слідчих експериментів з особами, яких узято під варту; 8) забезпечення участі захисника та понятих під час слідчої дії; 9) застосування технічних засобів фіксації під час проведення слідчої дії.

Розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності потребує залучення експертів та спеціалістів. У монографії визначено типовий комплекс судових експертиз, які необхідно призначати під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, а також їх можливості й особливості призначення. Наголошено на необхідності залучення спеціалістів до участі у слідчих (розшукових) діях, зокрема до оглядів місць подій та слідчих експериментів. Розкрито можливості застосування

такої непроцесуальної форми використання спеціальних знань, як опитування із застосуванням поліграфа. Наголошено на доцільності внесення змін і доповнень до Закону України «Про судову експертизу» та введення загальноприйнятих методик досліджень з використанням поліграфа до Реєстру Міністерства юстиції України з метою віднесення цієї форми спеціальних знань до процесуальної, а висновків експертів – до процесуальних джерел доказів.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності – система правових, наукових та організаційних заходів, спрямованих на створення умов постійної готовності до застосування методів і засобів криміналістичної техніки та їх практичну реалізацію органами досудового розслідування, оперативними й експертно-криміналістичними підрозділами для найбільш ефективного вирішення цілей і завдань, що стоять перед ними, з метою отримання, накопичення та оброблення криміналістично значущої інформації і її подальшого використання в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

До основних засобів техніко-криміналістичного забезпечення розслідування зазначених видів кримінальних правопорушень, які варто активно впроваджувати у діяльність практичних підрозділів, віднесено такі: 1) цифровізація розслідування, зокрема впровадження в діяльність слідчих спеціалізованих смартфонів та проєктів інформаційно-технологічного спрямування щодо розроблення й використання автоматизованих систем типу «Автоматизоване робоче місце слідчого»; 2) використання криміналістичних обліків, а також створення нових, зокрема обліку генетичних ознак людини; 3) використання банків даних державних установ; 4) використання та вдосконалення наявних науково-технічних засобів у сферу організації розслідування.

Протидія розслідуванню кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності – це суб'єктивна діяльність зацікавлених осіб, спрямована на вживання заходів та створення перешкод у збиранні й використанні доказів з метою ухилення від відповідальності за вчинення кримінального правопорушення.

До основних відомих у криміналістиці форм протидії розслідуванню під час розслідування кримінальних

правопорушеннях проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності слід віднести такі: 1) за характером дій, що створюють протидію розслідуванню: законні та незаконні, насильницькі та ненасильницькі; 2) за місцем перебування суб'єкта протидії: зовнішні та внутрішні.

Найбільш типовими способами протидії розслідуванню, які застосовуються особами у злочинах проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, є такі: відмова підозрюваного від участі у слідчих (розшукових) діях, приховування слідів, знарядь та засобів злочину, зміна місця звичайного перебування, тобто нез'явлення за місцем роботи, проживання чи дозвілля, що супроводжується ухиленням від явки в правоохоронні органи, знищення або пошкодження процесуальних документів або речових доказів під час проведення слідчих дій, висловлення погроз на адресу свідків з метою примусити їх до давання неправдивих показань, симуляція або агравація підозрюваним хвороби з метою затягнути слідство, фальсифікація доказів тощо.

Способами та засобами подолання протидії під час розслідування зазначених кримінальних правопорушень є такі: 1) використання сучасних технічно-криміналістичних засобів під час розслідування; 2) використання спеціальних знань під час розслідування; 3) вивчення матеріалів оперативного обліку; 4) використання даних обліків криміналістичної реєстрації; 5) проведення тактичних операцій; 6) підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування; 7) призначення учасниками слідчо-оперативної групи осіб, що мають вольовий склад характеру.

У результаті вчинення кримінальних правопорушень, які посягають на життя та здоров'я працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку чи їхніх близьких родичів, зазначеним особам завдається фізична, майнова та/або моральна шкода, під час посягань на майно – майнова та/або моральна шкода, а внаслідок перешкоджання діяльності та самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи може бути завдана моральна шкода.

Слідчі під час розслідування кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної

діяльності рідко здійснюють заходи, спрямовані на встановлення та відшкодування завданої потерпілому шкоди. Зокрема, це обумовлюється низькою професійністю сторони обвинувачення.

Способами встановлення розміру та характеру завданої потерпілому шкоди є призначення судових експертиз і проведення слідчих (розшукових) та процесуальних дій. Зокрема, для встановлення фізичної шкоди слід призначати судово-медичні експертизи, майнової – судово-товарознавчі, моральної – судово-психологічні. Слідчі (розшукові) та процесуальні дії слід розглядати як гарантії забезпечення можливості відшкодування завданої шкоди. Зокрема, доведено, що найбільш ефективними серед них є накладення арешту на майно, тимчасовий доступ до речей і документів та опис і вилучення майна, на яке накладено арешт.

Аргументовано потребу здійснення криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності. До методів та засобів криміналістичної профілактики кримінальних правопорушень зазначеної категорії доцільно віднести такі: своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, обрання стосовно підозрюваних запобіжних заходів, затримання підозрюваних за наявності законних підстав, використання можливостей слідчих (розшукових) та процесуальних дій з метою криміналістичної профілактики, узагальнення слідчої, судової та експертної практики для виявлення та усунення причин вчинення кримінальних правопорушень та умов, що сприяли їх вчиненню, удосконалення заходів щодо конспірації та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку, недопущення розголошення будь-яких їхніх персональних даних, удосконалення матеріально-технічного забезпечення, використання можливостей техніко-криміналістичного забезпечення з метою криміналістичної профілактики, забезпечення екстремально-психологічної підготовки працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку до забезпечення особистої безпеки.

ПІСЛЯМОВА

Останніми роками значного поширення набули кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, передбачені чч. 2, 3 ст. 342, ст. ст. 343, 345, 347, 348, 349, 350, 352, 353 КК України, які полягають у посяганнях на життя, здоров'я та майно працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань з охорони громадського порядку, близьких родичів указаних суб'єктів тощо. Учинення зазначених кримінальних правопорушень використовується винними як один із способів перешкоджання законній діяльності суб'єктів, на яких покладено реалізацію правоохоронних функцій.

У зв'язку з труднощами в розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень виникла необхідність у розробленні теоретичних, методичних і практичних основ діяльності органів досудового розслідування, оперативних працівників Національної поліції та працівників органів прокуратури під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Для реалізації зазначеної мети здійснено аналіз сутності правоохоронної діяльності, стану сучасної системи правоохоронних органів, слідчої та судової практики щодо розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

У процесі дослідження запропоновано криміналістичну класифікацію злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, розроблено принципи побудови методик розслідування окремих видів злочинів та методи вивчення слідчої практики.

Проаналізовано наукові погляди з питань класифікації окремих криміналістичних методик та їх структурних елементів, визначено перспективні напрями подальших досліджень у цьому контексті. На підставі узагальнення матеріалів кримінальних проваджень та результатів анкетування слідчих виокремлено елементи криміналістичної характеристики злочинів проти

авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Серед теоретичних основ розслідування злочинів цієї категорії зосереджено увагу на типових слідчих ситуаціях початкового та наступного етапів розслідування, планування, організації та взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності.

Запропоновано тактичні прийоми окремих слідчих (розшукових) дій, які найчастіше проводяться під час кримінальних проваджень зазначеної категорії. Крім цього, розглянуто такі окремі елементи криміналістичної методики, як техніко-криміналістичне забезпечення розслідування, подолання протидії розслідуванню, відшкодування майнової та моральної шкоди, заподіяної потерпілому, та профілактична діяльність слідчого.

У цьому дослідженні зроблено спробу заповнити наявні прогалини щодо теоретичних основ та практики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, порушено певні спірні, дискусійні та невирішені питання, які можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абламський С. С. Захист прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна. Харків : Панов, 2015. 240 с.
2. Авдеев М. И. Судебно-медицинская экспертиза трупа. М. : Медицина, 1976. 677 с.
3. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. Р. С. Белкина. М. : Норма ; Инфра М, 1999. 971 с.
4. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. профессора Р. С. Белкина. М. : Норма ; Инфра М, 2001. 990 с.
5. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. М. : Норма, 2007. 479 с.
6. «Автоматизоване робоче місце слідчого» зайняло третє місце у конкурсі на краще наукове, навчальне та періодичне видання в системі МВС України в номінації «Комп'ютерні програми практичного спрямування // НУВС : сайт. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/news/avtomatizovane-robochemisce-slidchogo-zajnyalo.html> (дата звернення: 05.10.2019).
7. Академічний тлумачний словник української мови 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 21.04.2020).
8. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 184 с.
9. Александренко О. В. Організація та особливості тактики допиту у кримінальних провадженнях про серійні вбивства // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2015. С. 171–173.
10. Александров С. А. Правовые гарантии возмещения ущерба в уголовном процессе. Досудебные стадии : учеб. пособ. Горький : Горьковская высш. школа МВД СССР, 1976. 123 с.
11. Алексеева Т. Г. Процессуальный порядок и тактика проведения допроса : учеб.-метод. пособ. Хабаровск : Дальневосточ. ин-т повыш. квалификации, 2009. 63 с.;
12. Алексеев О. О., Алексеева-Процок Д. О. Правові умови проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа в кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 96–109.
13. Аленин Ю. П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика : монография. Одесса : Юрид. ин-т ОГУ, 1996. 267 с.
14. Алексейчук В. І. Криміналістична методика судового розгляду в кримінальному провадженні (місце в системі криміналістики). *Право і суспільство*. 2016. № 6. С. 162–166.
15. Алексейчук В. І. Криміналістичні засоби діагностики особи

невідомого злочинця під час огляду місця події. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 9. 2013. С. 132–138.

16. Антонян Ю. М. Роль конкретной жизненной ситуации в совершении преступлений. М. : Академия МВД СССР, 1973. 71 с.

17. Ароцкер Л. Е. Основные вопросы тактики и методики судебного разбирательства. Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции) / ред. коллегия: А. Ф. Горкин, В. В. Куликов, Н. В. Радутная, И. Д. Перлов. М. : Юрид. лит., 1972. С. 167–171.

18. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук. Харьков, 1951. 20 с.

19. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2006. 48 с.

20. Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. М., 2006. 44 с.

21. Бажанов С. В. Адвокат-защитник как субъект противодействия предварительному расследованию // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы : сб. науч. трудов. М., 2007. С. 54–58.

22. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Становлення та розвитку міліції України (1921–1930 роки): історико-правове дослідження : монографія. Харків : Золота миля, 2015. 492 с.

23. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : Ч. 1. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. 244 с.

24. Барвенко В. К. Початковий етап розслідування порушень правил охорони вод та забруднення моря : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Кривий Ріг, 2019. 19 с.

25. Баулін О. В., Ляш А. О. Використання науково-технічних засобів під час досудового розслідування. *Криміналістичний вісник*. 2013 № 1 (19). С. 88–93

26. Бахин В. П., Карпов Н. С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980–2002 г.). Київ, 2002. 458 с.

27. Бахин В. П., Когамов М. Ч., Карпов Н. С. Допрос на предварительном следствии. Алматы : Еркениет, 1999. 208 с.

28. Бахин В. П. Криминалистическая методика : лекция. Киев, 1999. 35 с.

29. Бахин В. П. Понятие и виды следственной ситуации // Методика расследования отдельных видов преступлений. Киев, 1988. С. 118–123.

30. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1991. 38 с.

31. Бахин В. П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. Киев : Лыбидь, 1991. 142 с.

32. Бахін В. П., Калініченко О. Л. Шляхи формування професійної майстерності експерта. *Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС України ; КНУВС*. Київ : Чайка, 2005. Вип. 2 (4). С. 66–71.

33. Бачиева А. В., Веренич С. Н., Виноградова А. Н., Сотников К. И.

Тактика допроса потерпевших, свидетелей, подозреваемых, обвиняемых : учеб.-практ. пособ. М. : ЦОКР МВД России, 2010. 40 с.

34. Безлепкин Б. Т. Возмещение вреда, причиненного гражданину судебно-следственными органами : учеб. пособ. М., 1979. 204 с.

35. Белкин Р. С. История отечественной криминалистики. М. : Знание, 1999. 496 с.

36. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М. : Норма, 2001. 240 с.

37. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы: От теории – к практике. М. : Юрид. лит., 1988. 173 с.

38. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Изд 2-е, доп. М. : Мегатрон. XXI. 2000. 334 с.

39. Белкин Р. С. Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования / под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. М. : Новый юрист, 1997. 400 с.

40. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 2: Частные криминалистические теории. М. : Юристь, 1997. 464 с.

41. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. М. : Юристь, 1997. 480 с.

42. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособ. 3 е изд., перераб. и доп. М. : Юнити-Дана ; Закон и Право, 2001. 837 с.

43. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учеб. пособ. : в 3 т. : Т. 2: Частные криминалистические теории. М. : Академия МВД СССР, 1978. 412 с.

44. Белкин Р. С., Лифшиц Е. М. Тактика следственных действий. М. : Новый юрист, 1997.

45. Белякова А. М. Возмещение причиненного вреда. Отдельные вопросы. М. : МГУ, 1972. 104 с.

46. Берназ В. Д. К вопросу о понятии обстановки совершения краж социалистического имущества на морском транспорте. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев : Вища школа, 1985. Вып. 31. С. 44–47.

47. Берназ В. Д. Спільна діяльність слідчого зі спеціалістами та експертами: тактичні та психологічні аспекти // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць : дод. 1 до Вісника № 1 2003 р. Київ : НАВС, 2003. С. 28–33.

48. Бесчастный В. М., Одерій О. В. Відкриття кримінального провадження (теоретико-прикладний аспект) // Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : зб. тез наук.-практ. семінару (м. Львів, 01 груд. 2017 р.). Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 26–30.

49. Бичін С. Короткий огляд історії нормативно-правового забезпечення запобіжної детективної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 262–266.

50. Білас А. І. Правоохоронна діяльність країн ЄС: порівняльно-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 24 с.

51. Біленчук П. Д., Курко М. Н., Остролуцький О. А. Засоби, методи, технології подолання протидії розслідуванню злочинів, що здійснюються

організованими злочинними групами // Криміналістика и судебная экспертиза. 2015. Вып. 60. С. 172–184.

52. Білодід І. М. Структура правоохоронної системи України. *Право. ua*. 2015. № 4. С. 44–50.

53. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.

54. Бічурін Р. Х. Методика розслідування умисних вбивств з хуліганських мотивів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 232 с.

55. Бічурін Р. Х. Сутність і зміст криміналістичної характеристики умисних убивств із хуліганських мотивів. *Право і суспільство*. 2016. № 2. Ч. 3. С. 173–177.

56. Бобшко Е. М. Актуальні питання функціонування сучасних інформаційних систем // Електронний репозитарій НАВС. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9000/1/%D0%A1%D0%A3%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%9E-%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%9D%D0%90_p052-055.pdf (дата звернення: 01.02.2020).

57. Бобраков И. А. Воздействие преступников на свидетелей и потерпевших и криминалистические методы его преодоления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1997. 22 с.

58. Боднар А. В. Участь спеціаліста в проведенні слідчого експерименту під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С. 325–336.

59. Бойкова М. А. Відшкодування шкоди в кримінальному провадженні шляхом подачі цивільного позову адвокатом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

60. Большая советская энциклопедия / гл. ред. Б. А. Введенский; С. И. Вавилов. 2-е изд. М., 1949–1957. Т. 20: Кандидат – кинескоп. 1953. 642 с.

61. Бондар Г. Ю. Правове забезпечення взаємодії слідчих правоохоронних відомств у кримінальному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2004. 230 с.

62. Борисенко І. В. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики вбивств із розчленуванням трупа. *Вісник ХНУВС*. Вип. 35. 2006. С. 142–149.

63. Борідько О. А. Криміналістична профілактика як структурний елемент методики розслідування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

64. Бортун І. М. Поняття «взаємодія» в кримінальному провадженні. *Юридична Україна*. 2017. № 9–10. С. 52–56.

65. Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 19 с.

66. Бурданова В. С., Быков В. М. Виктимологические аспекты криминалистики : учебное пособие. Ташкент. 1981. 80 с.

67. Буткевич С. А. Органи та підрозділи внутрішніх справ як суб'єкти службово-бойової діяльності // Наукове забезпечення службово-бойової

діяльності внутрішніх військ МВС України : матеріали наук.-практ. конф. Харків, 2010. С. 78–79.

68. Васильев А. Н. О криминалистической классификации преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения : материалы науч.-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). М., 1976. С. 23–27.

69. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978, 72 с.

70. Васильев А. Н. Следственная тактика. М. : Юрид. лит., 1976. 200 с.

71. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий. М. : Юридическая литература, 1981. 68 с.

72. Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1984. С. 114.

73. Васильев В. В. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочинцем : дис. ... канд. юрид. наук : Харків, 2016. 232 с.

74. Васильев С. В. Особливості судочинства у справах про відшкодування шкоди, заподіяної життю та здоров'ю громадянина при виконанні ним трудових обов'язків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1994. 20 с.

75. Ващук Б. Л. Предмет доказування щодо цивільного позову у кримінальному процесі : монографія. Львів : ПАІС, 2008. 208 с.

76. Ващук О. П. Судова експертиза в межах кримінального провадження: психофізіологічне дослідження. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 19–24.

77. Ведерніков Ю. А., Шкарупа В. К., Карпунчев В. П. Щодо визначення поняття правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін.-ту МВС України*. 2001. № 3. С. 102–111.

78. Великий глумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.

79. Весельський В. К. Криміналістична характеристика злочинів. *Право України*. 2001. № 5. С. 112–114.

80. Весельський В. К., Кузьмічов В. С., Мацишин В. С., Старушкевич А. В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 148 с.

81. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. Київ : Правник ; НАВСУ, 1999. 126 с.

82. Винберг А. И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз) : учеб. пособ. Волгоград : НИИРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 184 с.

83. Винберг Л. А. Пути повышения эффективности ТКО процесса раскрытия и расследования преступлений. Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования и предупреждения преступлений. М., 1985. С. 22

84. Винокуров С. И. Криминалистическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методик расследования конкретного вида преступлений // Методика расследования преступлений. Общие положения : материал. научно-практ. конф. (г. Одесса, ноябрь 1976 г.). М., 1976. С. 101–104.

85. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 15.10.2014 у справі 297/2213/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/40968575> (дата звернення: 04.10.2019).

86. Вирок Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 25 травня 2020 р., судова справа № 359/3394/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89492361> (дата звернення: 23.04.2020).

87. Вирок Заводського районного суду м. Миколаєва від 12.07.2010 р., судова справа № 1-432/2010 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73713841> (дата звернення: 21.01.2020).

88. Вирок Заріченського районного суду Рівненської області від 09 січня 2020 р., судова справа № 561/1073/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86821974> (дата звернення: 23.04.2020).

89. Вирок Заріченського районного суду Рівненської області від 19.06.2019 у справі № 561/448/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82478095> (дата звернення: 25.04.2020).

90. Вирок Заріченського районного суду Рівненської області від 22 жовтня 2019 р., судова справа № 561/667/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85094693> (дата звернення: 23.01.2020).

91. Вирок Заріченського районного суду Рівненської області від 28 січня 2020 р., судова справа № 561/1112/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87195083> (дата звернення: 23.04.2020).

92. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 08 травня 2018 р., судова справа № 500/2442/16-к// Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73857325> (дата звернення: 09.04.2020).

93. Вирок Комінтернівського районного суду м. Харкова від 17 січня 2013 р., судова справа 1-кп/641/20/2013 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL:<http://reyestr.court.gov.ua/Review/69044367> (дата звернення: 21.01.2020).

94. Вирок Ленінського районного суду м. Полтава від 29.10.2019 у справі № 532/2033/18// Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85461427> (дата звернення: 01.03.2020).

95. Вирок Ленінського районного суду м. Харкова від 13.08.2018 у справі № 642/612/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75838040> (дата звернення: 26.03.2020).

96. Вирок Любешівського районного суду Волинської області від 10.11.2016 у справі № 162/822/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62602951> (дата звернення: 02.04.2020).

97. Вирок Малинівського районного суду м. Одеса від 28.08.2015 у справі 21/12752/15-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт.

URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/49223915> (дата звернення: 01.03.2020).

98. Вирок Маневичького районного суду Волинської області від 29.07.2019 р., судова справа № 164/1209/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт.. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83313406> (дата звернення: 21.01.2020).

99. Вирок Менського районного суду Чернігівської області Справа № 738/1792/17 № провадження 1-кп/738/37/2019 від 22.04.2019 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/81320482> (дата звернення: 10.09.2019).

100. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 30.01.2020 у справі 303/5728/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87256960> (дата звернення: 27.02.2020).

101. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 26 вересня 2019 р., судова справа № 303/5299/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/84533881> (дата звернення: 11.02.2020).

102. Вирок Оболонського районного суду м. Києва від 31.05.2018 у справі 756/16603/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74474166> (дата звернення: 03.10.2019).

103. Вирок Рубіжанського міського суду Луганської області від 05 червня 2020 р., судова справа № 428/7485/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89675666> (дата звернення: 09.06.2020).

104. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 11.09.2019 р, судова справа № 759/19373/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84177538> (дата звернення: 13.11.2019).

105. Вирок Синельниківського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 20 грудня 2018 р, судова справа № 172/170/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78754340> (дата звернення: 13.11.2019).

106. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 01.04.2020 у справі № 712/15674/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88532506> (дата звернення: 24.05.2020).

107. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 12 грудня 2019 р., судова справа № 308/12826/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86287585>.

108. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 13 січня 2020 р., судова справа № 610/2255/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86869935> (дата звернення: 09.02.2020).

109. Вирок Харьковського районного суду Харківської області від 11 квітня 2013 р., судова справа № 1-148/2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30686874> (дата звернення: 21.01.2020).

110. Вирок Червоногвардійського районного суду м. Дніпро від 26.04.2012 у справі 1-70-2011 // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/25016484> (дата звернення: 04.10.2019).
111. Водянова Н. Б. Основы планирования и программирования следственной деятельности : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. 144 с.
112. Возгрин И. А. Введение в криминалистику. История, основы, библиография. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 475 с.
113. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений // Курс криминалистики : в 3 т. : Т. 2. Криминалистическая методика: методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О. Н. Коршуновой и А. А. Степанова. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 639 с.
114. Возгрин И. А. Методика расследования отдельных видов преступлений. (Краткий исторический очерк) // Вопросы профилактики преступлений / редкол.: Возгрин И. А. (отв. ред.) и др. Л. : НИИРИО ВПУ МВД СССР, 1978. С. 62–101.
115. Возгрин И. А. О структуре методик расследования отдельных видов преступлений. *Вопросы теории и практики борьбы с преступностью*. Л. : ВШ МВД СССР, 1974. С. 74–84.
116. Возгрин И. А. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Лекция. Л.: ВПУ МВД СССР, 1976. 55 с.
117. Возгрин И. А. Понятие криминалистической характеристики преступлений // Криминалистика : учебник / под ред. Т.А. Седовой, А. А. Эскархопуло. СПб. : Лань, 2001. 928 с.
118. Волинка К. Г. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти. *Право України*. 2000. № 11. С. 30–33.
119. Волобуев А. Ф. Противодействие расследованию экономических преступлений и его преодоление. *Государство и право*. 2002. № 4. С. 42–47.
120. Волобуев А. Ф., Матюшкова Т. П. Про затримання і допити осіб, які підозрюються у вчиненні вбивства на замовлення. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 41–46.
121. Волобуев А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики : монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
122. Волобуев А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2002. 42 с.
123. Волобуев А. Ф. Подолання протидії організованих злочинних груп по розслідуванню економічних злочинів. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України*. 1999. Вип. 3. С. 201–213.
124. Волобуев А. Ф. Про використання поліграфа при розслідуванні злочинів // Криміналістика ХХІ століття : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 лист. 2010 р.). Харків, 2010. С. 110–113.
125. Волобуев А. Ф. Профілактична діяльність при розслідуванні злочинів у сфері підприємництва. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12 (1). С. 62–69.
126. Волобуев А. Ф. Тактика допиту : лекція. Харків, ХНУВС. 1997. 28 с.

127. Вольнский А. Ф. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений : дисс. в виде науч. доклада ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 1999. 218 с.
128. Вольнский В. А. Технично-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования преступлений. М. : ВНИИ МВД РФ, 1994. 80 с.
129. Воробйова І. А. Забезпечення та вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2016. 20 с.
130. Воронін В. І. Розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення з використанням вибухових пристроїв : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 264 с.
131. Гавло В. К. Некоторые методологические проблемы информационно познавательной деятельности на первоначальном этапе расследования преступлений. Актуальные проблемы следственной деятельности. Свердловск : Из-во Свердловск. юрид. ин-та, 1990. С. 18–23.
132. Гавло В. К. Обстановка преступления как структурный компонент криминалистической характеристики преступления // Совершенствование расследования преступлений. Иркутск, 1980. С. 49–55.
133. Гавло В. К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. М. : Элит, 2008. С. 416–427.
134. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1985. 333 с.
135. Гаврилин Ю. В. Расследование преступлений, посягающих на информационную безопасность в сфере экономики: теоретические, организационно-тактические и методические основы : дис. ... д-ра юрид. наук. М., 2009. 404 с.
136. Галаган В. И. Участие специалистов при установлении обстоятельств пожаров. *Криминалистика и судебная экспертиза* : межвед. науч.-метод. сб. / отв. ред. Б. С. Стычинский. Киев : Мин-во юстиции Украины, 2001. Вып. 50. С. 78–85.
137. Ганжа Т. В. Методика розслідування умисних вбивств, малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. : ХНУВС, 2019. 232 с.
138. Гармаев Ю. П., Лубин А. Ф. Проблемы создания криминалистических методик расследования преступлений: теория и практика. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2006. 303 с.
139. Гаюр І. Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 200 с.
140. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. Київ : МАУП, 2004. 272 с.
141. Герасимов И. Ф. К вопросу о следственной ситуации. Следственная ситуация. М.: ВНИИ Прокуратуры СССР, 1986. С. 6–11.
142. Герасимов И. Ф. Криминалистическая тактика и следственные ситуации // *Теоретические проблемы криминалистической тактики* : межвузовский сб. науч. трудов, 1981. С. 13–18.
143. Головин А. Ю. Базовые криминалистические классификации

преступлений. *Известия Тульского государственного ун-та. Экономические и юридические науки*. 2013. Вып. 2. Ч. 2. С. 31–40.

144. Голунский С. А. Планирование расследования // *Материалы учебной конференции следователей в прокуратуре СССР*. М. : Прокуратура СССР, 1937. С. 57–72.

145. Гончар В. К., Кандарелі М. Автоматизовані габітоскопічні системи та їх використання в правоохоронній діяльності // *Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 25–26 жовт. 2007 р.) / КНУВС. Київ, 2007. С. 75–78.

146. Гончаренко В. Г. Науково-технічні засоби в роботі слідчого. Київ : Київ. ун-т, 1972. 108 с.

147. Гора І. В. Поняття спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон і життя*. 2012. № 9. С. 35–38.

148. Горбунов В. А. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. *Право і суспільство*. 2011. № 3. С. 181–185.

149. Гостевский Д. Ю. Техничко-криминалистическое обеспечение производства следственных действий : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Люберцы, 2010. 201 с.

150. Гошовський М. І. Потерпілий у кримінальному процесі України / М. І. Гошовський, О. П. Кучинська. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 192 с.

151. Гошовський М. І. Характер і розмір шкоди, завданої злочинцем, як елемент предмета доказування в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 1997. 24 с.

152. Грамович Г. И. Криминалистическая техника: (научные, правовые, методологические, организационные основы) : монография. Мн. : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2004. 214 с.

153. Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособ. Минск : МВШ МВД СССР, 1987. 55 с.

154. Гранкин К. Б., Паутова Т. А. Взаимодействие следователей органов внутренних дел с милицией при возбуждении и расследовании уголовных дел : учеб.-практ. пособ. Тюмень: Тюмен. юрид. ин-т., 2004. 52 с.

155. Гриценко В. Г. Адміністративно-правові засади оптимізації правоохоронної системи в Україні : монографія. Кіровоград : Полімед-Сервіс, 2014. 427 с.

156. Гриценко В. Г. Становлення та розвиток правоохоронної системи України: історико-правовий генезис. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. № 25. С. 22–25.

157. Грицюк І. В. Право потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. № 2 (65). С. 133–138.

158. Громов В. И. Техника расследования отдельных видов преступлений / под ред. и с предисл. М. С. Строговича. М. : Советское законодательство, 1931. 60 с.

159. Груздь О. І. Розслідування умисних вбивств, учинених при перевищенні меж необхідної оборони : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 247 с.

160. Гудзь Т. І. Реформа правоохоронних органів України та її вплив на захист конституційного ладу // Від громадянського суспільства – до правової держави : XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.). Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 350–353.

161. Гуреев П. П. Гражданский иск в уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1961. 95 с.

162. Гусева В. А. Использование специальных знаний в расследовании тяжких преступлений против жизни и здоровья личности // Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности: матер. междунар. науч.-практ. конф. (Азербайджанская Республика, г. Баку, 17 июня 2014 г.). Баку : Полицейская акад. МВД, 2014. С. 347–352.

163. Гусева В. А. Некоторые аспекты использования специальных знаний при расследовании преступлений против жизни и здоровья личности // Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для правоохранительных органов: матер. междунар. науч.-практ. конф. (Респ. Беларусь, г. Минск, 03 апреля 2014 г.). Мн. : Академия МВД Республики Беларусь, 2014. С. 78–79.

164. Гусева В. А. Особенности подготовки и назначения судебно-медицинских экспертиз при расследовании преступлений на основании практики органов досудебного следствия Украины. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2020. № 2 (48). С. 89–94.

165. Гусева В. А. Отдельные проблемы взаимодействия следователя со специалистами при расследовании преступлений против авторитета органов государственной власти в сфере правоохранительной деятельности // Актуальные проблемы криминологического исследования региональной преступности : матер. междунар. науч.-практ. конф. (Азербайджанская Республика, г. Баку, 20 октября 2017 г.). Баку : Полицейская академия МВД, 2017. С. 159–163.

166. Гусева В. О. Використання результатів одорологічного дослідження як доказів у кримінальному провадженні. *Право і безпека*. 2015. № 3 (58). С. 68–71.

167. Гусева В. О. Деякі аспекти використання спеціальних медичних знань при розслідуванні посягань на життя працівників правоохоронних органів // Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу», до 100-річчя від дня народження видатного ученого, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки України Михайла Васильовича Салтєвського : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 листоп. 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 77–79.

168. Гусева В. О. Деякі аспекти протидії правоохоронними органами України терористичній та екстремістській діяльності // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 83–85

169. Гусева В. О. Деякі аспекти протидії правоохоронними органами України терористичній та екстремістській діяльності // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 83–85

170. Гусева В. О. Деякі особливості використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту у злочинах проти життя та здоров'я особи // Актуальні питання досудового розслідування та криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 груд. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 367–369.

171. Гусева В. О. Деякі особливості використання спеціальних медичних знань у злочинах проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Актуальні питання досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 21 жовт. 2016 р.). Кривий Ріг : Донецьк. юрид. інститут МВС України, 2016. С. 72–74.

172. Гусева В. О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-рр. д. ю. н., проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лют. 2018 р.). Київ ; Маріуполь, ПВНЗ «Європейський університет», 2018. С. 94–96.

173. Гусева В. О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Теорія і практика судової експертизи та криміналістики з нагоди 85-річчя д. ю. н., проф. Н. І. Клименко : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (27 лютого 2018 р.). Київ ; Маріуполь, 2018. С. 94–95.

174. Гусева В. О. Деякі особливості призначення судових експертиз під час розслідування посягань на життя працівників правоохоронних органів // Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 150-річчю з дня народження Засл. проф. М. С. Бокаріуса. (м. Харків, 18–19 квіт. 2019 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 167–169.

175. Гусева В. О. Деякі проблеми розслідування злочинів проти життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, що вчинені організованими групами // Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення : матеріали II регіон. круглого столу (м. Одеса, 28–29 верес. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 37–40.

176. Гусева В. О. Деякі способи протидії розслідуванню злочинів та шляхи їх подолання // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 13 травн. 2016 р.). Дніпропетровськ, ДДУВС, 2016. С. 36–38.

177. Гусева В. О. До питання тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягання на життя працівника правоохоронного органу // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали II наук.-практ. конф. (27 лютого 2019 р.). Київ ; Маріуполь, 2019. С. 40–43.

178. Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів, сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень. *Jurnalul juridic national: teorie si practica : науч.-практ. журнал*. 2019. Вип. № 3 (37). С. 151–156.

179. Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: наукове та практичне значення. *Правові горизонти = Legal horizon*. 2019. № 16. С. 69–75.

180. Гусева В. О. Криміналістична класифікація злочинів: сучасний стан наукового забезпечення та перспективи подальших досліджень.

Национальный юридический журнал: теория и практика = National law journal: theory and practice. 2019. № 3 (37). С. 151–156.

181. Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2017. № 3 (79). С. 211–216.

182. Гусева В. О. Кримінальний вибух, як спосіб вчинення злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Криміналістичне забезпечення процесуального керівництва досудовим розслідуванням кримінальних правопорушень, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв : матеріали міжнар. круглого столу (м. Київ, 7 черв. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 40–44.

183. Гусева В. О. Обставини, що підлягають з'ясуванню при посяганні на життя працівника правоохоронного органу // Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Київ : НАВС, 2017. С. 208–210.

184. Гусева В. О. Окремі аспекти взаємодії слідчих з оперативними працівниками у розслідуванні тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3 (58). С. 91–96.

185. Гусева В. О. Окремі питання використання запахових слідів під час розслідування кримінальних проваджень // Теоретичні аспекти організації досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 04 груд. 2015 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2015. С. 229–232.

186. Гусева В. О. Окремі проблеми виявлення та вилучення слідів запаху під час розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Сучасні напрями розвитку судової експертизи та криміналістики : тези наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті Засл. проф. М. С. Бокаріуса (м. Харків, 20 груд. 2016 р.). Харків : ХНДІСЕ, 2016. С. 65–67.

187. Гусева В. О. Основні напрями регулювання діяльності правоохоронних органів України в умовах її реформування // Сталий розвиток 2030: правова, економічна, соціальна, екологічна та політичні складові : матеріали міжнар. міждисципл. конф. (м. Будапешт, Угорщина, 2017.). Будапешт, Угорщина. 2017. С. 73–77.

188. Гусева В. О. Основні напрями формування правоохоронної діяльності в Україні // Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 листоп. 2019 р.). Львів, ЛьвДУВС. 2019. С. 45–46

189. Гусева В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка.* 2018. № 3 (83). С. 232–240.

190. Гусева В. О. Особливості відкриття кримінального провадження і початкового етапу розслідування у злочинах проти працівників // Актуальні питання кримінального процесу і криміналістики, удосконалення діяльності судової і правоохоронної систем : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора М. Й. Курочки (м. Сєверодонецьк, 19 трав. 2017 р.). Сєверодонецьк, 2017. С. 186 – 189.

191. Гусева В. О., Савчук Т. І., Безсонна Т. Ф. Особливості залучення спеціаліста для участі у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій // Використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні : матеріали наук.-практ. семінару. (м. Дніпропетровськ, 14 трав. 2015 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2015. С. 60–62.

192. Гусева В. О. Особливості методики розслідування злочинів проти життя та здоров'я особи // Впровадження нового Кримінального процесуального кодексу України в правоохоронну діяльність та навчальний процес: досвід та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 05 квіт. 2013 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. С. 287–290.

193. Гусева В. О. Особливості обстановки та способу вчинення злочину як елементів криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (84). С. 220–229.

194. Гусева В. О. Особливості планування та організації розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ, НАВС. 2018. С. 127–130.

195. Гусева В. О. Особливості тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 2 (82). С. 221–226.

196. Гусева В. О. Особливості тактики допиту потерпілого та свідка під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Судова та слідча практика в Україні : наук. журнал Херсон. держ. ун-ту*. 2019. Вип. № 9. С. 34–40.

197. Гусева В. О. Особливості тактики обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних із посяганням на життя працівників правоохоронних органів // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 49–51.

198. Гусева В. О. Проблеми взаємодії слідчого з іншими суб'єктами під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Національний юридический журнал: теорія и практика = National law journal: theory and practice*. 2019. № 2–2 (36). С. 114–119.

199. Гусева В. О. Роль правоохоронної діяльності у формуванні громадянського суспільства в Україні // Проблеми формування громадянського суспільства в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 12 квітня 2018 р.). Дніпропетровськ : ДДУВС, 2018. С. 69–71.

200. Гусева В. О. Роль спеціальних медичних знань при розслідуванні злочинів проти працівників правоохоронних органів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. № 1 (77). С. 176–182.

201. Гусева В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 218–223.

202. Гусева В. О. Способи протидії розслідуванню тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи та шляхи їх подолання. *Вісник*

Харківського національного університету внутрішніх справ. 2012. № 1 (56). С. 84–88.

203. Гусева В. О. Сутність правоохоронної діяльності в Україні, перспективи розвитку та сучасний стан // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 листоп. 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 135–137.

204. Гусева В. О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квітня 2016 р.). Одеса, ОДУВС, 2016. С. 40–41.

205. Гусева В. О. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із вибухами // Криміналістичні та психологічні аспекти досудового розслідування : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (29 квітня 2020 р.). Одеса : ОДУВС, 2020. С. 20–23.

206. Гусева В. О. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Jurnalul juridic national: teorie și practică* = *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2018. № 3–1 (31). С. 111–114.

207. Гусева В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. № 1 (81). С. 228–234.

208. Гусева В. О. Формування та реалізація тактичного прийому в слідчій практиці. *Національний юридический журнал: теория и практика* = *National law journal: theory and practice*. 2018. № 2–2 (30). С. 151–154.

209. Гусева В. О. Характеристика окремих видів слідчого експерименту під час розслідування кримінальних правопорушень. *Судова та слідча практика в Україні*. 2019. № . 8. С. 52–56.

210. Гусева В. О. Щодо питання відкриття кримінального провадження у злочинах проти працівників правоохоронних органів // Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.). 2018. С. 53–54.

211. Гусева В. О., Безсонна Т. Ф. Деякі аспекти використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій в реаліях формування правоохоронних органів України // Юридична практика в країнах СС та в Україні на сучасному етапі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Арад, Румунія, 25–26 січня 2019 р.). Арад : Західний університет ім. Васіле Голдіш, 2019. С. 499–502.

212. Давиденко В. Тактика викриття неправдивих показань при розслідуванні економічних злочинів. *Публічне право. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2019. № 1. С. 45–57.

213. Давиденко С. В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.

214. Давидов А. А. Осмотр места происшествия: учеб. пособ. Нальчик : Каб.-Балк. ун-т, 2003. 130 с.
215. Давыдова Н. Н. Криминалистические классификации преступлений и методик их расследования : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2009. 26 с
216. Даниленко А. В., Савчук Т. І., Купріянова Л. С., Гусєва В. О. Деякі проблемні питання освідування осіб. *Ученые записки Таврического национального ун-та им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 180–185.
217. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 19 с.
218. Декларация основных принципов правосудия для жертв злочинів та злоупотребления владою : затв. Резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї від 29 листоп. 1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text (дата звернення: 23.01.2020).
219. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 393 с.
220. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 36 с.
221. Денисюк С. Ф. Криміналістична профілактика злочинів: сутність та місце в теорії криміналістики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1 (52). С. 82–87.
222. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 18 с.
223. Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обшуку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 204 с.
224. Дербенев А. П. Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. М.: Академия МВД СССР, НИИРЮ, 1983. 71 с.
225. Динту В. А. Обстановка злочину в структурі криміналістичної характеристики злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 240–246.
226. Динту В. А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2014. 20 с.
227. Діденко Є. В. Забезпечення прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному процесу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2013. 18 с.
228. Довгаль М. Поняття злочинів, що посягають на осіб, які представляють авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 96–108.
229. Долгошея Н. О. Страхування в запитаннях та відповідях : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
230. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. М.: Юрид. лит., 1976. 112 с.

231. Драпкина Л. Я. Общая характеристика следственных ситуаций. *Следственная ситуация* : сб. науч. трудов. М., 1985. С. 11-16.
232. Драпкина Л. Я. Понятие и классификация следственных ситуаций. *Следственные ситуации и раскрытие преступлений* : сб. науч. трудов / Свердловск. юрид. ин-т. 1975. Вып. 41. С. 29.
233. Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2009. 16 с.
234. Дрозд В. Г. Особа злочинця при криміналістичній характеристиці злочину щодо заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. *Митна справа*. 2013. № 4 (2). С. 120–124.
235. Дрозд О. Ю. Конфлікт інтересів як прояв неопотизму, фаворитизму та кронізму // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. тез доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. Справ ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 77–79.
236. Дубінчак В. М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 231 с.
237. Дудченко О. Ю. Правоохоронна функція як одна з форм реалізації державної влади. *Правова позиція*. 2019. № 3 (24). С. 102–108.
238. Дулов А. В. Принципы построения методик расследования преступлений // Проблемы «Компьютерной преступности» : тезисы докладов теорет. семинара по проблемам криминологии, криминалистики и судебной экспертизы (Минск, 1992). Мн., 1992. № 2. С. 29–34.
239. Дулов А. В. Системный подход – методологическая основа криминалистики // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 верес. 2003 р.) / ред. кол.: М. І. Панов (гол. ред), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. Харків, 2003. С. 8–11.
240. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Мн., 1971. 271 с.
241. Електронне кримінальне провадження: Пріоритетні напрями цивілізаційного розвитку та можливості імплементації в Україні. *Юридичний вісник України*. 01.11.2019. URL:<https://lexinform.com.ua/podii/elektronne-kryminalne-provadhennya-priorytetni-napryamy-tsyvilizatsijnogo-rozvytku-ta-mozhlyvosti-implementatsiyi-v-ukrayini-2> (дата звернення: 10.01.2020).
242. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / под ред. И. И. Басецкого. Мн.: Амалфея, 2000, 107 с.
243. Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів : міжнар. документ від 24.11.1983 № 116 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_319#Text (дата звернення: 23.01.2020).
244. Єднак В. М. Історичний розвиток реформування системи правоохоронних органів в Україні (з давніх часів до утворення СРСР). *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (23). Т. 3. С. 3–6.
245. Ємельянов С. Л. Таємниця слідства та судочинства в Україні. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2013. Т. 26 (65). № 2–1, ч. 2. С. 310–316.

246. Срьоменко Г. В. Відшкодування моральної шкоди // Цивільне право України. Академічний курс : підруч. : у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Київ : Ін Юре, 2003. Т. 2. Особлива частина. 408 с.
247. Журавель В. А. Автоматизовані інформаційні системи як засіб забезпечення ефективності досудового розслідування // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. / редкол.: А. І. Лозовий, В. Ю. Шепітько та ін. Харків : Право, 2015. № 15. С. 13–21.
248. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
249. Журавель В. А. Обставини, що підлягають з'ясуванню у структурі криміналістичної методики. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. № 10. С. 12–20.
250. Журавель В. А. Окрема криміналістична методика: поняття та сфера застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. № 2 (65). С. 202–213.
251. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. № 1. С. 187–200.
252. Журавель В. А. Принципи формування окремих криміналістичних методик розслідування. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць*. Харків : Право, 2011. Вип. 1. С. 173–183.
253. Журавель В. А. Профілактичні заходи слідчого в структурі окремої криміналістичної методики розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. № 11. С. 24–31.
254. Журавель В. А. Проблема формування базової методики розслідування злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2008. № 1 (52). С. 231–242.
255. Журавель В. А. Окремі методики в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. № 1. С. 187–200.
256. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину і сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 21 с.
257. Загородній І. В. Розслідування злочинів, пов'язаних із нанесенням тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2018. 242 с.
258. Закатов А. А., Оропай Ю. Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. Київ : РИО МВД СССР, 1980. 104 с.
259. Закатов А. А., Цветков С. И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: лекция. 2-е изд. М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. 36 с.
260. Затенацький Д. В. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації) : монографія. Харків : Право, 2010. 160 с.
261. Захарченко О. В. Застосування кримінально процесуальних заходів безпеки в ході судового розгляду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2014. № 2 (4). С. 214–217.
262. Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на

- місці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
263. Здоровко С. Ф. Розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Гриф, 2004. 176 с.
264. Здоровко С. Ф. Тактичні операції при розслідуванні вбивств, що вчиняються організованими групами і злочинними організаціями : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків., 2002. 209 с.
265. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография. Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1989. 152 с
266. Зинатуллин З. З. Возмещение материального ущерба в уголовном процессе. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1974. 99 с.
267. Зотов Д. В. Уголовно-процессуальное доказывание и научно-технические достижения: теоретические проблемы : монография. Воронеж : Изд-во Воронеж. Гос. ун-та, 2005. 200 с.
268. Зуев Е. И. Совершенствование использование познаний следственными аппаратами органов внутренних дел // Повышение эффективности использования криминалистических методов и средств расследования преступлений. Труды Академии МВД СССР. М., 1985. С. 65–78.
269. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. М., 1970. 31 с.
270. Ипатова И. А. Криминалистика : учеб.-методический комплекс. М. : ЕАОИ, 2008. 302 с.
271. Ищенко Е. П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. *Вісник Луганського державного ун-ту внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Спец. вип. № 5. С. 3–12.
272. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Контракт ; Инфра-М, 2005. 480 с.
273. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : учебник / под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Ищенко. Изд. 2-е, перераб. и испр. М. : Юрид. лит. ; Контракт ; Инфра-М, 2006. 748 с.
274. Ищенко Е. П. У истоков цифровой криминалистики. Авторитетное мнение. *Вестник университета имени О. Е. Кугафина (МГЮА)*. 2018. № 3. С. 15–28
275. Ищенко П. П. Получение розыскной информации в ходе предварительного исследования следов преступления. М.: Бергиня, 1994. 189 с.
276. Иванов В. М. Історія держави і права України : підручник. Київ : МАУП, 2007. 552 с.
277. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. 264 с.
278. Інструкція з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 01.11.2016 № 1145 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text> (дата звернення: 09.02.2020).
279. Інструкція з організації діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України : затв. Наказом МВС України № 570 від

06.07.2017 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17#Text> (дата звернення: 01.03.2020).

280. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: затв. спільним Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 1141042/516/1199/936/1687/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 12.04.2020).

281. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом № 53/5 від 08.10.1998 : у редакції Наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 23.03.2020).

282. Іщенко А. В., Красюк І. П., Матвієнко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ. Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 212 с.

283. Ішук І. В. Початковий етап розслідування шахрайств у сфері страхування автотранспортних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.

284. Каплан Л. С. Взаимодействие следователя с органами дознания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Тюмень, 2000. 171 с.

285. Капустіна М. В. Поняття техніко-криміналістичних засобів забезпечення протидії злочинам. *Теорія і практика правознавства: електрон. наук. фах. вид.* Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2014. Вип. 2 (6). С. 24–34.

286. Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 388 с.

287. Карева А. А., Дубровин С. В. Предмет доказывания при расследовании умышленного причинения вреда здоровью. *Закон и право.* 2006. № 2. С. 27–29.

288. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 32 с.

289. Карпов Н. С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності : монографія. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 522 с.

290. Каткова Т. В. Судові експертизи. Збірник питань / Ін-т внутрішніх справ. Харків : Оригінал ; Рубікон, 1994. 144 с.

291. Кирсанов З. И. Криминалистическое учение о механизме преступления и его отражении : лекция. М., 1994. 32 с.

292. Ківалова Т. С. Зобов'язання відшкодування шкоди у цивільному законодавстві України (теоретичні аспекти) : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2008. 360 с.

293. Кікінчук В. В. Поняття техніко-криміналістичного забезпечення кримінального провадження // Процесуальне та техніко-криміналістичне

забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 79–81.

294. Клименко Н. І. Судова експертологія. Курс лекцій : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2007. 521 с.

295. Клименко Я. О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочиним : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС України, 2003. 200 с.

296. Клименчук М. П. Тактика пред'явлення для впізнання особи в Сполучених Штатах Америки // Електронний репозитарій НАВС. С. 100–104. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/15982/1/АКТУАЛЬНІ%20ПИТАННЯ%20КРИМІНАЛІСТИКИ_p101–105.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

297. Книженко С. А. Понятие и принципы формирования частной криминалистической методики. *Legea și viața : Междунар. науч.-практ. правовой журнал*. 2017. № 8/2. С. 64–68.

298. Книженко С. А. Субъекты взаимодействия при расследовании преступлений против правосудия. *Legea si Viata*. 2014. №3/2. С. 94–97.

299. Книженко С. О. Криміналістична профілактика злочинів проти правосуддя. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1 (39). С. 74–78.

300. Книженко С. О. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного видобування корисних копалин. *Форум права*. 2010. № 3. С. 186–190 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_3_27 (дата звернення: 06.04.2020).

301. Книженко С. О. Поняття окремої криміналістичної методики та її види. *Вісник ХНУВС*. 2018. № 4 (83). С. 38–45.

302. Князев С. В. Криміналістичне розуміння механізму вчинення злочину та його значення для розслідування кримінальних проваджень. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). Т. 3. С. 311–315.

303. Кобзар О. Ф. Чаплинський К. О. Методика розслідування та попередження кишенькових крадіжок : навч. посіб. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 161 с.

304. Кобзар О. Ф. Правоохоронна діяльність: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 8–15.

305. Коваленко А. В. Основи методики розслідування посягань на життя та здоров'я журналістів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

306. Коваленко А. О. Повноваження прокурора щодо пред'явлення цивільного позову у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 230 с.

307. Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 16 с.

308. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами під час проведення слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

309. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове

регулювання правоохоронної діяльності : навч. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 323 с.

310. Коваль А. А. Сучасний стан протидії корупції в Україні: кримінально-процесуальний аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2016. № 2. С. 219–223.

311. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 422 с.

312. Ковальчук О. Особливості проведення огляду під час розслідування шахрайства у сфері діяльності кредитної спілки. *Підприємництво, господарство і право. Криміналістика.* 2018. № 3. С. 152–157.

313. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.

314. Когутич І. І., Нор В. Т. Використання криміналістичних знань у судовому розгляді кримінальних справ : наук.-практ. посіб. Львів ; Київ : Тріада плюс ; Алерта, 2010. 428 с.

315. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 37 с.

316. Когутич І. І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ у суді : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2010. 529 с.

317. Когутич І. І. Типові ситуації початкового етапу розслідування вбивств та обумовлені ними алгоритми дій слідчого. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2013. № 1. С. 233–247.

318. Козлюк Л. Г. Соціально-демографічна характеристика злочинців, які вчинили статевий злочин щодо неповнолітнього. *Часопис Київського університету права.* 2010. № 3. С. 245–248.

319. Кокорев Л. Д. Потерпевший от преступления в советском уголовном процессе / под ред. В. Е. Чугунова. Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1964. 138 с.

320. Колдин В. Я., Полевой Н. С. Информационные структуры в криминалистике. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. 134 с.

321. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 30 с.

322. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 483 с.

323. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекции. Харьков: Юрид. ин-т, 1976. 28 с.

324. Колесниченко А. Н. Принципы методики расследования преступлений. *Криминалістика і судовна експертиза.* Киев, 1979. № 18. С. 62–68.

325. Колесниченко А. Н. Проблема совершенствования методики расследования преступлений // Вопросы государства и права развитого

социалистического общества : тезисы республ. науч. конф. (24–26 сентября 1975 г.). Харьков, 1975. С. 268–269.

326. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учеб. пособ. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

327. Колесниченко А. Н., Матусовский Г. А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков : Изд-во Харьковского ун-та. 1960. 169 с.

328. Колмаков В. П. Расследование убийств: лекции для студентов ВЮЗИ / под ред. Н. В. Терзиева. М.: ВЮЗИ, 1958. 76 с.

329. Колмаков В. П. Следственный осмотр. М. : Юрид. лит., 1969. 196 с.

330. Колодіна А. С. Принципи криміналістичної методики у діяльності з розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2016. 216 с.

331. Комаринська Ю. Б. Методика розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 235 с.

332. Комаринська Ю. Б., Галанан О. І. Розслідування навмисних вбивств, замаскованих під нещасний випадок або самогубство на залізничному транспорті : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 124 с.

333. Комиссаров В. И. Криминалистическая тактика: история, современное состояние и перспективы развития : монография. М. : Юрлитинформ, 2009. 192 с.

334. Коновалов Е. Ф. Криминалистика. Криминалистическая тактика : учеб. пособ. Ч. 2. М. : МГИУ, 1999. 222 с.

335. Коновалова В. Е., Колесниченко А. Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики // Криминалистическая характеристика преступлений. М., 1984. С. 15–19.

336. Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1976. № 12. С. 10–16

337. Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых. Харків : Изд-во ХГУ, 1956. 36 с.

338. Коновалова В. О. Вбивство: мистецтво розслідування : монографія. Харків : Факт, 2001. 311 с.

339. Коновалова В. О. Організація і планування розслідування. Поняття і принципи планування. Техніка планування // Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 462 с.

340. Коновалова В. О. Психология в расследовании преступлений. Харків : Вища школа, 1978. 144 с.

341. Коновалова В. О. Слідчий огляд. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 377 с.

342. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. 240 с.

343. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 18.02.2020).

344. Корж В. П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными

организациями: руководство для следователей. Харьков : Лицей, 2002. 280 с.

345. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными формированиями в сфере экономической деятельности : монография. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2002. 412 с.

346. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2002. 17 с.

347. Корчевна Т. А. Компенсація моральної шкоди, завданої порушенням особистих немайнових прав, у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 1998. 24 с.

348. Косарев С. Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений / под ред. В. И. Рохлина. СПб. : Юридический центр Пресс, 2008. 495 с.

349. Косов А. В. Предупреждение преступлений с помощью технико-криминалистических средств : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2003. 202 с.

350. Косов Д. В. Тактические приемы и криминалистические методы профилактики преступлений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2007. 184 с.

351. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 120 с.

352. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений. Харьков : Вища школа. 1983. 129 с.

353. Кривоченко Л. Н. Критерии классификации преступлений. *Проблемы социалистической законности*. Харьков : Вища школа, 1976. Вып. 1. С. 69–76.

354. Криминалистика / под ред. В. А. Образцова. М. : Юристь, 1995. 592 с.

355. Криминалистика / под ред. И. Ф. Герасимова и Л. Я. Драпкина. М.: Высш. школа, 1994. 528 с.

356. Криминалистика / под ред. Р. С. Белкина. М. : Юрид. лит., 1986. 542 с.

357. Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Норма, 2008. 400 с.

358. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юристь, 2001. 718 с.

359. Криминалистика : учебник / под ред. А. Ф. Вольнского. М. : Закон и право ; Юнити-Дана, 1999. 615 с.

360. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова. Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. 591 с.

361. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М. : Юрид. лит., 1988. 672 с.

362. Криминалистика : учебник / под ред. Н. П. Яблокова. 4-е изд., перераб. и доп. М. : Норма ; Инфра-М, 2010. 752 с.

363. Криминалистика : учебник для вузов / И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др. ; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Высш. школа, 2000. 672 с.

364. Криміналістика : учебник для вузов / Кубанский гос. ун-т ; под ред. А. А. Хмырова, В. Д. Зеленского. Краснодар : Советская Кубань, 1998. 576 с.
365. Криміналістика. Криміналістическа тактика і методика розслідування преступлений : учебник / под ред. В. Ю. Шепітька ; кол. авт.: В. Н. Глибко, Г. А. Матусовский и др. Харьков : Одиссей, 2001. 528 с.
366. Криміналістическа техніка / под ред. И. Ф. Пантелеева. М.: Юрид. лит., 1988. 509 с.
367. Криміналістика (криміналістична техніка) : курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2001. 216 с.
368. Криміналістика : мультимед. підручник / Нац. акад. внутр. справ, к-дра криміналістики та судової медицини. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_4.25.html (дата звернення: 02.04.2020).
369. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. А. Ф. Волобуєва. Київ : КНТ ; Самміт-Книга, 2011. 504 с.
370. Криміналістика : навч. посіб. для підготовки до складання екзамену слухачів заочної форми навчання / Р. Л. Степанюк, В. О. Малярєва, С. П. Лапта, В. О. Гусєва, Т. І. Савчук, Д. В. Сімонович. Харків : НікаНова, 2014. 232 с.
371. Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Ін Юре, 2001. 682 с.
372. Криміналістика : підручник / Берназ В. Д. та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва. Харків : ХНУВС, 2011. 665 с.
373. Криміналістика : підручник / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : Ін Юре, 2004. 728 с.
374. Криміналістика : підручник / за ред. П. Д. Біленчук. Київ : Право, 1997. 256 с.
375. Криміналістика : підручник : у 2 т. : Т. 1 / А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін. ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярєвої ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2018. 384 с.
376. Криміналістика : підручник : у 2 т. : Т. 2 / А. Ф. Волобуєв, О. В. Одерій, Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва та ін. Харків : ХНУВС, 2018. 312 с.
377. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломєєва та ін. 2-ге вид., стереотип. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 504 с.
378. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2007. 512 с.
379. Кримінальна справа № 619/235/19 (кримінальне провадження 12018220000000075). Матеріали архіву Дергачівського районного суду Харківської області.
380. Кримінальний процес України : навч. вид. / під ред. Ю. М. Грошеєво, В. М. Хотєнця. Харків : Право, 2000. 807 с.
381. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-4651-17> (дата звернення:

23.02.2020).

382. Кримінологія : підручник для студ. вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с

383. Кругликов А. П. Сущность и правовые формы взаимодействия органов предварительного следствия и дознания. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. 60 с.

384. Круглов Е. И. О некоторых особенностях осмотра места происшествия по делам о лесных пожарах. *Вопросы криминалистики*. Свердловск : Изд-во Свердловского ун-та, 1972. С. 73–76.

385. Кубрак П. М. Розробки криміналістичних характеристик є одним із напрямків удосконалення методики розслідування злочинів // Актуальні питання розслідування злочинів у сучасних умовах: тактика, методика, інформаційне забезпечення : зб. наук. праць. Київ : Українська акад. внутр. справ, 1996. С. 13–25.

386. Кудлай П. О. Криміналістична характеристика та особливості розслідування крадіжок вантажів, скоєних неповнолітніми з рухомого складу залізничного транспорту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 15 с.

387. Кудрявцева А. В., Петров А. В. О доказательственном значении психофизиологических исследований с использованием полиграфа в уголовном судопроизводстве. *Вестник ЮУрГУ. Серия: Право*. 2009. № 40. С. 53–57.

388. Кузьмічов В. С. Слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми та засоби здійснення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1996. 35 с.

389. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка та С. М. Мойсева. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 366 с.

390. Кузьмічов В. С., Черноус Ю. М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення : монографія. Київ : Нічлава, 2005, 448 с.

391. Куклин В. И., Куклин В. В. Криминалистическая методика : учеб. пособ. Тверь : Тверск. гос. ун-т, 1992. 85 с.

392. Кукушин В. М. Твоя профессиональная этика. М. : Кодекс ; Объед. ред. МВД РФ, 1994. 209 с.

393. Куликов В. И. Обстановка совершения преступления и ее криминалистическое значение : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1983. 23 с.

394. Куліцька С. В. Особливості причинного зв'язку в зобов'язаннях про відшкодування (компенсації) шкоди, заподіяної внаслідок протиправної діяльності/бездіяльності органів державної влади. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечикова. Правознавство*. 2016. Т. 21. № 1 (28). С. 59–68.

395. Кунтій А. І. Методика розслідування умисного вбивства, учиненого в стані сильного душевного хвилювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 227 с.

396. Кунтій А. І. Тактика допиту неповнолітнього свідка під час розслідування умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного

хвилювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. Львів, 2013. № 3. С. 386–393.

397. Купріянова Л. С., Гусєва В. О., Савчук Т. І. Деякі проблемні питання освідчення осіб. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Серия: Юридические науки. 2013. Т. 26 (65). № 1. С. 180–185.

398. Купріянова Л. С., Гусєва В. О., Савчук Т. І. Особливості огляду місця події при виявленні трупа, що висить в петлі. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2014. Вип. 14. С. 100–106.

399. Курс криміналістики. Общая часть / отв. ред. В. Е. Корноухов. М. : Юристъ, 2000. 784 с

400. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления : монография. М. : Акад. МВД России, 1997. 227 с.

401. Куцова Э. Ф. Гражданский иск в уголовном процессе. М.: Изд-во Московского ун-та, 1963. 51 с.

402. Лавров В. П. Криміналістика мого часу // Ученые-криминалисты и их роль в совершенствовании научных основ уголовного судопроизводства : материалы вузов. юбил. науч.-прак. конф. (к 85-летию со дня рождения Р. С. Белкина) : в 2 ч. / Акад. управл. МВД России. М., 2007. Ч. 1. С. 51–62.

403. Леоненко В. В. Запобігання лжесвідченням в кримінальних справах // Правова система України: теорія і практика : тези доповідей і наук. повідомлень наук.-практ. конф. Київ, 1993. 401 с.

404. Лепісевич П. М., Курляк М. Д. Практичні засади усунення протидії розслідуванню злочинів у сучасних умовах. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 277–283.

405. Лившиц Л. В. Проблемы преодоления противодействия расследованию преступлений несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид наук: 12.00.09. Уфа, 1998. 251 с.

406. Линник О. В. Специфіка застосування результатів психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 5. Т. 4. С. 62–66.

407. Лисенко В. В. Теоретичні основи тактичних операцій та їх проведення на початковому етапі розслідування податкових злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 120–124.

408. Лисенко О. В. Криміналістичне забезпечення розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

409. Лисиченко В. К., Батюк А. В. Следственная ситуация и ее значение в криминалистике и следственной практике. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, Вып. 36. 1988. С. 3-9.

410. Лисиченко В. К., Шехавцов Р. М. Проблеми теорії та практики подолання протидії розслідуванню окремих різновидів злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : монографія. Вид. 2-е, перероб. та допов. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 344 с.

411. Лихолат Д., Донський О., Слободзян А. Відшкодування

(компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1 (34). С. 39–46.

412. Лубин А. Ф. Общие положения методики расследования преступлений. Н. Новгород : Нижегород. акад. МВД России, 2011. 28 с.

413. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. М. : Юрид. лит., 1973. 216 с.

414. Лузгин И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений // *Криминалистическая характеристика преступлений* : сб. научных трудов. М., 1984. С. 25–30.

415. Лузгин И. М. Расследование как процесс познания : учеб. пособ. М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1969, 178 с.

416. Лук'янчиков Б. Є. Поняття та класифікація криміналістичних методик розслідування злочинів // *Правове регулювання суспільних відносин в умовах демократизації Української держави* : матеріали II Міжнар. наук. практ. конф. Київ : НГУУ «ПКІ», 2012. С. 176–178.

417. Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2001. 16 с.

418. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.

419. Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения: постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования : монографія. Киев : Изд-во Укр. акад. внутр. дел, 1993. 194 с.

420. Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : монографія / під наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : Дніпровський металург, 2013. 320 с.

421. Любичев С. Г. Общетеоретические положения криминалистической методики. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. М. : Юристь, 2000. С. 440–452.

422. Макаренко Е. И. Особенности расследования квартирных краж, совершённых группой лиц : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1985. 22 с.

423. Малюга В. І. Структура методики розслідування окремих видів злочинів і місце в ній взаємодії слідчого. *Підприємство, господарство і право*. 2015. № 8. С. 61–65.

424. Маляренко В. Т. Найпоширеніші помилки та порушення законів, які допускаються при провадженні дізнання. *Право України*. 2001. № 3. С. 15–20.

425. Малярова В. О. Етапізація процесу розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Право і безпека*. 2013. № 3 (50). С. 86–91.

426. Малярова В. О. Обставини, що підлягають установленню під час розслідування злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3 (62). С. 88–97.

427. Малярова В. О. Розслідування злочинів проти моральності у сфері

статевих стосунків: теорія та практика : монографія / за ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрН України С. М. Гусарова. Харків : Діса плюс, 2013. 422 с.

428. Маслова О. О. Кримінально-правова характеристика обставини вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 186 с.

429. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 272 с.

430. Матусовський Г. А. Юридична характеристика злочинів. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 1998. № 2 (13). С. 120–123.

431. Махтаєв М. Ш. Проблемы криминалистического обеспечения предупреждения преступлений : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2001. 472 с.

432. Мацола А. А. Тактика допиту підозрюваного у кримінальних провадженнях про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 2. Т. 3. С. 95–99.

433. Мельниченко С. П. Криміналістичне забезпечення проведення обшуку при розслідуванні злочинів, учинених із використанням вогнепальної зброї. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 335–342.

434. Методичні рекомендації щодо організації роботи прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, та слідчого із забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: схвалено рішенням науково-методичної ради при Генеральній прокуратурі України (протокол № 2 від 15.03.2013 року) // Генеральна прокуратура України : офіц. сайт. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/scientifically_methodical_advice.html?_m=publications&_t=rec&id=167119 (дата звернення: 23.01.2020).

435. Микитенко В. В. Теоретико-правові аспекти правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 3. С. 240–242.

436. Митричев С. П. Методика расследования отдельных видов преступлений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Москва, 1973. Вип. 10. 38 с.

437. Михеев Р. И. Уголовное право и психиатрия. Владивосток: Дальневосток. гос. ун-т., 1998. 416 с.

438. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. П. Кримінальний процес України : підручник. Київ: Либідь, 1999. 639 с.

439. Мовчан А. В. Проблеми використання інформаційно-пошукових систем біометричної ідентифікації особистості в оперативно-розшуковій діяльності // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 жовт. 2007 р.) / КНУВС. Київ, 2007. С. 19–21.

440. Можаяева И. П., Степанов В. В. Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений. М. : Юрлитинформ, 2007. 152 с.

441. Москаленко О. В. Щодо організації розслідування злочинів та її складових елементів. *Право : зб. наук. праць Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди*. 2017. № 27. С. 131–136.

442. Москвин Е. О. Противодействие предварительному расследованию: понятие и классификация // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. Вып. 3. С. 137–145.
443. Мотлях О. І. Інструментальна діагностика достовірності вербальної інформації та використання її результатів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 32 с.
444. Музичук О. М. Контроль за діяльністю правоохоронних органів в Україні: адміністративно-правові засади організації та функціонування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 481 с.
445. Мусиенко А. В., Сомченко В. А. Расследование по конкретному уголовному делу. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1985. 75 с.
446. Нор В. Т. Возмещение причиненного преступлением материального ущерба в советском уголовном процессе : учеб. пособ. Київ : Высшая школа, 1988. 95 с.
447. Настільна книга слідчого / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Панова, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2008. 726 с.
448. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : А. С. К., 2005. 848 с. URL:<http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/819> (дата звернення: 07.02.2020).
449. Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 22 с.
450. Невгад В. В. Методика розслідування умисних вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2019. 225 с.
451. Николайчик Н. И. О соотношении понятий «криминалистическая характеристика преступлений» и «предмет доказывания» // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. М. : ВНИИПП, 1984. С. 78–82.
452. Николайчук И. А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию / под ред. Р. С. Белкина. М. : Мегатрон XXI, 2000. 233 с.
453. Никулин Е. С. Возмещение ущерба, причиненного правонарушением. М. : Юрид. лит., 1983. 159 с.
454. Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Аконт, 2003. Т. 1. 2003. С. 684.
455. Нор В. Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве. Київ : Вища школа, 1989. 276 с.
456. Нор В. Т. Правові і теоретичні основи захисту порушених злочином майнових прав у радянському кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 1989. 238 с.
457. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. М. : Юристъ, 1997. 336 с.
458. Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Из-во Красноярского ун-та, 1988. 176 с.

459. Образцов В. А. О криминалистической квалификации преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1980. № 33. С. 90–98.
460. Образцов В. А. Теоретические основы раскрытия преступлений, связанных с ненадлежащим исполнением профессиональных функций в сфере производства. Иркутск : Изд-во Иркутск. ун-та, 1985. 108 с.
461. Одерій О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з насильством у сім'ї : наук.-практ рекомендації О. В. Одерій, І. В. Кубарев, С. О. Корона. Донецьк : Промінь, 2011. 132 с.
462. Одерій О. В. Проблеми теорії та практики розслідування злочинів проти довкілля : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 40 с.
463. Одерій О. В. Тактика огляду місця події по злочинам проти довкілля (проблеми поводження з габаритними громіздкими об'єктами) // Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 14 квіт. 2016 р.). Одеса : ОДУВС, 2016. С. 239–245.
464. Одерій О. В. Теоретичне осмислення початкового етапу досудового розслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2015. № 4. С. 258–263.
465. Одерій О. В. Участь спеціаліста у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування злочинів проти довкілля. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 145–152.
466. Одерій О. В., Герцик Р. В. Особливості використання криміналістичних знань під час судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-наслідницькі кримінальні правопорушення. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2017. № 1 (77). С. 264–270.
467. Одерій О. В., Шульга А. О. Основи методики розслідування вбивств на замовлення та вбивств, учинених під час здійснення релігійних ритуалів : монографія. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 326 с.
468. Озар В. Г. Методика розслідування катування (ст. 127 КК України) : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Р. Л. Степанюка. Харків : Панов, 2016. 220 с.
469. Озар В. Г. Методика розслідування катувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 212 с.
470. Озерський І. В. Взаємодія слідчого з органом дізнання в системі МВС України (організаційно-правовий та психологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 19.00.06. Київ, 2003. 16 с.
471. Олійник К. М. Особливості організації та діяльності правоохоронних органів УРСР у 1960–1980-х роках. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 4. С. 120–125. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_4_21.pdf (дата звернення: 16.03.2016).
472. Олійник Ю. Я. Розслідування умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 249 с.
473. Олійник Я. С. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування погрози або насильства щодо захисника чи представника особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5. С. 317–320.
474. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів та її місце у структурі криміналістики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.

475. Олішевський О. В. Рівні та суб'єкти організації розслідування злочинів. *Форум права*. 2011. № 2. С. 660–663.
476. Організація судових та правоохоронних органів : навч. посіб. / І. С. Марочкін, В. В. Афанасьєв, В. С. Бабкова та ін. ; за ред. І. С. Марочкіна, Н. В. Сібільової, О. М. Толочко. Харків : Право, 2000. 272 с.
477. Орлов М. Відшкодування завданої злочином матеріальної шкоди як завдання та функція кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 133–136.
478. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном процессе : научное изд.. М. : Ин-т повышения квалификации Рос. федер. центра судебной экспертизы, 2005. 261 с.
479. Орлов Ю. К., Холодный Ю. И. Использование полиграфа в уголовном судопроизводстве: задачи следователя. *Уголовный процесс*. 2015. № 1. С. 62–67.
480. Орлов Ю. Ю. Застосування лазерного сканування під час огляду місця події. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ : наук.-теорет. журнал*. 2011. № 4. С. 196–201.
481. Особливості розслідування незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів: методичні рекомендації для практичних підрозділів Національної поліції України / В. О. Малюрова, С. П. Лапта, В. О. Гусєва та ін. Харків : ХНУВС, 2017. 68 с.
482. Остапчук М. С. Організація та планування провадження досудового розслідування розбоїв, учинених неповнолітніми. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2014. № 2. С. 344–356.
483. Павлишин Б. О. Поняття «техніко-криміналістичного забезпечення» розслідування злочинів проти життя і здоров'я особи *Вісник Академії адвокатури України*. 2014. № 3 (31). Т. 11. С. 116–123.
484. Павлюк Н. В. Інформаційне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень корупційної спрямованості: поняття та шляхи реалізації. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол.: В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2014. № 28. С. 182–190.*
485. Павлюк Н. В. Поняття та інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. / редкол.: А. І. Лозовий, В. Ю. Шепітько та ін. 2015. № 15. С. 96–104.*
486. Паліюк В. П. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Вид. 2-е, випр. та доп. Київ : Право, 2000. 272 с.
487. Панов М. І. Розслідування вбивств на замовлення // Настільна книга слідчого / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Ін Юре, 2011. С. 192–198.
488. Пантелеев И. Ф. Криминалистика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. М.: Юрид. лит., 1993. 592 с.
489. Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння владних повноважень або звання службової особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 23 с.
490. Перлін В. С. Методика розслідування самовільного присвоєння

владних повноважень або звання службової особи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 229 с.

491. Пивоваров В. В., Щербина Л. І. Взаємодія органів досудового слідства та дізнання при розслідуванні кримінальних справ : монографія. Харків : Право, 2006. 176 с.

492. Пиріг І. В. Тактика огляду місця події із залученням спеціаліста при розслідуванні незаконного поведження зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали IV Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13.03.2020). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 294–295.

493. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертної діяльності органів внутрішніх справ : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. 312 с.

494. Пиріг І. В., Кайко В. І., Варданян Л. К. Можливості використання науково-технічних засобів під час допитув. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 126–131.

495. Піскун Д. М. Очна ставка: тактика й психологічні основи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 20 с.

496. Плачков Д. Ф. Відшкодування шкоди фізичній особі, що потерпіла від злочину, за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2008. 21 с.

497. Погорєцький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 137–141.

498. Польшиков В. В. Особливості криміналістичної характеристики нерозкритих вбивств та їх розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 214 с.

499. Порубов Н. И. Тактика допроса на предварительном следствии : учеб. пособ. М. : Бек, 1998. 208 с.

500. Потеружа И. И. Потерпевший в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 1960. 20 с.

501. Правила проведення судово-медичних експертиз (досліджень) у відділеннях судово-медичної імунології бюро судово-медичної експертизи : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-95> (дата звернення: 20.10.2019).

502. Правила судово-медичного визначення рівня тяжкості тілесних ушкоджень : затв. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 17.01.1995 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text> (дата звернення: 20.10.2019).

503. Правоохранительные органы России : учебник / под ред. В. П. Божьева. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2011. 333 с.

504. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення: 02.02.2020).

505. Про відшкодування витрат на стаціонарне лікування особи, яка

потерпіла від злочину, та судових витрат : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.07.1995 № 11 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-95#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

506. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 № 3781-ХІІ // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12> (дата звернення: 03.01.2020).

507. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.02.2020).

508. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів : Постанова Верховного суду України від 26.06.1992 № 8 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text> (дата звернення: 03.01.2020).

509. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : Наказ МВС від 07.07.2017 № 575 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> (дата звернення: 18.05.2020).

510. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : Наказ від 10.09.2009 № 390 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09#Text> (дата звернення: 09.02.2020).

511. Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : завт. Наказом МВС України від 19.08.2019 № 691 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text> (дата звернення: 14.01.2020).

512. Про затвердження Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : Наказ МВС від 03.11.2015 № 1339 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15> (дата звернення: 18.05.2020).

513. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу і результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, під час судового засідання (кримінального провадження): наказ Державної судової адміністрації від 15.11.2012 № 155. 1339 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0155750-12#Text> (дата звернення 20.01.2020).

514. Про затвердження Положення про Інтегровану інформаційно-пошукову систему органів внутрішніх справ України : Наказ від 12.10.2009

№ 436 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-09#Text> (дата звернення: 09.02.2020).

515. Про затвердження Порядку проведення судово-психіатричної експертизи : затв. Наказом МОЗ України від 08.05.2018 № 865 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-18#Text> (дата звернення: 20.10.2019).

516. Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів : Указ Президента України від 28.12.2004 № 1560/2004 // УаPravo : сайт. URL: <http://ukraine.uapravo.net/data/base23/ukr23575.html> (дата звернення: 23.01.2020).

517. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 18.01.2019).

518. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30.06.1993 № 3341-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 18.05.2020)

519. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, і стягнення безпідставно нажитого майна : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1989 № 3// БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-89#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

520. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.03.1992 № 6 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92#Text> (дата звернення: 01.02.2020).

521. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 03.02.2020).

522. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 23.02.2020).

523. Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження КМУ від 15.11.2017 № 1023-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-p#Text> (дата звернення: 16.02.2018).

524. Проблемы применения судебной молекулярно-генетической экспертизы в уголовном производстве Украины / Степанюк Р. Л., Щербаковский М. Г., Кишинчук В. В., Лапта С. П., Гусева В. А. *Медицинские новости Грузии. Тбилиси – Нью-Йорк*. 2019. № 5 (290). С. 157–163.

525. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк, І. М. Зарецька, Е. Картер, Р. Ворнер. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. 568 с.

526. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти) : монографія / П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман та ін. Ірпінь : Нац. ун-т ДПС України, 2011. 170 с.

527. Психологія. А–Я : справочник / пер. с англ. К. Ткаченко. М. : Фаир-Пресс, 2000. 448 с.

528. Пчеліна О. В. Етапізація процесу розслідування злочинів у сфері службової діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 167–170.

529. Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6.1 (2). С. 304–309.

530. Пчеліна О. В. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час розслідування кримінальних правопорушень, і їхнє місце у структурі окремої криміналістичної методики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2 (31). С. 187–190.

531. Пчеліна О. В. Особливості предмета доказування у кримінальних справах про економічні злочини та їх вплив на методику розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.

532. Пчеліна О. В. Способи вчинення злочинів у сфері службової діяльності // *Inovácia právne veda v procese európskej integrácie: zborník príspevkov z medzinárodnej vedecko-praktickej konferencie (10–11 marca 2017)*. Sládkovičovo, Slovenská republika : Vysoká škola Danubius, Fakulta práva Janka Jesenského, 2017. С. 249–252.

533. Пчеліна О. В. Теоретичні засади формування та реалізації методики розслідування злочинів у сфері службової діяльності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 44 с.

534. Пчолкін В. Д. Взаємодія слідчих і працівників оперативних підрозділів у ході розслідування злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 103.

535. Пчолкін В. Д., Аріт К. В. Слідчі версії та особливості планування розслідування злочинів у сфері виробництва продовольчих товарів. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 3 (62). С. 107–114.

536. Пяковський В. В. Спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства дитини батьками, родичами або особами, на яких покладено обов'язки з її виховання. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 69–73.

537. Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи R (85) 11 державам-членам щодо становища потерпілого в рамках кримінального права і кримінального процесу : міжнародний документ від 28.06.1985 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text (дата звернення: 23.01.2020).

538. Рыбалко Ж. Л. Застосування технічних засобів у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2014. 19 с.

539. Рогатинська Н. Деякі особливості проведення слідчого експерименту у кримінальному провадженні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 2. С. 149–153.

540. Рогатинська Н. З. Використання та фіксування науково-технічних засобів у розшуковій діяльності слідчого. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2017. Вип. 24. С. 133–135

541. Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке. Новосибирск : Наука, 1986. 224 с.
542. Розслідування злочинів у сфері господарської діяльності: окремі криміналістичні методики : монографія / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2006. 624 с.
543. Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194–1 КК України): метод. рекомендації / Вакулєнко О. Ф., Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А., Бурлака В. В., Аксенко В. Д., Герасименко Л. В. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 92 с.
544. Романчук І. О. Кримінально-правова характеристика потерпілого від злочину, передбаченого статтею 148 кримінального кодексу України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 209–222.
545. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. М. : Норма, 2005. 656 с.
546. Ряшко О. В. Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового слідства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 511–518
547. Савицкий В. М., Потеружа И. И. Потерпевший в советском уголовном процессе. М. : Госюриздат, 1963. 169 с.
548. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов : учеб. и практ. пособ. Харьков : Рубикон, 1997. 430 с.
549. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология (работа с запахowymi следами). Киев : Научно-исследовательский и ред.-изд. отдел КВШ МВД СССР, 1976. 47 с.
550. Салтевский М. В. Криминалистическая характеристика: структура, элементы. Специализированный курс криминалистики. Киев : КВШ МВД, 1987. 384 с.
551. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підруч. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
552. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. Ч. 2. 528 с.
553. Сальников Ю. С. Психология следственных действий // Проблемы психологии следственной деятельности : сб. науч. статей. Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1986. С. 130–134.
554. Самойлов А. В. Установление механизма совершения кражи в процессе расследования : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. 152 с.
555. Саницький В. А., Карацуба А. М., Святобог В. В. Система інформаційного забезпечення ОВС України : навч.-практ. посіб. / за ред. Л. В. Бородича. К.: ТОВ АНТЕКС, 2000. 144 с.
556. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Харків : С. А. М., 2003. 175 с.
557. Сахарова Е. Г. Общие вопросы расследования преступлений, связанных с причинением вреда здоровью. *Концепт : науч.-метод. эл. журнал*. 2015. Т. 13. С. 3996–4000. URL: <https://e-koncept.ru/2015/85800.htm> (дата обращения 01.02.2020).
558. Сегай М. Я., Стринжа В. К. Судебная экспертиза материальных следовотображений (проблемы методологии). Київ : Ин Юре, 1997. 174 с.

559. Седова Г. И., Степанов В. В. Дознание: функции и организация деятельности : учеб. пособ. М. : Приориздат, 2003. 80 с.
560. Селиванов Н. А. Криминалистическая характеристика преступлений и следственные ситуации в методике расследования. *Социалистическая законность*. 1977. № 2. С. 54–56.
561. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. М. : Юрид. лит., 1982. 158 с.
562. Селиванов Н. А. Сущность криминалистической методики и ее принципы. *Социалистическая законность*. 1976. № 5. С. 61–64.
563. Семенов В. В. Тактичні особливості обшуку під час розслідування інсценованих вбивств. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 3 (28). Т. 2. С. 178–181.
564. Сергеев Л. А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1966. 16 с.
565. Сергеев Л. А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений. Руководство для следователей. М. : Юрид. лит., 1971. 752 с.
566. Сергеева Д. Б. Доказове значення результатів використання поліграфа у досудовому розслідуванні // Оцінка достовірності: наукові дослідження та практика. Київ : Освіта України, 2017. 199 с.
567. Сергеева Д. Б. Доказове значення результатів інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації у кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 2. С. 91–100.
568. Сидоров А. А. Проблемы организации участия специалистов в расследовании преступлений : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Краснодар, 2000. 26 с.
569. Сіроткіна М. В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.
570. Січковська І. В. Початковий етап розслідування сексуальних вбивств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2013. 275 с.
571. Скопин И. В. Судебно-медицинское исследование поврежденных рубящими орудиями. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1960. 214 с.
572. Скорченко П. Т. Проблемы технико-криминалистического обеспечения досудебного уголовного процесса : дисс. ... д-ра юрид. наук в виде научного доклада : 12.00.09. М., 2000. 69 с.
573. Скрипченко Б. В. Вред как основание признания потерпевшим. *Потерпевший от преступления*. Владивосток, 1974. С. 175–182.
574. Слинко С. В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1991. 26 с.
575. Сліпченко О. І., Кройтор В. А. Докази та доказування в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : монографія. Київ : Паливода А. В., 2012. 224 с.
576. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ірпінь, 2016. 20 с.

577. Слободянюк Б. К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2016. 238 с.

578. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 4. І–М. 1973. 840 с.

579. Смирнов В. Н. Профессионально-психологическая подготовка сотрудников специальных подразделений органов внутренних дел к действиям в экстремальных условиях : дис. ... д-ра психол. наук. М. : Акад. управления МВД России, 2004. 454 с.

580. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах : сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / Смирнов М. І. ; Одеська нац. юрид. акад., Інститут прокуратури та слідства. Одеса : Фенікс, 2006. 242 с.

581. Сокиринська О. А. Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями : автореф. ... дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 18 с.

582. Соколенко О. Л. Поняття і структура правоохоронної системи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2013. № 4. С. 91–96.

583. Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1968. 28 с.

584. Соловьев А. Б. Процессуальные, психологические и тактические основы допроса на предварительном следствии. М. : Юрлитинформ, 2002. 192 с.

585. Солодов Д. А. Основания структурирования и виды частных криминалистических методик // Воронежские криминалистические чтения: сб. науч. трудов / под ред. О. Я. Баева. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2005. Вып. 6. С. 218–225.

586. Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 30 с.

587. Соф'їн М. І. Процесуальна діяльність слідчого щодо забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09: Київ, 2017. 20 с.

588. Соя-Серко Л. А. Программирование и творчество в деятельности следователя // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве : сб. науч. трудов. М. : ВИИПРМПП, 1980. С. 32-47.

589. Сратонов В. М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 36 с.

590. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : навч. посіб. Київ : Правник НАВСУ, 1997. 44 с.

591. Старченко О. В. Місце та роль зовнішньої взаємодії у слідчій діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2006. 222 с.

592. Старченко О. В., Бубела М. І. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів. *Форум права*. 2010. № 4. С. 853–858.

593. Статистична інформація за 2011–2020 роки // Офіс Генерального прокурора : сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 02.02.2020).
594. Стахівський С. М. Слідчі дії як основи збирання доказів. Київ : Атіка, 2009. 64 с.
595. Степаненко Д. А., Коломинов В. В. Цифровая реальность и криминалистика. Слово экспертам Международной летней Балтийской юридической школы. *Глаголь правосудия*. 2018. № 17. С. 38–43.
596. Степанов В. В., Гвоздева И. С. Теория и практика использования специальных знаний при расследовании групповых корыстно-насильственных преступлений несовершеннолетних. М. : Юрлитинформ, 2010. 184 с.
597. Степанюк Р. Л. Джерела та принципи формування окремих методик розслідування злочинів, учинених у бюджетній сфері України. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 1 (12). С. 138–145.
598. Степанюк Р. Л. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: становлення та напрями розвитку // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 159–162.
599. Степанюк Р. Л. Класифікація окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і Безпека*. 2014. № 3. С. 156–160.
600. Степанюк Р. Л. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва. Харків : НікаНова, 2012. 382 с.
601. Степанюк Р. Л. Особливості організації розслідування злочинів, пов'язаних з порушеннями бюджетного законодавства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Спец. вип. С. 132–136.
602. Степанюк Р. Л. Особливості призначення судової молекулярно-генетичної експертизи під час розслідування вбивств. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2019. № 3. С. 174–178.
603. Степанюк Р. Л. Принципи формування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 85–90.
604. Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 236–245.
605. Степанюк Р. Л. Проблеми формування криміналістичної характеристики окремих видів і груп злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 173–180.
606. Степанюк Р. Л. Структура окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2011. № 4 (41). С. 143–147
607. Степанюк Р. Л. Сутність і практичне значення криміналістичної характеристики злочинів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 5. С. 386–388.
608. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 40 с.
609. Степанюк Р. Л. Теоретичні засади методики розслідування

злочинів, вчинених у бюджетній сфері України : дис... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2012. 475 с.

610. Степанюк Р. Л., Лапта С. П. Новітні зарубіжні розробки та перспективні дослідження у галузі техніко-криміналістичного забезпечення протидії злочинності. *Право і безпека*. 2017. № 2 (65). С. 96–101.

611. Степанюк, Р. Л., Перлін, С. І. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрями розвитку. *Право і безпека = Law and Safety*. 2020. № 77 (2). С. 93–99.

612. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология // СтудМед. URL: https://www.studmed.ru/view/stolyarenko-am-prikladnaya-yuridicheskaya-psihologiya_520600203f5.html?page=2 (дата звернення: 26.01.2020).

613. Столяренко А. М. Энциклопедия юридической психологии. М. : Юнити-Дана, 2003. URL: <http://law.niv.ru/doc/encyclopedia/legal-psychology/index.htm> (дата звернення: 26.01.2020).

614. Стояновский М. В. К концепции криминалистической превенции. *Библиотека криминалиста*. 2015. № 2. С. 284–292.

615. Стратонов В. М., Чесакова М. С. Тактика проведения следочого експерименту в умовах протидії розслідуванню злочинів. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2018. № 5 (17). С. 139–144.

616. Судова медицина та психіатрія : навч. посіб. / Кікінчук В. В., Лозова С. М., Гусева В. О. та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 184 с.

617. Тагаев Н. Н. Следы крови в следственной и экспертной практике. Харків : Консум, 2000. 128 с.

618. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 90–94.

619. Таран О. В. Кіцелюк В. М., Грига М. А. Розслідування порушень установлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рекомендації. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. 48 с.

620. Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 34 с.

621. Татарин И. И. Понятия имущественного ущерба, подлежащего возмещению в уголовном производстве Украины. *Leges si viata : междунар. науч.-практ. правовой журнал*. 2014. № 1/3. С. 173–177.

622. Татарин І. І. Відшкодування шкоди потерпілому, заподіяної кримінальним правопорушенням : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 184 с.

623. Татарин І. І. Забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, на досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2015. 20 с.

624. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомірова. Київ : НАВС ; Освіта України, 2017. 320 с.

625. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. 944 с.

626. Тертишник В. М. Кримінальний процес України. Загальна

частина : підручник. Київ : Правова єдність ; Алерта, 2014. 438 с.

627. Тищенко В. В. Криміналістическа методика расследования: современное состояние и перспективы развития. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2010. Т. IX. С. 170–181.

628. Тищенко В. В. Злочинна діяльність як об'єкт криміналістики. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. № 27. С. 139–145.

629. Тищенко В. В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насилницьких злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2003. 34 с.

630. Тищенко В. В. Корисливо-насилницькі злочини: криміналістичний аналіз : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2002. 360 с.

631. Тищенко В. В. Сучасний стан і деякі проблеми розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 170–180.

632. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.

633. Тищенкова С. О. Особливості організації і тактики проведення огляду місця події. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 409–413. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2014_4_55 (дата звернення: 15.03.2020).

634. Томин С. В. Об'єкт та предмет профілактики кримінальних правопорушень як окремого вчення криміналістики. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. № 3 (12). С. 119–123.

635. Трухачев В. В. Криміналістический анализ сокрытия преступной деятельности. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2000. 224 с.

636. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Литовської Республіки від 30 трав. 1992 року // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-ta-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Litovskoi-Respubliki.htm> (дата звернення: 07.02.2020).

637. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством внутрішніх справ Азербайджанської Республіки від 21 жовтня 1992 р. // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-ta-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Azerbaydzhanskoj-Respubliki.htm> (дата звернення: 07.02.2020).

638. Угода про співробітництво між Міністерством внутрішніх справ України і Міністерством внутрішніх справ Республіки Вірменія у боротьбі із злочинністю від 21 жовтня 1992 р. // Міністерство внутрішніх справ України : офіц. сайт. URL: <https://mvs.gov.ua/ua/pages/Ugoda-pro-spivrobotnictvo-mizh-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Ukraini-i-Ministerstvom-vnutrishnih-sprav-Respubliki-Virmeniya-u-borotbi-iz-zlochinnisty.htm> (дата звернення: 07.02.2020).

639. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Загальна частина : підручник. Київ : Кондор, 2005. 152 с.

640. Удалова Л. Д., Гаюр І. Й. Накладення арешту на вклади, цінності

та інше майно обвинуваченого : навч. посіб. Київ : КНТ, 2012. 168 с.

641. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою // Український Інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 15.01.2020).

642. Федоренко М. С. Концептуальні підходи до формування методики розслідування перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Трибуна докторанта, аспіранта і здобувача. Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 35. С. 208–220.

643. Федоренко М. С. Протидія з боку зацікавлених осіб та засоби її подолання при розслідуванні перевищення влади або службових повноважень співробітниками правоохоронних органів. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 1 (85). С. 275–286.

644. Филиппов А. Г. О понятии и содержании криминалистической характеристики преступлений. *Вопросы совершенствования методики расследования преступлений*. Ташкент, 1984. С. 67–72.

645. Фурман Я. В., Приходько Ю. П., Нечеснок М. В., Харечко Н. В. Дії учасників слідчо-оперативної групи на місці події, пов'язаному з вибухом: метод. рекомендації. Київ, 2018. 45 с.

646. Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 20 с.

647. Хамула П. І. Правоохоронні органи в системі органів державної влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2015. 235 с.

648. Хань Г. А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.

649. Хань О. О. Теоретичні основи планування та програмування слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 22 с.

650. Хань О. О. Типові форми планів провадження окремих слідчих (розшукових) дій. *Вісник ХНУВС*. 2020. № 2 (89). С. 271–283.

651. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. 160 с.

652. Цымбал П. В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Київ, 1992. 25 с.

653. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19). С. 43–48.

654. Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканості особи : навч.-практ. посіб. Дніпропетровськ : УМВС України в Дніпропетровській обл. ; ДДУВС, 2007. 94 с.

655. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : РВВ ДДУВС, 2006. 308 с.

656. Чеботарёв Р. А. Обстоятельства, подлежащие установлению при доказывании события убийства. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2011. № 127. С. 179–184.

657. Черечукина Л. В. Организация досудебного расследования : учеб. пособ. Луганск : РИО ЛГУВД, 2005. 536 с.

658. Черчукина Л. В. Расследование убийств : учеб.-метод. пособ. МВД Украины / Луган. гос. ун-т внутр. дел им. Э. А. Дидоренко. Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. 248 с.

659. Чернявський С. С. Використання поліграфних технологій під час досудового розслідування: проблеми та шляхи їх вирішення // Актуальні проблеми досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 18–19 квіт. 2013 р.). Київ : Хай Тек Прес, 2013. С. 19–21.

660. Чернявський С. С. Законодавче удосконалення початку кримінального провадження як чинник підвищення ефективності протидії злочинності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 берез. 2016 р.). Київ : НАВС, 2016. С. 32–36.

661. Чернявський С. С. Проблеми використання поліграфа під час досудового розслідування // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 7–11.

662. Чесакова М. С. Форми і способи протидії розслідування злочинів: підходи до їх класифікації. *Право.иа.* 2015. № 1. С. 139–145

663. Четвертак Д. Характеристика обстановки вчинення приховування злочинів. *Национальный юридический журнал: теория и практика.* 2015. №3/2 (13). С. 85–88.

664. Четвертак, Д. Ю. Методика розслідування приховування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 22 с.

665. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 32 с.

666. Чурилов С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. М. : Маркетинг, 2002. 370 с.

667. Чурилов С. Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. М. : Юстицинформ, 2009. 232 с.

668. Чурилов С. Н. Принципы разработки и построения частных криминалистических методик : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. М., 1981. 18 с.

669. Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право.* 2014. № 5. С. 10–16.

670. Шай Р. Я. Суб'єкти реалізації правоохоронних функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2014. № 807. С. 93–100.

671. Шаповалова Л. І. Потерпілий в досудовому провадженні. *Донецьк : ДІВС,* 2002. 160 с.

672. Шевцов С. О., Тимошенко А. І. Визначення розміру моральної шкоди: правові засади та експертні методики. Інформаційний лист / Експертна служба МВС України. Харків, 2011. 48 с. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjwxsPYiM3sAhXjs4sKHUEmCi8QFjAAegQIARAC&url=https%3A%2F%2Fndekc.kh.ua%2Ffiles%2Fbooks%2FMoral_damage.pdf&usq=A0vVaw35pat04W0lKEndXlGj3oBV (дата звернення: 24.02.2020).

673. Шевчук В. М. Криміналістична профілактика злочинів та її роль у побудові методики розслідування: дискусійні проблеми. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 2 (29). С. 173-180.

674. Шевчук В. М. Проблеми формування та удосконалення криміналістичних методик. *Proceedings of the 5 th International Scientific and Practical Conference «Challenges in Science of Nowadays»* (July 16-18, 2020). Washington, USA: EnDeavours Publisher, 2020. С. 119–127.

675. Шевчук В. М. Роль комп'ютерних технологій у підвищенні ефективності тактичних операцій. *Теорія і практика правознавства : електрон. наук. фах. вид.* Харків, 2012. Т. 1, № 2. URL: <http://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/62417/57956> (дата звернення: 07.02.2020).

676. Шевчук В. М. Сучасні наукові концепції формування типової структури окремої криміналістичної методики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 359–365.

677. Шевчук В. М. Тактична операція «Профілактика»: проблеми розробки та застосування у слідчій діяльності. *Проблеми боротьби зі злочинністю*. 2009. № 2 (57). С. 209–218.

678. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам: проблемы теории и правового регулирования : монография. М. : Норма, 2009. 125 с.

679. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. 2-е изд., перераб. и доп. Харків : Одиссей, 2005. 368 с.

680. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Харків : Одиссей, 2003. 352 с.

681. Шепитько В. Ю. Довідник слідчого. Київ : Ін Юре, 2001. 208 с.

682. Шепитько В. Ю. Допит : наук.-практ. посіб. Харків : НЮАУ ім. Я. Мудрого, 1998. 35 с.

683. Шепитько В. Ю. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності // *Вибрані твори = Избранные труды*. Харків : Апостіль, 2010. С. 106–113.

684. Шепитько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

685. Шепитько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

686. Шепитько В. Ю. Проблеми типізації окремих криміналістичних методик // *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. XIX. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 445-451

687. Шепитько В. Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення органів досудового слідства та якість слідчої діяльності // *Вибрані твори = Избранные труды*. Харків : Апостіль, 2010. С. 82–85.

688. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

689. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідування злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2003. 238 с.

690. Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособ. Иркутск : Иркутск. Гос. ун-т им.

А. А. Жданова, 1976. 90 с.

691. Шиканов В. И. О междисциплинарной характеристике отдельных видов преступлений // Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. М., 1984. С. 40–43.

692. Шиканов В. И. Разработка теории тактических операций – важнейшее условие совершенствования методики расследования преступлений // Методика расследования преступлений (общие положения) : материалы науч.-практ. конф. М., 1976. С. 157.

693. Шимон С. І. Визначення розміру відшкодування моральної шкоди // Відшкодування матеріальної та моральної шкоди: нормативні акти, роз'яснення, коментарі / за заг. ред. П. І. Шевчука. Київ : Верховний суд України ; Юрінком Інтер, 2001. 622 с.

694. Шимон С. І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 1998. 17 с.

695. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М. : Юрид. лит., 1979. 168 с.

696. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : учеб. пособ. М. : Юстицинформ, 2006. 464 с.

697. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : монография. М. : Юрлитинформ, 2010. 416 с.

698. Шоптенко С. С. Система правоохоронних органів України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. № 3. С. 150–155.

699. Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учебник. 2-е изд., исправл. и доп. М. : Эксмо, 2008. 720 с.

700. Щерба С. П. Избранные труды // Научные труды ученых Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации / сост. Н. Э. Кузнецова, П. А. Смирнов ; вступ. ст. Ф. М. Кобзарева ; Акад. Ген. прокуратуры Рос. Федерации. М., 2016. 308 с.

701. Щербаковский М. Г., Кравченко А. А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харьков : Ун-т внутр. дел. 1999. 78 с.

702. Щербаковский М. Г. Про недопустимість призначення судової експертизи для рішення правових питань. *Форум права*. 2010. № 4. С. 982–985.

703. Щербаковский М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.

704. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2. С. 337–334.

705. Щур Б. В., Косаняк С. С. Проблеми побудови класифікації криміналістичних методик. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2017. № 5. С. 216–221.

706. Щур Б. В., Косаняк С. С. Тактика дотримання слідчої таємниці як форма усунення протидії розслідуванню злочинів. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія: Юридичні науки*. 2018. Вип. 6. С. 169–177.

707. Щур Б. В. Принципи побудови та застосування окремої криміналістичної методики. *Право і безпека*. 2010. № 4 (36). С. 179–186.

708. Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів,

вчинених організованими злочинними групами : монографія. Харків : Гриф, 2005. 176 с.

709. Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинів, що вчиняються організованими злочинними групами : дис... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 195 с.

710. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2011. 32 с.

711. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія. Харків : Харків юрид., 2010. 319 с.

712. Щур Б. В. Функції окремих криміналістичних методик *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Правознавство*. 2011. № 578. С. 89–92.

713. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда. М. : Р. Валент, 2007. 272 с.

714. Юридическая педагогика : учеб. для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Буданов А. В., Беличева С. А., Беляева Л. И. и др. ; под ред. проф. В. Я. Кикотя, проф. А. М. Столяренко. М. : Юнити-Дана ; Закон и право, 2004. 895 с.

715. Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 22 с.

716. Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.

717. Юсупов В. В. Сучасні напрями розвитку криміналістики в Україні. *Підприємництво господарство і право. Серія: Криміналістика*. 2018. № 3. С. 163–166.

718. Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник и практикум для СПО. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2016. 239 с.

719. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебник для вузов и юридических факультетов. М.: ЛексЭст, 2003. 376 с.

720. Яблоков Н. П. Криминалистическая классификация преступлений в методике расследования и ее виды. *Вестник Московского университета. Серия 11: Право*. 2015. № 5. С. 40–51.

721. Яблоков Н. П. Криминалистическая характеристика преступлений – важный элемент криминалистической теории и практики // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе : материалы Всерос. науч.-практ. конф. (г. Краснодар, 23–24 мая 2002 г.). Краснодар, 2002. С. 25–31.

722. Яблоков Н. П. Предмет криминалистики и предупреждение преступлений // Предмет и система криминалистики в свете современных исследований : сб. науч. трудов. М., 1988. С. 77–79.

723. Янковий М. О. Генезис поняття та сутність допиту. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 5. С. 185–187.

724. Янковий М. О. Криміналістична профілактика злочинів як складова слідчої діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 44. С. 55–59.

725. Яцик Т. П., Тесляр М. В. Генезис становлення та розвитку правоохоронних органів, що здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері оподаткування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 4–5 (8–9) С. 208–214.

Наукове видання

ГУСЄВА Влада Олександрівна

**МЕТОДИКА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
ПРОТИ АВТОРИТЕТУ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ
У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

Підписано до друку 01.08.2020. Формат 60×84/16. Друк цифровий.
Гарнітура TimesNewRoman. Ум. друк. арк. 26,0. Обл.-вид. арк. 25,6.
Наклад 50 пр. Зам. № 20

Видавець: ТОВ «У справі».
Свідоцтво серії ДК № 4847 від 06.02.2015 р.
м. Харків, вул. Жон Мироносиць, 10, оф. 6,
тел. +38(057)714-06-74, +38(050)976-32-87
copy@vlavke.com